

Susanna Hyväri ja Sakari Kainulainen (toim.)

**PAIKKA ASUA JA ELÄÄ?
NÄKÖKULMIA ASUNNOTTOMUUTEEN
JA ASUMISPALVELUIHIN**

**Diakonia-ammattikorkeakoulu
Helsinki 2013**

DIAKONIA-AMMATTIKORKEAKOULUN JULKAISUJA

A Tutkimuksia 39

A Studies 39

Julkaisija: Diakonia-ammattikorkeakoulu

Kannen kuva: Scanstockphoto

Taitto: Ulriikka Lipasti

ISBN 978-952-493-215-8 (nid)

ISBN 978-952-493-216-5 (pdf)

ISSN 1455-9919 (Diakonia-ammattikorkeakoulu)

Juvenes Print Oy

Tampere 2013

TIIVISTELMÄ

Susanna Hyväri ja

Sakari Kainulainen (toim.)

Paikka asua ja elää? Näkökulmia

asunnottomuuteen ja asumispalveluihin

Helsinki:

Diakonia-ammattikorkeakoulu, 2013

258 s.

Diakonia-ammattikorkeakoulun julkaisuja
A Tutkimuksia 39

ISBN

978-952-493-215-8 (nid)

978-952-493-216-5 (pdf)

ISSN

1455-9919 (Diakonia-ammattikorkeakoulu)

Asunnottomuus ymmärretään Suomessa ja kansainvälisissä yhteyksissä amoniulotteiseksi yhteiskunnalliseksi ja sosiaaliseksi ongelmaksi. Tässä kokoomateoksessa lähestymme ajankohtaisia suomalaisen asunnottomuuden kysymyksiä ja niiden ratkaisuyrityksiä laadullisen ja määrällisen tutkimuksen keinoin. Yhteiskuntapoliittinen ja historiallinen konteksti analyyseille ja puheenvuoroille rakentuu Pitkäaikaisasunnottomuuden vähentämishelmasta, joka toteutettiin vuosina 2008–2011.

Kokoomateoksen alussa pureudutaan asunnottomuuden ilmiöön, laajuuteen ja muuttoliikkeeseen asunnottomaksi jääneiden asumishistorioiden avulla sekä tarkastellaan erilaisia asunnottomuuden selitysmalleja. Asunnottomuudella on kiinteä yhteys koettuun hyvinvointiin ja tätä kautta hyvinvointipoliittisiin kysymyksiin. Asumispalvelujen osalta tarkastellaan tuetussa asumisessa elävien ihmisten hyvinvointia ja näkymiä tulevaisuudestaan. Samalla arvioidaan tyytyväisyyttä asumisyksiköiden tuottamiin palveluihin ja asukkaiden elämänhallintaa suhteessa päihteen käyttöön.

Perinteinen asunnottomuustutkimus on keskittynyt pääasiassa katuasunnottomien tutkimiseen. Viime vuosina asunnottomuuden kuva on kuitenkin muuttunut. Uusiksi riskiryhmiksi ovat nousemassa myös maahanmuuttajat, perheet ja nuoret. Lapsiperheiden asunnottomuuteen ja epävarmaan asumisen tilanteeseen johtavia tekijöitä tarkastellaan siihen vaikuttavien sosiaalisten mekanismien avulla. Maahanmuuttajien asunnottomuusilmiötä ja siihen kietoutuvia erityiskysymyksiä analysoidaan kuntien sosiaalitoi-

men, eräiden säätiöiden ja järjestöjen työntekijöiltä saatujen kyselyaineistojen perustalta. Tutkimuksessa on selvitetty niitä tekijöitä ja olosuhteita, jotka ovat vaikuttamassa maahanmuuttajataustaisen väestön asunnottomuuteen.

Kokoomateos sisältää tutkimusanalyysjä asumispalvelujen asukkaiden, ammatillisten henkilöstön, esimiesten kokemuksista ja näkemyksistä. Sosiaali- ja terveysalan ammatteihin valmistuvien opinnäytetekstien perustalta selvitetään millä tavoin tulevat ammattilaiset jäsentävät ja tulkitsevat asumispalveluista keräämiään asiakas- ja asukaskokemuksia sekä minkälaisia palvelujen kehittämisenäkökulmia he tuovat esille. Lisäksi pohditaan ammatillisten viitekehysten suhdetta asumissosiaaliseen työhön ja sosiaalialan koulutuksen osaamistavoitteisiin. Mielenterveys- ja päihdeongelmaisten asumispalveluja lähestytään asumispalvelun sisäisten ja arkisten käytäntöjen näkökulmasta. Erityisesti analysoidaan moraalisen järjestyksen ylläpitämisen käytäntöjä asumispalvelun häiriötilanteissa. Naisille tarkoitetun asumisyksikön vuorovaikutustilanteita eritellään erilaisten asumisen mallien näkökulmasta. Tutkimuksessa selvitetään puhuvatko työntekijät kuntoutumisen prosessista samansuuntaisesti ja missä määrin heidän tavoitteensa asiakkaan kuntoutumisesta erosivat toisistaan. Vapautuvien vankien parissa tehtävää työtä tarkastellaan asumissosiaalisen työn näkökulmasta. Asumissosiaalisen työn käsitettä jäsennetään asunto ensin -mallin kontekstissa. Teoksen lopussa selvitetään asumisyksiköiden johtajien ja lähiesimiesten näkemyksiä ja kokemuksia asunto ensin -mallin mukaisista muutoksista työssä ja työyhteisöissä.

Asiasanat: asiakkaat, asumispalvelut, **Teemat:** Hyvinvointi ja terveys
asunnottomuus, huono-osaisuus,
hyvinvointipolitiikka, lapsiperheet,
maahanmuuttajat, mielenterveys- ja
päihdeongelmat, pitkäaikaisasunnottomuus,
syrjäytyminen, vapautuneet vangit

Julkaistu:

Painettuna ja Open Access –verkkojulkaisuna www.diak.fi

ABSTRACT

**Susanna Hyväri &
Sakari Kainulainen (eds.)**

**A place to live in? Views of homelessness
and housing services**

Helsinki:

Diaconia University of Applied Sciences, 2013

258 p.

Diakonia-ammattikorkeakoulun julkaisu-
A Tutkimuksia 39

ISBN

ISSN

978-952-493-193-9 (printed)

1455-9919

978-952-493-195-3 (pdf)

Homelessness is understood both in Finland and in international contexts as a societal and social problem of many dimensions. In this compilation study, we apply qualitative and quantitative approaches to current issues of homelessness in Finland and to attempts to solve them. The programme to decrease long-term homelessness, implemented in 2008–2011, forms the socio-political and historical context for these analyses and discourses.

At the beginning of this compilation study, we use the housing histories of homeless people to tackle the phenomenon of homelessness and its extent as well as the related migration, and we also study various explanatory models of homelessness. Homelessness exhibits a close connection to the experience of wellbeing and therefore it also relates to issues of policy in the welfare sector. As regards housing services, we study the wellbeing of individuals in assisted housing as well as their views of their future. At the same time, we evaluate their satisfaction with the services provided by their assisted housing units. We also assess the residents' personal sense of command of their lives in relation to their drug use.

Traditional studies of homelessness concentrate on homeless people and street dwellers. However, during the past few years, the general view of homelessness has changed. New risk groups are emerging – immigrants, families and the young. We study the factors leading to homelessness and uncertain living conditions for families with children through the social mechanisms that impact such issues. The phenomenon of homelessness of immigrants

and certain related special issues are analysed on the basis of survey data received from municipal social welfare units and from employees in certain foundations and organisations. This study clarifies the factors and circumstances that impact the homelessness of people with immigrant backgrounds.

This compilation study contains research analyses concerning the experiences and views of the clients, professional staff and supervisors of assisted housing services. We use texts of theses in the fields of social welfare and health care to learn how future professionals structure and interpret the information they receive concerning the experiences of the clients and residents of assisted housing, and which developmental aspects the writers of these papers bring up concerning such services. In addition, we discuss the relation of professional frameworks to housing-related social work and the desired learning outcomes of social welfare education. We approach housing services for people with mental health and drug-related problems from the viewpoint of practices that are housing service internal and daily. In particular, we analyse the practices relating to the maintenance of moral order in situations in which housing services experience disturbances. Interactions in an assisted housing unit for women are analysed using various models of housing. The study wishes to learn whether employees discuss the process of rehabilitation in a consistent manner and to which degree their objectives differ relating to the rehabilitation of their clients. Work with prisoners about to be released is studied from the viewpoint of housing-related social work. The concept of housing-related social work is discussed in the context of the Housing First model. At the end of the paper, we report views and experiences of housing unit directors and supervisors relating to changes that occur in work and working communities in which the Housing First model is adopted.

Key words: clients, housing services, homelessness, deprivation, welfare policy, families with children, immigrants, mental health and drug-related problems, long-term homelessness, marginalisation, released prisoners

Keywords: clients, housing services, homelessness, deprivation, welfare policy, families with children, immigrants, mental health and drug -related problems, long-term homelessness, marginalisation, released prisoners

Themes: Welfare and health

Available:

Printed and Open Access at www.diak.fi

Sisällys

ESIPUHE.....	13
--------------	----

Juha Kaakinen

1 ASUNTO ENSIN JA SITTEN.....	15
PAAVO I – ohjelman tulokset.....	17
Asunto ensin maailmalla.....	18
Kysymys on myös etiikasta.....	20
Tutkimuksella on tehtävänsä.....	21
Lähteet.....	24

Eeva Kostiainen & Seppo Laakso

2 VAILLA VAKINAISTA ASUNTOA OLEVAT HELSINGISSÄ.....	25
Tausta ja tavoite.....	25
Asunnottomuuden määritelmä.....	26
Asunnottomuuden tutkimus ja selitysmallit.....	29
Aineisto ja menetelmät.....	32
Keskeiset tulokset.....	33
Tulkintoja ja johtopäätöksiä.....	39
Lopuksi.....	45
Lähteet.....	46

Sakari Kainulainen & Juho Saari & Juho Häkkinen

3 KADULTA ASUNTOON	
– VAIKUTUKSET HYVINVOINNILLE.....	49
Asumispalveluiden asiakkaat.....	53
Asukkaiden hyvinvointi.....	54
Asukkaiden hyvinvoinnin muutokset edellisen puolen	
vuoden aikana.....	59
Asuminen tulevaisuudessa.....	63
Johtopäätöksiä.....	69
Lähteet.....	71

Leena Lehtonen & Ullamaija Seppälä

4 KODITTOMUUTTA JA RAKENTEELLISTA

VÄLINPITÄMÄTTÖMYTTÄ - LAPSIPERHEIDEN EPÄVARMA

ASUMINEN SUOMESSA.....	73
Lapsiperheiden epävarma asuminen tutkimuskohteena.....	73
Lapsiperheiden epävarma asuminen ilmiönä.....	75
Aineisto, menetelmät ja analyysi.....	79
Sosiaaliset mekanismit epävarman asumisen taustalla.....	81
Lopuksi.....	102
Lähteet.....	106

Marja Katisko

5 MAAHANMUUTTAJIEN ASUNNOTTOMUUS

METROPOLIALUEELLA.....	111
Asunnottomuus ja kotoutuminen.....	112
Tutkimuskysymykset ja tutkimusaineisto.....	114
Asunnottomat maahanmuuttajataustaiset perheet.....	116
Asunnottomat yksinelävät maahanmuuttajat.....	122
Johtopäätöksiä ja pohdintaa.....	125
Lähteet.....	129

Susanna Hyväri

6 ASUNNOTTOMIEN ASUMISPALVELUT SOSIAALI- JA

TERVEYSALALLE VALMISTUVIEN KUVAAMINA.....	131
Asumispalvelujen asiakaskokemukset ammatillisessa tarkastelussa.....	131
Asunnottomuutta, kodittomuutta ja asumispalveluja käsittelevät opinnäytetekstit.....	132
Asiakkaiden ja asukkaiden kokemukset asumispalveluyksiköistä.....	134
Ammatilliset viitekehykset ja asumissosiaalinen työ.....	150
Lähteet.....	153

Juhani Johansson

7 MORAALISEN JÄRJESTYKSEN YLLÄPITO

ASUMISPALVELUN HÄIRIÖTILANTEISSA.....	157
Asumisen onnistumiseksi.....	157
Tuloksia Housing First -ohjelmasta.....	158
Kotimainen päihde- ja mielenterveysongelmaisten asumispalvelututkimus.....	160
Etnografis – konstruktionistinen lähestymistapa.....	161
Tutkimuksen aineisto.....	163
Aineiston analyysi.....	165
Vieraiden kategorisoinnilla vedotaan yhteistyöhön.....	166
Lähteet.....	180

Riikka Haahrtela

8 TYÖNTEKIJÖIDEN JA ASIAKKAIDEN KOHTAAMISIA

ASUMISYKSIKÖSSÄ.....	183
Lähtökohtana asumisen mallien soveltaminen.....	183
Suomalainen asunnottomuuspolitiikka ja kansalaisuus.....	185
Asumisen mallit ja niiden eroavaisuudet.....	186
Tutkimusympäristönä asumisyksikkö.....	188
Institutionaalinen etnografia ja vuorovaikutusepisodit.....	189
Tutkimuskysymys ja aineiston analyysi.....	192
Työntekijä-asiakas kategoriaparien rakentuminen.....	194
Yhteenvedo ja keskustelu.....	202
Lähteet.....	206

Riitta Granfelt

9 ASUMISSOSIAALINEN TYÖ RIKOSSEURAAMUSALALLA.....	209
Lähtökohtana asumissosiaalinen työ ja desistanssi.....	209
Tutkimusympäristö, aineisto ja analyysihavainnot.....	210
Desistanssi: rikollisuudesta irrottautuminen prosessina.....	212
Asumissosiaalinen työ asunto ensin -ohjelmassa.....	214
Asumissosiaalinen työ rikosseuraamusalan järjestössä.....	218
Rikollisuudesta irti, kotia kohti.....	221
Asumissosiaalinen työ kotiutumisen tukena.....	224
Lähteet.....	227

Juhani Johansson & Arja Koski & Hannele Tainio

10 UUDISTUVA JOHTAMINEN KOLMANNEN SEKTORIN ASUMISPALVELUISSA.....	229
Kolmannen sektorin asumispalvelut muutoksessa.....	229
Aatteellisuus kolmannen sektorin asumispalveluissa.....	231
Uudistuva johtajuus kolmannen sektorin asumispalveluissa.....	232
Näkökulmia asumispalveluiden strategiseen ja dialogiseen johtamiseen.....	234
Johtopäätöksiä ja pohdintaa.....	249
Lähteet	251
KIRJOITTAJAT.....	257

ESIPUHE

Teoksen synty juontaa juurensa vuonna 2009 perustettuun *Pitkääaikaisasunnottomuuden vähentämishjelman* kehittämisverkostoon. Ympäristöministeriössä kokoontui asunnottomuustyön ammattilaisia eri organisaatioista ja eri toimintasektoreilta. Verkoston ensimmäisessä tapaamisessa ilmeni, että käytännöstä kumpuavan tiedon ja kokemusten lisäksi tarvitaan asunnottomuutta koskevan tieteellisen tiedon tuottamista ja levittämistä.

Tutkijoiden ja kehittämistyön tekijöiden kohtaamista varten päätettiin perustaa asunnottomuustutkijoiden yhteinen foorumi. Verkoston toiminnan tavoitteiksi asetettiin muun muassa: eri hankkeissa syntyvän tiedon levittäminen, asunnottomuustutkimuksen menetelmien ja vertailtavuuden kehittäminen, tutkimuskohteiden ja -aiheiden paikantaminen, laajojen ja monitieteisten tutkimuskokonaisuuksien käynnistäminen ja kansainvälisten yhteyksien kokoaminen ja jakaminen. Vuonna 2010 asunnottomuustutkijoiden verkosto (ASTU) alkoi kokoontua Diakonia-ammattikorkeakoulun tiloissa. Verkoston koordinoinnin ja tiedonvälityksen tehtäviin valittiin tutkija Juhani Johansson. Käsillä olevan kirjan teemat ovat kehkeytyneet verkostoon osallistuneiden hanke- ja projektitöistä, tutkimuksista sekä monipolvisista yhteisistä keskusteluista.

Esipuheen kirjoittajaksi pyydettiin *Pitkääaikaisasunnottomuuden vähentämishjelman* ohjelmajohtajana toiminutta Juha Kaakista. Hänen toimituskunnalle lähettämänsä teksti osoittautui kuitenkin siinä määrin moniulotteiseksi ja seikkaperäiseksi asiantuntijapuheenvuoroksi, että päätimme sijoittaa sen kontekstoivaksi tekstiksi kokoelman alkuun.

Kokoomateos sisältää sekä tieteellisiä tutkimuksia että selvitys- ja arviointityyppisiä asiantuntijapuheenvuoroja. Seuraavat artikkelit ovat käyneet

läpi refereennettelyn: Eeva Kostiainen & Seppo Laakso: Vailla vakinaista asuntoa olevat Helsingissä, Leena Lehtonen ja Ullamaija Seppälä: Koddittomuutta ja rakenteellista välinpitämättömyyttä – lapsiperheiden epävarma asuminen Suomessa, Marja Katisko: Maahanmuuttajien asunnottomuus metropolialueella, Juhani Johansson: Moraalisen järjestyksen ylläpito asumispalvelun häiriötilanteissa, Riikka Haahtela: Työntekijöiden ja asiakkaiden kohtaamisia asumisyksikössä, Riitta Granfelt: Asumissosiaalinen työ rikosseuraamusalalla.

Allekirjoittaneet julkaisun toimittajat haluavat kiittää artikkelien kirjoittajia joustavasta, ripeästä ja hyvästä yhteistyöstä ja erityisesti VTL Juhani Johanssonia sitkeästä työstään hänen koordinoidessaan moninaista tiedonkulkua eri toimijoiden kesken. Lisäksi suuren kiitoksen ansaitsee FM Jukka Määttänen, jonka ansiosta käsikirjoitusversiot ovat edenneet vauhdilla valmiiksi julkaisuksi.

Susanna Hyväri ja Sakari Kainulainen

1 ASUNTO ENSIN JA SITTEEN

Pitkäaikaisasunnottomuuden vähentämisohjelma, tuttavallisemmin PAAVO I, toteutettiin vuosina 2008–2011. Vähentämisohjelman tavoitteena oli puolittaa pitkäaikaisasunnottomuus, joten on luontevaa, että vuosina 2012 – 2015 toteutettavan toisen ohjelmakauden, PAAVO II:n, tavoitteena on pitkäaikaisasunnottomuuden poistaminen. Toisen ohjelmakauden käynnistyttyä on hyvä palata hetkeksi alkujuurille ja katsoa mistä kaikki oikein sai alkunsa.

Vähentämisohjelman lähtökohdat ja perusperiaatteet määriteltiin vuonna 2007 neljän viisaan raportissa Nimi ovesa, jonka alaotsakkeena oli ”Kansallinen tavoite: Pitkäaikaisasunnottomuuden poistaminen vuoteen 2015 mennessä” (Ara 2007). Raportissa arvioitiin pitkäaikaisasunnottomuuden poistamisen edellyttävän tavanomaisesta poikkeavia asuntopoliittisia ja tavanomaisesta poikkeavia sosiaali- ja terveystaloudellisia ratkaisuja ja ennen kaikkea niiden innovatiivista yhdistämistä. Raportissa arvioitiin myös, että tarvittavien toimenpiteiden ”hyötysuhde” tulisi olemaan aiempaa huonompi, sillä pienemmän asunnottomien ryhmän tilanteen korjaamiseksi tarvitaan raskaammin resursoituja toimenpiteitä. Edellä kuvatun näkemyksen voi nyt todeta ennakoineen painopisteen siirtymistä pitkäaikaisasunnottomuuden poistamisesta vahvemmin sosiaalitoimen suuntaan. Tätä siirtymää osaltaan edesauttoi vähentämisohjelmaan sisältynyt sosiaali- ja terveysministeriön kautta saatu 50 %:n valtionavustus kaupungeille tukihenkilöstön palkkaukseen. Tämä kohdennettu valtionavustus oli ohjelman keskeinen rahoituksellinen innovaatio.

Nimi ovela – raportissa pitkäaikaisasunnottomuuden poistamisen välttämättömyyttä perusteltiin eettisellä, oikeudellisella ja yhteiskuntataloudellisella näkökulmalla. Eettisen perustelun lähtökohtana oli kaikille kuuluva ihmisarvo, mahdollisuus ja oikeus tulla kohdelluksi arvokkaasti. Raportin mukaan ”ihmisarvoon kuuluu, että jokaisella on paikka, jossa olla ja elää. Asunto on signaali tasavertaisesta kuulumisesta ihmisyyhteisöön”.

Oikeudellisissa perusteluissa viitattiin lukuisiin kansainvälisiin sitoumuksiin, alkaen YK:n ihmisoikeuksien julistuksesta, joissa Suomi on sitoutunut toimenpiteisiin asunnottomuuden ehkäisemiseksi ja asunnottomuuden poistamiseksi. Suomessa yksilöllä ei ole subjektiivista oikeutta vaatia julkiselta vallalta asuntoa, mutta toisaalta perustuslaki turvaa kansalaisille kotirauhan ja yksityisyyden suojan. Tämä perustuslain kohta oli merkittävä perustelu ohjelmaan sisältyneelle asuntoloiden muuntamiselle tuetun asumisen yksiköiksi.

Viisaiden ryhmä piti asunnottomuuden poistamista yhteiskuntataloudellisesti kannattavana ja tarkoituksenmukaisena investointina. Vähentämishojelman aikana on toimenpiteiden positiivisesta kustannusvaikuttavuudesta saatu myös tutkimuksellista näyttöä.

Nimi ovela – raporttiin sisältyi myös todennäköisesti ensimmäinen määrittely suomalaiselle Asunto ensin – periaatteelle. Sen mukaan Asunto ensin – periaate tarkoittaa, että ”sosiaalisten ja terveydellisten ongelmien ratkaiseminen ei ole edellytyksenä asumisen järjestämiselle, vaan asunto on edellytys, joka mahdollistaa myös asunnottomana olleen henkilön muiden ongelmien ratkaisemisen.” Määrittely oli siten luonteeltaan periaatteellinen linjaus, jonka konkreettiseksi kriteeriksi esitettiin oma itsenäinen asunto ja oma vuokrasopimus. Työryhmän perusajatus oli, että pitkäaikaisasunnottomuuden pysyvämpi ratkaisu voi perustua vain sellaisiin asumisratkaisuihin, joiden lainsäädännöllinen pohja on huoneenvuokralaissa tai sosiaalihuoltolaissa.

Suomalainen Asunto ensin – periaate syntyi omista kotimaisista lähtökohdista, luvalla sanoen autuaan tietämättömänä mahdollisista Atlantin takaisista Housing First – esikuvista. Se ei ole amerikkalaisen Housing First – mallin sovellus, mutta sen perusfilosofiassa ja periaatteissa on yhtäläisyyksiä ”amerikkalaisen serkun” kanssa.

PAAVO I – ohjelman tulokset

Vähentämisohjelman I kauden tuloksia on kuvattu ohjelman loppuraportissa (Kaakinen 2012). Lyhyesti keskeiset tulokset voi kiteyttää kolmeen kokonaisuuteen: tukihenkilöstön lisäys, asuntojen määrällisten tavoitteiden toteutuminen sekä rakenteelliset muutokset ohjelmapaikkakunnilla. Näistä kiistattomin on noin 200 uuden tukityöntekijän palkkaaminen asunnottomien palveluihin. Lisäys on historiallisen suuri, varsinkin, kun se on toteutettu ilman, että lainsäädännöllä olisi määritelty henkilöstön mitoitusnormeja.

Ohjelman määrälliset tavoitteet uusien tukiasuntojen ja tuetun asumisen yksiköiden osalta ylitettiin selvästi ja pitkäaikaisasunnottomuus on kääntynyt ohjelmakaupungeissa selvään laskuun. Se onnistuttiinko pitkäaikaisasunnottomuus puolittamaan on jo tulkinnanvaraisempi kysymys: Suhteessa ohjelman alkaessa käytössä olleeseen pitkäaikaisasunnottomuuden määrälliseen arvioon puolittaminen onnistui. Pitkäaikaisasunnottomuuden määritelmä on ohjelmakauden aikana kuitenkin ”elänyt” ja ARAn tilastoihin verrattaessa puolittamistavoite ei kaikissa kaupungeissa ole onnistunut. Tilastot kertovat myös karua kieltä siitä, että kokonaisasunnottomuus on pysynyt ohjelmakauden aikana käytännössä samalla tasolla, mikä selittyy erityisesti maahanmuuttajien, myös perheiden, ja nuorten asunnottomuuden kasvulla.

Ohjelman mahdollistamilla investoinneilla on luotu uusia asumisvaihtoehtoja, joissakin kaupungeissa itse asiassa on luotu rakenteita, joita aiemmin ei ole ollut lainkaan. Hämmästyttävintä on varmasti ollut vuokrasopimukseen perustuvan asumisen läpilyönti pitkäaikaisasunnottomuuden ratkaisuna. Konkreettisimmillaan tämä muutos on näkynyt Helsingissä, missä asuntolat on korvattu tuetun asumisen yksiköillä. Alun alkaen väljästi muotoillusta Asunto ensin – periaatteesta on muutamassa vuodessa kiteytynyt koko suomalaisen asunnottomuuden poistamiseen tähtäävän politiikan keskeinen perusta. Ajattelutavassa ja asenteissa tapahtunut muutos on niin suuri, että se antaa perusteet puhua paradigman muutoksesta.

Vuokrasopimukseen perustuvaa asumista enemmän tunteita ja keskustelua nostatti vähentämisohjelman toimijoiden keskuudessa päihteiden käytön salliminen. Itsenäisestä asumisesta ja omasta vuokrasopimuksesta kun seuraa asukkaan autonomisuus ja päätösvalta oman asunnon käytöstä, myös päihteiden osalta. Keskustelua kuunnellessa tuli välillä sellainen tunne, että päihteettömät yksiköt on nyt kokonaan kielletty. Se ei todellakaan ollut ei-

kä ole vähentämishojelman tarkoitus. Päihdeettömiä yksiköitä varmasti tarvitaan jatkossakin ja vuokrasopimukseen perustuvassakin asumisessa lähtökohtana on asukkaan tukeminen päihneiden käytön vähentämiseen ja hallintaan. Neljän vuoden harjoittelun tuloksena on löytynyt, osin ehkä vähän kotikutoisiakin, mutta toimivia malleja päihdekysymysten käsittelyyn erityisesti yhteisöllisissä tuetun asuminen yksiköissä.

Vähentämishojelman vaikutus on näkynyt myös päihdehuollon palveluissa, useat kaupungit ovat raportoineet erityisesti kuntouttavan laitoshoidon käytön merkittävästä vähenemisestä. Yksi selitys ilmiölle on, että vähentämishojelman asunistratkaisujen myötä päihdehoitoon ei ole ollut tarvetta hakeutua asunnottomuuden vuoksi. On tarkemman tutkimuksen tehtävä selvittää, missä määrin vähentämishojelma on vaikuttanut päihdehuollon laitoshoidon vähenemiseen ja missä määrin on ollut kyse päihdehuollossa jo meneillään olleesta palvelurakenteen muutoksesta avohoitopainotteiseksi.

Vähentämishojelman yksi keskeinen tavoite oli luoda rakenteita systemaattiselle, jatkuvalla asunnottomien palvelujen kehittämistyölle. PAAVO:n kehittäjäverkostot olivat kaikille avoimia ja niihin osallistui innokkaita kehittäjiä myös PAAVO-kaupunkien ulkopuolelta. Kehittämistyön pysyvämpiä rakenteita pyrittiin luomaan Nimi ovelsa – kehittämishankkeella ja se työ jatkuu nyt Verkostokehittäjät – hankkeen muodossa. Sekä Nimi ovelsa että Verkostokehittäjät – hankkeen keskeiset tuotokset löytyvät osoitteesta www.asuntoensin.fi. Tästä hankkeiden kotisivusta on muotoutunut keskeinen asunissosiaalisen työn tietopankki ja kehittämistyön alusta.

Myös asunnottomuustutkijoiden verkosto aloitti PAAVO-ohjelman kehittäjäverkostona. Hieman hapuilevan alun jälkeen verkosto on laajentunut ja aktivoitunut ilahduttavalla tavalla, mistä tämä artikkelikokoelma on konkreettinen osoitus.

Asunto ensin maailmalla

PAAVO-ohjelman käynnistyessä kansainvälinen keskustelu Asunto ensin – periaatteesta oli vähäistä, viittaukset periaatteeseen ja erityisesti amerikkalaiseen Pathways to Housing – esikuvaan olivat lähinnä satunnaisia. Muutama vuodessa Asunto ensin – ajattelu on lyönyt läpi kansainvälisessä asunnottomuuskeskustelussa ja erityisesti teemaan liittyvän tutkimuksen kasvu on ollut suorastaan eksponentiaalista. Keskustelulle on ollut leimallista myös

polarisoituminen, sekä periaatteen kannatus että sen kritiikki ovat voimistuneet. Mutta löytyy myös rakentavia, sovittelevia näkemyksiä.

Vielä 2010 EU:n konsensus-konferenssin johtopäätöksissä puhuttiin väljästi ”housing led” – ratkaisuisista eli asuntovetoisista malleista (Feantsa 2012), mutta elokuussa 2013 Amsterdamissa pidetyssä Housing First Europe – hankkeen päätöskonferenssissa (Housing First Europe 2013) oli havaittavissa selvä muutos asenteissa. Useiden tutkijoiden puheenvuoroissa peräänkuulutettiin pitäytymistä Pathways to Housing – mallin kahdeksaan uskollisuusperiaatteeseen. Nämä periaatteet ovat: asunto perusihmisoikeutena, kunnioitus ja myötäelävä suhtautuminen kaikkiin asiakkaisiin, sitoutuminen työskentelyyn asiakkaan kanssa niin pitkään kuin tarpeen, hajasijoitetut itsenäiset asunnot, asumisen ja palvelujen erillisyys, kuluttajan valinnanvapaus ja itsemääräämisoikeus, kuntoutusorientaatio sekä haittojen vähentäminen.

Tämän ajattelumallin mukaan vain Pathways to Housing- mallin mukainen Asunto ensin – periaate on ainoa oikea ja vain kaikki uskollisuusperiaatteet täyttämällä voidaan puhua aidosta Asunto ensin – periaatteesta. Ajatus ei ole täysin ongelmaton ja näyttää sivuuttavan useita asunnottomien kannalta relevantteja kysymyksiä.

Asunto ensin – mallin kritiikissä on arvioitu mallin siirrettävyyttä ja soveltamista. Australialaiset tutkijat toteavat omissa arvioissaan, että itse asiassa monet HF-filosofian periaatteet eivät Australiassa tarkoita läheskään niin radikaalia muutosta kuin Yhdysvalloissa. Tutkijat toteavat, että HF ei sellaisenaan ole monistettavissa, vaan mallia sovellettaessa on huomioitava paikalliset olosuhteet ja kohderyhmien erityistarpeet. Erityisesti tutkijat huomauttavat, että Pathways to Housing – ohjelman mukainen malli on mahdollinen vain riittävien resurssien ollessa käytettävissä.

Johnson et al. pitävät pakollista tulojen varaamista vuokranmaksuun keskeisenä PH- ohjelman korkeiden asumisen onnistumistulosten syynä (Johnson Guy & Parkinson Sharon & Parsell Cameron 2012). He näkevät periaatteen kuitenkin paternalistisena ja siten myös ristiriidassa yhden HF-filosofian keskeisen periaatteen, kuluttajan valinnanvapauden, kanssa. HF- mallin keskeinen elementti on moniammatillisen tiimin tuki asukkailla. Australiassa on kokemusta moniammatillisesta tuesta, mutta yleisesti ottaen se on riittämätöntä. Ongelmana on myös, että sosiaalinen vuokra-asuntosektori ei ole riittävästi integroitunut sosiaalipalvelujärjestelmän ja erityisesti asunnottomien palvelujärjestelmän kanssa kuten eivät myöskään mielenterveys-

palvelut ja päihdepalvelut. Kuulostaako tutulta? Silloin tällöin kuulee käytäväkeskusteluissa kokeneidenkin tutkijoiden puuskahtavan vähän turhautuneina, että mitään erityistä asunnottomuuspolitiikkaa ei tarvittaisi, jos kukin sektori vain ”hoitaisi hommansa”.

Eurooppalaisista tutkijoista Nicholas Pleace on epäilemättä tuottanut kiinnostavinta analyysiä Housing First – ajattelusta. Nicholas Pleace on jaotellut Asunto ensin – mallin kolmeen päälinjaan: 1) alkuperäinen Pathways to Housing (PHF) sellaisena kuin sitä on toteutettu New Yorkissa 2) Communal Housing First (CHF), malli jossa on myös keskitettyjä yksiköitä kuten Suomessa ja 3) Housing First Light (HFL), jossa hajautettuun asumiseen liittyy vain kevyt tukielementti.

Nicholas Pleacen (Bretherton & Pleace 2012) keskeinen argumentti on, että meidän ei pitäisi liikaa keskittyä määrittelemään mikä on oikeata Asunto ensin – periaatetta ja mikä ei. Pleacen mukaan palvelut, jotka eivät suoranaisesti viittaa PHF – malliin, mutta käyttävät monia samoja ajatuksia, ovat osoittautuneet tehokkaiksi tuottamaan kestäviä ratkaisuja asunnottomuuteen, esimerkkinä Suomen ohjelma. Asunto ensin tulisikin nähdä laajempänä käsitteenä ja palvelufilosofiana. Asunto ensin – mallit näyttävät tuottavan kestäviä ratkaisuja erityisen haavoittuville ryhmille, mutta samalla toimivia reittejä asunnottomuudesta useimmille palvelujen käyttäjille. Pleacen mukaan keskeistä on muutaman periaatteen huomioiminen: asumisen ja palvelujen (tuen) erottaminen toisistaan, haittojen vähentäminen, valinnan vapaus ja välitön asumisen järjestäminen. Ilman näitä elementtejä ei voida puhua Asunto ensin – filosofiasta.

Asunto ensin – mallia kohtaan esitetty kritiikki on kohdistunut lähinnä kahteen asiaan. Malli alkuperäisessä Pathways to Housing – muodossa on työvoimaintensiivinen ja siksi myös kustannuksiltaan kallis. Toisaalta tämän malli mukainen toiminta näyttää kohdistuvan varsin rajattuun joukkoon asunnottomia, keskeisenä kohderyhmänä näyttävät olleen mielenterveyskuntoutujat, erityisesti psykiatrisesta laitoshoidosta avohoitoon siirtyvät asunnottomat.

Kysymys on myös etiikasta

Tosiasiaksi jää, että tällä hetkellä HF-mallia sovelletaan Euroopassa lähinnä pienimuotoisissa projekteissa, Suomen lisäksi Asunto ensin–periaate on

vakiintumassa politiikan lähtökohdaksi lähinnä muissa pohjoismaissa, erityisesti Tanskassa. Missään muussa maassa ei politiikkatasoiseen periaatteen kuitenkaan yhdisty niin kattavia määrällisiä asuntotavoitteita pitkäaikaisasunnottomuuden poistamiseksi kuin Suomessa.

Ulkomaiset arvioijat ovat kritisoineet Suomen ohjelmaa lähinnä suurten keskitettyjen yksiköiden toteutuksesta, koska niiden ei ole katsottu olevan Asunto ensin – periaatteen mukaisia ja ongelmataustaisten asunnottomien sijoittumisen samaan yksikköön on arvioitu ajan myötä aiheuttavan ongelmia. Suurin toteutetuista uusista tuetun asumisen yksiköistä on Helsingin Diakonissalaitoksen Aurora-talo, jossa on 125 asuntoa. Suomessa itsenäisen vuokra-asumisen mahdollistavilla tuetun asumisen keskitetyillä yksiköillä on korvattu huomattavasti suurempia asuntolayksiköitä. Tähänastiset kokemukset näistä uusista tuetun asumisen yksiköistä viittaavat pikemminkin siihen, että ongelmia saattaa esiintyä alkuvaiheessa, mutta ajan myötä tilanne on rauhoittunut ja asettunut kaikissa uusissa yksiköissä.

Edellä kuvattu keskustelu keskitetyistä yksiköistä havainnollistaa itse asiassa klassista eettistä valintatilannetta: halutaanko parantaa huomattavasti monen asunnottoman elämäntilannetta ja hyvinvointia vai halutaanko parantaa erittäin paljon pienemmän asunnottomien ryhmän tilannetta? Suomessa on valittu linja, joka tähtää ensin mainittuun lopputulokseen, määrällisiä tavoitteita on pidetty ensisijaisina silläkin uhalla, että Asunto ensin – periaatetta ei kaikilta osin voida kirjaimellisesti noudattaa. Alkuperäisessä PHF-mallissa on myös se riski, että asunnottomuus näyttäytyy pelkästään asuntojen jako-ongelmana, malli ortodoksisessa muodossaan kun ei tuo yhtään asuntoa lisää olemassa olevaan asuntokantaan. Ainakin Suomessa ja erityisesti Helsingin seudulla asunnottomuuden poistaminen tarkoittaa myös uusien asuntojen rakentamista.

Tutkimuksella on tehtävänsä

Tämä artikkelikokoelma on kiinnostava ja monella tavalla ilahduttava läpileikkaus suomalaisen asunnottomuustutkimuksen nykytilaan. Erityisen ilahduttavaa on, että tässä kokoelmassa on edustettuina monta eri tutkijasukupolvea ja monta erilaista tutkimusorientaatiota ja teoreettista sekä metodista lähestymistapaa. Asunnottomuustutkimus Suomessa on pitkälti perustunut yksittäisten tutkijoiden tutkimusintresseihin, varsinaisista koulukunnis-

ta ei meillä voi puhua. Suomalainen tutkimus on kuitenkin korkeatasoista ja kansainvälisen vertailun kestävä, vaikka kansainvälinen vuorovaikutus sinänsä onkin ollut turhan vähäistä rajautuen pitkälti muihin pohjoismaihin.

Asunnottomuutta käsittelevä tutkimus on väistämättä kanta-aottavaa, asunnottomuuden tutkiminen on jo sinänsä tutkijalta eettinen valinta. Asunnottomuutta ei tutkita siksi, että kyseessä olisi kiinnostava tutkimusaihe, vaan siksi, että asunnottomuus näyttää yhteiskunnallisen epäoikeudenmukaisuuden paljaana ja tämän epäkohdan poistamiseksi halutaan tehdä työtä myös tutkimuksen avulla. Asunnottomuuden poistamisessa kun on kyse perustavanlaatuisista ihmisoikeuksista.

Jo PAAVO I – ohjelman aikana saatiin konkreettista näyttöä tutkimustiedon merkityksestä. Virpi Sillanpään tutkimus (Ympäristöministeriö 2011) asunnottomuuden vähentämisen kustannusvaikuttavuudesta on ollut paljon siteerattu argumentti myös paikallisessa vähentämisohjelman resursointia koskeneessa päätöksenteossa.

PAAVO II – ohjelman aikana tutkimustiedon tarve ei ainakaan ole vähentynyt. Tärkeitä aiheita varmasti riittää. Tiedämme vielä kovin vähän siitä, mikä oikeasti toimii oli sitten kyse yksilökohtaisesta tuesta tai tuetun asumisen yksiköiden yhteisöllisyydestä. Sosiaalinen integraatio on tällä hetkellä lähinnä EU-ohjelmanlangilta kuulostava slogan, mutta mitä tarvitaan, jotta sosiaalinen integraatio oikeasti ja aidosti toteutuu hajautetussa asumisessa tai tuetun asumisen yksiköissä. Moniammatillisuus ja palvelujärjestelmän integraatio avaavat varsinaisen tutkimusaiheiden Pandoran lippaan. Tutkittavaa siis riittää.

On luonnollista, että ne tutkimusorientaatiot, jotka ovat olleet vallitsevina suomalaisessa yhteiskuntatieteellisessä tiedeyhteisössä, näkyvät myös tässä kokoelmassa. Se, mitä jatkossa kaipaa, on ehkä enemmän ”mainstreamin” ulkopuolelle menevä rajoja ylittävä tutkimus. Itselle tulee mieleen kaksi suuntaa, jotka olen kokenut inspiroiviksi: sosiaaliantropologia ja erityisesti moraaliantropologia (Joao Biehl 2005) sekä maantieteilijöiden (Soja 2010), virittelemä tutkimus oikeudesta tilaan (spatial justice).

Tutkimustiedon lisääntyessä myös odotukset sen hyödynnettävyyden suhteen kasvavat. Myös tämä artikkelikokoelma osaltaan lisää niitä odotuksia. Pohdinta PAAVO II – ohjelman jälkeisestä ajasta on jo käynnistynyt ja myös tutkimukselta odotetaan uusia eväitä vuoden 2015 jälkeisen asunnottomuuden vähentämispolitiikan muotoiluun. Väittäisin, että tutkimus voi olla jo-

pa ratkaiseva tekijä sellaisen politiikan muotoilussa, joka tekee Suomen saavutuksista asunnottomuuden poistamisessa globaalistikin ainutlaatuisia.

Lähteet

- Ara 2007. Nimi ovela – neljän viisaan ryhmän ehdotukset. Viitattu 25.11.2013. [http://www.ara.fi/fi-FI/Ohjelmat_ja_hankkeet/Asunnottomuuden_vahentamishjelma/PAAVO_II/Viisaiden_ryhman_ja_ahkerien_ryhman_ehdo\(10408\)](http://www.ara.fi/fi-FI/Ohjelmat_ja_hankkeet/Asunnottomuuden_vahentamishjelma/PAAVO_II/Viisaiden_ryhman_ja_ahkerien_ryhman_ehdo(10408))
- Bretherton, Joanne & Pleace, Nicholas 2012. What do we Mean by Housing First? Categorising and Critically Assessing the Housing First Movement from a European Perspective. Viitattu 25.11.2013. <https://pure.york.ac.uk/portal/en/publications/what-do-we-mean-by-housing-first-categorising-and-critically-assessing-the-housing-first-movement-from-a-european-perspective%28fc116ab6-987f-4bbc-90d8-2651b9c73ce0%29/export.html>
- Feantsa 2013. Time for the EU to Act on Homelessness! Calls for Concrete Policy Coordination and Support on Homelessness Can No Longer Be Ignored. Time for the EU to Act on Homelessness! Viitattu 25.11.2013. <http://www.feantsa.org/spip.php?article327&lang=en>
- Housing First Europe 2013. Final reports and contributions from the final Housing First Europe Conference in Amsterdam, June 201. Viitattu 25.11.2013. <http://www.socialstyrelsen.dk/housingfirsteurope>
- Joao, Biehl 2005. Vita. Life in a zone of social abandonment. California: University Press 2005. A companion to Moral Anthropology (ed. by Didier Fassin). Wiley-Blackwell 2012.
- Johnson, Guy; Parkinson Sharon & Parsell Cameron 2012. Policy shift or program drift? Implementing Housing First in Australia. Australian Housing and Urban Research Institute. RMIT Research Centre. Viitattu 25.11.2013. <http://www.ahuri.edu.au/publications/search.asp?ShowSearch=False&Year=&Search-Summary=&Direction=ASC&Search=Properties&PublicationType=fr&Keywords=&Centre=&Search-Title=&Search-Author=&Sort=Search-Title&CurrentPage=3>
- Kaakinen, Juha 2012. Pitkäaikaisasunnottomuuden vähentämishjelma 2008–2012. Loppuraportti. Ympäristöhallinto. Viitattu 25.11.2013. http://www.asuntoensin.fi/files/2648/PAAVO_I_loppuraportti_J_Kaakinen_2012.pdf
- Soja, Edward W. 2010. Seeking Spatial Justice. University of Minnesota Press.
- Ympäristöministeriö 2011. Asunnottomuuden vähentämisen taloudelliset vaikutukset. Ympäristöministeriön raportteja 7/2011.

2 VAILLA VAKINAISTA ASUNTOA OLEVAT HELSINGISSÄ

Tausta ja tavoite

Asunnottomuus on Suomessa keskittynyt pääkaupunkiseudulle, erityisesti Helsinkiin, ja keskittymiskehitys on jatkunut voimakkaana: vuoden 2012 asunnottomuustilastojen mukaan jo 52 % maan yksinäisistä asunottomista ja 67 % asunottomista perheistä oli Helsingissä (Asunnottomat 2012, 3). 2000-luvulla muuttoliike pääkaupunkiseudulle on ollut voimakasta samaan aikaan kun asuntotuotanto on supistunut, varsinkin vuokra-asuntotuotanto on ollut vähäistä. Asuntojen vuokrat ovat nousseet lähes koko 2000-luvun. Asunnottomuus on viime hallituskausilla noussut jälleen politiikan agendalle ja Pitkäaikaisasunnottomuuden vähentämisohjelmien (I & II) kautta on panostettu merkittävästi asunnottomuuden vähentämiseen. Asunnottomuustilastojen mukaan asuntoloissa ja majoitusliikkeissä asuvien määrä onkin vähentynyt sitä mukaa, kun uusia vuokrasopimusperusteisia asumisyksiköitä on valmistunut ja vanhoja asuntoloita lakkautettu. Asunnottomien kokonaismäärä on kuitenkin edelleen kasvanut ja uusimman tilaston (tilanne 15.11.2012) mukaan myös pitkäaikaisasunnottomien määrä on kääntynyt nousuun. (Asunnottomat 2012, 8.)

Artikkelissa tarkastellaan asunnottomuuden muuttoliikettä vaille vakinaista asuntoa päätyneiden henkilöiden asumishistorian avulla, joka on tallentunut Helsingin väestötietojärjestelmään. Artikkelin analyysi on luonteeltaan kuvaileva ja kvantitatiivinen. Siinä tuotetaan määrällistä tietoa asuntokannasta vaille vakinaista asuntoa päätyvistä sekä osuuksista eri asumismuodoista ja asuntokuntatyypeistä tulevista; missä suhteessa eri asumismuod-

doista päädytään asunnottomaksi ja missä määrin Helsinkiin kirjaudutaan asunnottomaksi muista kunnista. Samaa tarkastellaan myös toiseen suuntaan; kuinka suuri osa väestöstä siirtyy vailla vakinaista asuntoa -kirjaukselta asuntoväestöön ja minkälaiseen asumismuotoon ja asuntokuntaan. Asunnottomuuden virtoja tarkastellaan suhteessa saatavilla oleviin taustatietoihin; ikään, sukupuoleen ja äidinkieleen.

Artikkeli paikantuu asunnottomuuspolku-tutkimuksen kvantitatiiviseen tutkimusperinteeseen. Asunnottomuuspolkututkimuksen keskeisenä lähtökohtana on ymmärrys siitä, että yksilöt voivat liikkua asunnottomuuden, heikkotasoisesta asumisesta ja laadukkaasta asumisesta välillä. Asunnottomuus ymmärretään tuloksena dynaamisesta vuorovaikutuksesta yksilöiden ominaisuuksien ja rakenteellisten tekijöiden välillä. Staattisen ryhmän sijaan asunnottomat muodostuvat yksilöistä ja kotitalouksista, jotka liikkuvat asunnottomuuteen ja siitä pois. Ymmärryksen syntyyn on vaikuttanut erityisesti USA:ssa tehty kvantitatiivinen pitkittäistutkimus, jonka tulosten perusteella asunnottomuus on ymmärrettävänä tilapäisenä tilana, jota kuvaa asumisen epävakaus enemmän kuin alati huononevan asumisen kierre, joka johtaa väijäämättä asunnottomuuteen. (O'Sullivan 2008, 73, 79-83; Buch-Geertsema ym. 2010, 18, 80.)

Artikkeli perustuu kirjoittajien tutkimukseen (Kostiainen & Laakso 2012) Helsingin väestötietojärjestelmän vailla vakinaista asuntoa olevien muutto- liikkeestä asunnottomuuden ja asuntokannan välillä. Tutkimusta rahoitti Asumisen rahoitus- ja kehittämiskeskus ARA.

Asunnottomuuden määritelmä

Asunnottomuuden tutkimisessa asunnottomuuden määrittely on keskeistä, sillä määrittely rajaa tutkimuksen kohteen, ilmiön laajuuden ja tulokset. Kapeimman määritelmän mukaan asunnottomiksi ymmärretään vain ulkona ja yömajoihin asuvat, kun laajin määritelmä kattaa myös puutteellisesti asuvat ja asunnottomuusuhan alla olevat. Eri maissa on käytössä erilaisia määritelmiä, eikä EU:ssakaan ole löydetty yhteistä määritelmää asunnottomuudelle. Kapein määritelmä johtaa automaattisesti pienempään asunnottomien määrään, jossa moniongelmaisten, vaativia tukitoimia tarvitsevien

henkilöiden osuus on korkeampi, kuin käytettäessä laajempaa asunnottomuuden määritelmää (Busch-Geertsema ym. 2010, 48).

Yleiseurooppalainen asunnottomuusjärjestöjen liitto FEANTSA on luonut operationaalisen ETHOS (European Typology on Homelessness and Housing Exclusion) -typologian asunnottomuuden määrittämisen haasteisiin, korostamaan ilmiön dynaamisuutta ja erilaisia polkuja asunnottomuuteen. Typologia lähtee liikkeelle kolmijakoisesta kodin käsitteestä:

- koti on kunnollinen asumus, joka kattaa henkilön ja hänen perheensä asumistarpeet ja joita he hallitsevat (fyysinen alue),
- koti mahdollistaa yksityisyyden ja sosiaaliset suhteet (sosiaalinen alue) ja
- kodin hallintaan on yksinomainen ja laillinen oikeus (laillinen sopimukseen perustuva vuokrasuhde) (legaalinen alue).

Näiden kodin osa-alueiden puuttuminen määrittelee asunnottomuutta. Tästä on johdettu asunnottomuustypologian neljä pääkategoriaa, joiden kautta asunnottomuus näyttäytyy jatkumona: kadulla asuvat, ilman asuntoa olevat, epävarmasti asuvat ja puutteellisesti asuvat, joiden alle tulee yhteensä 13 alakategoriaa. (Busch-Geertsema ym. 2010, 14, 19-21.)

Taulukko 1: ETHOS-typologia (Busch-Geertsema 2010)

Käsiteryhmä	Operationaalinen ryhmä	Asuntotilanteen kuvaus
KADULLA ASUVAT	1 Kadulla asuvat	1.1 Julkiset tilat tai ulkotilat
	2 Yömajoissa asuvat	2.1 Yömaja
ILMAN ASUNTOA OLEVAT	3 Asunnottomien majoituksessa asuvat	3.1 Asuntola 3.2 Tilapäinen majoitus 3.3 Tuettu tilapäisasuminen
	4 Naisten asuntoloissa asuvat	4.1 Naisten asuntolat
	5 Maahanmuuttajille järjestetysä majoituksessa asuvat	5.1 Tilapäismajoitus / vastaanottokeskukset 5.2 Siirtotyöläisille järjestetty majoitus
	6 Laitoksista vapautuvat	6.1 Rangaistuslaitokset 6.2 Terveystieteiden laitokset 6.3 Lasten laitokset / lastenkodit
	7 Asunnottomuuden takia pitkäaikaista tukea saavat	7.1 Ikääntyneiden asunnottomien hoitolaitokset 7.2 Entisten asunnottomien tuettu asuminen
EPÄVARMA ASUMINEN	8 Epävarmoissa oloissa asuvat	8.1 Tilapäisesti perheen / ystävien luona 8.2 Ilman laillista (ali)vuokrasuhdetta 8.3 Laiton maanvaltaus
	9 Häätöuhka	9.1 Häädön toimeenpano (vuokra-asuminen) 9.2 Asunnon haltuunotto (omistusasuminen)
	10 Väkivallan uhka	10.1 Poliisin kirjaamat tapaukset
PUUTTEELLINEN ASUMINEN	11 Tilapäiset / epätavalliset asumisjärjestelyt	11.1 Asuntoauto/-vaunu 11.2 Epätavalliset rakennukset 11.3 Tilapäisrakenteet
	12 Puutteellisesti asuvat	12.1 Asumiskelvottomat vallatut asunnot
	13 Erittäin ahtaasti asuvat	13.1 Kansalliset normit ylittävä tilanahtaus

Artikkelissa asunnottomilla tarkoitetaan väestötietojärjestelmään vailla vakinaista asuntoa oleviksi kirjattuja henkilöitä (VVA). Ryhmä käsittää ETHOS-typologian useita alakategorioita kaikista pääkategorioista ja vastaa asunnottomuuden laajaa määritelmää. ETHOS-määritelmä on luonteva lähtökohta asunnottomuustutkimukselle, jonka keskiössä ovat piiloasunnot-

tomat, erityisesti tuttavien ja sukulaisten luona asuvat, joita vailla vakinaista asuntoa oleskelevien voidaan olettaa pääasiassa olevan. Vailla vakinaista asuntoa olevien ryhmä perustuu kuitenkin rekisterikäsitteeseen, jonka varsinaisena tarkoituksena ei ole asunnottomien kuvaaminen.

Status perustuu omaan ilmoitukseen ja ryhmä sisältää myös henkilöitä, joilla tila ei johdu asunnon puutteesta (mm. ulkomaille muuttaneet, pidempiaikaisesti matkustelevat, viranomaisten harhauttajat, velkojia välttelevät, muulla kuin vakinaiseen asumiseen kaavoitetulla alueella asuvat, väkivallan uhkaa pakenevat). Vailla vakinaista asuntoa -ryhmän ulkopuolelle jää myös osa typologiassa ja tilastoissakin asunnottomiksi määritellyistä (mm. asunto-loissa pysyvästi asuvat, laitoksissa ja sairaaloissa asunnon puutteen vuoksi asuvat, vankilasta vapautuvat, tietymättömissä oleviksi kirjatut asunnottomat).

On olemassa erilaisia kannustimia kirjautumiselle vailla vakinaista asuntoa olevaksi, vaikka asumistilanne olisi vakaa, ja toisaalta kirjautumiselle osoitteeseen, vaikka olisi tosiasiallisesti asunnoton. Vailla vakinaista asuntoa -kategoriaan kuuluvien henkilöiden määrästä, joiden tila ei liity asunnottomuuteen tai epävarmaan asumiseen, ei ole saatavissa varmaa tietoa. Myös asunnottomien osuutta tietymättömissä olevista on mahdotonta arvioida. Muuttolaitosten tekemisen säännönmukaisuuteen voi vaikuttaa mm. muutos yleisessä suhtautumisessa viranomaisiin, tietämättömyyden lisääntyminen lakisääteisistä velvollisuuksista, laskelmoivuuden lisääntyminen yhteiskunnassa sekä liikkuvan elämäntavan yleistyminen.

Asunnottomuuden tutkimus ja selitysmallit

Asunnottomuuden tutkimuksessa on ollut asunnottomuuden määrittelyn ja yleisyyden selvittämisen lisäksi keskeistä asunnottomuuden syiden selvittäminen. Syitä on pyritty selittämään joko yksilöllisillä tai rakenteellisilla tekijöillä. Varhaisessa tutkimuksessa asunnottomuuden syinä korostuivat yksilön ominaisuudet ja käytös, kuten mielenterveys- ja päihdeongelmat. 1980-luvulla asunnottomien määrän kasvaessa USA:ssa ja Isossa-Britanniassa yksilöiden patologia ei enää ollut kestävä selitysmalli ja rakenteelliset tekijät, mm. asunto- ja työmarkkinat, sosiaaliturva, kohtuuhintaisten asuntojen puute, köyhyys ja perherakenteen muutos, nousivat asunnottomuuden selittäjiksi. (Busch-Geertsema ym. 2010, 10-13; Fitzpatrick 2005, 4.)

Rakenteelliset tekijät eivät kuitenkaan yksinään onnistuneet selittämään sitä, miksi vain osa köyhyydestä, työttömyydestä ja karsitusta sosiaaliturvasta kärsivistä joutui asunnottomiksi. Asunnottomuus alettiin yhä yksimielisemmin nähdä tuloksena dynaamisesta vuorovaikutuksesta yksilön ominaisuuksien ja rakenteellisen muutoksen välillä: rakenteelliset tekijät luovat olosuhteet, joiden puitteissa asunnottomuutta esiintyy, jolloin yksilöt, joilla on henkilökohtaisia ongelmia, ovat haavoittuvaisempia yhteiskunnan ja talouden epäsuotuisille kehityskuluille. Tästä ymmärryksestä käsin on nousut laaja käsitteellinen viitekehys, jonka puitteissa tutkitaan polkuja asunnottomuuteen ja siitä pois. (Busch-Geertsema ym. 2010, 10-13; Fitzpatrick 2005, 4; O'Sullivan 2008, 72-73.)

Tutkimuskirjallisuuden perusteella voidaan erottaa neljä laajaa riskitekijöiden kategoriaa, jotka lisäävät asunnottomuuden todennäköisyyttä: 1) rakenteelliset (taloudelliset prosessit: köyhyys, työttömyys; asuntomarkkinoiden toiminta; sosiaaliturva; maahanmuutto) 2) institutionaaliset (riittämättömät palvelut ja koordinaation puute; allokaatiomekanismit; institutionaalinen asuminen, vankilat; institutionaaliset käytännöt: sisäänotto ja kotiuttaminen), 3) ihmissuhteisiin (perheasema; ihmissuhteen tilanne: väkivaltainen kumppani tai vanhemmat; ihmissuhteen päättymisen: kuolema, ero) ja 4) henkilöön (terveys; koulutus; riippuvuudet: alkoholi, huumeet, pelit) liittyvät tekijät. Lisäksi laukaisevat tekijät, tietyt tapahtumat, voivat johtaa suoraan asunnottomuusjaksoon tai lisääskeleeseen 'uralla', joka myöhemmin johtaa asunnottomuuteen. Lähes kaikki asunnottomat ovat pienituloisia, useat työttömiä tai alhaisen vaatimustason epävarmoissa töissä. Häädöt ja parisuhteiden ja perheiden hajoamiset ovat yleisimpiä asunnottomuuden laukaisevia tapahtumia Euroopassa. Missä määrin haavoittuvuudet johtavat yhteneväisiin asunnottomuuden malleihin tai profileihin eri maissa riippuu vallitsevasta hyvinvointivaltioregiimistä. (Edgar 2009, 6; Busch-Geertsema ym. 2010, 49-51, 55.)

Asunnottomuuden polkututkimuksessa voidaan karkeasti erottaa kolme teoreettista suuntausta, joiden piirissä asunnottomuuspolkuja on tutkittu eri metodologisista lähtökohdin. Interaktionistinen suuntauksen piirissä asunnottomuuspolkuja on tutkittu laadullisin menetelmin, pääasiassa etnografisin metodein. Toisen suuntauksen teoreettiset lähtökohdat ovat postmodernismissä ja riskiyhteiskunnan käsitteessä ja menetelminä käytetään lähinnä laadullisia haastattelumenetelmiä. Kolmas suuntaus on positivistisemmin

orientoitunut ja sen piirissä asunnottomuutta tutkitaan kvantitatiivisiin menetelmin joko perustuen kyselytutkimuksiin tai laajoihin hallinnollisiin rekisteriaineistoihin. (O’Sullivan 2008, 79-80.)

Erityisesti kvantitatiivinen pitkittäinen asunnottomuuspolkututkimus on tehnyt näkyväksi asunnottomuuden tilapäistä ja dynaamista luonnetta ja vienyt huomion reitteihin ulos asunnottomuudesta. Keskeinen on asunnottomien yömajojen rekistereihin perustuvan USA:laisen tutkimuksen tulos (Kuhn & Culhane, 1998), jonka mukaan yömajojen käyttäjät voitiin jakaa tilapäisesti asunnottomiin, jaksoittaisesti asunnottomiin sekä kroonisesti asunnottomiin. Valtaosan (80 %) todettiin kuuluvan ensimmäiseen ryhmään ja poistuvan asunnottomuudesta nopeasti palaamatta enää hätämajoitukseen. Jaksoittaisesti asunnottomat palasivat asunnottomien yömajaan toistuvasti ja viettivät välijaksot mahdollisesti kadulla ja muissa instituutioissa, kuten sairaaloissa. Kroonisesti asunnottomat asuivat hätämajoituksessa pitkiä aikoja pysyväisluonteisesti. (Kuhn & Culhane 1998, 226; Culhane & Metraux 2008, 113; O’Sullivan 2008, 74-75, 83.) Artikkelin viitekehyksenä toimii asunnottomuuspolkututkimuksen kvantitatiivinen haara.

Euroopassa, kuten Suomessakin, asunnottomuustutkimus on ollut pääasiassa laadullista tai perustunut poikkileikkausaineistoihin. Poikkileikkausaineistoihin perustuvissa tutkimuksissa asunnottomien ongelmaisuus korostuu, sillä yhtenä ajankohtana tehdyissä mittauksissa pitkäaikaisasunnottomat ovat yliedustettuina. Ne eivät myöskään onnistu kuvaamaan ihmisten virtaa asunnottomuuteen ja siitä pois pidemmällä ajalla. Muiden muassa metodologiset valinnat ovat johtaneet yleiseen käsitykseen asunnottomuudesta lähinnä keski-ikäisten päihde- ja terveysongelmaisten miesten ongelmana. (Buch-Geertsema ym. 2010, 15-16.) Myös Suomessa on todettu tarve tutkia asunnottomuuden dynamiikkaa kaupunkikohtaisesti (Pitkänen 2010, 33).

Asunnottomuuden tutkimus ja tilastointi on usein perustunut asunnottomien palveluiden käyttöön, myös Suomessa. Tällöin ulkopuolelle jää henkilöitä, joiden asunnottomuus ei ole näkyvää ja tule viranomaisten tietoon. Esimerkiksi nuorten ja maahanmuuttajien asunnottomuuden on todettu olevan piiloista ja jäävän jossain määrin palveluiden käyttöön perustuvien asunnottomuuslukujen ulkopuolelle (ks. Hannikainen & Kärkkäinen 1997; Mikkonen & Kärkkäinen 2003). Asunnottomien palveluiden piiristä, asuntoloista ja asunnottomien palvelukeskuksista, tavoitetaan asunnottomien ”kova ydin”, jonka ominaisuudet ja ongelmat on Suomessakin mel-

ko kattavasti selvitetty erilaisissa tutkimuksissa. Sen sijaan tuttavien ja sukulaisten luona tilapäisesti majoittuvista tiedetään huomattavasti vähemmän.

Aineisto ja menetelmät

Tutkimusaineisto perustuu Helsingin väestötietojärjestelmän tietoihin Helsingin asukkaista ja asukkaiden muutoista. Se poimittiin Helsingin väestötietojärjestelmän vuosiaineistoista, jotka ovat järjestelmän rekisterinpitäjän Helsingin kaupungin tietokeskuksen hallinnassa. Aineistojen käyttöön saatiin lupa tietokeskukselta. Helsingin väestötietojärjestelmä perustuu Väestörekisterikeskuksen ylläpitämään valtakunnalliseen väestötietojärjestelmään, jossa on perustiedot Suomen kansalaisista ja Suomessa vakinaisesti asuvista ulkomaalaisista sekä rakennuksista, huoneistoista ja kiinteistöistä.

Tutkimusaineisto muodostettiin yhdistelemällä kolmesta osa-aineistosta: 1) vuoden alun poikkileikkausväestöstä (2005-2011), 2) muuttoaineistosta (2005-2010) ja 3) Seutu-CD:n rakennustiedoista (2011). Tiedot asuntokannan ja asunnottomuuden välisestä muuttoliikkeestä perustuvat henkilön kotipaikkatunnukseen ja edelliseen kotipaikkatunnukseen. Mahdollinen vailla vakituista asuntoa -status tunnistettiin kiinteistötunnukseen sisältyvän koodin perusteella. Lisäksi käytettiin henkilön perustietoja demografisten taustatietojen määrittelyyn. Asuntoväestön kotipaikkatunnuksiin liitettiin vastaavat rakennustiedot asunnottomuutta edeltävän ja seuraavan asuintalon ominaisuuksien määrittämiseksi.

Osa-aineistoista muodostettiin kaksi tutkimusaineistoa: Peräkkäisten vuosien poikkileikkaukset kattava yhdistelmäaineisto, joka sisältää kaikki henkilöt, jotka ovat kuuluneet Helsingin väestöön vähintään yhden vuoden alussa 2005-2011 sekä kaikki validit muuttotapahtumat vuosilta 2005-2010 kattava muuttoaineisto. Muuttoihin yhdistettiin kaikki poikkileikkausaineistojen tiedot. Molemmat aineistot ovat kattavia: poikkileikkausaineisto sisältää kaikki kunkin vuoden alun helsinkiläiset ja muuttoaineisto sisältää kaikkien helsinkiläisten muuttotapahtumat, joissa muuton jälkeinen ja/tai muuttoa edeltävä kunta on Helsinki.

Muodostetun poikkileikkausaineiston avulla tuotettiin kuvailevaa tietoa vailla vakinaista asuntoa olevista henkilöistä ja muutoksista tässä joukossa vuosina 2005-2011 käytettävissä olevien taustatekijöiden mukaan. Yhdistelmäaineiston avulla tarkasteltiin lisäksi vailla vakinaista asuntoa olleiden ti-

lannetta vuotta aikaisemmin ja vuotta myöhemmin. Muuttoaineiston avulla tarkasteltiin asunnottomuuden kestoa ja vuoden aikana vailla vakinaista asuntoa olleita. Menetelmänä käytettiin ristiintaulukointia. Aineiston kattavuuden ansiosta siitä voitiin laskea luotettavasti mm. vailla vakituista asuntoa olevien osuuksia eri taustatekijöiden (ikä, sukupuoli, äidinkieli) mukaan ilman tilastollista testaamista.

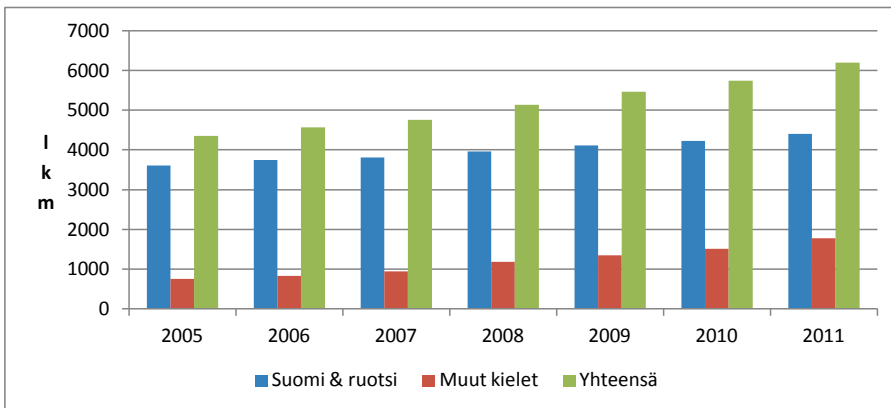
Väestörekisterin tietoja ei ole aiemmin hyödynnetty asunnottomuuden tutkimuksessa, edes kuvailevan tiedon tuottamiseen. Vaikka vailla vakinaista asuntoa -kirjauksen ja asunnottomuuden välinen yhteys ei ole täysin selvä, saadaan rekisterianalyysin avulla tuloksia, joita voidaan peilata teoreettiseen viitekehykseen ja aiempaan tutkimuskirjallisuuteen; kattava rekisteritieto antaa parhaan saatavilla olevan tiedon asunnottomuuden virroista.

Keskeiset tulokset

Vailla vakinaista asuntoa olevien määrä Helsingissä on kasvanut vuosittain, myös pitkäaikaisesti vailla vakinaista asuntoa olevien määrä on kasvanut. Huolimatta ilmiön dynaamisesta luonteesta vaille vakinaista asuntoa joutuu vuosittain useampi kuin asunnottomuudesta poistuu. Määrää kasvattavat pääasiassa Helsingin asuntoväestöstä tulevat. Sen sijaan muista kunnista suoraan asunnottomaksi muuttavien osuus on melko pieni ja virta on kumpaankin suuntaan likimäärin yhtä suuri.

Vailla vakinaista asuntoa olevat

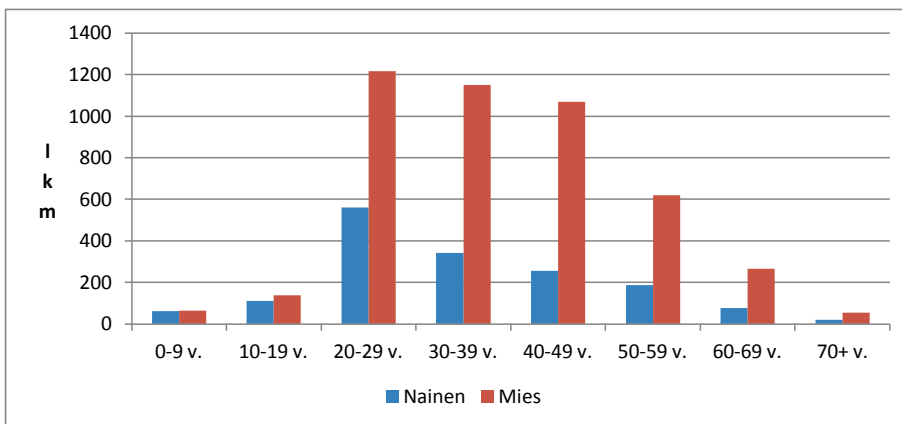
Helsingin asukkaista oli 1.1.2011 vailla vakinaista asuntoa 6 190 henkilöä. Heistä suurin osa oli miehiä (74 %) ja vajaa kolmasosa (29 %) vieraskielisiä. Vuoden alussa kunnassa vailla vakinaista asuntoa olevien määrä on kasvanut vuosittain. Vuodesta 2005 kasvu on ollut 42 prosenttia. Kasvu on ollut naisilla (67 %) miehiä (35 %) nopeampaa ajanjaksolla 2005–2011. Vieraskielisten määrä on kasvanut rajusti (138 %) verrattuna kotimaisiin kielipuhuviin (22 %).

KUVIO 1. Kunnassa vailla vakinaista asuntoa olevien määrä äidinkielen mukaan 1.1. vuosina 2005–2011

Koko väestöstä 1,1 prosenttia oli kunnassa vailla vakituista asuntoa vuoden 2011 alussa, naisista 0,5 prosenttia ja miehistä 1,7 prosenttia. Asunnottomuus kohdistuu kotimaisia kieliä puhuvia (0,8 %) suhteellisesti enemmän vieraskieliseen väestöön (2,8 %). Vieraskielisistä suurin väestöosuus vailla vakinaista asuntoa oli somalia äidinkielenään puhuvilla (7 %). Myös persian ja farsin, kurdin, albanian ja arabiankielisillä osuus oli suuri (5-6 %).

VVA-asunnottomuus painottuu nuoriin ja keski-ikäisiin aikuisiin. Sekä naisilla että miehillä suurin ikäryhmä vuonna 2011 vailla vakinaista asuntoa oli 20–29-vuotiaat. Erityisesti naisilla asunnottomuus painottuu tähän ryhmään (35 %), miehillä määrä vähenee selvästi vasta 50–59-vuotiaisiin tultaessa. Myös vieraskielisillä määrä oli korkeimmillaan 20-29-vuotiailla, jonka jälkeen määrä laskee melko tasaisesti.

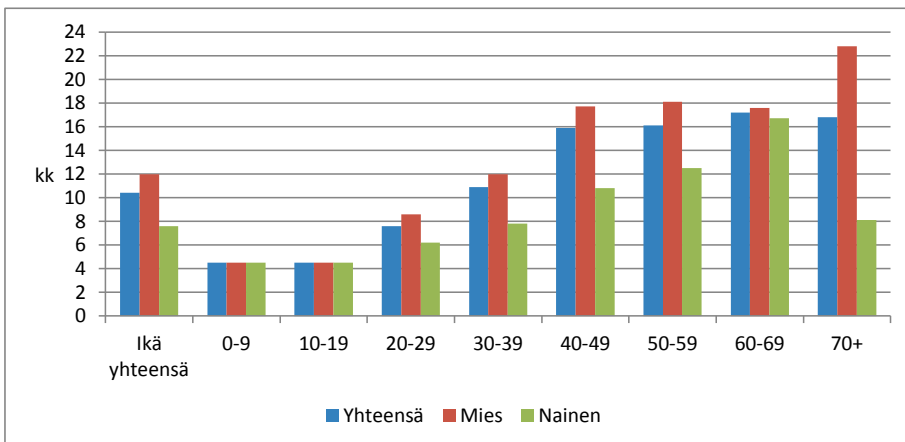
KUVIO 2. Kunnassa vailla vakinaista asuntoa oleskelevien lukumäärä iän ja sukupuolen mukaan 1.1.2011

Asunnottomuusjaksojen pituus

Asunnottomuusjaksojen pituuden tarkastelussa mukana ovat vuosina 2000–2010 Helsingissä tai muussa kunnassa alkaneet asunnottomuusjaksot, joiden aikana henkilö on ollut Helsingissä vailla vakinaista asuntoa, ja jotka ovat päättyneet asuntokantaan vuosina 2008–2010 Helsingissä tai muussa kunnassa. Päättyneet asunnottomuusjaksot ovat pääsääntöisesti lyhyitä: 76 prosenttia oli korkeintaan vuoden kestäviä, 40 prosenttia korkeintaan kolme kuukautta kestäviä. Miesten asunnottomuusjaksot olivat keskimäärin pidempiä kuin naisilla. Suomen- ja ruotsinkielisten asunnottomuusjaksot ovat pidempiä kuin vieraskielisten, korkeintaan vuoden kestäviä jaksosten osuus oli 74 prosenttia, vieraskielisillä 81 prosenttia.

Vailla vakinaista asuntoa vietettyjen jaksosten pituus on riippuvainen henkilön iästä. Nuorempien VVA-jaksot painottuvat selvemmin lyhyisiin alle vuoden kestäviin jaksoihin, kun 2–4 vuotta kestävässä jaksossa keski-ikäisillä on muita korkeampia osuuksia ja yli neljä vuotta kestävässä jaksossa osuus nousee iän myötä. Lapsilla ja nuorilla valtaosa jaksosta (94 %) kestää korkeintaan vuoden. Osuus on alhaisimmillaan 60–69-vuotiaiden keskuudessa (63 %). Yli neljä vuotta kestävä asunnottomuus oli yleisintä 70 vuotta täyttäneiden keskuudessa (15 %). Vieraskielisillä lyhyiden jaksosten osuudet olivat suomen- ja ruotsinkielisiä korkeampia lähes kaikissa ikäryhmissä.

Päättyneiden vailla vakinaista asuntoa vietettyjen jaksosten pituus oli keskimäärin 10 kuukautta, miehillä 12 kuukautta ja naisilla kahdeksan kuukautta. Naisten VVA-jaksosten pituus kasvoi iän myötä ja oli korkeimmillaan 60–69-vuotiailla (17 kk). Miesten jaksosten keskipituus oli korkein 70 vuotta täyttäneillä (23 kk). Vieraskielisten jaksot vailla vakinaista asuntoa ovat keskimäärin kolme kuukautta lyhyempiä (8 kk) kuin kotimaisia kielä puhuvilla (11 kk).

KUVIO 3. Päättäneiden VVA-jaksojen keskipituus sukupuolen mukaan: vuosina 2000-2010 alkaneet jaksot, jotka ovat päättäneet asuntokantaan Helsingissä tai muussa kunnassa vuosina 2008-2010, kuukausia

Pitkäaikaisesti vailla vakinaista asuntoa olleiden (yli vuoden tai useammin kuin kerran viimeisen kolmen vuoden aikana) määrä on kasvanut vuosi vuodelta: vuodesta 2006 59 prosenttia. Naisilla kasvu on ollut miehiä nopeampaa. Vieraskielisten pitkäaikaisasunnottomien määrä on lähes kolminkertaistunut ajanjaksolla. Pitkäaikaisesti vailla vakinaista asuntoa olevien osuus kaikista vuodenvaihteessa vailla vakinaista asuntoa olevista on noussut 42 prosentista 50 prosenttiin. Poikkileikkaustarkastelussa pitkäaikaisasunnottomien osuus korostuu siihen nähden, että tarkastelu tehtäisiin koko vuoden aikana vailla vakinaista asuntoa olleilla. Näin laskien vuoden 2010 aikana vailla vakinaista asuntoa olleista pitkäaikaisasunnottomien osuus oli 35 prosenttia, kun osuus vuonna 2006 oli 32 prosenttia.

Asunnottomien muuttoliike

Valtaosa (58 %) vuoden 2011 alussa vailla vakinaista asuntoa olevista oli samassa tilanteessa myös vuotta aikaisemmin, miehistä (61 %) suurempi osuus kuin naisista (48 %), vieraskielisistä 55 prosenttia. Uusia VVA-asunnottomia kunnassa oli 2 631 henkilöä. Vajaa kolmasosa oli vuotta aikaisemmin asuntoväestössä, naisista selvästi suurempi osuus (38 %), kuin miehistä (28 %). Muusta väestöstä tuli kaksi prosenttia ja 10 prosenttia muista kunnista tai ulkomailta. Kunnan ulkopuolelta tulevista 612 henkilöstä suurin osa tuli Helsinkiin muiden kuntien asuntoväestöstä (53 %) ja ulkomailta (27

%). Myös muiden kuntien asunnottomia tuli jonkin verran (14 %). Muus-
ta väestöstä Helsingin ulkopuolelta tuli viisi prosenttia.

Asuntoväestöstä tulleista vailla vakinaista asuntoa olevista 30 prosenttia
joutui asunnottomaksi kaupungin vuokra-asunnosta. Osuus on lähes kak-
sinkertainen suhteessa kaupungin kiinteistöyhtiöissä asuvien osuuteen (16
%) Helsingin väestöstä. Vieraskielisistä kaupungin kiinteistöyhtiöistä tule-
vien osuus oli 38 prosenttia. Suomessa asuvat ulkomaalaiset asuvat kanta-
väestöä useammin vuokralla ja erityisesti Arava- ja korkotukivuokra-asun-
noissa (Myrskylä 2011b). Kaupungin kiinteistöyhtiöistä tulleista kolmasosa
tuli Itäisestä suurpiiristä, runsas neljäsosa tuli Koillisesta suurpiiristä ja 15
prosenttia Läntisestä suurpiiristä.

Valtaosalla 1.1.2011 vailla vakinaista asuntoa olevista, jotka vuotta aikai-
semmin olivat asuntoväestössä, edeltävä asuntokunta oli kahden hengen
muodostama (31 %) tai henkilö oli asunut yksin (28 %). Naisista (64 %) suurempi osuus kuin miehistä (55 %), tuli yhden tai kahden hengen asun-
tokunnista, vieraskielisistä 45 prosenttia. Helsingin väestöön verrattuna vail-
la vakinaista asuntoa olevien edellisissä asuntokunnissa olivat aliedustettuna
yksinasuvien taloudet ja yliedustettuna kolmen hengen ja sitä suuremmat
asuntokunnat. Naisilla asunnottomuusriski näyttäisi liittyvän miehiä useam-
min yksinhuoltajuuteen: neljä prosenttia asuntoväestöstä tulleista tuli yksin-
huoltajaperheistä, naisista jopa kahdeksan prosenttia. Miehillä erotilanteet
aiheuttavat asunnottomuusuhkan, mutta ovat riskitilanteita myös naisille.
Kahden aikuisen lapsiperheestä tuli 16 prosenttia asuntoväestöstä asunnot-
tomaksi joutuvista, miehillä osuus oli suurempi (16 %) kuin naisilla (11 %).

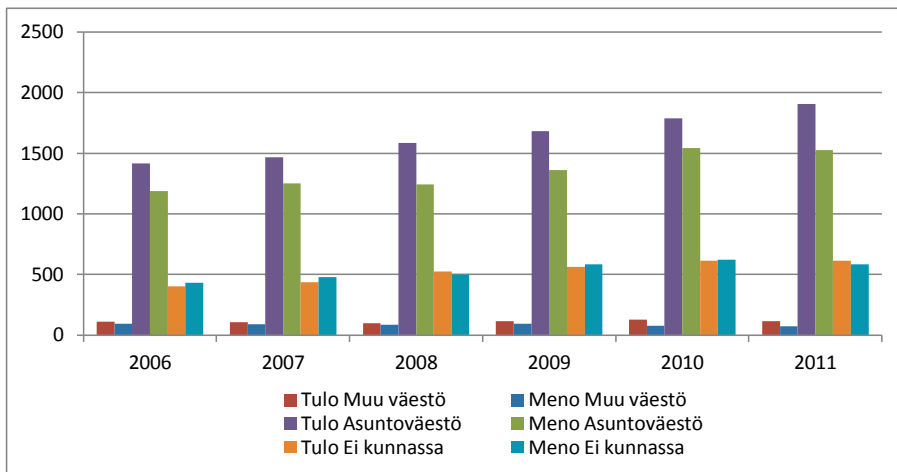
1.1.2010 vailla vakinaista asuntoa olleista 3 561 henkilöä (62 %) oli asun-
nottomana myös vuoden 2011 alussa, miehistä (65 %) ja vieraskielisistä
(64 %) suurempi osuus kuin naisista (53 %). Asuntoväestöön oli kirjautu-
nut 1 526 henkilöä (27 %), naisista reilu kolmannes, miehistä alle neljän-
nes. Muuhun väestöön sijoittui reilu prosentti. 586 henkilöä (10 %) ei ol-
lut enää kirjoilla Helsingissä. Valtaosa (82 %) heistä sijoittui asuntoväestöön
muuhun kuntaan. Ulkomaille lähti yhdeksän prosenttia, saman verran pää-
tyi asunnottomaksi Helsingin ulkopuolelle.

Asuntoväestöön sijoittuneista 30 prosenttia sijoittui kaupungin kiinteis-
töyhtiöihin ja loput muuhun asuntokantaan. Naisista 33 prosenttia sijoit-
tui kaupungin kiinteistöyhtiöihin, miehillä osuus oli 29 prosenttia. Vieras-
kielisellä väestöllä kaupungin kiinteistöyhtiöihin sijoittuvien osuus oli koko

asunnottomien joukkoa korkeampi, 36 prosenttia. Vailla vakinaista asuntoa olleista asuntokantaan sijoittunut väestö päätyi erityisesti Itäiseen ja Keskiiseen suurpiiriin, kumpaankin vajaa neljännes asuntokantaan sijoittuneista. Todennäköisyys sille, että edellisenä vuonna vailla vakinaista asuntoa ollut oli edelleen vuoden päästä asunnoton, kasvaa iän myötä. Osuus oli alhaisin nuorimmassa ikäluokassa, mutta heilläkin 40 prosenttia oli vuoden päästä edelleen vailla vakinaista asuntoa. 70 vuotta täyttäneillä osuus oli jopa 78 prosenttia.

Asunnottomuuden jälkeen sijoituttiin useimmin yhden (36 %) ja kahden hengen asuntokuntiin (32 %). Asuntoväestöön sijoittumista seuraavan asuntokuntakoon jakauma vastaa paremmin koko Helsingin asuntokuntakokojakautta kuin vailla vakinaista asuntoa olemista edeltävä. Silti yksin asumaan sijoittuvien osuus oli alempi kuin yhden hengen asuntokuntien osuus koko kaupungissa (49 %). Kahden hengen asuntokuntien osuus vastasi melko hyvin osuutta koko kaupungissa, mutta sitä suurempien asuntokuntien osuus on korkeampi kuin koko kaupungissa. Suurempien asuntokuntien osuutta nostaa sijoittuminen asuntola- ja tukiasumiseen sekä vieraskielisen väestön väestöosuutta korkeampi osuus vailla vakinaista asuntoa olevista.

Vuosittain asuntoväestöstä vailla vakinaista asuntoa olevaksi tulevien määrä on ollut asuntoväestöön siirtyvien määrää korkeampi. Näiden välinen erotus kasvoi jonkin verran tutkimusjaksolla. Vailla vakinaista asuntoa olevien määrää kasvattivat oman kunnan asuntoväestöstä tulevat: vaikka kunnan ulkopuolelta kirjautui vuosittain Helsinkiin suuri määrä henkilöitä (500-600) ilman vakinaista asuntoa, poistui samansuuruinen joukko vailla vakinaista asuntoa olevia kunnasta vuosittain. Kunnan ulkopuolelta tulevien ja kunnasta poistuvien välinen erotus oli useana vuonna jopa negatiivinen.

KUVIO 4. 1.1. vaille vakinaista asuntoa olleiden tilanne vuotta aikaisemmin (tulo) ja vuotta myöhemmin (meno), lkm

Asuntokannasta tullaan vaille vakinaista asuntoa tasaisemmin eri suurpiireistä, mutta sijoittuminen on keskittyneempää. Ainoastaan Keskiseen suurpiiriin sijoittui enemmän asunnottomia kuin mitä sieltä joutui asunnottomaksi. Eniten jouduttiin vaille vakinaista asuntoa Itäisestä suurpiiristä, sijoittuminen keskittyi Keskiseen ja Itäiseen suurpiiriin. Vaille vakinaista asuntoa vietettyjen jaksojen jälkeen sijoituttiin pienempään asuntokuntaan kuin mistä jouduttiin asunnottomaksi: selvästi suurempi osuus asui asunnottomuuden jälkeen yksin kuin sitä ennen. Asuntoloihin ja vastaaviin asumisyksiköihin sijoituttiin useammin VVA-jakson jälkeen (10 %) kuin mitä niistä jouduttiin vaille vakinaista asuntoa (4 %).

Tulkintoja ja johtopäätöksiä

Pysyvän olotilan sijaan asunnottomuus on dynaaminen prosessi: eri väestöryhmiin kuuluvia ihmisiä voi joutua asunnottomaksi ja poistua asunnottomuudesta erilaisten vaiheiden ja jaksojen kautta. Nykyaikainen asunnottomuus on luonteeltaan ensisijassa varsin laajaa joukkoa koskettavaa jaksotaista epävarmaa asumista, kun taas kaduilla tai metsissä asuvien joukko on supistunut melko pieneksi. Tavanomaisissa asunnottomuutta kuvaavissa yhden hetken poikkileikkausaineistoihin perustuvissa tutkimuksissa asunnottomuuden prosessiluonne ei tule esiin.

Asunnottomuuden lisääntymisen taustalla on asuntomarkkinoiden kiristyminen

Analyysin keskeinen tulos on, että Helsingissä VVA-kuntalaisten määrä on lisääntynyt yli 40 prosenttia vuodesta 2005 vuoteen 2011. Suuri osa kasvusta on tullut maahanmuuttajataustaisesta väestöstä. Pitkäaikaisesti vailla vakituista asuntoa olevien määrä on yli puolitoistakertaistunut samana aikana ja heidän osuutensa vailla vakituista asuntoa oleskelevista on kasvanut. Tulokset antavat viitteitä siitä, että epävarma asuminen, johon liittyy yksittäisiä tai toistuvia VVA-jaksoja, on yleistynyt.

Yksi mahdollinen tulkinta on, että VVA-ryhmään kuuluvien määrän kasvu kuvastaa väestötietojärjestelmän laadun heikentymistä siinä mielessä, että yhä suurempi osa asukkaista ei eri syistä anna viranomaisille oikeaa tietoa todellisesta kotipaikastaan. Kirjaukset, joiden tekijöillä ei ole pyrkimystä poistua VVA-kategoriasta, samoin kuin kuolleet ja maasta poistuneet, nostavat pitkäaikaisesti vailla vakinaista asuntoa olevien määrää. Näiden tekijöiden merkitystä ei ole pystytty selvittämään VVA-väestön kasvun selittäjänä tässä artikkelissa.

Vailla vakinaista asuntoa kunnassa oleskelevien määrän kasvu viime vuosikymmenen puolivälistä alkaen on yhteydessä pääkaupunkiseudun asuntomarkkinoiden kehitykseen. Asuntomarkkinatutkimuksen eräs perustulos (ks. Laakso & Loikkanen, 2004) on, että nopeasti kasvavalla suurkaupunkialueella markkinat ”epäonnistuvat”: vapailla markkinoilla asumisen hinnalla on taipumus nousta niin korkeaksi, että pienituloisimmat tai asuntomarkkinoilla diskriminaation kohteeksi joutuvat eivät saa kelvollista asuntoa. Ilmiön taustalla ovat korkea maanhinta, kysyntään nähden liian pieni uustuotanto maankäytön rajoitusten vuoksi sekä korkean keskimääräisen ansiotason aikaansaama asuntomarkkinoille suuntautuva suuri kysyntä.

Viime vuosikymmenen puolivälistä alkaen pääkaupunkiseudun asuntokysyntä kasvoi voimakkaasti. Taustalla olivat väestönkasvun kiihtyminen sekä reaalityulojen vahva kasvu ja asuntolainojen reaalikorkojen aleneminen. Samaan aikaan asuntotuotanto väheni vuoteen 2009 asti, jolloin tuotannon määrä saavutti historiallisesti alimman tason vuosikymmeniin. Myös ARA-asuntojen tuotanto vajosi poikkeuksellisen alas. Näiden tekijöiden seurauksena asuntojen hinnat ja vuokrat nousivat pääkaupunkiseudulla tuntuvasi nopeammin kuin muualla maassa. Myös Helsingin kaupungin vuokra-

asuntojonossa asunnon saaneiden ja hakijoiden määrän välinen ero kasvoi. Kaiken kaikkiaan pääkaupunkiseudun asuntomarkkinat kiristyivät voimakkaasti, mikä heikensi tuntuvasti asuntomarkkinoilla heikoimmassa asemassa olevien mahdollisuuksia päästä sisään ja pysyä normaaleilla asuntomarkkinoilla. Samaan aikaan myös yleinen taloustilanne on heikentynyt ja työttömyys lisääntynyt. VVA-asukkaiden määrän kasvu heijastaa epävarman asumisen yleistymistä: rakenteellisten ehtojen kiristyessä yksilöiden henkilökohtaiset ongelmat ja kärjistyneet elämäntilanteet johtavat entistä herkemmin asunnottomuuteen ja yhä useampi joutuu turvautumaan tuttavien ja sukulaisten apuun.

Pitkäaikaisasunnottomuuden vähentämisohjelmassa on panostettu voimakkaasti vaikeasti asutettavien pitkäaikaisasunnottomien asuttamiseen asunto ensin -periaatteen mukaisesti. ARA:n tilastojen mukaan pitkäaikaisasunnottomien määrä vähenikin viime vuoteen saakka, mutta palasi syksyllä 2012 vuoden 2010 tasolle. Vaikka uudet tukiasunnot eivät näykään vailla vakinaista asuntoa oleskelevien määrissä, eikä edes pitkäaikaisesti vailla vakinaista asuntoa olleiden määrissä, on niillä ja asunto ensin -periaatteen toteuttamisella ollut suuri merkitys kaikkein vaikeimmin asutettavien pitkäaikaisasunnottomien asumistilanteeseen. Myös ARA:n tilastoissa ohjelmanpanostukset ovat näkyneet lähinnä asuntoloissa ja majoitusliikkeissä asuvien määrissä. Vaihtuvuus uusissa asumisyksiköissä on kuitenkin pientä. Samalla vailla vakinaista asuntoa oleskelevien määrä kasvaa ja koska nopeita keinoja tilanteen korjaamiseksi ei ole näköpiirissä, jatkaa myös pitkäaikaisesti vailla vakinaista asuntoa olleiden määrä kasvuaan. Tämä näkyi myös vuoden 2012 asunnottomuustilastoissa.

Eri väestöryhmillä on erilaiset polut asunnottomuuteen

Naisten ja miesten asunnottomuudessa on tutkimuksen mukaan selvä ero. Asunnottomuus koskettaa edelleen enemmän miehiä kuin naisia, vailla vakinaista asuntoa oleskelevista runsas neljännes oli naisia. Määrällisesti asunnottomia on eniten nuorten aikuisten ikäryhmässä sekä naisilla että miehillä, mutta miehillä suurin väestöosuus vailla vakinaista asuntoa oleskelevia oli 40-49-vuotialla ja kahden nuoremman ikäryhmän väestöosuus oli lähes yhtä suuri. Miesten asunnottomuusjaksot ovat keskimäärin yli neljä kuukautta pidempiä kuin naisilla ja pitkäaikaisasunnottomien osuus kymme-

nen prosenttiyksikköä suurempi. Naisilla jaksojen pituudet kasvat iän myötä 69-vuotiaaksi saakka, ja on oletettavaa että pitkäaikaiseen asunnottomuuteen liittyy muita sosiaalisia ongelmia, jotka naisilla kasautuvat iän myötä. Miehillä sen sijaan asunnottomuusjaksot ovat keskimäärin lähes yhtä pitkiä 40-69-vuotiailla, mutta selvästi pidempiä 70 vuotta täyttäneillä. Naisien osuus asunnottomista on kuitenkin kasvanut tutkimusjaksolla. Pitkäaikaisasunnottomien osuus on kasvanut molemmilla ja osuuksien välinen ero hieman kaventunut.

Avio- ja avoerojen on aiemmissa tutkimuksissa todettu olevan merkittävä asunnottomuutta laukaiseva tekijä (mm. Lehtonen & Salonen 2008, 105; Edgar 2009, 6; Busch-Geertsema ym. 2010, 49-51). Tämä näkyy myös vailla vakinaista asuntoa olleiden tilanteissa. Vailla vakinaista asuntoa oleskeltujen jaksojen jälkeen asuntokuntien koko pienenee niitä edeltäviin verrattuna. Kahden aikuisen lapsiperheistä vaille vakinaista asuntoa tulevien osuus on suurempi kuin niihin asunnottomuusjaksojen jälkeen sijoittuvien osuus. Erityisesti miehillä ydinperheen hajoaminen voi johtaa jäämiseen vaille vakinaista asuntoa: Miehillä lapsiperheistä tulevien osuudet ovat suhteellisen korkeita, korkeampia kuin naisilla, ja ydinperheisiin sijoittuvien osuudet selvästi alempia. Eron jälkeinen yksinhuoltajuus on taas asunnottomuusriski naisille: Naisilla yhden aikuisen ja lasten asuntokunnasta tulevien ja niihin sijoittuvien osuudet olivat miehiä korkeampia ja niihin sijoittuvien osuus niistä tulevia korkeampi. Kotimaisia kieliä puhuvista lapsista lähes 70 prosenttia sijoittui asunnottomuusjakson jälkeen yhden aikuisen ja lasten muodostamaan asuntokuntaan, mikä viittaa siihen, että lapsiperheiden asunnottomuuden taustalla on usein vanhempien ero. (Lapsiperheiden epävarman asumisen taustalla olevista sosiaalista mekanismeista ks. Lehtonen ja Seppälä tässä teoksessa.)

Maahanmuuttajien asunnottomuus on lisääntynyt huomattavasti paitsi tämän tutkimuksen mukaan, myös ARA:n asunnottomuustilastoissa. Vieraskielisten asunnottomuusriski on analyysin tulosten mukaan kolminkertainen suomea ja ruotsia äidinkielenään puhuviin verrattuna. Maahanmuuttajien asema asuntomarkkinoilla on heikko ja mahdollisuudet saada vuokra-asuntoa vapailta markkinoilta huonot. (Mikkonen & Kärkkäinen 2003, 54; Rastas 2002, 9-10, 44-45; Juntto 2005, 45-48; ks. Katisko tässä teoksessa.)

Kieliryhmien välillä on kuitenkin suuri ero vailla vakinaista asuntoa olevien väestöosuudessa: asunnottomuus painottuu pakolaistaustaisiin kieli-

ryhmiin. Erityisen suuri asunnottomuusriski on somalin-, persian- ja farsin-, kurdin-, albanian- ja arabiankielisillä. (ks. myös Katisko tässä teoksessa.) Maan sisäinen muuttoliike on nähty keskeisenä syynä maahanmuuttajien asunnottomuudelle, johon on suurelta osin vaikuttanut pakolaisten hajasijoittaminen ympäri maata. Maahanmuuttajat hakeutuvat pikkupaikkakunnilta suuriin kaupunkeihin ja erityisesti pääkaupunkiseudulle vaikeasta asuntotilanteesta huolimatta parempien työ- ja opiskelumahdollisuuksien sekä tuttavien, sukulaisten ja maanmiesten lähelle urbaaniin monikulttuuriseen ja -muotoiseen kaupunkielämään. (Mikkonen & Kärkkäinen 2003, 51-52, 59; Rastas 2002, 9-10; Juntto 2005, 45; Asunnottomat 2009, 6.)

Kirjallisuuden perusteella vieraskielisissä on suurempi osuus henkilöitä, joilla asunnottomuus johtuu pääasiassa asunnon saamisen vaikeudesta, eikä siihen liity samassa määrin muita sosiaalisia ongelmia, kuin kantaväestöön kuuluvilla (Mikkonen & Kärkkäinen 2003, 42, 50–51; ks. Katisko tässä teoksessa). Tätä oletusta tukee se, että vieraskielisten asunnottomuusjaksot ovat lyhyempiä kuin kantaväestöllä. Vaikka yleiset syyt, kuten erot ja muut elämäntilanteen muutokset aiheuttavat asunnottomuutta myös maahanmuuttajilla (Rastas 2002, 9-10; Juntto 2005, 45-48), näyttäisi lapsiperheiden asunnottomuudessa olevan kantaväestöä harvemmin kyse eroista: vieraskieliset pienet lapset sijoittuivat pääasiassa kahden aikuisen ja lasten tai useamman aikuisen ja lasten muodostamiin asuntokuntiin, vain reilu viidesosa sijoittui yhden aikuisen ja lasten muodostamiin kotitalouksiin. Lapsiperheiden asunnottomuus kohdistuu tutkimuksen valossa kuitenkin suhteettomasti vieraskielisiin.

Nuorilla asunnottomuuden on todettu liittyvän epäonnistumisiin itsenäistymisprosessissa (Avramov 1997a, 47, 64; Avramov 1997b, 106; Lehtonen & Salonen 2008, 103-105). Nuorilla 20-29-vuotiailla on ikäryhmistä suurin riski joutua vaille vakinaista asuntoa; ikäluokka muodosti suurimman VVA-kuntalaisten ryhmän sekä miehillä että naisilla, vieraskielisillä ja kotimaisia kieliä puhuvilla. Vaille vakinaista asuntoa joutuminen voi olla osa syrjäytymisen prosessia, joka on alkanut koulutuksen keskeyttämisellä, jatkunut työttömyydellä ja johtanut kavereiden nurkissa asumiseen (vrt. Lehtonen & Salonen 2008, 103-105). Nuoret ovat muita asunnottomia haluttomampia asumaan asunnottomien asumispalveluissa, toisaalta nuorille majoittautuminen kavereiden luokse on vanhempia ikäryhmiä mutkattomampaa. Erityisesti nuorten asunnottomuuden on todettu olevan piilossa ja jää-

vän palveluiden käyttöön perustuvien asunnottomuuslukujen ulkopuolelle. (Hannikainen & Kärkkäinen 1997, 41, 50).

Nuorten asunnottomuusjaksot ovat painottuvat kuitenkin lyhyihin jaksoihin, keskimäärin kahdeksan kuukauden pituisia. Valtaosalla nuorista vaille vakinaista asuntoa oleskelu liittyyneekin vaikeuteen löytää kohtuuhintaista vuokra-asuntoa ja heikkoon kilpailuasemaan kiristyneillä vuokra-asuntomarkkinoilla, eikä välttämättä ole merkki varsinaisesta syrjäytymisestä. Linkki nuorten syrjäytymisen ja asunnottomuuden välillä on kuitenkin todettu tutkimuksissa (Josefson 2007; Myrskylä 2011a, 2012). Valtaosa 20–29-vuotiaista nuorista aikuisista päätyi vaille vakinaista asuntoa asuttuaan itsenäisesti, yhden hengen tai kahden hengen pienen ikäeron asutokunnasta. Vaikka osalla syynä asunnosta uloskirjautumiseen voivat olla määräaikaisten vuokrasopimukset, opiskelija-asunnosta lähteminen tai avoero, on asunnon menettäminen heikon elämänhallinnan takia merkittävä syy nuorten asunnottomuuden taustalla.

Nuorten maahanmuuttajien asunnottomuuden on arvioitu liittyvän muun muassa kahden kulttuurin välissä elämisestä johtuviin konflikteihin perheessä (Mikkonen & Kärkkäinen 2003, 46–47). 1990-luvulla maahan tulleiden pakolaisperheiden lapset ovat tulleet itsenäistymisikään 2000-luvulla, mikä maahanmuuton lisääntymisen ohella on vaikuttanut maahanmuuttajien asunnottomuuteen. Suuret perhekoot yhdistettynä pääkaupunkiseudun pieniin asuntoihin eivät mahdollista aikuisten lasten pitkää kotona asumista. Katiskon (ks. tämä teos) mukaan erityisen vaikeassa asemassa ovat ilman vanhempia maahan saapuneet pakolaisnuoret, jotka täysi-ikäisyyden saavuttuaan jäivät tyhjän päälle. Nuorilla vieraskielisillä VVA-jaksot ovat keskimäärin yhtä pitkiä kuin kotimaisia kieliä puhuvilla, vaikka vieraskielisillä yhteensä jaksot ovat kantaväestöä lyhyempiä.

Erityisesti maahanmuuttajien asunnottomuuden keskittymistä Helsinkiin on selitetty vilkkaalla maan sisäisellä muuttoliikkeellä, jossa hakeudutaan pääkaupunkiseudulle työpaikkojen ja opiskelumahdollisuuksien perässä vaikka vakinaista asuntoa ei olisikaan löytynyt. Helsingin maistraatin kirjaamiskäytäntöä on myös pidetty liberaalina. (ARA 2010, 6.) Helsingin maistraatin mukaan¹ muutto toisesta kunnasta Helsinkiin vaille vakinaista asuntoa vaatii kuitenkin selvityksen asumisen tosiasiallisuudesta paikanpäällä maistraatissa. Myöskään tämän tutkimuksen tulokset eivät tue näke-

¹ Tutkimusta varten haastateltiin sähköpostitse Rekisteripäällikkö Tuovi Kontiota Helsingin maistraatista 8.5.2012.

mystä, että muualta muuttavat ainakaan suoraan tai alle vuoden mittaisen kunnassa asumisen jälkeen kasvattaisivat VVA-kuntalaisten määrää Helsingissä, sillä vaikka vuosittain muualta tulevien määrä on suuri, on kunnasta poistuvien määrä samaa suuruusluokkaa. Kuntaan vaille vakinaista asuntoa muuttavien ja pois muuttavien välinen erotus on ollut useana vuonna jopa negatiivinen. Pääkaupunkiseudulle vaille vakinaista asuntoa tulevat ja sieltä poistuvat ovat osittain eri henkilöitä: maahanmuuttajat tuskin muuttavat takaisin maakuntiin, osa saattaa kyllä muuttaa ulkomaille, mutta todennäköisesti muualle maahan muuttaa muista kunnista tullut kantaväestö. Tulosten mukaan Helsingin asunnottomuutta lisäävät kuitenkin kunnan omasta asuntoväestöstä tulevat: joka vuosi asuntoväestöstä joutuu useampi vaille vakinaista asuntoa kuin siirtyä asunnottomuudesta asuntoväestöön. Asunnottomuus näyttäytyy analyysin valossa ennen kaikkea Helsingin sisäisenä ongelmana.

Lopuksi

Vailla vakinaista asuntoa olevien muuttoliikettä on tässä artikkelissa tarkasteltu väestötietojärjestelmästä saatavilla taustatiedoilla, joita ovat sukupuoli, ikä ja äidinkieli. Analyysissä jouduttiin hyväksymään rekisterikäsitteen rajoitteet: sitä, kuinka suuri osuus vailla vakinaista asuntoa olevista oli tehnyt kirjauksen asunnon puutteen vuoksi, ei ollut mahdollista selvittää. Rekisteritutkimuksessa ei ollut myöskään mahdollista selvittää asunnottomuuteen johtaneita elämäntilanteita tai asunnottomuuden päättymisen mahdollistaneita tekijöitä. Kansainvälisessä asunnottomuustutkimuksessa kärki on suunnattu juuri onnistuneen asunnottomuudesta poistumisen ehtojen ymmärtämiseen.

Väestötietojärjestelmän osoitetiedot tarjoavat kuitenkin vielä hyödyntämättömän mahdollisuuden postikyselyyn, joka suunnataan vailla vakinaista asuntoa vietetyn jaksonsa päättäneille henkilöille; yleensä asunnottomuustutkimuksessa ongelmana on asunnottomien tavoittaminen kattavasti. Tällöin voitaisiin kartoittaa todellista asumistilannetta vailla vakinaista asuntoa oleskeltujen jaksojen aikana ja arvioida tosiasiallisesti asunnottomana olleiden VVA-kuntalaisten osuutta. Samalla voitaisiin selvittää asunnottomuuteen johtaneita elämäntilanteita sekä ennen kaikkea saada tietoa tekijöistä, jotka ovat johtaneet jaksojen päättymiseen.

Lähteet

- ARA 2010. Asunnottomat 2009. Selvitys 5/2010.
- Avramov, Dragana 1997a. Causes of youth homelessness and housing need of young people. Teoksessa Avramov, Dragana (toim.) Youth homelessness in the European Union. Feantsa, Brussels. 35-64.
- Avramov, Dragana 1997b. Youth homelessness: Data and trends. Teoksessa Avramov, Dragana (toim.) Youth homelessness in the European Union. Feantsa, Brussels. 65-107.
- Asunnottomat 2012. Asumisen rahoitus- ja kehittämiskeskus. Selvitys 1/2013.
- Busch-Geertsema, Volker 2010. Suomi 2010. Suomen pitkäaikaisasunnottomuuden vähentämishjelma. Arviointiraportti. European Commission DG Employment, Social Affairs and Equal Opportunities.
- Busch-Geertsema, Volker & Edgar, William & O'Sullivan, Eoin & Pleace, Nicholas 2010. Homelessness & Homeless Policies in Europe: Lessons from Research. A Report prepared for the European Consensus Conference on Homelessness 9-10 December 2010. FEANTSA, Brussels.
- Culhane, Dennis P. & Metraux, Stephen 2008. Rearranging the deck chairs or re-allocating the lifeboats? Homelessness assistance and its alternatives. Journal of American Planning Association 74 (1): 111-121.
- Edgar, Bill 2009. European review of statistics on homelessness. FEANTSA European Observatory on homelessness, Brussels.
- Fitzpatrick, Suzanne 2005. Explaining homelessness: A Critical realist perspective. Housing, Theory and Society 22(1): 1-17.
- Hannikainen, Katri & Kärkkäinen, Sirkka-Liisa 1997. Young people and the risks of exclusion and homelessness. STAKES, Themes from Finland 14/1997.
- Josefson, Anna-Maija 2007. Nuoret toisten nurkissa. Teoksessa Asunnottomuuskirja. Näkökulmia asunnottomien palvelujen kehittämiseen. SOCCAn ja Heikki Waris -instituutin julkaisusarja nro 13, 2007. s. 79-100.
- Juntto, Anneli 2005. Maahanmuuttajien asuminen – integroitumista vai segregoitumista? Teoksessa Paananen, Seppo (toim.) Maahanmuuttajien elämää Suomessa. Tilastokeskus, Helsinki. s. 45-58.
- Kostiainen, Eeva & Laakso, Seppo 2012. Vailla vakinaista asuntoa – Liikkuvuus asunnottomuuden ja asuntokannan välillä. ARA:n lähiöohjelman raportti.
- Kuhn, Randall & Culhane, Dennis P. 1998. Applying cluster analysis to test a typology of homelessness by pattern of shelter utilization: Results from the analysis of administrative data. American Journal of Community Psychology 26 (2): 207-232.
- Kärkkäinen, Sirkka-Liisa & Hannikainen, Katri & Heikkilä, Iris 1998. Asunto ja palveluja asunnottomille: historiaa ja nykypäivää. STAKES Aiheita 8/1998.
- Laakso, Seppo & Loikkanen, Heikki A. 2004. Kaupunkitalous. Johdatus kaupungistumiseen, kaupunkien maankäytön sekä yritysten ja kotitalouksien sijoittumiseen. Gaudeamus, Helsinki.

- Lehtonen, Leena & Salonen, Jari 2008. Asunnottomuuden monet kasvot. Ympäristöministeriö. Suomen ympäristö 3/2008.
- Mikkonen, Anna & Kärkkäinen, Sirkka-Liisa 2003. Homeless immigrants in Finland: national report 2002: European Observatory on Homelessness. Stakes, Themes 2/2003.
- Myrskylä, Pekka 2011a. Nuoret työmarkkinoiden ja opiskelun ulkopuolella. Työ- ja elinkeinoministeriön julkaisuja 12/2011.
- Myrskylä, Pekka 2011b. Suomeen muuttaneiden ulkomaalaisten ihmisten ja perheiden elämänpirteitä. Ppt-esitys Tilastokeskuksen kurssilla Maahanmuuttajat ja maastamuuttajat Suomeen ja Suomesta – Siirtolaisuus ennen, tänään ja huomenna 7.6.2011.
- Myrskylä, Pekka 2012. Hukassa – Keitä ovat syrjäytyneet nuoret? Elinkeinoelämän valtuuskunta. EVA Analyysi no 19.
- O'Sullivan, Eoin 2008. Pathways through Homelessness: Theoretical and Policy Implications. Teoksessa: J. Doherty and B. Edgar (toim.) 'In My Caravan, I Feel Like Superman': Essays in Honour of Henk Meert, 1963–2006. FEANTSA and Centre for Housing Research, University of St Andrews, Brussels. s. 71–100.
- Pitkänen, Sari 2010. Selvitys pitkäaikaisasunnottomuuden määrittelystä ja tilastoinnista. ARA, Asumisen rahoitus- ja kehittämiskeskuksen raportteja 2/2010.
- Rastas, Merja 2002. Maahanmuuttajien asunnottomuus Helsingissä. Ympäristöministeriö, Suomen ympäristö 582.

3 KADULTA ASUNTOON – VAIKUTUKSET HYVINVOINNILLE

Suomalaisen asunnottomuuden historiassa on tapahtunut siirtymä maaseudun kodittomasta väestöstä suurten kaupunkien asunnottomiin. Samalla yleisestä asuntopulasta on vaiheittain siirrytty huono-osaisten asumispalveluihin. Hyvinvointivaltioajan asunnottomuuden vähentämispolitiikan juuret ovat 1960-luvun lopun kylmissä talvissa, jotka nostivat roskalaatikoissa asuneiden ja joskus niihin hengiltä paleltuneiden miesten aseman politiikan asialistoille. Sitten se rakentui osana valtakunnallista asuntopolitiikkaa ja valtakunnallisia asunto-ohjelmia. Sen ohella rakennettiin asuntoja erityisryhmille. Tärkeä käännekohta oli kansainvälinen asunnottomuuden vuosi 1986, jonka yhteydessä päätettiin poistaa asunnottomuus Suomesta. (Karjalainen & Hänninen 2012.)

Suomalainen asuntopolitiikka yleensä ja asunnottomuuspolitiikka erityisesti olivat pitkään sosiaalipolitiikan marginaalissa. Poliittisesti asunnottomuus on ollut paljolti kytköksissä alkoholi- ja päihdepolitiikkaan. Päihteettömyyden vaatimus on usein noussut kynnyskysymykseksi, jolloin asumisen laatua on parannettu raitistumisen edetessä. Poliitiikan välineet ja tavoitteet määriteltiin uudestaan 2000-luvun alussa, jolloin keskeinen innovaatio oli Asunto ensin – periaatteen käyttöönotto. Aikaisemmasta käytännöstä poiketen asunnottomalle tarjotaan ensin asunto ilman päihteiden käyttämättömyyteen liittyviä ehtoja. Kansallisesti merkittäväksi politiikka muodostui vasta Matti Vanhasen toisen hallituksen (2007–2011) hallitusohjelman perusteella tehdyn asunnottomuuden vähentämisohjelman toimeenpanon myötä. Ohjelman avulla on asutettu toista tuhatta asunnotonta, jotka ovat muutta-

neet asuntoloista ja kaduilta omiin asuntoihinsa erilaisissa asumispalveluyksiköissä, joihin heillä on vuokrasopimus. (Saari 2013.)

ARA on selvittänyt vuonna 2010 ensimmäistä kertaa Suomen historiassa erilaisten tuettujen asuntojen määrän, jolloin tarkasteluun sisällytettiin asunnot, ryhmäasunnot ja asukaspaikat. Erityisryhmien asuntopalveluista asunnottomilla oli 2732, päihdeongelmaisilla 4396 ja mielenterveyskuntoutujilla 9237 yksikköä. Kaikkiaan näillä kolmella ryhmällä on käytössään 16365 asumispaikkaa Suomessa vuonna 2012. Lukuun eivät sisälly huono-osaisen laitosväestön (vangit ja oikeuspsykiatrian potilaat) asumispaikat, joita on noin 4000 eikä myöskään tilapäisesti toisten nurkissa asuvat henkilöt, joita on arvioitu olevan noin 5000. Kokonaan asunnottomien, kaduilla ja metsissä asuvien määrää ei tiedetä. Asunnottomuus kasautuu suuriin kaupunkeihin. On myös havaittavissa, että asunnottomuus on ainakin jossain määrin kytköksissä kunnan muuhun eriarvoisuuteen ja huono-osaisuuteen. (Saari 2013.)

Suomalaisen asunnottomuuspolitiikan rungon ovat muodostaneet ohjelmat PAAVO I ja II. Pitkäaikaisasunnottomuuden vähentämisohjelman johtamisesta ja koordinoinnista on vastannut ympäristöministeriö yhteistyössä sosiaali- ja terveysministeriön, oikeusministeriön sekä Asumisen rahoitus- ja kehittämiskeskuksen (ARA) ja Raha-automaattiyhdistyksen (RAY) kanssa. Vanhasen toisen hallituksen ohjelman, PAAVO I:n (2008–2011) tavoite oli lisätä 1250 asuntoa ja tukiasuntoa pitkäaikaistyöttömille. Tämä tavoite ylitettiin. Jyrki Kataisen hallituksen PAAVO II (2012–2015) tähtää pitkäaikaisasunnottomuuden poistamiseen vuoteen 2015 mennessä. Tavoite on taas lisätä 1250 asuntoa ja tukiasuntoa. Myös sosiaali-, kuntoutus- ja terveyspalveluja tuotetaan asunnottomille. Tarkoituksena on pyrkiä kestäviin ratkaisuihin vuokra-asumisen kautta ja ennaltaehkäistä asunnottomuutta. Ajatuksena on, että ”riski pitkäaikaisasunnottomuudesta vähenee, kun sosiaalisen vuokra-asutuskannan käyttöä tehostetaan”. Ensimmäisen ohjelman mukaisesti suurimmat Suomen kaupungit ovat tehneet aiesopimuksen valtion kanssa, joka sitouttaa kaupungit yhteistyöhön. (Ympäristöministeriö 2013.) ”Neljän viisaan” työryhmän muutosehdotuksena ovat olleet seuraavat toimenpiteet: Asuntoloiden muunto-ohjelma, pienasuntovaltaiset kerrostaloyksiköt, vapautuvien vankien huomiointi, erityisasumiskohteiden integroitu toteuttaminen osana olemassa olevaa yhdyskuntarakennetta, sekä asunnottomuuden ennaltaehkäisy (Voutilainen, P. et al. 2007).

Vandenbrouck et al. (2011) näkevät, että asunnottomia itseään pitäisi aktiivoida ja saada mukaan päätöksentekoon, eikä kohdella heitä passiivisesti ”numeroina”. EU:n strategisena runkona tulisi suosituksen mukaan olla kattavan Europe 2020 – strategian lisäksi oma, vain asunnottomuutta koskeva strategia, joka kokoaisi asuntomarkkinoiden, terveysviranomaisten, työvoimavirastojen ja sosiaaliavun tekijöitä yhteen. Tärkeää on eri alojen yhteistyö ja tutkimuksen lisääminen.

Asunnottomien määrän arviointiin vaikuttavat paljon asunnottomuuden määrittely ja käytössä olevien tilastojen luotettavuus. ETHOS-luokittelussa (ks. tarkemmin edellisessä artikkelissa) ”koti” on jaettu tilalliseen, sosiaaliseen ja lailliseen osa-alueeseen. Näiden avulla muodostuu neljä pääluokkaa tai asunnottomuuden perusmuotoa. Näitä ovat katuasunnoton, asunnoton, asunnottomuusuhan alainen ja puutteellisissa asuinolosuhteissa elävät. (FEANTSA 2012.)

ARA on selvittänyt asunnottomien määrää 297 Suomen kunnassa vuoden 2012 lopulla. Vuodesta 1987 asunnottomien määrä on puolittunut (16 000 -> >8 000), mutta 2011–2012 asunnottomien määrä on kääntynyt hienoiseen kasvuun 3,7 %. Nykyinen asunnottomien määrä (~ 8 000) on pysynyt suhteellisen samana viimeiset 10 vuotta. Noin puolessa Suomen kunnista esiintyy asunnottomuutta. Helsingissä (6,79 asunnotonta / 1000 henkilöä) asunnottomia oli vuoden 2012 lopussa 4 100 yksin elävää ja 300 perhettä. Yksinäisten asunnottomien määrä kasvoi noin 20 % ja perheiden määrä yli 35 %. Joka neljäs asunnoton on alle 25-vuotias. Nuorten ja maahanmuuttajien asunnottomuus onkin ollut selkeässä kasvussa. (ARA 2013.)

Kostiaisen ja Laakson (2012) mukaan yksi tärkeimmistä seikoista on se, että pääkaupunkiseudun asuntomarkkinoiden kehityksellä on ollut huomattava yhteys asunnottomuuden kehitykseen. Asuntojen hintojen nousu on johtanut eriarvoistumiseen ja lisännyt varsinkin nuorten asunnottomuutta pääkaupunkiseudulla. Selvityksen mukaan asunnottomuuden keskeisin syy on asuntojen liian korkea hintataso, eikä niinkään päihde- tai mielenterveysongelmat. Myös maahanmuuttajataustaisten asunnottomien määrä on selvästi kasvanut. Tutkimus muistuttaa, että 76 % asunnottomuusjaksoista kestää alle vuoden ja 40 % alle kolme kuukautta. Yli vuoden asunnottomina olevien määrä on kasvanut silti vuodesta 2006 (1 933) vuoteen 2011 (3 081) ja naisten osuus asunnottomista on ollut kasvussa. Julkaisun yksi johtopäätös on, että ”nykyaikainen asunnottomuus on luonteeltaan ensi sijassa varsin laajaa jouk-

koa koskettavaa jaksoittaista epävarmaa asumista, kun taas kaduilla tai metsissä asuva joukko on supistunut melko pieneksi (mts. 92)”. Asumisen epävarmuuden kasvu on ollut koko vuosikymmenen aikana vahvistunut trendi.

Biswas-Diener & Diener (2006) ovat havainneet vahvan yhteyden elämään tyytyväisyyden ja asumistilanteen välillä tarkastellessaan kodittomia Kalkuttassa, Kaliforniassa ja Portlandissa. Asunnottomien yleinen elämään tyytyväisyys jää selvästi yleisen keskiarvon alapuolelle. Suurin tyytymättömyys kohdistuu rahallista tilannetta kohtaa ja suurin tyytyväisyys omaan henkiseen hyvinvointiin ja ruoansaantiin. Artikkelin korosti asunnottomuuden tuottamia useita negatiivisia vaikutuksia (esimerkiksi traumat, oppimisvaikeudet, henkinen tasapaino). Asunnottomuuden ja päihteiden väärinkäyttö ja masennus kytkeytyvät yhteen, mutta on vaikeaa arvioida mikä niistä on syy ja mikä seuraus.

Granfelt, R. et al. (2007) tuovat esiin asunnottomien joukon heterogeenisyyden ja heidän muita ongelmiaan asunnottomuuden lisäksi. Elämää värittävät mm. velkaantumis-, mielenterveys-, ja päihdeongelmat. Tuloksista välittyy tukiasuntoasiakkaiden luottamus henkilökuntaan, kunhan heitä kohdellaan hyvin ja heidän tarpeitaan ymmärretään. Puutteet asumisen ja arjen perustaidoissa, sekä kyvyssä sopeutua sopimukseen näyttivät olevan pääasiallinen ongelma tukiasuntoasukkaiden kanssa työskentelyssä. Julkaisusta käy myös ilmi se, että isolla osalla asukkaista on päihdeongelmia, jotka jatkuvat asunnottomaksi joutumisen jälkeen. Myös nuorten asunnottomuus nousee vahvasti esiin. Huomioitavaa on nuorten asunnottomien hyvin matala koulutustaso ja ajautuminen muiden nurkkiin ilman että heillä olisi kokemusta vuokra-asumisesta.

Lehtonen ja Salonen (2008) tutkivat Asunnottomuuden monet kasvot -julkaisussaan suomalaisen asunnottomuuspolitiikan heikkouksia, korostaen ennaltaehkäisevien toimenpiteiden puutetta. Tarve olisi muuttaa nykyinen reaktiivinen lähestymistapa proaktiiviseksi. Julkaisussa esitellään pienimuotoisesti toteutettu tutkimus (N=75) Espoosta vuodelta 2005. Tuloksista nousi muiden tutkimusten tavoin runsas päihteiden käyttö, sekä psyykkiset ja fyysiset vaikeudet. Myös asumisen taitoja (asioiden hoito, kodin hoito, ajankäyttö ja elämänhallinta) ja tulevaisuudensuunnitelmia kartoitettiin. Tukea tarvittiin vastaajien mukaan pääosin taloudellisessa selviytymisessä ja viranomaisasiointinnissa. Myös henkiselle tuelle nähtiin tarvetta. Usea valitti yksinäisyyttä ja juttuseuran puutetta. Suurimmat toiveet olivat työpaikan löytämisessä ja am-

mattiin valmistumisessa. Tulevaisuus näkyi positiivisena monelle vastaajalle ja heillä oli uskoa asioiden järjestymiseen.

Kun kaikki edellä kuvatut ryhmät lasketaan yhteen, päädytään Suomessa noin 27 000:een asunnottomuuden takia erityispalvelujen piirissä tai niiden tarpeessa olevaan henkilöön. Tilastoinnin vaikeuksista johtuen on kuitenkin mahdotonta sanoa tarkkaa lukua, joka voi olla jotain 10000–40000 välillä. Tässä artikkelissa arvioidaan mitä asunnon saaminen on näille ihmisille merkinnyt ja kuinka he suhtautuvat tulevaisuuteensa.

Artikkelissa tarkastellaan eriasteisesti tuetussa asumisessa elävien ihmisten hyvinvointia ja näkymiä tulevaisuudestaan. Samalla arvioidaan tyytyväisyyttä asumisyksiköiden yhteydessä tuottamiin palveluihin ja asukkaiden elämäntilannetta suhteessa päihteiden käyttöön. Hyvinvoinnin muutoksia tarkastellaan eritellen sitä vastaushetken asumismuodon, asumispalveluihin tulon ja asumispalveluissa asumisen keston mukaan.

Asumispalveluiden asiakkaat

Tässä artikkelissa esiteltävän tutkimuksen aineisto on kerätty vuosina 2012–2013 osana asunnottomuusohjelmaa ja sen vaikutusten arvioimiseksi. Aineistokeruu on toteutettu Itä-Suomen yliopiston ja Diakonia-ammattikorkeakoulun yhteistyönä ja ympäristöministeriön tukemana.

Kysely toimitettiin 39 asunnottomille tarkoitettuun asumispalveluita tuottavaan yhteisöön eri puolille Suomea. Mukana olivat keskeiset toimijat suurista kaupungeista: Helsinki, Tampere, Joensuu, Oulu, Espoo, Lahti, Kuopio, Turku, Vantaa ja Jyväskylä. Vastauksia kertyi 264. Tähän lisättiin erikseen vuonna 2011 yhden helsinkiläisen asumispalveluita tuottavan tahon neljästä erilisestä asumispalvelupaikasta keräämät vastaukset (219). Aineisto muodostuu yhteensä 483 eri henkilön vastauksista. Haastattelu tehtiin joko itsenäisesti tai toimintakykyrajoitteiden sitä edellyttäessä avusteisesti sähköisellä lomakkeella. Haastatteluprosessia on kuvattu tarkemmin toisaalla. (Kainulainen & Saari 2013.)

Vastanneiden taustatietoja on esitetty liitteessä 1. Ennakko-oletusten ja -tiedon mukaisesti asunnottomuudesta kärsivistä valtaosa on miehiä. Asumispalveluiden piirissä olevista miehiä on kolme neljäsosaa ja neljännes naisia. Jakauma vastaa täysin tiedossa olevia tilastoja. Suurin osa on iältään 31 – 50 vuotiaita. Vastaajien keski-ikä on kuitenkin 47 vuotta, eli ikäluokituksen ylä-

päässä. Kolmannes asumispalveluiden asukkaista on tätä ikäryhmää nuorempia tai vanhempia.

Neljä vastaajaa viidestä on ollut naimisissa tai pysyvässä parisuhteessa, mutta kyselyhetkellä näin eli ainoastaan neljäsosa vastanneista. Puolella vastanneista on omia lapsia. Koulutuksena on useimmin perus- tai kansakoulu (45 %) tai jokin ammatillinen koulutus (35 %).

Asunnottomuushistoriaa vastaajilla on eriasteisesti. Yli viisi vuotta viimeisen kymmenen vuoden aikana asunnottomana olleiden määrä (29,7 %) on suuri.

Asukkaiden hyvinvointi

Hyvinvointia kartoitettiin tyytyväisyydellä elämään yleensä, onnellisuuteen, henkiseen terveyteen (mielenterveyteen), asumiseen, asumisyksikön henkilökuntaan ja päihteisiin ja lääkkeisiin liittyvään elämänhallintaan. Kysymys kuului: *Kun ajattelet elämäsi viimeisen kuukauden aikana, kuinka tyytyväinen olet omassa elämässäsi ollut seuraaviin asioihin?* Vastausvaihtoehdot olivat 1 En lainkaan, 2 Melko tyytymätön, 3 Aika tyytyväinen, 4 Enimmäkseen tyytyväinen, 5 Täysin tyytyväinen.

Tyytyväisyys omaan elämään yleensä on alhaisinta niiden keskuudessa, jotka ovat vasta äskettäin tulleet asumispalveluiden asiakkaaksi. Heidän elämään tyytyväisyytensä keskiarvo on tällöin 3,17. Tämän jälkeen tyytyväisyys lisääntyy kolmeen vuoteen asti (3,53) laskien tämän jälkeen tasolle 3,29, eli lähelle tulotasoa. Mitatuista kuudesta tyytyväisyyden osatekijästä tämä on ainoa tilastollisesti merkitsevä yhteys ($p=.06$).

Tyytyväisyys yksikön henkilökuntaan on varsin korkea (4,12 – 3,32) siitä riippumatta minkä verran asiakassuhde on kestänyt. Myöskään tyytyväisyydessä asumiseen ei ole suurta vaihtelua sen suhteen kuinka pitkään on ollut asumispalveluiden asiakkaana (3,61 – 3,98).

Monien tyytyväisyyden kohteiden osalta näyttää siltä, että tyytyväisyys on alhaisimmalla tasolla vasta äskettäin asiakassuhteensa aloittaneilla henkilöillä. Tämän jälkeen tyytyväisyys lisääntyy kuitenkin laskeakseen hieman kolmen vuoden kuluttua. Erityisen selvästi tämä näkyy alkuvaiheessa päihteisiin liittyvän elämänhallinnan osalta. Tyytyväisyys päihteisiin ja lääkkeisiin liittyvään elämänhallintaan on matalinta asumispalveluita vasta alle 4 kuukautta käyttäneiden keskuudessa. Keskihajonta vastaajien välillä on myös suurempi kuin muilla tekijöillä.

Kaiken kaikkiaan yhdestä kolmeen vuotta asumispalveluita käyttäneet näyttävät tyytyväisimmiltä. Kuuden mitatun tekijän kohdalla he ovat muita tyytyväisimpiä viidessä. Tyytyväisyydessä omaan henkiseen terveyteen (mielen-terveyteen) tällaista eroa ei ole kuitenkaan havaittavissa.

Taulukko 1. Tyytyväisyys omassa elämässä oleviin asioihin asiakassuhteen keston mukaan (keskiarvo).

Asiakassuhteen kesto asumis- palveluissa	Elämä yleensä	Elämän- hallinta (suhteessa pääteisiin ja lääkkeisiin)	Onnel- lisuus	Henkinen terveys (mielen- terveys)	Asu- minen	Yksikön henkilö- kunta
Alle 4kk						
Vastaajia	87	84	87	87	85	86
Keskiarvo (1-5)	3,17	3,18	3,07	3,48	3,75	4,12
Keski- hajonta	1,04	1,24	1,05	1,09	1,16	0,86
Alle vuosi						
Vastaajia	93	91	92	90	93	91
Keskiarvo (1-5)	3,36	3,48	3,11	3,47	3,84	4,28
Keski- hajonta	1,00	1,15	1,06	1,14	1,17	0,83
1- alle 3 vuotta						
Vastaajia	121	119	118	119	121	118
Keskiarvo (1-5)	3,53	3,54	3,30	3,45	3,98	4,32
Keski- hajonta	0,92	1,20	1,06	1,18	1,17	0,82
Yli 3 vuotta						
Vastaajia	153	152	153	153	152	148
Keskiarvo (1-5)	3,29	3,45	3,26	3,59	3,61	4,16
Keski- hajonta	1,01	1,34	1,18	1,15	1,22	0,99
Yhteensä						
Vastaajia	454	446	450	449	451	443
Keskiarvo (1-5)	3,34	3,43	3,20	3,51	3,78	4,22
Keski- hajonta	1,00	1,25	1,10	1,14	1,19	0,89
F	2,45	1,50	1,05	0,42	2,21	1,29
Sig	0,06	0,21	0,37	0,74	0,09	0,28

Tarkasteltaessa tyytyväisyyden kokemuksia eri asumismuotojen välillä, löytyy näiden välillä eroja asumisaikaa selvemmin. Tuetussa asumisessa vastaajia oli yli 320, tehostetusti tuetussa asumisessa vain noin 30 ja palveluasumisessa noin 90 vastaajaa. Selkeimpiä eroja on nähtävissä asumiseen ja asumisyksikön henkilökuntaan tyytyväisyydessä mutta myös yleisessä elämään tyytyväisyydessä.

Yleisellä tasolla vertaillen tuetun asumisen asiakkaat ovat tyytyväisimpiä ja tehostetusti tuetun asumisen asiakkaat tyytymättömmimpiä elämäänsä yleensä ja asumiseen erityisesti. Palveluasumisen osalta yleinen tyytyväisyyden taso sijoittuu näiden väliin.

Tehostetusti tuetun asumismuodon vastaajat ovat selkeästi tyytymättömmimpiä asumiseen (3,06) ja elämään yleensä (2,90) kaikkien vastaajien keskiarvoon verrattuna. Tyytyväisyys yksikön henkilökuntaan on kuitenkin suurta (3,90) vaikka se onkin keskiarvoa (4,21) hieman matalammalla. Toisen ääripään muodostavat tuetusti asuvat, joiden tyytyväisyys asumiseen on tasolla neljä ja tyytyväisyys yksikön henkilökuntaan tätäkin korkeampi. Myös elämään tyytyväisyys ja onnellisuus on muita korkeampaa tässä ryhmässä.

Taulukko 2. Tyytyväisyys omassa elämässä oleviin asioihin asumismuodon mukaan (keskiarvo).

Asumismuoto tällä hetkellä	Elämä yleensä	Elämänhallinta (suhteessa päihteisiin ja lääkkeisiin)	Onnellisuus	Henkinen terveys (mielenterveys)	Asuminen	Yksikön henkilökunta
Tuettu asuminen						
Vastaajia	329	324	326	324	325	320
Keskiarvo (1-5)	3,39	3,45	3,22	3,52	3,96	4,34
Keskihajonta	0,92	1,26	1,06	1,13	1,04	0,80
Tehostetusti tuettu asuminen						
Vastaajia	31	31	31	30	31	29
Keskiarvo (1-5)	2,90	3,45	3,10	3,43	3,06	3,90
Keskihajonta	1,27	1,36	1,33	1,33	1,57	1,14
Palveluasuminen						
Vastaajia	90	87	89	89	90	88
Keskiarvo (1-5)	3,31	3,49	3,09	3,44	3,41	3,86

Keskiha- jonta	1,06	1,12	1,18	1,16	1,34	0,98
Yhteensä						
Vastaajia	450	442	446	443	446	437
Keskiarvo (1-5)	3,34	3,46	3,19	3,50	3,78	4,21
Keski- hajonta	0,98	1,24	1,11	1,15	1,18	0,89
F	3,54	0,04	0,63	0,25	14,75	12,67
Sig	0,03	0,96	0,54	0,78	0,000	0,000

Vastaajat luokiteltiin kolmeen ryhmään sen suhteen mistä he ovat tulleet nykyiseen asuntoonsa. ”Kadulta tulleet” ovat olleet kokonaan vailla asuntoa, ”toisten nurkista tai kotoa tulleet” ovat asuneet epävarmassa asumistilanteessa ja ”jostain muualta tulleet” ovat tulleet jostain laitoksesta tai muusta asumispalvelusta. Yleisellä tasolla tyytyväisimpiä ovat jostain muualta (kuin kotoa tai kadulta) tulleet, seuraavaksi kadulta tulleet ja tyytymättömiä ovat kotoa tai tuttujen nurkista tulleet. Tilastollisesti ryhmät eroavat toisistaan yleisen elämään tyytyväisyyden ja elämänhallinnan osalta ($p < .05$).

Kadulta asumispalveluihin ohjautuneet ovat muita tyytyväisempiä elämään yleensä, mielenterveyteensä ja onnellisuuteen, mutta tyytymättömiä asumiseensa, sekä elämänhallintaansa suhteessa päihteisiin. Jostain muualta tulleet ovat tyytyväisimpiä elämänhallintaansa suhteessa päihteisiin, asumiseensa ja yksikön henkilökuntaan.

Tulosta on mahdoton tulkita aineiston valossa, mutta yksi tapa selittää tulosta liittyy vertailuun. Erilaisista elämäntilanteista ja asumismuodoista tulleet ihmiset vertailevat nykyistä asumismuotoaan aiempaan. Tyytyväisimpiä olivat, erityisesti elämänhallintaansa, laitoksista tai vastaavista tulleet ihmiset. Tyytymättömiä taas olivat omasta kodista tai muiden kodeista tulleet ihmiset.

Taulukko 3. Tyytyväisyys omassa elämässä oleviin asioihin asumiseen ohjautumisen mukaan (keskiarvo).

Mistä ohjautunut asumispalveluihin?	Elämä yleensä	Elämänhallinta (suhteessa pähteisiin ja lääkkeisiin)	Onnellisuus	Henkinen terveys (mielenterveys)	Asuminen	Yksikön henkilökunta
Kadulta						
Vastaajia	75	74	75	75	74	72
Keskiarvo (1-5)	3,48	3,22	3,31	3,59	3,50	4,11
Keskihajonta	1,02	1,32	1,15	1,07	1,30	0,88
Toisten nurkista tai kotoa						
Vastaajia	132	131	131	131	130	125
Keskiarvo (1-5)	3,17	3,29	3,09	3,34	3,66	4,22
Keskihajonta	0,94	1,27	1,00	1,15	1,17	0,78
Jostain muualta						
Vastaajia	247	241	244	241	246	243
Keskiarvo (1-5)	3,41	3,58	3,22	3,57	3,92	4,28
Keskihajonta	0,98	1,19	1,14	1,15	1,13	0,92
Yhteensä						
Vastaajia	454	446	450	447	450	440
Keskiarvo (1-5)	3,35	3,44	3,20	3,50	3,78	4,23
Keskihajonta	0,98	1,24	1,10	1,14	1,18	0,88
F	3,50	3,73	1,01	2,02	4,59	1,06
Sig	0,03	0,03	0,37	0,13	0,11	0,35

Tiivistäen voidaan arvioida asumispalveluiden piiriin pääsemisen kohotavan alkuvuosina elämään tyytyväisyyttä, mutta trendin tasoittuvan myöhemmin. Asumismuoto vaikuttaa asumistyytyväisyyteen samoin kuin tyytyväisyyteen asumispalveluista saatuun tukeen. Asumispalveluihin tuloreitillä on taas yhteys elämänhallintaan ja yleiseen elämäntyytyväisyyteen.

Asukkaiden hyvinvoinnin muutokset edellisen puolen vuoden aikana

Muutoksia asukkaiden hyvinvoinnissa yleensä ja muutamilla elämänaluilla erityisesti kartoitettiin kysymällä *Kun ajattelet elämäsi viimeisen puolen vuoden aikana, ovatko seuraavat asiat parantuneet tai huonontuneet aikaisempaan nähden?* Vastausvaihdot olivat 1 Huonontunut selvästi, 2 Huonontunut vähän, 3 Pysynyt ennallaan, 4 Parantunut vähän ja 5 Parantunut selvästi. Kysymyksellä pyrittiin arvioimaan asumiseen liittyviä hyvinvointivaikutuksia erityisesti tarkastelemalla asiakkaaksi tulohetken yhteyttä tähän muutokseen. Mikäli asuminen on ollut hyvinvoinnin kannalta keskeinen muutos, on oletettavaa, että tämä näkyy äskettäin asumispalveluiden piiriin päässeiden vastauksissa positiivisina muutoksina.

Taulukko 4. Hyvinvoinnin muutokset edellisen puolen vuoden aikana asumismuodon mukaan (keskiarvo).

Asumismuoto tällä hetkellä	Elämä yleensä	Elämänhallinta (suhteessa päihteisiin ja lääkkeisiin)	Onnellisuus	Henkinen terveys (mielenterveys)	Asuminen	Yksikön henkilökunta
Tuettu asuminen						
Vastaajia	328	322	323	325	325	320
Keskiarvo (1-5)	3,82	3,62	3,56	3,40	3,69	3,51
Keskihajonta	1,10	1,05	1,00	0,97	0,98	0,81
Tehostetusti tuettu asuminen						
Vastaajia	31	30	31	31	31	31
Keskiarvo (1-5)	3,55	3,47	3,35	3,45	3,00	3,42
Keskihajonta	1,31	1,31	1,31	0,93	1,15	0,96
Palveluasuminen						
Vastaajia	89	88	89	89	89	88
Keskiarvo (1-5)	3,72	3,57	3,36	3,45	3,34	3,36
Keskihajonta	1,09	0,91	1,05	0,95	1,20	0,82
Yhteensä						
Vastaajia	448	440	443	445	445	439
Keskiarvo (1-5)	3,78	3,60	3,50	3,41	3,57	3,48
Keskihajonta	1,11	1,04	1,04	0,96	1,06	0,82
F	1,02	0,37	1,62	0,13	9,07	1,21
Sig	0,36	0,69	0,20	0,88	0,000	0,30

Ainoa tilastollisesti merkitsevä yhteys on havaittavissa muutoksessa asumi- seen tyytyväisyydessä eri asumismuotojen välillä. Tuetussa asumisessa elävät arvioivat asumistyytyväisyytensä parantuneen selvästi muissa asumismuo- doissa asuvia enemmän. Erityisen selvä ero on tehostetusti tuettuun asumi- seen verraten. Jälkimmäiset kokevat asumistyytyväisyytensä pysyneen edel- lisen puolen vuoden aikana samalla (mutta alhaisemmalla) tasolla.

Vastaajien kokemuksia oman hyvinvointinsa muutoksesta viimeisen puolen vuoden aikana on hyvä vertailla myös heidän arvioonsa viimeisen kuukau- den ajalta (Taulukko 2). Eroja löytyy kumpaankin suuntaan. Asumismuo- don mukaan tarkasteltuna tyytyväisyys elämään yleensä saa selkeästi korke- amman arvon (3,78) kun vastaajat vertailevat hyvinvoinnissaan viimeisen puolen vuoden aikana tapahtuneita muutoksia viimeisen kuukauden aikai- seen elämäntyytyväisyyteen (keskiarvo 3,34). Samaan suuntaan hyvinvointi on vastaajien mukaan mennyt myös onnellisuuden osalta, sillä aiempi kes- kiarvo 3,19 on noussut lukemaan 3,50.

Tilastollisesti huomioitavaa on tyytyväisyys henkilökohtaa kohden, jon- ka vastaajat arvostivat erittäin korkealle (4,21) heidän tarkastellessa lyhy- en ajan muutoksia, mutta viimeisen puolen vuoden aikana tapahtuneisiin muutoksiin verrattuna kyseinen keskiarvo on laskenut arvoon 3,48. Vastaa- vasti tyytyväisyys asumiseen on laskenut keskiarvosta 3,78 arvoon 3,57. Te- hostetusti tuettujen asukkaiden asumistyytyväisyys on alhaisin muihin vas- taajiin verrattuna.

Taulukko 5. Hyvinvoinnin muutokset edellisen puolen vuoden aikana asiakassuh- teen keston mukaan (keskiarvo).

Asiakassuhteen kesto asumis- palveluissa	Elämä yleensä	Elämän- hallinta (suhteessa päihteisiin ja lääkkeisiin)	Onnel- lisuus	Henkinen terveys (mielen- terveys)	Asu- minen	Yksikön henkilö- kunta
Alle 4kk						
Vastaajia	86	85	83	85	84	83
Keskiarvo (1-5)	3,88	3,73	3,43	3,47	4,06	3,58
Keskihajonta	1,03	0,98	0,99	0,93	1,03	0,83
Alle vuosi						
Vastaajia	93	90	93	92	93	90
Keskiarvo (1-5)	3,99	3,66	3,68	3,57	3,87	3,66
Keskihajonta	1,11	1,08	1,03	1,03	1,16	0,86

1- alle 3 vuotta						
Vastaajia	121	120	120	120	119	120
Keskiarvo (1-5)	3,83	3,63	3,48	3,38	3,34	3,41
Keskihajonta	1,11	1,06	1,00	0,96	0,91	0,72
Yli 3 vuotta						
Vastaajia	153	150	152	153	153	151
Keskiarvo (1-5)	3,58	3,44	3,44	3,29	3,31	3,38
Keskihajonta	1,15	1,07	1,10	0,95	1,01	0,87
Yhteensä						
Vastaajia	453	445	448	450	449	444
Keskiarvo (1-5)	3,79	3,59	3,50	3,40	3,58	3,48
Keskihajonta	1,12	1,06	1,04	0,97	1,07	0,83
F	3,16	1,67	1,19	1,66	14,24	2,85
Sig	0,03	0,17	0,31	0,18	0,000	0,04

Luvun alussa asetettiin hypoteesi, että asumistyytyväisyyden muutos edellisen puolen vuoden aikana on vahvempi, ja positiiviseen suuntaan, mitä lähempänä oma epävarma asuminen tai asunnottomuus on. Näin myös näyttää olevan. Hyvinvoinnin positiiviset muutoksen asumisen suhteen ovat vahvimmat niillä vastaajilla, jotka ovat olleet asumispalveluiden asiakkaana alle neljä kuukautta (4,06). He vertailevat vastauksessaan aikaa ennen asumispalveluita ja asumispalveluiden asiakkaana. Positiivinen arvio asumistyytyväisyyden muutokseen on korkealla myös alle vuoden asiakkaana olevien keskuudessa (3,87). Tämän jälkeen asumistyytyväisyyden muutos tasaantuu osoittaen kuitenkin kaiken aikaa paranemista.

Toinen tilastollisesti merkitsevä ja käytännössä merkittävä havainto liittyy elämään tyytyväisyyden muutoksessa. Elämään tyytyväisyys pysyy kaiken aikaa suhteellisen korkealla tasolla kertoen asumisen merkityksestä kokonaishyvinvoinnille. Mielenkiintoista on, että korkeimmillaan positiivinen muutos on noin vuoden asumisen jälkeen, eikä heti asumispalveluihin tullessa. Ensin näyttää siis vahvistuvan tyytyväisyys konkreettiseen asumiseen ja vasta tämän jälkeen elämään yleensä. Suhtautuminen asumispalveluiden henkilökuntaan noudattelee samaa profilia.

Taulukko 6. Hyvinvoinnin muutokset edellisen puolen vuoden aikana asumispalveluihin tulon mukaan (keskiarvo).

Mistä ohjautunut asumispalveluihin?	Elämä yleensä	Elämänhallinta suhteessa päihteisiin ja lääkkeisiin)	Onnellisuus	Henkinen terveys (mielenterveys)	Asuminen	Yksikön henkilökunta
Kadulta						
Vastaajia	75	74	75	74	75	75
Keskiarvo (1-5)	3,69	3,39	3,45	3,43	3,36	3,52
Keskihajonta	1,25	1,18	1,08	1,07	1,19	0,88
Toisten nurkista tai kotoa						
Vastaajia	131	130	128	131	129	128
Keskiarvo (1-5)	3,71	3,52	3,36	3,21	3,64	3,33
Keskihajonta	1,13	1,11	1,04	0,93	1,01	0,72
Jostain muualta						
Vastaajia	246	241	244	244	244	239
Keskiarvo (1-5)	3,87	3,71	3,59	3,51	3,64	3,55
Keskihajonta	1,05	0,96	1,02	0,94	1,02	0,83
Yhteensä						
Vastaajia	452	445	447	449	448	442
Keskiarvo (1-5)	3,80	3,60	3,50	3,41	3,60	3,48
Keskihajonta	1,11	1,05	1,04	0,96	1,05	0,81
F	1,33	3,22	2,25	4,05	2,29	3,32
Sig	0,27	0,04	0,11	0,02	0,10	0,04

Se mitä reittiä pitkin on tultu asumispalveluiden piiriin näyttää aiheuttavan erilaisia muutoksia ja ehkä prosessejakin asukkaissa. Tilastollisesti selkein ero löytyy mielenterveyden muutoksissa ja lähes yhtä selkeästi myös elämänhallinnassa ja tyytyväisyyden muutoksissa asumisyksikön henkilökuntaa kohtaan. Suoraan kadulta tai jostain muualta kuin kotoa tai muiden nurkista tulleet arvioivat mielenterveytensä parantuneen enemmän edellisen puolen vuoden aikana kuin kotoa tai nurkista tulleilla. Päihteisiin ja lääkkeisiin liittyvän elämänhallinnan osalta positiivisimmat arviot tulevat niiltä, jotka ovat tulleet ”jostain muualta”. Suoraan kadulta tulleiden osalta muutos on alhaisin, mutta silti positiivinen.

Muutoksia ja nykyhetkeä vertailtaessa asumispalveluihin ohjautumisen kautta havaitaan, että erot keskiarvojen suhteen ovat hieman pienempiä kuin muilla taustamuuttujilla tarkasteltuna. Kuitenkin muutos on samanlainen, eli puolet muuttujista on saanut korkeamman ja puolet matalamman keskiarvon vertailtaessa nykyhetkeä ja pidemmän aikavälin muutoksia. Tyytyväisimpiä vastaajat ovat muutoksessa elämään yleensä (3,80).

Tiivistäen voidaan todeta, että tuetussa asumisessa elävät arvioivat asumistyytyväisyytensä parantuneen selvästi muissa asumismuodoissa asuvia enemmän. Hyvinvoinnin positiiviset muutokset asumisen suhteen ovat vahvimmat niillä vastaajilla, jotka ovat olleet asumispalveluiden asiakkaana alle neljä kuukautta. Toinen havainto liittyy elämään tyytyväisyyden muutoksessa: se pysyy kaiken aikaa suhteellisen korkealla tasolla kertoen asumisen merkityksestä kokonaishyvinvoinnille. Suoraan kadulta tai jostain muualta kuin kotoa tai muiden nurkista tulleet arvioivat mielenterveytensä parantuneen enemmän edellisen puolen vuoden aikana kuin kotoa tai muiden nurkista tulleilla.

Asuminen tulevaisuudessa

Vastaajia pyydettiin arvioimaan elämäänsä tulevaisuudessa asumisen suhteen. Heitä pyydettiin arvioimaan viittä asumiseen liittyvää väittämää: ovat asukkaana asumisyksikössä, tarvitsevat vähemmän tukea asumisessa, tarvitsevat enemmän tukea asumisessa, asuvat päihitteettömässä asumismuodossa ja asuvat omassa asunnossa. Kunkin väittämän vastausvaihtoehdot olivat 1 En, 2 Ehkä ja 3 Kyllä.

Todennäköisimpinä vaihtoehtoina vastaajat pitivät sitä, että he ovat jatkossakin asukkaana nykyisessä asumisyksikössään (ka. 2,33) tai heillä on oma asunto (ka. 2,21).

Aluksi arvioidaan nykyisen asumistyytyväisyyden yhteyttä näkemyksiin tulevaisuuden asumisesta. Tilastollisesti löytyy kaksi yhteyttä: asiakkuuden jatkuminen ja tuen tarve ($p > .001$). He arvioivat tarvitsevansa jatkossa vähemmän tukea asumisessaan (ka. 2,04). Harvimmin he arvioivat asuvansa jossain päihitteettömässä asumismuodossa (ka. 1,90). Asiakkuuden jatkumisen suhteen havaitaan, että mitä tyytyväisempi asukas on nykyisen asumisen suhteen, sitä vahvemmin hän uskoo jatkavansa asukkaana samassa asumisyksikössä jatkossakin. Vastaajat jotka eivät olleet lainkaan tyytyväi-

siä asumiseensa arvioivat etteivät olisi tulevaisuudessa asukkaana nykyisessä asumisyksikössä (ka. 1,77) kun taas asumiseensa täysin tyytyväiset arvioivat pysyvät suurella todennäköisyydellä samassa asunnossa myös tulevaisuudessa (ka. 2,56). Näyttää siis siltä, että tyytyväisyys asumiseen pitää entiset asunnottomat asumispalveluiden piirissä. Päinvastoin tuntevat taas haakeutuvat johonkin muualle, mahdollisesti takaisin asunnottomiksi. Positiivisena seikkana voidaan pitää myös sitä, että lisätukea jatkossa tarvitsevien määrä näyttää alenevan silloin kun asumiseen tyytyväisyys on korkeampaa. Ei lainkaan asumiseensa tyytyväiset (ka. 1,55) arvioivat tarvitsevansa tulevaisuudessa enemmän tukea kuin kyselyhetkellä asumiseensa täysin tyytyväiset vastaajat (ka. 1,30). Tuen ja asumistyytyväisyyden välinen yhteys kävi kuitenkin epäselväksi kun asiaa kysyttiin väittämällä ”tarvitsen vähemmän tukea asumisessa”.

Taulukko 7. Asumistyytyväisyys vertailtuna tulevaisuusodotuksiin (1 En, 2 Ehkä, 3 Kyllä)

Tyytyväisyys asumisen suhteen		Asukkaana (asumisyks.)	Tarvitsen vähemmän tukea asumisessa	Tarvitsen enemmän tukea asumisessa	Asun päähteettö- mässä asumis- muodossa	Asun omassa asunnossa
En lainkaan	Keskiarvo	1,77	2,33	1,55	1,90	2,00
	Vastaajia	30	30	29	29	30
	Keski- hajonta	0,86	0,80	0,83	0,90	0,87
Melko tyytymätön	Keskiarvo	1,93	2,02	1,38	1,74	2,29
	Vastaajia	43	41	42	42	42
	Keski- hajonta	0,80	0,88	0,70	0,89	0,81
Aika tyytyväinen	Keskiarvo	2,17	1,97	1,66	1,86	2,11
	Vastaajia	90	89	90	90	91
	Keski- hajonta	0,72	0,82	0,81	0,83	0,85
Enimmäk- seen tyyty- väinen	Keskiarvo	2,41	2,14	1,36	1,90	2,27
	Vastaajia	142	142	138	140	138
	Keskiha- jonta	0,73	0,81	0,65	0,85	0,82
Täysin tyytyväinen	Keskiarvo	2,56	1,95	1,30	1,97	2,25
	Vastaajia	155	152	154	153	151
	Keski- hajonta	0,74	0,84	0,58	0,93	0,87
Yhteensä	Keskiarvo	2,33	2,04	1,41	1,90	2,21
	Vastaajia	460	454	453	454	452
	Keski- hajonta	0,78	0,83	0,69	0,88	0,84
	F	12,56	2,12	4,52	0,64	1,13
	Sig	0,000	0,08	0,001	0,64	0,34

Asiakassuhteen keston kautta tarkasteltuna tulevaisuudenodotukset eri ryhmien välillä ovat pienempiä kuin esimerkiksi edellä asumistyytyväisyyden kautta katsottuna. Sillä, kuinka kauan on asumispalveluita käyttänyt, ei näytä olevan vaikutusta näkemykseen asiakkuuden jatkumisesta. Sen sijaan asiakassuhteen kestolla on tilastollinen yhteys sille, että kokee tarvitsevansa jatkossa vähemmän tukea asumisessaan ja päähteettömän asumisen suhteen.

Äskettäin asumispalveluiden asiakkaaksi tulleet arvioivat tarvitsevansa enemmän tukea asumisessaan kuin pidempään asiakkaana olleet. Asuminen näyttäisi vahvistavan uskoa omiin kykyihin asua itsenäisesti. Kuitenkin pi-

dempään kuin kolme vuotta asiakkaina olleiden kohdalla usko näyttää horjuvan pudoten jopa alemmas kuin äskettäin asiakkaiksi tulleilla. Täysin samankaltainen yhteys löytyy sen suhteen kuinka vahvasti uskoo asuvansa jatkossa päihteettömässä asumismuodossa.

Taulukko 8. Vastaajien tulevaisuudenodotukset asiakassuhteen keston mukaan (keskiarvo).

Asiakassuhteen kesto Asumispalveluissa	Asukkaana (asumisyks.)	Tarvitsen vähemmän tukea asumisessa	Tarvitsen enemmän tukea asumisessa	Asun päihteettömässä asumis- muodossa	Asun omassa asunnossa
Alle 4kk					
Vastaajia	85	84	82	84	81
Keskiarvo (1-3)	2,30	2,07	1,51	1,77	2,19
Keskihajonta	0,72	0,85	0,72	0,81	0,80
Alle vuosi					
Vastaajia	93	91	92	91	89
Keskiarvo (1-3)	2,32	2,15	1,37	1,88	2,16
Keskihajonta	0,77	0,80	0,67	0,85	0,81
1- alle 3 vuotta					
Vastaajia	119	119	120	119	119
Keskiarvo (1-3)	2,43	2,22	1,41	2,13	2,30
Keskihajonta	0,74	0,78	0,68	0,87	0,84
Yli 3 vuotta					
Vastaajia	154	151	149	148	151
Keskiarvo (1-3)	2,30	1,83	1,41	1,78	2,13
Keskihajonta	0,84	0,84	0,71	0,91	0,90
Yhteensä					
Vastaajia	451	445	443	442	440
Keskiarvo (1-3)	2,34	2,05	1,42	1,89	2,19
Keskihajonta	0,78	0,83	0,70	0,88	0,85
F	0,77	5,70	0,68	4,17	1,03
Sig	0,51	0,001	0,56	0,006	0,38

Tulevaisuudenodotuksia asumismuodon mukaan tarkasteltuna löytyy selkeitä eroja eri asumismuotojen välillä. Tehostetusti tuetussa asumismuodossa asuvat pitävät muita useammin epätodennäköisenä sitä, että jatkaisivat nykyisessä asumismuodossaan. Palveluasumisen ja tuetun asumisen osalta asukkaat näkevät samassa asumismuodossa asumisen varsin todennäköise-

nä. Erot lisätuen tarvitsemisessa ovat marginaalisia, vaikka tehostetusti tuetussa asumismuodossakin olevat kokevat tarvitsevansa muita todennäköisemmin lisätukea. He ovat myös pessimistisimpiä odotuksissaan asua tulevaisuudessa päihteettömässä asumismuodossa. Tulevaisuudenodotuksissa omaa asuntoa kohtaan kaikista toiveikkaimpia ovat tuetussa asumismuodossa olevat vastaajat (keskiarvo 2,28).

Taulukko 9. Vastaajien tulevaisuudenodotukset asumismuodon mukaan (keskiarvo).

Asumismuoto tällä hetkellä	Asukkaana (asumisyks.)	Tarvitsen vähemmän tukea asumisessa	Tarvitsen enemmän tukea asumisessa	Asun päihteettömässä asumismuodossa	Asun omassa asunnossa
Tuettu asuminen					
Vastaajia	325	320	320	320	318
Keskiarvo (1-3)	2,43	2,06	1,40	1,90	2,28
Keskihajonta	0,74	0,81	0,66	0,88	0,84
Tehostetusti tuettu asuminen					
Vastaajia	31	31	31	31	30
Keskiarvo (1-3)	1,71	2,03	1,55	1,68	1,93
Keskihajonta	0,74	0,84	0,81	0,87	0,87
Palveluasuminen					
Vastaajia	90	89	88	88	88
Keskiarvo (1-3)	2,29	1,97	1,39	1,95	1,99
Keskihajonta	0,78	0,87	0,72	0,87	0,81
Yhteensä					
Vastaajia	446	440	439	439	436
Keskiarvo (1-3)	2,35	2,04	1,41	1,90	2,20
Keskihajonta	0,77	0,83	0,69	0,88	0,85
F	13,28	0,44	0,70	1,17	0,31
Sig	0,000	0,64	0,50	0,31	0,003

Vertailtaessa eri asumismuotoja keskenään sen suhteen miten asukkaat arvioivat tulevaisuuttaan nykyisen asumisen ja omassa asunnossa asumisen todennäköisyyksiä, voidaan havaita, että tuetusti asuville pysyminen nykyisessä asumismuodossa näyttäyty todennäköisemmältä kuin muutto omaan asuntoon. Sen sijaan tehostetusti tuetusti asuville tilanne on päinvastainen, eli he näkevät todennäköisempänä omassa asunnossa asumisen kuin nykyi-

sessä pysymisen. Palveluasunnossa asuvat arvioivat asuvansa siellä myös tulevaisuudessa.

Taulukko 10. Vastaajien tulevaisuudenodotukset asumispalveluihin ohjautumisen mukaan (keskiarvo).

Ohjautuminen asumispalveluihin	Asukkaana (asumisyks.)	Tarvitsen vähemmän tukea asumisessa	Tarvitsen enemmän tukea asumisessa	Asun päähteettömässä asumismuodossa	Asun omassa asunnossa
Kadulta					
Vastaajia	74	72	72	73	71
Keskiarvo (1-3)	2,12	2,01	1,50	1,75	2,01
Keskihajonta	0,84	0,85	0,75	0,88	0,87
Toisten nurkista tai kotoa					
Vastaajia	130	126	130	128	128
Keskiarvo (1-3)	2,26	1,97	1,50	1,83	2,30
Keskihajonta	0,79	0,81	0,76	0,86	0,81
Jostain muualta					
Vastaajia	247	246	242	241	241
Keskiarvo (1-3)	2,45	2,09	1,34	1,97	2,20
Keskihajonta	0,72	0,84	0,62	0,88	0,85
Yhteensä					
Vastaajia	451	444	444	442	440
Keskiarvo (1-3)	2,34	2,04	1,41	1,90	2,20
Keskihajonta	0,77	0,83	0,69	0,88	0,85
F	6,04	0,87	2,72	2,14	2,57
Sig	0,003	0,42	0,67	0,12	0,08

Tulevaisuudenodotuksia asumispalveluihin ohjautumisen mukaan tarkasteltuna erot ovat pieniä. Varsinkaan lisätuen tarvitsemisessa selkeitä tilastollisia eroja ei näy. Ainoa selkeä tilastollinen ero on nähtävissä siinä kuinka vastaajat arvioivat pysyvänsä nykyisessä asumismuodossa. Kadulta asumispalveluiden piiriin tulleille pysyminen nykyisessä asumismuodossa näyttäytyy muita ryhmiä epätodennäköisemmältä. Mutta myös omaan asuntoon siirtyminen näyttäytyy muita epätodennäköisemmältä.

Tiivistäen voidaan todeta, että mitä tyytyväisempi asukas on nykyiseen asumiseensa, sitä vahvemmin hän uskoo jatkavansa asukkaana samassa asumisyksikössä jatkossakin. Asumisessaan lisätukea jatkossa tarvitsevien määrä näyttää alenevan silloin kun asumiseen tyytyväisyys on korkeampaa. Äs-

kettäin asumispalveluiden asiakkaaksi tulleet arvioivat tarvitsevänsä enemmän tukea asumisessaan kuin pidempään asiakkaana olleet. Tehostetusti tuetussa asumismuodossa asuvat pitävät muita useammin epätodennäköisenä sitä, että he jatkaisivat nykyisessä asumismuodossaan kun taas palveluasumisen ja tuetun asumisen osalta asukkaat näkevät samassa asumismuodossa asumisen varsin todennäköisenä. Tehostetusti tuetussa asumisessa asukkaat näkevät todennäköisempänä omassa asunnossa asumisen kuin nykyisessä pysymisen. Kadulta asumispalveluiden piiriin tulleille pysyminen nykyisessä asumismuodossa näyttäytyy muita ryhmiä epätodennäköisemmältä.

Johtopäätöksiä

Artikkelissa tarkasteltiin asumisen yhteyttä koettuun hyvinvointiin ja tulevaisuuden odotuksiin. Aiemmat koti- ja ulkomaiset tutkimukset ovat korostaneet asunnottomuuden yhteyttä erilaisiin muihin hyvinvoinnin vajei-siin. Asunnottomuus kestää onneksi useimmiten vain lyhyen aikaa, mutta Suomessakin on iso joukko ihmisiä, joille asunnottomuus on muodostunut elämänmuodoksi. Tällöin asunnottomuus yhdistyy esimerkiksi päihde- ja mielenterveys- sekä muihin elämänhallinnan ongelmiin. Asunnottomille suunnatuissa palveluasunnoissa asuvilla on myös varsin usein elämänmit-tainen suhde viranomaisiin alkaen huostaanotoista ja vankilasta. Artikkelin tuloksia pohdittaessa on siis syytä pitää mielessä kuinka suuresta muutoksesta joidenkin kohdalla on kyse. Sopeutuminen uuteen voi olla hidas tie.

Analyysit nostivat esiin asunnon vahvan merkityksen ihmisten hyvinvoinnille ja sen antamille mahdollisuuksille tulevaisuuden suunnittelussa. Tämä näkyy muun muassa siinä, että hyvinvoinnin positiiviset muutokset asumisen suhteen ovat selvästi vahvimmat niillä vastaajilla, jotka ovat olleet asumispalveluiden asiakkaana vain vähän aikaa. Katon pään päälle saaminen on ollut iso muutos ja voimakkaimmin se näkyy asumisen alkuvaiheessa. ”Suoraan kadulta” voi kuitenkin olla vaikea sopeutua niin sanottuun normaaliasumiseen. Toinen havainto liittyy elämään tyytyväisyyden muutoksesta: se pysyy asumisen aikana suhteellisen korkealla tasolla kertoen asumisen merkityksestä kokonaishyvinvoinnille. Myös arviot mielenterveyden parantumisesta edellisen puolen vuoden aikana ovat rohkaisevia ja tukevat näkemystä, että asunnon varaan voidaan rakentaa elämänhallintaa ja elämään tyytyväisyyttä laajemminkin.

Asumispalveluissa asuvien itsearviointien perusteella voidaan siis todeta asunto ensin –periaatteen toimivan vaikkakin kuva jää epäselväksi ja tulkittavaksi tulevissa tutkimuksissa. Tällöin tulisi keskittyä, paitsi vahvistamaan nyt tehtyjä löydöksiä, selvittämään asumismuotojen ja niissä tarjottavien palveluiden merkitystä tässä esitellyille tuloksille. Vastattaisiin tarkemmin kysymykseen millainen asumismuoto on sopiva kenellekin. Samalla analysoitaisiin tarkemmin asukkaiden antamia merkityksiä asumiselle siihen vastaamiseksi miten eri suunnista (kadulta, laitoksista) tuleville voitaisiin tarjota asumismuotoja, joissa asumista he voisivat jatkaa pidempään. Samoin jatkotarkasteluun jää se seikka millaisia kuntouttavia polkuja olisi rakennettavissa asunto ensin –periaatteen päälle.

Lähteet

- Asumisen rahoitus- ja kehityskeskus (ARA) (2013) Asunnottomat 2012. ARA:n selvitys 1/2013.
- Biswas-Diener, E. & Diener, E. 2006. The subjective well-being of the homeless, and lessons for happiness. *Social Indicators Research* 76: 185-205.
- FEANTSA 2012. ETHOS – yleiseurooppalaisen asunnottomuuden muodot.
- Granfelt, Riitta et al. 2007. Asunnottomuuskirja – Näkökulmia asunnottomien palvelujen kehittämiseen. SOCCAn ja Heikki Waris -instituutin julkaisusarja nro. 13.
- Kainulainen, Sakari & Saari, Juho 2013. Koettu huono-osaisuus Suomessa. Teoksessa Mikko Niemelä & Juho Saari (toim.) *Huono-osaisten hyvinvointi Suomessa*. Teemakirja 10. Kelan tutkimusosasto. Helsinki.
- Karjalainen, Jouko & Sakari Hänninen 2012. Pitkäaikaisen asunnottomuuden vähentämisestä tehtiin ohjelma. Teoksessa Sakari Hänninen & Maijaliisa Junnila (toim.) *Vaikuttavatko politiikkatoimet?* Helsinki: THL, 105–112.
- Kostiainen, Eeva. & Laakso, Seppo. (2012) *Vailla vakinaista asuntoa – Liikkuvuus asunnottomuuden ja asuntokannan välillä*. Kaupunkitutkimus TA Oy:n julkaisuja.
- Lehtonen, Leena & Salonen, Jari (2008) *Asunnottomuuden monet kasvot*. Ympäristöministeriö: Suomen Ympäristö 3/2008.
- Saari, Juho. (2013). *Huono-osaisuus - elämän edellytykset yhteiskunnan pohjalla*. Kustantajalle toimitettava käsikirjoitus.
- Ympäristöministeriö (2013) *Pitkäaikaistyöttömyyden vähentämisohjelma 2012–2015*. http://www.ym.fi/fi-FI/Asuminen/Ohjelmat_ja_strategiat/Pitkaaikaisasunnottomuuden_vahentamisohjelma_20122015. Viitattu 1.11.2013.
- Vandenbrouck, F. et al. (2011) *European Consensus Conference on Homelessness: Policy Recommendations of the Jury*.
- Voutilainen, Paavo. et al. (2007) ”Nimi ovelsa” – Kansallinen tavoite: pitkäaikaisasunnottomuuden poistaminen vuoteen 2015 mennessä. Ympäristöministeriön työryhmän julkaisuja.

LIITE 1. Taustamuuttajat.

SUKUPUOLI	
Mies	76,0 %
Nainen	24,0 %
IKÄLUOKKA	
Alle 30 vuotta	14,7 %
31 - 50 vuotta	63,5 %
Yli 51 vuotta	21,7 %
PARISUHDE	
Naimisissa	5,1 %
Avoliitossa	5,7 %
Parisuhteessa	15,0 %
Ei ole	74,2 %
OLLUT NAIMISISSA TAI PYSYVÄSSÄ PARISUHTEESSA	
Kyllä	81,9 %
Ei	18,1 %
OMAA LAPSIA	
Kyllä	52,1 %
Ei	47,9 %
KOULUTUS	
Perus- tai kansakoulu kesken	8,9 %
Perus- tai kansakoulu	45,1 %
Ammatillinen koulutus	35,1 %
Opistotasoinen koulutus	7,4 %
Akateeminen koulutus	3,5 %
ASUNNOTTOMANA VIIMEISEN 10V AIKANA	
Ei ole ollut	22,8 %
Alle 6kk	6,4 %
Alle vuosi	5,4 %
1-2 vuotta	17,8 %
3-5 vuotta	17,8 %
5-10 vuotta	29,7 %

4 KODITTOMUUTTA JA RAKENTEELLISTA VÄLINPITÄMÄTTÖMYTTÄ - LAPSIPERHEIDEN EPÄVARMA ASUMINEN SUOMESSA

Lapsiperheiden epävarma asuminen tutkimuskohteena

Jokaisella lapsella tulisi lapsenoikeuksien julistuksen mukaan olla oikeus asianmukaiseen asumiseen, kotiin. Aina se ei Suomessakaan ole itsestäänselvyys, vaan lapsiperheitä voi uhata asunnon menettäminen, asunnottomuus. Artikkelimme tavoitteena on tehdä näkyväksi tilanteita, joissa lapsiperheiden asuminen on epävarmaa, ja pohtia, mitkä tekijät tähän johtavat. Koska ilmiö on Suomessa varsin tutkimaton ja pitkälle myös tilastoimaton, lähtökohtanamme on päästä selville, mistä ilmiössä on kyse. Vuosittain kerättävän ARA:n asunnottomuustilaston mukaan vuonna 2012 tietynä ajankohtana (marraskuussa 2012) asunnottomuus kosketi 446 perhettä (Asunnottomat 2012). Luvut perustuvat kuitenkin lähinnä sosiaaliviranomaisten arvioihin määristä.

Euroopassa asunnottomuus nähdään laajana ilmiönä. Euroopan asunnottomuustoimijoiden kattojärjestö FEANTSA on jaotellut asunnottomuuden muodot neljään eri luokkaan: katuasunnottomuuteen, asunnottomuuteen, epävarmaan asumiseen ja puutteellisiin asuinolosuhteisiin (Edgar 2009, 16). Suomessa lapsiperheiden asunnottomuus on ennen kaikkea *epävarmaa asumista*, majoilemista tuttavien ja sukulaista luona, tilapäismajoituksessa tai hädän uhan alla elämistä (ks. esim. Kostiainen & Laakso 2012; Salovaara-Karstu & Muttilainen 2004). Muualla maailmassa lapsiperheitä asuu myös ensisuojoissa, naisille tarkoitetuissa suojoissa tai kokonaan asunnottomana.

Esimerkiksi Alankomaissa noin 1000 lasta joutuu vuodessa asunnottomille tarkoitettuun ensisuojaan tai naisille tarkoitettuun turvataloon (Brilleslijber-Kater ym 2010). Pariisissa yhä useampi perhe on asunnoton ja aika, jonka he viettävät väliaikaismajoituksessa, pitenee vuosi vuodelta. Siellä väliaikaismajoituksissa asuvista perheistä yli puolet on sellaisia, joissa on äiti ja lapsia, ja yli puolet on afrikkalaisia (ranskalaisten osuuden ollessa vain 10%). (Guyavarch, Emmanuelle & Le Mener 2010.)

Tässä artikkelissa lapsiperheiden asunnottomuus käsitetään siis Suomalle tyypillisesti muodoltaan *epävarmana asumisena* (Amore ym. 2011). Tutkimuksen pääpaino on epävarman asumisen tilanteista *hätöuhan alla olevissa* lapsiperheissä eli perheissä, jotka ovat vaarassa menettää kotinsa. Häädöllä tarkoitamme kaksivaiheista menettelyä, johon kuuluvat häätöperusteen hankkiminen käräjäoikeudesta ja hätöperusteen täytäntöönpano ulosotossa (Salovaara-Karstu & Mutttilainen 2004.) Lapsiperheellä ymmärrämme ruokakuntaa, jossa asuu vähintään yksi aikuinen ja yksi alaikäinen lapsi.

Lapsiperheiden asunnottomuus voidaan käsittää myös *suhteellisenä asunnottomuutena*, jota Riitta Granfelt (1998, 55) on kuvannut tutkiessaan asuntolassa asuvien naisten asunnottomuutta. Suhteellinen asunnottomuus ei ole samalla tavalla konkreettista kuin absoluuttinen: erilaisissa hoito- ja turvakodeissa, laitoksissa ja tuttavien luona asuvat ovat vain suhteellisesti asunnottomia. Heillä voi olla oma asuntokin, jossa he eivät kuitenkaan voi elää esimerkiksi väkivallan uhan vuoksi. (Granfelt 1998.)

Perinteinen asunnottomuustutkimus on keskittynyt pääasiassa asunnottomien ja katuasunnottomien tutkimiseen. Niiden mukaan suurimpia asunnottomuuden riskitekijöitä ovat päihde- ja mielenterveysongelmat. Viime vuosina asunnottomuuden kuva on kuitenkin muuttunut, ja uusiksi riskiryhmiksi ovat nousemassa myös maahanmuuttajat ja nuoret. Valtiovalan panostaessa voimakkaasti pitkäaikaisasunnottomuuden vähentämiseen esimerkiksi asuntoloissa majoilevien määrä on vähentynyt vailta vakituisesta asuntoa olevien määrän taas kasvaessa. Myös naisten ja perheiden asunnottomuus on kasvussa. (Asunnottomat 2012.) Maahanmuuttajien määrä on kasvanut erityisesti pääkaupunkiseudulla, ja maahanmuuttajaperheillä on suurempi riski joutua asunnottomaksi kuin kantasuomalaisilla perheillä (Kostiainen & Laakso 2012).

Lapsiperhettä voidaan pitää erityisenä tutkimuskohteena, koska se on yksikkönä ihannoitu, yhdessäoloa arvostava mutta samalla myös ongelmien

rasittama yhteisö. Katja Yesilova (2007) on nimittänyt perhe-elämää sen elinkaaren mukaan riskitilanteiden ketjuksi, jossa riskitilanteen jälkeen palataan yleensä aina normaalitilanteeseen. Perhe on usein tuotu esille harmonisen yhteenkuuluvuuden yhteisönä, ja sen ongelmat ymmärretään osana perheenmuodostuksen dynamiikkaa. Perhe nähdään pitkäkestoisena ja tiiviiden sidosten yhteisönä, jota voi kohdata uhka joko sisä- tai ulkopuolelta. Tämä uhka rikkoo perheyhteisyyttä. Tällöin puhutaan *vieraasta perheessä*: perheen karttamasta asiasta tulee vieras, jota torjumalla ylläpidetään perheyhteisyyttä ja osoitetaan ketkä kuuluvat perheeseen. (Jallinoja 2009.)

Tässä artikkelissa kysymme: ”*millaisten sosiaalisten mekanismien kautta lapsiperhe joutuu epävarman asumisen tilanteeseen?*”. Sosiaalisella mekanismilla tarkoitamme tässä niiden kokonaisuuksien ja toimintojen yhdistelmää, joka tuottaa tietynlaisen lopputuloksen. Sosiaalista mekanismia ovat määritelleet esimerkiksi Machamer, Darden ja Craver (2000) sekä Hedström ja Ylikoski (2010). Käytämme sosiaalisten mekanismien käsitettä sen moniulotteisuuden vuoksi. Sen avulla voimme kuvata sekä yksilöllisiä että yhteiskunnallisia ilmiöitä, koska siihen sisältyvät molemmat ulottuvuudet.

Tutkimus on laadullinen ja siinä käytetään informantteina perheellisiä henkilöitä, jotka ovat joutuneet epävarman asumisen tilanteeseen. Haastattelutavoitettiin RAY:n rahoittaman Espoon Järjestöjen Yhteisö ry:n Voimanpesähanke I (2009-2012) kautta. Voimanpesähanke I toimi osana pitkäaikaisasunnottomuuden vähentämishjelmaa tehden intensiivistä asiakastyötä erityisesti häätöuhan alla olevien lapsiperheiden kanssa. Lisäksi siinä tutkittiin kohderyhmälle tarkoitettuja palveluita ja perheiden taustoja. (ks. Lehtonen ym. 2013.)

Lapsiperheiden epävarma asuminen ilmiönä

Asunnottomuutta on tutkittu aikaisemmin yksilöllisten ja rakenteellisten tekijöiden kautta; se on ymmärretty moniulotteiseksi ilmiöksi, joka syntyy yksilöllisten ja yhteiskunnallisten tekijöiden yhteisvaikutuksesta (Mayock, O’Sullivan & Corr 2010). Rakenteellisten tekijöiden, kuten köyhyyden, kohtuuhintaisten asuntojen vähyys ja työttömyyden, vaikutuksesta yhä useammalla on vaikeuksia hoitaa asumiseen liittyviä asioita tai kustannuksia, ja he ovat näin ollen riskissä pudota asunnottomuusjaksoille. (Metraux & Cullhane 1999.) Edellä kuvatusta joukosta jotkut ihmiset ja ryhmät ovat

suuremmassa riskissä joutua asunnottomiksi yksilöllisten tekijöiden takia. Näitä yksilöllisiä tekijöitä ovat mm. perhedynamiikka ja muut vastoinikäymiset. (Rossi 1989; Wolch & Dear 1993; Metraux ym. 1999.)

Eurooppalaisessa tutkimuksessa asunnottomuuden riskitekijät on jaettu neljään luokkaan: Ensinnäkin on *rakenteellisia riskitekijöitä*, joihin kuuluvat mm. taloudelliset prosessit, maahanmuutto, kansalaisuus sekä asunto-markkinaprosessit. Toiseksi on *institutionaalisia riskitekijöitä*, kuten olemassa olevat palvelut ja niiden huono koordinointi, tulonsiirrot, sekä erilaiset rakenteelliset prosessit. Kolmannet riskitekijät ovat *ihmissuhteisiin liittyvät riskitekijät*, kuten perhestatus ja ihmissuhteiden rikkoutumiset kuten erot. Neljäntenä riskitekijänä ovat *yksilölliset tekijät*, kuten pitkäaikaiset sairaudet, alhainen koulutustaso, addiktiot, ikä, sukupuoli ja maahanmuuttajastatus. (Edgar 2009.)

Suomessa lapsiperheiden asunnottomuutta tai sen uhkaa on tutkittu hyvin vähän ja laadullinen tutkimus puuttuu lähes kokonaan. Lapsiperheiden asunnottomuutta on tarkasteltu parissa pro gradu työssä: Päivi Jouttimäki (2008) tutki lapsiperheiden häätökokemuksia ja Henna Lahtinen (2012) asunnottomien sekä tilapäismajoituksessa asuvien lapsiperheiden arjen kokemuksia ja elämäntilanteita. Lahtinen nostaa esille arjen rakentamisen vaikeuden tilapäismajoituksessa. Siellä asuminen koettiin ”välitilana”. Perheet käpertyivät sisäänpäin, ja esimerkiksi sukulaisten kylään kutsuminen tuntui kaukaiselta. Asumisajat tilapäismajoituksissa olivat pitkiä; vajaasta puolesta vuodesta yli kahteen vuoteen. Lahtinen kuvaa yhteenvedossaan lapsiperheiden tilapäismajoituksessa asumista termillä *marginaali koti*. (Lahtinen 2012.) Jouttimäki puolestaan tutki millaisia kokemuksia hädetyillä perheellisillä oli hädöstä ja häätöprosessin aikana saaduista sosiaalipalveluista. Kaikissa tapauksissa Jouttimäen tutkielmassa hädön syynä oli vuokravelka, joka oli kertynyt useamman kuukauden aikana. Taloudellisten ongelmien lisäksi haastatteluissa vuokravelan kertymisen yhtenä isona vaikuttajana oli sairastuminen masennukseen ja sen seurauksena lisääntynyt toimintakyvyttömyys. Lisäksi päihdeongelmat ja esimerkiksi peliriippuvuus olivat merkittäviä vaikuttajia häätöjen taustalla. Vuokravelan kertymisen ei koettu vaikuttavan lapsista huolehtimisen kykyyn. (ks. Jouttimäki 2008.)

Granfeltin (1998) tutkimuksessa kodittomien naisten kertomuksissa korostuu ihmissuhteiden merkitys kodin rakentumisessa ja särkymisessä. Kertomuksissa painottuivat voimakkaasti ihmissuhteiden lisäksi myös tunteet.

Tarinoissa tärkeimmät esille tulleet teemat olivat äitiyden, päihdeiden ja välivallan kysymykset: useimmat tutkituista olivat äitejä, joiden lapset olivat huostaan otettuja. Monet olivat eläneet väkivaltaisissa suhteissa ja melkein kaikilla haastatelluilla oli vakava päihdeongelma.

Kuten edellä on todettu, lapsiperheiden asunnottomuus ja epävarma asuminen ovat muualla maailmassa meitä yleisempiä ilmiöitä, ja erityisesti asunnottomuutta on tutkittu paljon. Lapsiperheiden asunnottomuutta on lähestytty mm. lapsien kokemusten kautta (Kirkman ym. 2010) ja informantteina tutkimuksissa on käytetty myös lapsia itseään (Brilleslijber-Kater 2010, Park ym. 2012). Muita näkökulmia ovat olleet esimerkiksi naisyksinhuoltajien elämän riskitekijät asunnottomuudelle (Bassuk ym. 1997), perhedynamiikka (Metraux & Culhane 1999) sekä asunnottomien sosiaaliset suhteet (Toohey ym. 2004). Asunnottomuuden syitä on tutkittu lapsuudenperheen (Koegel ym. 1995) ja koko elämän riskitekijöiden (Bassuk ym. 1997) avulla. On tutkittu maahanmuuttajia (Fiedler, Shuurman & Hyndman 2006) ja vertailtu lapsettomia ja perheellisiä nuoria (Slesnick ym. 2012).

Tutkimuksissa on aikaisemminkin on tuotu esille, että lapsuudenperheen vaikeat elinolosuhteet, kuten fyysinen/seksuaalinen väkivalta, huostaanotot, köyhyys ja perheen ongelmat, ovat usein nuorten asunnottomuuden merkittäviä taustatekijöitä (esim. Mayock ym. 2010; Koegel, Melamid & Burnam. 1995; Tyler, Cauce & Whitbeck 2004; Fergusun 2013.) Tyypillistä on myös ongelmien kasaantuminen elämän eri alueilla; mitä useammalla elämäalueella ongelmia oli ollut, sitä aikaisemmin ihminen jäi asunnottomaksi. Usein maahanmuuttajilla tyypillistä on syvä köyhyys ja muilla taustalla on lapsuuden muita ongelmia. (ks. Koegel ym. 1995.)

Australialaisessa haastattelututkimuksessa huomattiin, kuinka paljon asunnottomuus ja väliaikaiset asumispaikat vaikuttavat lapsien hyvinvointiin. Pienet lapset (6-12v) olivat kokeneet 3-11 muutosta asumisessaan. Asuinpaikkoina mainittiin mm. hotellit ja motellit, suojat, autot, asuntolat ja asuntoautoalueet. Näille lapsille epävarmuus oli odotettua, ja he tunsivat itsensä usein vihaisiksi ja irrallisiksi jatkuvasti vaihtuvien asuinpaikkojen vuoksi. Liian usein perheen asunnottomuus tarkoitti sitä, etteivät vanhemmat pysyneet tarjoamaan lapsilleen turvaa ja vanhemmuutta. (Kirkman ym. 2010.)

Perheellisten naisten joukosta on löydetty kolme erityistä riskiryhmää, jotka joutuvat yhä uudestaan asunnottomaksi ja joiden asunnottomuusjaksot pitenevät. Ensimmäinen riskiryhmä ovat nuoret naiset, joilla on pieni lapsi.

Toiseksi sellaiset naiset, joihin on kohdistunut perheväkivaltaa. Kolmas ryhmä ovat naiset, joiden lapset eivät tule heidän kanssaan ensisuojaan tai joiden lapset joutuvat pois esimerkiksi huostaanoton kautta ensisuojaan olon aikana. (Metraux & Cullhane 1999.)

Lapsiperheiden häätöuhkatilanteista saadaan tietoa myös asumisneuvonnan raporteista (esim. Haapanen 2004) ja muutamista muista kvantitatiivisista tutkimuksista (Salovaara-Kartstu & Mutttilainen 2004, Kostiainen & Laakso 2012). Ulosottorekisteriin perustuvassa tutkimuksessa häätöuhkatilanteeseen joutuneista vajaalla puolella oli huollettavia lapsia, ja lapsiperheet joutuivat näihin tilanteisiin varsinkin pääkaupunkiseudulla. Lapsiperheillä häätöuhan syynä olivat useamman kuukauden aikana kertyneet maksamattomat vuokrat ja heidän vuokravelkasummansa olivat suurempia kuin muilla ryhmillä. (Salovaara-Karstu & Mutttilainen 2004).

Väestötietoihin perustuvassa tutkimuksessa 376 helsinkiläistä 0-19 vuotiasta oli vailla vakituista asuntoa (Kostiainen & Laakso 2012). Lapsien määrä on suurempi kuin virallisissa ARA:n tilastoissa, joiden mukaan 2012 vuonna asunnottomia lapsia Helsingissä oli 243. (Asunnottomat 2012). ARA:n tilastoissa perheiksi on määritelty myös lapsettomat pariskunnat, joten vertailutietona on hyvä käyttää lapsien määrää perheissä. Erityisesti maahanmuuttajataustaisten lapsiperheiden osuus on kasvanut Helsingissä. Maahanmuuttajalapsilla on todettu olevan suurempi todennäköisyys joutua asunnottomaksi kuin kantasuomalaisilla. Raportin mukaan myös lapsissa on pitkäaikaisasunnottomia. (Kostiainen & Laakso 2012; Kostiainen & Laakso tässä teoksessa.)

Voimanpesähanke I loppuraportista saadaan osviittaa siitä minkälaiset perheet joutuvat häätöuhan alle. Yleisimmin taustalla oli maksamattomista vuokrista johtuva häätöuhka, mutta perheillä oli hyvin monenlaisia asumisen ongelmia: asukaslaskuja, häiriövaroituksia, useampia vuokravelkoja ja asunnottomuutta. Tilanteet olivat usein kiireellisiä, ja palvelun piiriin tulevat perheet vähävaraisia. Kaikki perheet eivät kuitenkaan olleet esimerkiksi aikuissosiaalityön asiakkaita, ja lastensuojelun asiakkuus oli vajaalla puolella. Raportin mukaan näihin tilanteisiin jouduttiin useimmiten lapsien ollessa pieniä. (Lehtonen ym. 2013.)

Aineisto, menetelmät ja analyysi

Tutkimusaineisto kerättiin haastatteluiden avulla. Haastateltavat tavoitettiin Espoon Järjestöjen Yhteisö ry:n RAY-rahoitteisesta Voimanpesähankkeesta (2009-2012), jossa tehtiin intensiivistä tukityötä perheiden kanssa, joilla on asumisessa pulmia. Hankkeen kohderyhmänä olivat häättöuhan alla olevat lapsiperheet, vaikka asiakkaina oli myös muita ryhmiä, kuten asunnottomia perheitä. Kaikki haastateltavat ovat espoolaisia. Lehtonen on työskennellyt hankkeessa tutkijana usean vuoden ajan, ja hänelle on kertynyt myös hiljais-ta tietoa ilmiöstä haastatteluiden lisäksi. Samalla aineiston keräämisprosessi on ollut helppo toteuttaa. Haastateltaviksi valittiin mahdollisimman erilai-sia henkilöitä mm. iän, sukupuolen ja pääasiallisen tulonlähteen mukaan.

Naisia haastateltavista oli 13 ja loput 8 miehiä. Ikäjakauma on 25-vuo-tiaasta 60-vuotiaaseen. Haastateltavat olivat perustaneet perheen eri ikäisi-nä, alle 20-vuotiaasta yli 40-vuotiaaseen. Suurimmalla osalla perheistä asui kotona 1-2 lasta lapsiluvun vaihdellessa välillä 1-9. Muutamilla osa lapsis-ta oli jo muuttanut pois lapsuudenkodistaan, ja uusperheissä osa biologisis-ta lapsista asui toisen vanhemman luona. Yhdessä perheessä yksi lapsista oli huostaan otettu. Noin puolet haastatelluista oli kahden vanhemman per-heitä, joista neljä oli uusioperhettä.

Suurin osa (viisi) miehistä oli työttömiä, loput olivat sairauslomalla, työ-kyvyttömyyseläkkeellä tai työharjoittelussa. Naisista puolestaan suuri osa (6) oli töissä, loput olivat koulutuksessa, työttömänä, äitiyslomalla tai kun-toutustuella. Melkein puolella haastateltavista oli peruskoulutason koulu-tus, muita koulutuksia ovat muiden muassa kokki, merkonomi, sihteeri ja lastentarhanopettaja. Muutamilla oli useita koulutuksia ja parin kohdalla tieto koulutuksesta puuttui.

Tutkimuksen aineisto koostuu 21:stä *epävarmassa asumisen tilanteessa* ole-van perheellisen henkilön elämäkerrallisesta haastattelusta. Ne toteutettiin pääasiassa Voimanpesähankkeen tiloissa, kahdessa tapauksessa toiveen mu-kaisesti asiakkaan kotona. Kaikki haastattelut nauhoitettiin. Kahden maa-hanmuuttajan kohdalla tarvittiin tulkkia. Haastattelujen kesto oli tunnis-ta kolmeen tuntiin. Haastattelut litteroitiin ja niistä kertyi tekstiä kaikki-aan 353 sivua.

Haastattelut olivat luonteeltaan elämäkerrallisia, koska niiden avulla ha-luttiin tutkia miten koko elämän tapahtumat vaikuttavat epävarman asu-

misen tilanteen syntymiseen. Haastateltaville kerrottiin, että tavoitteena oli tutkia sitä, miksi lapsiperheet joutuvat näihin tilanteisiin. Haastatteluissa kartoitettiin ensin nykyinen tilanne ja erityisesti epävarman asumisen tilanne. Tämän jälkeen elämäkerrallista haastattelua jatkettiin kysymällä ”mistä olet kotoisin?”. Haastattelijalla oli löyhä kysymysrunko koskien epävarman asumisen tilannetta, lapsuutta ja aikuisuutta, eli haastattelu oli puolistrukturoitu. Tavoitteena oli huomioida elämänkaaressa esille tulevia epävarman asumiseen johtavia riskitekijöitä tai niiden puutteita (vrt. Bassuk ym, 243). Haastateltavan kertoessa elämäntarinaansa haastattelija teki teemoista täsmäntäviä ja lisäkysymyksiä. Perusajatuksena on, että elämäntarinan kautta kertoja tarkastelee elämäänsä omasta näkökulmastaan sekä selvittää suhdettaan siihen. (Ks.esim. Hirsjärvi & Hurme 2009, Merton, Fiske & Kendal 1956, 3-4) Koska toinen kirjoittajista on seurannut ja työskennellyt perheiden kanssa jatkuvasti, on aineistonkeruussa myös etnografisia piirteitä (ks. Lehtonen ym. 2013).

Tutkittava joukko oli erityisen haavoittuva, koska haastateltavat olivat vaikeassa elämäntilanteessa. Kohderyhmän erityisen haavoittuvuuden takia tutkimuksessa on noudatettu erityistä huolellisuutta sekä pidetty huoli siitä, että tutkimuseettisiä ohjeita noudatetaan tarkkaan (vrt, esim. Kuula 2006). Haastateltaville kerrottiin ennen haastattelusuostumusta tarkasti kaikki tutkimuseettiset asiat ja he allekirjoittivat suostumuksen haastatteluun.(ks. Lehtonen ym. 2013.) Myös raportoidessa on noudatettu erityistä huolellisuutta siinä, ettei tutkittavien henkilöllisyys paljastuisi. Tämän vuoksi raportoidessa eri kerrota kokonaisia tarinoita eikä haastateltavien taustoja avata.

Tutkimuskysymykseen ”*millaisten sosiaalisten mekanismien kautta lapsiperhe joutuu tilanteeseen, jossa asuminen on epävarmaa?*” vastaamme tarkastelemalla kerrottuja elämäntarinoita ja etsimällä niistä kuvauksia sosiaalisista mekanismeista. Sosiaalisen mekanismiin liittyy ajatus siitä, että tapahtuman taustalla on tiettyjä tapahtumia (tapahtumaketjuja) ja mekanismeja ja tapahtumaa selitetään näiden mekanismien kautta (ks. esim. Elster 1989).

Haastatteluaineisto litteroitiin ja analysoitiin Atlas-Ti ohjelmalla. Aineistoa teemoiteltiin ohjelman avulla eri elämänjaksoihin ja niissä esille tullessiin alakategorioihin, esimerkiksi ”positiiviset lapsuudenkokemukset” ja negatiiviset lapsuudenkokemukset” tai ”työhistoria”. Tämän jälkeen valittiin tutkimuskysymyksen kannalta oleellisia teemoja tarkempaan tarkasteluun ja analysoitiin teemoittelun kautta tulleita kategorioita. Analysoinnissa taust-

ta-ajatuksena oli koko elämänhistorian käsittely, jotta päästiin pidemmälläkin aikavälillä vaikuttaviin prosesseihin. Lisäksi analysointiin otettiin mukaan haastateltavien itse kuvaamat syyt tilanteen syntymiselle. Analysoinnin edetessä löydettiin kaksi erilaista ryhmää. Erottelevana tekijänä näiden kahden ryhmän välillä huomattiin olevan aikuisiän asumishistoria. Tämä auttoi tarttumaan paremmin aineistoon ja löytämään erilaisia mekanismeja. Esimerkiksi havaittiin, että työelämään liittyvän mekanismin sisällä on erilaisia alakategorioita. Kahden ryhmän tarkastelun jälkeen, mekanismin aukikirjoitusvaiheessa, palattiin kuvamaan sosiaalisia mekanismeja koko aineistossa, minkä jälkeen pystyttiin tarkentamaan kahden eri ryhmän mekanismipolkuja.

Sosiaaliset mekanismit epävarman asumisen taustalla

Ennen sosiaalisten mekanismien tarkastelua tuomme esille, minkälaisia olivat ne epävarman asumisen tilanteet, joihin lapsiperheen olivat joutuneet. Aineistossa nykyinen epävarman asumisen tilanne johtuu useimmiten maksamattomista vuokrista (vrt. esim. Salovaara-Karstu & Mutttilainen 2004). Yksi perhe asuu väliaikaisesti tuttaviansa luona, yhtä perhettä uhkaa häiriöhäätö ja yhdellä on ongelmia vuokrasopimuksessa yksityisen vuokranantajan kanssa, koska uuden asunnon saaminen on vaikeaa asumishistorian takia. Perheiden vuokranantajat vaihtelevat: puolet asuu Espoon kaupungin vuokra-asunnoissa ja loput muilla vuokranantajilla tai asumisoikeusasunnossa. Näin ollen kyseessä on nimenomaan vuokralla asumiseen liittyvät ongelmat, ei omistusasumiseen tai esimerkiksi väkivallan uhan vuoksi turvataloissa asumiseen liittyvät ongelmat.

Vuokravelat eivät ole suuria: tyypillinen määrä on yhden tai kahden kuukauden vuokran verran. Lähes poikkeuksetta haastateltavat ovat tienneet, että heillä on jäänyt vuokria maksamatta mutta mahdollinen järeämpi uhkauskirje hädän uhasta tai häätötuomio on kuitenkin tullut yllätyksenä. Tilanne aiheuttaa hyvin voimakkaita tunteita: pelkoa, paniikkia, ahdistusta, stressiä, turhautuneisuutta ja vihaa.

Suurimmalla osalla (yhdeksän perhettä) vuokravelka on vielä vuokranvalvonnassa. Useille (viisi perhettä) on tullut viimeinen kehoitus vuokranantajalta velan maksamisesta (ennen käräjäoikeuteen lähettämistä) tai heille on tullut käräjäoikeudesta lappu haastehakemuksen hakemisesta. Lähes yhtä

monella häätötuomio on jo annettu ja muuttopäivä määrätty. Yksi perhe tiesi ettei pysty maksamaan vuokraansa mutta velkaa ei haastateltavan mukaan ollut vielä kertynyt. Kaiken kaikkiaan voidaan todeta, että puolessa tapauksissa asian hoitaminen on kiireellinen.

Tutkimuksessa etsimme siis niitä *sosiaalisia mekanismeja*, joiden seurauksena lapsiperheet joutuvat edellä kuvattuun epävarman asumisen tilanteeseen. Lähtökohdaksi sosiaalisen mekanismin käsittelylle otamme Peter Hedströmin ja Richard Swedbergin (1998) suosituksen mukaisesti James Colemanin (1986) tunnetun makro-mikro-makro mallin. Tämän mallin mukaan makrotason ilmiöiden tarkastelussa on tärkeää pohtia miten rakenteelliset tekijät vaikuttavat yksilöihin, miten yksilöt sopeutuvat näihin ilmiöihin ja miten yksilöt toimiessaan vaikuttavat makrotasoon. Hedström ja Swedberg (1998, 21-24) tarkastelevat mallia sosiaalisten mekanismien näkökulmasta ja luokittelevat ne kolmeen eri tyyppiin. Ensimmäisessä sosiaalisen mekanismin tyypissä kohteena on makrotason vaikutus mikrotasoon. He nimitävät tyyppiä Stinchcomben (1993) tavoin *tilannesidonnaiseksi mekanismiksi*, jossa tarkastellaan sosiaalisen tilanteen vaikutusta ihmisen käyttäytymiseen. Toinen tyyppi on mikrotasolla toimiva *toiminta-formaatti mekanismi*, jossa tarkastellaan miten yksilön ominaisuudet, tavoitteet ja toimintamahdollisuudet tuottavat tietynlaista toimintaa. Viimeistä tyyppiä Hedström ja Swedberg (1998) nimittävät mikrotasolta makrotasolle vaikuttavaksi *muutos mekanismiksi*, jossa tarkastellaan sitä, miten yksilöiden toiminnasta syntyy vaikutuksia makrotasolle.

Hedströmin ja Swedbergin (mt.) sosiaalisten mekanismien tyypeistä olemme kiinnostuneita kahdesta ensimmäisestä mekanismista; makron vaikutuksesta yksilöihin ja yksilöiden ominaisuuksien vaikutuksista toimintaan. Huomio kiinnittyy siihen, minkälaisia mikro- ja makro tason sosiaalisia mekanismeja lapsiperheiden epävarman asumisen taustalta löytyy. Makrotasoa nimitämme *rakenteellisiksi tekijöiksi* ja mikrotasoa *yksilöllisiksi tekijöiksi* (myös Rossi 1989; Wolch & Dear 1993; Metraux ym. 1999).

Sosiaalisia mekanismeja tarkasteltaessa näkökulma on elämänhistoriallinen, jolloin tarkastelussa on keskeistä sekä lapsuuden että aikuisiän tapahtumat ja niiden merkitys nykyiseen tilanteeseen. Susser, Moore ja Link (1993) ovat hahmottaneet asunnottomaksi joutumisen riskitekijöitä asunnottomuuden polkujen ymmärtämiseksi. Ensinnäkin he nostavat esiin *taustatekijät*, kuten sukupuolen, vanhempien sosioekonominen statuksen ja etnisyyden. Toisena

ovat *lapsuusajan riskitekijät* joihin kuuluvat lapsuuden tapahtumat ja olosuhteet. Kolmantena he nostavat esiin *yleiset riskitekijät*, kuten työhistorian, mielenterveyden, krooniset terveysongelmat, koulutuksen, uhriksi joutumisen sekä alkoholin ja huumeiden käytön. Viimeisenä esiin nostetaan *tekijät, jotka suojaavat tai aiheuttavat riskiä*, kuten taloudellinen tilanne, sosiaaliset resurssit, palveluiden saanti, terveydentila, päihteiden käyttö, raskaus, alaikäiset lapset ja kumppanin väkivaltaisuus. Näihin tekijöihin vaikuttavat rakenteelliset tekijät eli julkiset palvelut/tuki sekä asunto- ja työmarkkina-tilanne. (Susser, Moore & Link 1993; Bassuk ym. 1997.)

Suomessa asunnottomuuteen johtavia polkuja on tutkinut muun muassa Jari Salonen ja Leena Lehtonen. Tässä polkumallinnoksessa asunnottomuus on *käsitteellistetty epäonnistumisiksi eri siirtymävaiheissa* eli elämän siirtymävaiheissa tapahtuviksi ei-suotuisiksi käännteiksi. Ensimmäinen ei-suotuisa käänne voi tapahtua lapsuudenkodissa (esimerkiksi huostaanoton kautta). Seuraavia siirtymävaiheita ovat koulutus, työelämään siirtyminen ja perheen perustaminen. Tässä tutkimuksessa niillä, jotka olivat päässeet kiinni työelämään ja perhe-elämään, väliin tuleva muuttuja oli usein avioero, jolloin erityisesti miesten asunnottomaksi joutumisen riski kasvoi. Toinen merkittävä väliin tuleva muuttuja oli sairastuminen, erityisesti psyykkinen sairastuminen. (Lehtonen & Salonen 2008).

Perheellisyysyden koetaan olevan suojaava tekijä asunnottomaksi joutumisen poluissa (vrt. esim. Lehtonen & Salonen 2008), mutta lapsiperheetkin voivat joutua asunnottomaksi myös Suomessa. Ulkomailla perheiden asunnottomuuteen johtavia prosesseja on tutkittu pitkittäistutkimuksilla vertailemalla asunnottomia perheitä sellaisiin perheisiin, jotka ovat köyhiä mutta heillä on asunto. Tavoitteena on ollut hahmottaa mitkä muut tekijät kuin köyhyys ovat yhteydessä asunnottomuuteen. Näissä vertailututkimuksissa ehkä yllättävästi asunnottomilla perheenäideillä ei ole ollut merkittävästi enemmän mielenterveysongelmia tai liiallisesta päihteidenkäytöstä aiheutuvia ongelmia kuin vertailuryhmällä. Asunnottomaksi joutumisen prosessin kannalta merkittäviä tekijöitä sen sijaan ovat: asunnottomien äitien aikuisiän asumishistorian epävakaisuus, kireät ihmissuhteet, perheväkivalta ja perheenjäsenten erossa oleminen (äidin ja lasten sekä äidin ja perheen isän erossa oleminen). Lisäksi asunnottomat perheet ovat erityisen köyhiä. (ks. Bassuk ym 1997, Shinn ym. 1998 ja Cullhane ym.2007.) Näin ollen eri-

laisten mekanismien tarkastelussa onkin syytä huomioida myös ihmissuhteiden ja perheen sisäisten suhteiden merkitys.

Perheen asunnottomuuteen johtavista mekanismeista löytyy vielä vain vähän tutkimustietoa. Erilaisia mekanismeja elämänkaaren epäsuotuisesta kehittymisestä on kuitenkin tutkittu etenkin käyttäytymistieteissä puolelta. 30 vuoden seurantatutkimuksessa on huomattu, että lapsuusiän aggressiivilla on selkeä yhteys muiden muassa koulupudokkuuteen, aikaiseen vanhemmuuteen sekä perheköyhyyteen (Serbin ym. 2011). Myös suomalaisessa tutkimuksissa löytyy samansuuntaisia tuloksia: on huomattu, että kahdeksanvuotiaana havaittu aggressiivinen käyttäytyminen sekä kouluun ja perheeseen sopeutumisongelmat 14-vuotiaana, olivat yhteydessä epävakaiseen uraan, kriminaaliin toimintaan ja alkoholiongelmiin etenkin miehillä (Rönkä & Pulkkinen 1995).

Lapsuuden olosuhteisiin liittyvät sosiaaliset mekanismit

Kaikilla tutkittavilla epävarman asumisen tilanteeseen johtavat mekanismit alkavat jo lapsuudessa, mutta toisilla lapsuuden vaikutus on suurempi kuin toisilla. Tyypillisimmin haastateltavat olivat asuneet lapsuudessaan kahden vanhemman ydinperheessä, ja kolme oli huostaan otettu lapsena. Haastateltavilla oli hyvin erilaisia lapsuudenkokemuksia: useilla oli ollut onnellinen lapsuus (hyviä perhesuhteita, ystäviä harrastuksia jne.) mutta yli puolet haastateltavista oli lapsuudessaan kokenut *juurettomuutta* ja/tai *perusturvan puutteita*.

Osa haastateltavista oli muuttanut usein jo lapsuudessaan, jolloin sopeutuminen, harrastukset, koulunkäynti ja ystävyysuhteen kärsivät. Tästä syntyy eräänlaista juurettomuutta, oman paikan löytämisen vaikeutta. Tätä kutsumekin *juurettomuudeksi*. Seuraavasta lainauksesta näkyy hyvin paikasta toiseen muuttaminen ja sen vaikutus ihmissuhteisiin:

No kyllähän mulla niitä oli, sitten ku me muutettiin niin paljon, nii siinä sitten ne vähän ei oikeen kerenny tutustuu oikeen, saaha semmosia hyviä ystäviä ympärille...No mä oon vähän siellä sun, no Helsingis oon paljon ollu, ja sit oon ollu, no siel x paikassa oon ollu, ja x paikassa ja joka puolella vähän Suomee, yhen kerran Ruotsissaki asuttu. Täst on monta vuotta aikaa sillon ku me Ruotsis asuttiin.(H7)

Lapsuudenperheessä on ollut usein väkivaltaa ja päihteiden liiallista käyttöä. Yhtenä esiin nousevana piirteenä on äidin läsnäolon puute, joka johtuu esimerkiksi perheen vaikeasta tilanteesta (kuten väkivallasta tai liiallisesta päihteiden käytöstä), äidin liiallisesta työnteosta tai henkisestä poissaolosta, joissakin tapauksissa huostaanotosta. Useimmiten perheissä, joissa on tämän kaltaisia pulmia, asuu kaksi aikuista, joko molemmat omat vanhemmat tai uusperhe. Muutamissa tapauksissa juuri äidin uusi puoliso on väkivaltainen tai toi muita ongelmia perheeseen. Muutama on asunut yksinhuoltajaäitinsä kanssa, ja tällöin tämä ainoa vanhempi saattoi olla väkivaltainen ja/tai poissaoleva. Muutama haastateltavista on otettu huostaan. Kaikki nämä edellä mainitut tilanteen kuvastavat ilmiötä, jota voidaan kutsua *perhedynamiikan ongelmiksi*, joka määritellään aikuisiän sosiaalisten mekanismien yhteydessä myöhemmin tässä artikkelissa. Näitä lapsuudenaikaisia vaikeita asioita kutsutaan *perusturvallisuuden puutteeksi*.

Tätä lapsuudenkodista juurensa juontavaa mekanismia, johon kuuluvat edellä mainitut *juurettomuus* ja *perusturvallisuuden puute*, kutsumme *kodittomuuden tunteen mekanismiksi*. Kodittomuus ilmenee tässä hyvin samalla tavalla kuin Granfelt (1998) ymmärtää sen kuvatessaan kodin kolmea tasoa ja kodin puutteen kautta syntyneitä kodittomuuden tasoja. Kodittomuus suhteutettuna kodin *elämykselliseen ja kokemukselliseen kokemukseen tilasta*, kodittomuuden äärimmäinen taso on se, ettei missään ole omaa tilaa, joka tuntuisi kodilta (Dowey 1985; Granfelt 1998, 104). Granfeltin mukaan kodin toinen taso liittyy *suhteeseen, joka syntyy tärkeän toiminnan ja tilan välille*. Näin ollen kodittomuus voi syntyä yksinäisyyden ja ulkopuolisuuden kokemuksesta perheessä; mikäli mahdollisuudet itselle merkitykselliseen toimintaan katoavat, ihmisen on vaikea tietää paikkaansa maailmassa ja hän jää kodittomaksi. Kodin kolmas taso on *sisäinen koti*, jolloin kodittomuus voidaan nähdä sisäisen autonomian, lämmön ja turvallisuuden katoamisena. (Granfelt 1998.)

Aineistosta vahvasti esille tuleva, lapsuudesta juurensa juontava *kodittomuuden tunne*, juurettomuus, oman paikan löytämisen vaikeus, turvallisuuden puute, on asia, joka lyö läpi koko elämän. Se on vahva vaikuttaja, joka heijastuu aikuisikään vaikuttaen päätöksiin, elämäntapaan, selviytymiskeinoihin ja nykyiseen epävarman asumisen tilanteen syntymiseen. On kuitenkin huomattava, että kodittomuuden tunteen vahvuus myös vaihtelee; toisilla se on kokonaisvaltaisempaa kuin toisilla. Kodittomuuden tunnetta

helpottavana tekijänä ja joissakin tapauksissa myös elämänsuunnan muut-
tavana tekijänä on ollut läheinen suhde mummoon. Vaikean perhetilanteen
keskellä isovanhemman kanssa oleminen on saattanut olla tärkeä perustur-
vallisuuden tuoja, ja kenties mummo tuo kodin tuntua.

Näillä haastateltavilla on ollut usein ongelmia koulunkäynnissä joko jat-
kuvien muuttojen takia, reagointina perhetilanteeseen tai jossakin tapauk-
sessa myös oppimisvaikeuksien vuoksi. Yleistä onkin, että koulutus on jää-
nyt peruskoulutasolle. Tätä mekanismia kutsutaan *koulutuksen puutteen me-
kanismiksi*. Suomalaisessa asunnottomuustutkimuksessa on tullut esille, et-
tä asunnottomuus voidaan käsitteellistää polkumalliajattelun kautta *epä-
onnistumisiksi elämän eri siirtymävaiheissa*, ja poisjäänti toisen asteen kou-
lutuksesta nähdään yhdeksi epäonnistuneeksi siirtymävaiheeksi (Lehtonen
& Salonen 2008). Koulupoissaolojen lisäksi haastateltavat olivat reagoineet
vaikeaan perhetilanteeseen liiallisella päihteiden käytöllä, masentumalla, te-
kemällä rikoksia tai sisäänpäin kääntymällä. Seuraava lyhyessä lainaukses-
sa kiteytyy hyvin äidin poissaolon ja oman nuoruuden käytöksen kuvaus:

Mä tosi angsti olin kaikesta, just siitä ku äiti ei ollu läsnä (H5)

Tyypillistä oli myös, että muutettiin lapsuudenkodista varhain pois, useim-
miten jo alaikäisenä, joko pakotettuna ja/tai huonoissa väleissä vanhempiin.
Tällöin lapsuudenkodista on usein lähdetty itsenäiseen elämään liian aikai-
sin. Tätä mekanismia kutsumme *kotipudokkuuden mekanismiksi*.

Opitut mekanismit

Aineistossa on nähtävissä miten lapsuudesta juurensa juontavat tavat toi-
mia ja selviytyä vaikuttavat aikuisiällä, ja voivat joko ehkäistä tai edesaut-
taa epävarman asumisen tilanteen syntymistä. Varsinkin niillä, joilla edellä
kuvattu *kodittomuuden tunteen mekanismi* on voimakas, selviytymiskeino-
na vaikeassa lapsuudessa tai nuoruudessa on voinut olla joko kapinointi tai
sisäänpäin kääntyminen. Nämä henkilöt ovat tottuneet epävakaisuuteen ja
kriiseihin, ja heidän on ollut pakko selviytyä. Näin ollen omien valintojen
vaikutuksia on vaikeampi arvioida ja elämän suunnittelu puuttuu. Tilan-
teista selviytymisen keinot saattavat olla haitallisia pidemmän ajan perspek-
tiivillä. Esimerkiksi saatetaan ottaa pikavippi vaikeassa taloudellisessa tilan-

teessa, mutta pikavipin ottaminen hankaloittaa helposti tulevaisuuden taloudellista tilannetta. Näin ollen voidaankin puhua *negatiivisista selviytymiskeinoista* (vrt. Hänninen & Valkonen 1998).

Opitut tavat toimia liittyvät myös taloudenhoitoon ja ihmissuhteisiin. Ne, jotka ovat kasvaneet perheessä, jossa on ollut vahva työn tekemisen eetos, suhtautuvat omaan työntekoon ja raha-asoiden hoitamiseen nöyryydellä. Myös Matti Kortteinen (1992) on kirjoittanut pärjäämisen eetoksesta, joka tulee esille tarinoissa, joiden juoni kulkee vaiheittain: aluksi on kovaa, sitten yritetään selvitä ja lopuksi on selvitty ja ollaan siitä ylpeitä. Tähän kuuluu esimerkiksi ajattelutapa ”*kyllä mä pärjään ilman apuja*”. Seuraava lainaus kuvastaa hyvin tätä ajattelutapaa:

Isä on rakentanu sen 50-luvun alussa sen talon, vanhempiensa kanssa. Sillä tavalla että lauta kerrallaan paljonko riitti palkasta omin käsin, että ne on semmosia, vanhemmat sota-ajan eläneitä joilleka on pinnittyny siis aivoihin se että aina pitää säästää ja elää tiukasti ja niukasti ja. (H3)

Hyvässä mielessä tällainen ajattelu on tervettä vastuunottoa, mutta hädän keskellä liika itsepärjäämisen eetos aiheuttaa perusturvan hakematta jättämistä (kuten perustoimeentulotuki), jonka seurauksena saattaa syntyä myös epävarman asumisen tilanne. Toiset taas eivät ole saaneet lapsuudenkodistaan mallia rahankäytön suunnitteluun. Toisilla on nähtävissä ristiriitainen suhde viranomaispalveluihin. Heillä on kokemuksia viranomaisten kanssa asioimisesta, kenties katkeruutta siitä, ettei vaikeaan lapsuudenperheen tilanteeseen pystytty puuttumaan. Yhtenä selviytymiskeinona elämässä on opittu pyytämään aikuisiällä apua viranomaisilta, ja usein on sitä saatukin. Kaikkien elämäkokemusten jälkeen heidän on kuitenkin vaikea luottaa viranomaisiin. Toiset taas on kasvatettu pärjäämään omalla työllä vaikka niukastikin, jolloin esimerkiksi sosiaalipalveluiden vastaanottamiseen liittyy stigma. (myös Määttä 2010.)

Myös ihmissuhteissa saadut mallit toimia heijastuvat aikuisuuteen. Lapsuuden perheestä tulleita malleja saattavat olla liika huolehtiminen, läheisriippuvuus tai se, että on opittu olemaan hiljaa, ettei tule ongelmia (kuten väkivaltaa). Useat kuvasivat, että heiltä puuttuu malli kunnollisesta parisuhteesta tai perhe-elämästä.

Olihan mul sellasii seurustelusuhteit jotain siinä mutta.. Mä jotenki nyt tällä järjellä, ja näiden kokemusten jälkeen oon ymmärtänyt että, mä en tiedä miten ihmisen kans eletään parisuhteessa. Mun isä ja äiti ei ikinä nukkunu samas huoneessa... ja ne ei puhunu koskaan mitään. Mul on ihan sellaset taidot.. mä en tiedä miten eletään jonku kanssa. (H9)

Näitä edellä kuvattuja mekanismeja nimitämme *opituiksi mekanismeiksi*.

Aikuisiän sosiaalisia mekanismeja

Aikuisiällä löytyy paljon erilaisia mekanismeja, jotka ovat vaikuttaneet epävarman asumisen tilanteen syntymiseen. Osalla tilanteeseen vaikuttavat mekanismit alkoivat vasta aikuisiällä, joskin lapsuudesta juontavat *opitut mekanismit* vaikuttivat kaikilla omalta osaltaan tilanteeseen. Mekanismien vaikutukset ja yhdistelmät vaihtelivat haastateltavien kesken.

Haastateltavilla on ollut jonkun verran päihde- ja mielenterveysongelmia. Joillakin päihteiden käyttö on alkanut jo hyvin nuorella iällä. Aikuisiällä on saattanut olla ajanjakso, jolloin ”juhlittiin railakkaasti” ja tehtiin paljon töitä. Jonkun verran on ollut huumausaineiden käyttöä ja rikollisuutta. Kukaan haastateltava ei sanonut päihdeongelman olevan enää ajankohtainen, vaan siitä oli päästy eroon viimeistään nykyisen perheen myötä. Muutamat olivat kärsineet aikaisemmassa parisuhteessa toisen päihteiden käytöstä. Mielenterveysongelmia, yleisimmin masentuneisuutta oli muutamilla ollut nuoruudessa, ja jonkun verran myös aikuisuudessa. Masentuneisuus saattoi liittyä lapsuudenaikaisten pulmien selvittämättömyyteen tai alkaa synnytyksen jälkeisenä masennuksena. Jonkin verran masennuksen oireista kärsittiin edelleen, ja useampi haastateltava kävikin terapiassa. Peliongelma on ollut vain muutamalla haastateltavalla. Näitä mekanismeja kutsumme *sosiaalisten ongelmien mekanismeiksi*. Näiden ongelmien yhteys asunnottomuuteen on tuotu aikaisemmin esille useissa eri tutkimuksissa (esim. Jouttimäki 2008).

Haastateltavilla on hyvin monenlaisia työelämätaustoja. Varsinkin niillä, joilla on vain peruskoulutusta, on vähemmän työkokemusta. Työsuhteet saattoivat olla lyhyitä, ehkä kuukauden kestäviä keikkaluontoisia töitä. Muutamilla nuorilla äideillä ei juurikaan ollut työkokemusta, koska suurimman osan aikuisiästä he ovat hoitaneet lapsia kotona. Tätä nimitämme *työelämän puuttumattomuudeksi*. Toiset ovat tehneet paljon töitä esimerkik-

si useilla työntäjillä yhtä aikaa. Joukossa on myös sellaisia, jotka olleet saman työnantajan palveluksessa pitkään. Tyypillistä on, että työelämästä on jouduttu pois vähän aikaa sitten irtisanomisen, tuotannollis-taloudellisen syyn tai yrityskonkurssin, tai elämää kohdanneen kriisin, kuten sairastumisen, takia. Tätä nimitämme *työelämästä putoamiseksi*. Yhdessä työhön liittyviä mekanismeja kutsutaan *epävarman työelämän mekanismeiksi*.

Taloudellinen tilanne on yleensä epävarman asumisen tilanteessa olevilla lapsiperheillä huono. Erityisen vaikeaa on niillä, joilla oli vuokravelkaa. Heillä on usein myös muita velkoja, ja laskuja, joiden maksuista oli vaikeata selviytyä. Osa perheistä on ollut pitkäaikaisesti pienituloisia työssäkäynnistä huolimatta. He ovat usein sinnitelleet riittämättömillä tuloilla vuosia ja ovat ottaneet pieniä lainoja arjen erilaisiin kuluihin, mutta luottotiedoissa heillä ei yleensä ollut häiriömerkintöjä. Toisessa pidemmän aikaa huonossa taloudellisessa tilanteessa olevien ryhmässä haastateltavilla on vähän työelämää ja luottotietoihin on tullut häiriömerkintöjä jo nuorena. Nämä kaksi erilaista ryhmää kuvastavat pitkäaikaista pienituloisuutta, ja tätä nimitämme *pitkäaikaiseksi talouden epävakaudeksi*. Myös Lehtonen ja Salonen (2008) ovat saaneet samansuuntaisia tuloksia toisesta *pitkäaikaisen talouden epävakauden* ryhmästä.

Toisilla taloudellinen tilanne on ollut aikaisemmin aikuisiällä parempi, mutta tilanteen on muuttanut iso elämänmuutos tai talouden *romahtaminen*. Yleensä nämä haastateltavat ovat menettäneet luottotietonsa, mutta se on tapahtunut myöhemmin aikuisiällä. Näillä haastateltavilla taustalla on *lyhytaikaista talouden epävakautta*. Näitä talouteen liittyviä mekanismeja kutsumme *taloudellisen epävakauden mekanismeiksi*. Myös Jouttimäen (2008) tutkielmassa hädän saaneilla lapsiperheillä, oli huono taloudellinen tilanne ja ulosottorekisteritutkimuksessa esille tuli ylivelkaantumisen yhteys häätöuhkatilanteisiin (ks. myös Salovaara-Karstu & Mutttilainen 2004).

Haastateltavien aikuisiän asumishistoriat ovat hyvin erilaisia muun muassa muuttojen määrän suhteen. Useasti muuttaneet saattoivat asua muutamia kuukausia yhdessä paikassa, ja muutot liittyivät usein myös parisuhteen muutoksiin. Haastateltavat vaikuttivat etsivän muuttojen kautta omaa paikkaansa tai pakenevan jotain. Tähän mekanismiin liittyi paljon aikaisempia asumisen ongelmia; toistuvia vuokravelkoja, ja jonkun verran myös häätöjä ja asunnottomuusjaksoja. Erityisesti asumisen aikaisemmat ongelmat vaikeuttivat asumista nykyäänkin, eikä omiin nimiin ehkä pystytty te-

kemään vuokrasopimusta ja asumisvaihtoehtoja oli vähemmän. Näitä kutsumme *epävakaaan asumisen mekanismeiksi*.

Haastateltavilla on ollut usein myös pulmia ihmissuhteissa, erityisesti parisuhteissa. Ihmissuhteiden ongelmien vaikutuksen naisten asunnottomaksi joutumiselle on Granfelt (1998) aikaisemmin tuonut esille. Osalla oli syntynyt näistä suhteista myös lapsia. Seurustelukumppania oli vaihdettu usein, tai aikaisempaan seurustelusuhteeseen liittyi läheisriippuvuutta. Aikaisemmista suhteista oli myös saatettu lähteä heti pois ongelmien ilmetessä. Näitä kutsutaan *ihmissuhteiden ongelmien mekanismeiksi*. Usea eronnut nainen on kohdannut aikaisemmassa parisuhteessaan väkivaltaa, henkistä ja/tai fyysistä, ja väkivallan teko on saattanut myös vaikuttaa erotilanteeseen ratkaisevaksi.

Perheen perustamisen jälkeen perheessä oli usein ihmissuhteisiin liittyviä ongelmia. Perheen sisällä olevat ongelmat erotellaan tässä muista ihmissuhteissa olleista ongelmista, koska ne ovat osittain erilaisia. Perheen aikuinen lapsi saattoi hallita perhettä, mutta yleensä ongelmat liittyivät kahden vanhemman välisiin asioihin: vieraantuneeseen parisuhteeseen, vanhempien kasvatustapojen selkeään erilaisuuteen, isän läsnäolon puutteeseen arjessa tai kulttuureiden välisiin pulmiin. Toinen vanhempi saattoi myös huolehtia kaikesta perheessä ja säästää toista puolisoa ongelmilta. Myös erilaiset tavat käyttää rahaa toivat ongelmia. Parisuhteen loputtua ex-mies saattoi tahallaan hankaloittaa perheen elämää. Myös muissa tutkimuksissa perhedynamiikan ongelmat on todettu asunnottomuuden taustalla merkittäviksi yksilöllisiksi tekijöiksi (Rossi 1989; Wolch & Dear 1993; Metraux ym. 1999; Lahtinen 2012). On huomattu, että perhedynamiikkaan liittyvät asiat, asettavat naiset, jotka valmiiksi asuvat puutteellisissa asunnoissa, ja joilla on taloudellisia ongelmia tilanteeseen, jossa asunnottomuus on riskinä. (Bassuk 1993; Metraux ym 1999).

Myös epävarman asumisen tilanteessa olevilla lapsiperheiden elämässä oli eroteltavissa tekijöitä, joita voidaan kutsua *vieraaksi perheessä*. Perheillä oli hyvin erilaisia *vieraita perheissä*, kuten lapsen tai aikuisen peliongelma, vanhempaan kohdistuva henkinen tai fyysinen väkivalta, lapsen tai vanhemman masentuminen tai muut psyykkiset ongelmat sekä päihteiden liikakäyttö. Myös liiallinen työnteko, burn out tai työttömyys, sairastuminen, onnettomuus, lapsen huostaanotto ja rahavaikeudet voivat muodostua vieraiksi perheissä. Esimerkiksi vanhemman tai lapsen fyysinen tai psyykinen sairastuminen on muodostunut hyvin vahvasti vieraaksi perheessä: se on muut-

tanut perheen elämän suunnan ja vaikuttaa arkeen, perheen hyvinvointiin sekä taloudelliseen tilanteeseen hyvin paljon. Näin ollen sairastuminen voi olla hyvinkin iso tekijä epävarman asumisen tilanteen syntymisessä. Jallinojan (2009) mukaan vieraita perheessä voivat olla esimerkiksi lapsuuden-perheen vieraantuneet siteet, erot ja uusperheet, läheisriippuvuus, liiallinen työnteko, alkoholismi tai sairaus. Kaiken kaikkiaan kutsumme näitä perhe-elämään liittyviä mekanismeja *perhedynamiikan ongelmien mekanismeiksi*.

Seuraavassa lainauksessa näkyy hyvin monia erilaisia aikuisiän mekanismeja, kuten perheen sisäiset ongelmat, henkinen pahoinvointi ja rahavaikeudet.

...meillä on ollu oikeestaan koko tää meiän kuuden vuoden, niin on ollu aika tällasta, myrskysää.... en mä osannu ees kuvitella et se on niin vaikeeta....Se oli mulle tosi kova pala ja sit kaikista, siinä nyt tässä on niin paljon tapahtunu että ei voi yksittäisii ottaa sieltä. Kaikki lastenkasvatus... kaikki tämmöset rupes mulla sitte, vaikuttamaan tonne henkisesti ja sit me taisteltiin koko ajan ja sit tuli nää rahavaikeudet siihen päälle. (H20)

Suurin osa epävarman asumisen tilanteeseen liittyvistä mekanismeista on vaikuttanut jo pidemmän aikaa elämässä, mutta usein tilanne kumuloitui jonkun yksittäisen tilanteen kautta. Näitä ovat sairastuminen (fyysinen tai psyykinen), työn menetys tai yrityskonkurssi, läheisten kuolemat, ero, väkivallan kohteeksi joutuminen tai lapsiin liittyvien ongelmien kärjistyminen. Toisaalta, joissakin tapauksissa ei taustalla ollut muita vaikuttavia mekanismeja vaan epävarman asumisen tilanne syntyy ison kriisin tai elämänmuutoksen seurauksena. Esimerkiksi vakava sairastuminen ja sen yhteydessä tapahtunut ero saattavat olla tällainen kriisi, toisaalta taas maahanmuuttajuuteen liittyvät kulttuurien väliset konfliktit tai toiselta paikkakunnalta muuttaminen saattavat aiheuttaa epävarman asumisen tilanteen. Näitä kutsumme *kriisimekanismeiksi*. Seuraava lainaus kuvastaa sitä, mitä vaikea elämänkriisi yhdistettynä työn menettämisen kriisiin tarkoittaa talouden kannalta:

..Et sitte tosiaan ku työ meni alta, niin siihen asti mä olin jotenki pystyny hoitaa niitä maksuja näistä kaikesta, luottokorteista ja muista, mitä mä olin ottanu sillon, ku oli tää hirvee aika..Mutta sitte ku työ meni alta, niin ehän mä pystyny sit enää mitenkään, et sit mä sorruin siihen, et mä otin vippejä ja niillä maksoin sitte muita ja se meni sit semmoseks oravanpyö-

räks ja sit kaikki vaan levis, et ei vaan pystyny enää mitään. Et sitte tuli sit tätä vuokravelkaa ja muuta. (H16)

Kuten edellä esitetyistä mekanismeista on nähtävissä, hyvin moniin mekanismeihin liittyvät sairaudet. Niillä on vaikutusta erilaisiin perhe-elämän pulmiin, työssä tai taloudessa ilmeneviin ongelmiin tai kriiseihin. Pahimmillaan sairaudet ovat leimanneet koko elämää:

En mä tiä, meil on niin, tuntuu et se on niiden sairauksien pohjalta koko ajan tää elämä pyöriny, että ku isä sairasti ja äiti sairasti, poika sairasti, et... (H1)

Yhteiskunnan rakenteelliset tekijät

Yksilötason tekijöiden lisäksi epävarman asumisen tilanteen syntymiseen myötävaikuttavat tietyt yhteiskunnalliset rakenteet. Tässä kohtaa ei olla kiinnostuneita asuntomarkkinoiden merkityksestä ihmisten asumisvaihtoehtoihin (vrt. Kostiainen & Laakso tässä teoksessa), vaan keskitymme tekijöihin, jotka vaikuttavat perhe-elämään ja avun hakemiseen laajemmin yhteiskunnassa.

Nyky-yhteiskunnassa vaikuttaa vahvasti *riskiyhteiskunnan* piirteet: ennustettavuus on vähentynyt, suunnittelun tilalle on tullut sopeutuminen, ja luottamus yhteiskunnalliseen hallittavuuteen on heikentynyt. Riskejä on myös vaikea ennustaa. (Adam, Beck & Van Loon 2000.) Aineistossa riskiyhteiskunnan piirteet näkyivät esimerkiksi taloudellisena epävarmuutena, normalityöurien katoamisena ja sairastumisen aiheuttamana epävarmuutena.

Analyysissä huomasimme, että perhe-elämään liittyvät riskitilanteet ovat universaalimpia tilanteita verrattuna edellä esille tuotuun *vieraaseen perheessä* (vrt. Yesilova 2007, Jallinoja 2009). Näistä universaalimmista perheiden riskitilanteista voi tulla myös vieraita perheessä, kun tilanne pitkittyy ja perheellä on muitakin ongelmia. Mikäli perhe ei saa apua tilanteeseen, se kriisiytyy entisestään.

Perheen ollessa vaikeassa tilanteessa, avun hakemisen hankaluudet saattavat vaikuttaa hyvinkin ratkaisevasti tilanteen etenemiseen ja siitä selviytymiseen. Epävarman asumisen tilanteessa olevat perheet ovatkin kohdanneet *rakenteellista välinpitämättömyyttä*, eli ilmiötä, jossa ”huolestunut puhe lapsista

on yleistä mutta se ei kuitenkaan muutu poliittiseksi toiminnaksi ja voimavarojen jakamiseksi” (Lammi-Taskula & Salmi 2008, 38). Lapsiperheiden epävarman asumisen yhteydessä ollaan kiinnostuneita rakenteelliseen välinpitämättömyyteen liittyvästä, Sakari Hännisen ja Jouko Karjalaisen (2007) analysoimasta, poiskäännyttämisen politiikasta. Käytännössä tämä tarkoittaa sitä, että haavoittuvassa asemassa olevat henkilöt, jotka etsivät apua tai palveluita, ohjataan muualle tai torjutaan kokonaan. (ks. Määttä 2012, 146-154.)

Haastateltavat kuvasivat jonkun verran tilanteita, joissa he ovat elämänsä aikana kokeneet tulleen tavalla tai toisella poiskäännytyiksi palveluista. Esimerkkeinä näistä kokemuksista oli työvoimapalveluista tai sosiaalipalveluista poiskäännyttäminen tai etuuden (toimeentulotuki tai Kelan etuudet) epääminen. Rakenteellinen välinpitämättömyys on kenties vaikuttanut jo haastateltavien lapsuudessa, kun perhe ei ole saanut apua tilanteeseensa. Pahimmassa tapauksessa lapsi itse on ilmoittanut väkivaltaisesta perhetilanteesta viranomaisille, mutta vanhemmat ovat saaneet kerrottua erilaisen tarinan. Välinpitämättömyys on myös saattanut vaikuttaa aikaisemmin aikuisiällä, kun perhe on yrittänyt saada rahallista apua esimerkiksi sairastumisen tai työn menetyksen uhatessa. Tämä tilanne on saattanut johtaa erilaisten lainojen ottamisen kierteeseen, joka vaikuttaa myös nykyiseen vuokravélkatilanteeseen.

Toisaalta on syytä huomioida, että useat haastateltavat kuvasivat myös saaneensa apua esimerkiksi sosiaalitoimistosta vaikeassa tilanteessa aikaisemmin elämänsä aikana. Rakenteellisen ja poiskäännyttämisen tematiikkaa tullaan tarkastelemaan toisessa artikkelissa, joten tässä kohtaa keskitytään poiskäännyttämisen kuvaamiseen ja kokemuksiin, jotka liittyvät nimenomaan epävarman asumisen tilanteeseen. Yleensä perheet ovat yrittäneet hakea apua epävarman asumisen tilanteeseensa oma-aloitteisesti. Noin puolet on hakenut apua aikuissosiaalityöstä ennen hakeutumistaan kolmannen sektorin tuen (Voimanpesän) piiriin, ja heistä reilu kolmannes oli saanut apua sieltä. Sen sijaan suurin osa, joka on hakenut apua sosiaalitoimesta, on kokenut eriaisteisia väliinputoamisen (Määttä 2010, 22-32) tai poiskäännytysten (Määttä 2012, 145-152) kokemuksia. Seuraavassa katkelmassa kuvataan avun hakemista epävarman asumisen tilanteessa:

K: Niin. Olittekte yrittäny sitte jostain muualta hakee jo apua ennenku tänne otitte yhteyttä, tai ootteko saaneet jostakin?

V: Sosiaalitoimisto..Haettiin joo..Mutta ei sieltä mitään, ei saatu.

K: Te yrititte siis saada että he olis maksanu vai..?

V: Joo.

K: Joo, aivan. Neuvoko heitä teitä sitte siinä kun tuli se hylkäävä päätös, niin neuvoko he että mitä pitäis tehdä?

V: Ei.

K: Mitä, se ois mielenkiintosta kuulla et mitä tapahtu, ku et jos he sano, vai muistaako sitä enää, et ku siit on..?

V: Ei sitä oikeen, mutta ei minun mielestä ne ei neuvonu minnekään meitä menemään, että. (H4)

Hyvin monella poiskäännytyksen kokemus on syntynyt kun sosiaalityöntekijä ei vastaa soittopyyntöön tai kun toimeentulotukihakemus evätään. Entiset yrittäjät puolestaan yrittävät hoitaa asioita Kelan ja työvoimatoimiston välillä selvittäen mihin etuuteen he ovat oikeutettuja. (Määttä 2012.)

Useat perheet eivät ole hakeneet sosiaalitoimesta apua vuokravetkatilanteessa. Taustalla saattaa olla toimeentulotuen hakemiseen liittyvä stigma (Määttä 2010), tietämättömyys miten apua voisi hakea tai ajatus siitä, että on jo saanut niin paljon apua. Takana saattaa olla pitkä työhistoria, eikä toimeentulotuen hakeminen ole tuttua. Aikuissosiaalityön lisäksi vuokravetkatilannetta yritetään selvittää vuokranantajan ja/tai diakonin luona.

Kutsumme näitä edellä kuvattuja yhteiskunnan rakenteisiin liittyviä tekijöitä *rakenteellisen välinpitämättömyyden mekanismeiksi*. Nämä perheiden kuvaamat avun hakemiset epävarman asumisen tilanteeseen ja kolmannen sektorin tukihenkilön vaikutus tilanteen ratkaisemiseksi on todettu aiemminkin (esim. Lehtonen & Salonen 2008). Erityistä tässä tuloksessa on se, että kohderyhmänä on lapsiperhe, jolle lastensuojelulain (35§) mukaan kunnan velvollisuus olisi turvata perheen taloudellinen tilanne, asumisoloihin liittyvät puutteet sekä järjestettävä tarpeenmukainen asunto.

Yhteenvetoa: sosiaaliset mekanismit lapsiperheiden epävarman asumisen tilanteiden taustalla

Edellisissä luvuissa tuotiin esille minkälaisia sosiaalisia mekanismeja aineiston perusteella on löydettävissä lapsiperheiden epävarman asumisen taustalla. Mekanismin vaikutus alkaa jo lapsuudessa, joskin toisilla lapsuuden merkitys nykyisen tilanteen syntymiselle on isompi (kodittomuuden meka-

nismi). Lapsuudessa ja aikuisuudessa syntyvien yksilöllisten mekanismien lisäksi tilanteiden syntyyn ja kriisiytymiseen vaikuttavat myös rakenteelliset mekanismit. Seuraavaan taulukkoon on koottu vaikuttavat mekanismit.

Taulukko 1: Sosiaaliset mekanismit lapsiperheiden epävarman asumisen taustalla

Lapsuuden aikaiset mekanismit
kodittomuuden tunteen mekanismi: jatkuvista muutoista johtuva juurettomuus, perusturvallisuuden puute, voimakas koko elämään vaikuttava mekanismi
koulutuksesta putoamisen mekanismi: peruskoulutason koulutus
kotipudokkuuden mekanismi: lapsuudenkodista poismuutto nuorena, usein ” <i>pakon sanelemana</i> ”
opitut mekanismit: opitut tavat toimia ja selviytymismekanismit syntyvät jo lapsuuden kodissa ja vaikuttavat nykyään mm. ihmissuhteisiin ja taloudenhoitoon
Aikuisiän mekanismit
sosiaalisten ongelmien mekanismit: päihderiippuvuus, peliongelma ja mielenterveysongelmat
epävarman työelämän mekanismit: työelämän puuttumattomuus ja työelämästä putoaminen
taloudellisen epävakauden mekanismit: pitkäaikainen taloudellinen epävakaus ja lyhytaikainen taloudellinen epävakaus
epävakaa asumisen mekanismi: jatkuvat muutot ja asumisen aikaisemmat ongelmat, myös asunnottomuus
ihmissuhteiden ongelmien mekanismi: vaihtelevat ja ristiriitaiset ihmissuhteet aikuisiällä
perhedynamiikan ongelmien mekanismit: perheen sisäiset ongelmat (sekä lasten että aikuisten), parisuhteen ongelmat sekä perheyhteisöä rikkova <i>vieras perheessä</i> .
kriisimekanismit: epävarman asumisen tilanteen taustalla on usein myös joku kriisi, joka on yhdessä muiden tekijöiden kanssa aiheuttanut tilanteen syntymisen (kuten vakava sairastuminen)
<u>Yhteiskunnan rakenteelliset tekijät:</u> riskiyhteiskunta, rakenteellinen välinpitämättömyys; poiskäännyttäminen ja väliinputoaminen.

Sairauksia ei ole mainittu mekanismina, mutta ne ovat merkittävä tekijä monien mekanismien sisällä, kuten perheen sisäisissä ongelmissa ja työn menettämisessä. Kuten tulemme seuraavassa luvussa huomaamaan, monet

aikuisiän mekanismit voidaan myös niputtaa yhdeksi mekanismiksi, joka kuvastaa tietynlaista elämäntapaa (epävakaan elämäntavan mekanismit).

Kaksi erilaista mekanismipolkua

Mekanismeja analysoitaessa löytyi kaksi selkeästi erilaista ryhmää, joilla mekanismit poikkeavat toisistaan. Ensimmäisessä ryhmässä lapsuudesta juontava *kodittomuuden tunteen mekanismi* on hyvin voimakas: heillä on paljon juurettomuuden ja perusturvallisuuden puutteen kokemuksia lapsuudesta. Heillä saattoi olla ongelmia koulunkäynnissä, ja koulutus on usein jäänyt peruskoulutasolle. Näin ollen heidän elämässään vaikuttaa myös *koulutuksen puutteen mekanismi*. Tyypillistä oli, että lapsuudenperheestä on lähdetty nuorena (yleensä alaikäisenä) ja pakon sanelemana. (*kotipudokkuuden mekanismi*).

Nämä haastateltavat ovat elämänsä aikana tottuneet kriiseihin, joista on selviydyttävä. *Kodittomuuden tunteen mekanismin* myötä heidän on kuitenkin vaikeampaa arvioida omia valintojaan pidemmällä aikavälillä. Voidaan-kin puhua heidän *negatiivisista selviytymiskeinoistaan*. Lapsuudenperheestä ei ehkä ole ollut mahdollista oppia mallia toimivasta parisuhteesta tai suunnitelmallisesta rahankäytöstä. Suhtautuminen viranomaisiin saattaa olla hyvinkin ristiriitainen: toisaalta yhtenä selviytymiskeinona on yhteiskunnan apujen pyytäminen mutta luottamus viranomaisiin saattoi olla huono. Nämä kaikki liittyvät lapsuudesta *opittuihin mekanismeihin*. Luottamuksen menetykseen on usein vaikuttanut lapsuudessa koettu *rakenteellinen välinpitämättömyys*: vaikeaan perheen tilanteeseen ei ole puututtu.

Kodittomuus mekanismina löi läpi elämän, ja aikuisiällä vaikuttavat mekanismit olivat ikään kuin jatkumoa tälle. Näillä haastateltavilla *sosiaalisten ongelmien mekanismit* olivat yleisiä, esimerkiksi päihiteitä on käytetty jossakin elämänvaiheessa hyvinkin paljon. *Työelämän mekanismista* yleisempi ilmenemismuoto on *työelämän puuttumattomuus*, tähän liittyvä *pitkäaikainen talouden epävakaisuus* ja kenties luottotietojen menettäminen nuorella iällä. Osa kuitenkin on tehnyt töitä hyvinkin paljon, ehkä paetakseen lapsuutta, ja tällöin yleensä *työelämästä putoaminen* yhdistyi *lyhytaikaiseen taloudelliseen epävakaisuuteen*. Tyypillistä oli muuttaminen paikasta toiseen. Heillä on myös paljon aikaisempia asumisen ongelmia, kuten toistuvia vuokratelakoja tai asunnottomuusjaksoja. Näin ollen heidän elämässään vaikuttavat

usein *epävakaan asumisen mekanismit*, joilla oli vaikutuksia myös nykyiseen asumiseen ja sen pysyvyyteen. Heillä on ollut ongelmia aikaisemmissa ihmissuhteissa, ja seurustelukumppaneita oli vaihdettu usein (*ihmissuhteiden ongelmien mekanismit*).

Tällä ryhmällä on aikuisuudessa ennen perheen perustamista elämänvaihe, jossa vaikuttivat edellä mainitut aikuisiän mekanismit (erityisesti *sosiaaliset ongelmat, työelämän puuttumattomuus, pitkäaikainen taloudellinen epävakaisuus, epävakaakaan asuminen ja ihmissuhteiden*). Tätä kuvataan *epävakaan elämäntavan mekanismiksi*. Käytännössä tässä elämänvaiheessa toteutuvat yleensä osa näistä mekanismeista.

Perheen perustamisen jälkeen elämä jollakin tavalla usein rauhoittuu, vaikkakin epävakaan elämäntavan mekanismit edelleen vaikuttavat elämässä. Ihmissuhteiden ongelmien lisäksi tai tilalle tulee myös erilaisia perhedynamiikan ongelmia. Nykyinen epävarman asumisen tilanne saattaa konkretisoi-tua jonkin kriisin kautta (sairastuminen tai työn menetys), tai vuokravelka on saattanut syntyä samoista syistä kuin epävakaan elämänvaiheen aikana. *Kriisimekanismi* ei vaikuta näillä haastateltavilla niin paljon kuin toisella ryhmällä. Lisäksi epävarman asumisen tilanne ei välttämättä ole iso kriisi, koska elämässä on joutunut ikäänkuin joutunut selviämään isommistakin kriiseistä. Aikuisiällä *rakenteellinen välinpitämättömyys* ei vaikuta epävarman asumisen tilanteen syntymiseen tällä ryhmällä yhtä paljon kuin seuraavaksi kuvatulla ryhmällä muiden mekanismien vaikutuksien ollessa voimakkaampia.

Toisella ryhmällä *kodittomuuden tunteen mekanismi* ei juurikaan vaikuttanut. Heillä lapsuudesta juontavat mekanismit ovat enemmänkin *opittuja mekanismeja*, joihin kuuluvat vahva työläisyyden eetos, omillaan pärjääminen ja toisten auttaminen. Näillä haastateltavilla epävarman asumisen tilanteeseen johtaneet mekanismit alkoivat yleensä kuitenkin vasta aikuisiällä. Opittujen mekanismien merkitys aikuisiällä näkyy esimerkiksi siinä, että perheiden saattoi olla vaikeaa ottaa apua vastaan viranomaisilta.

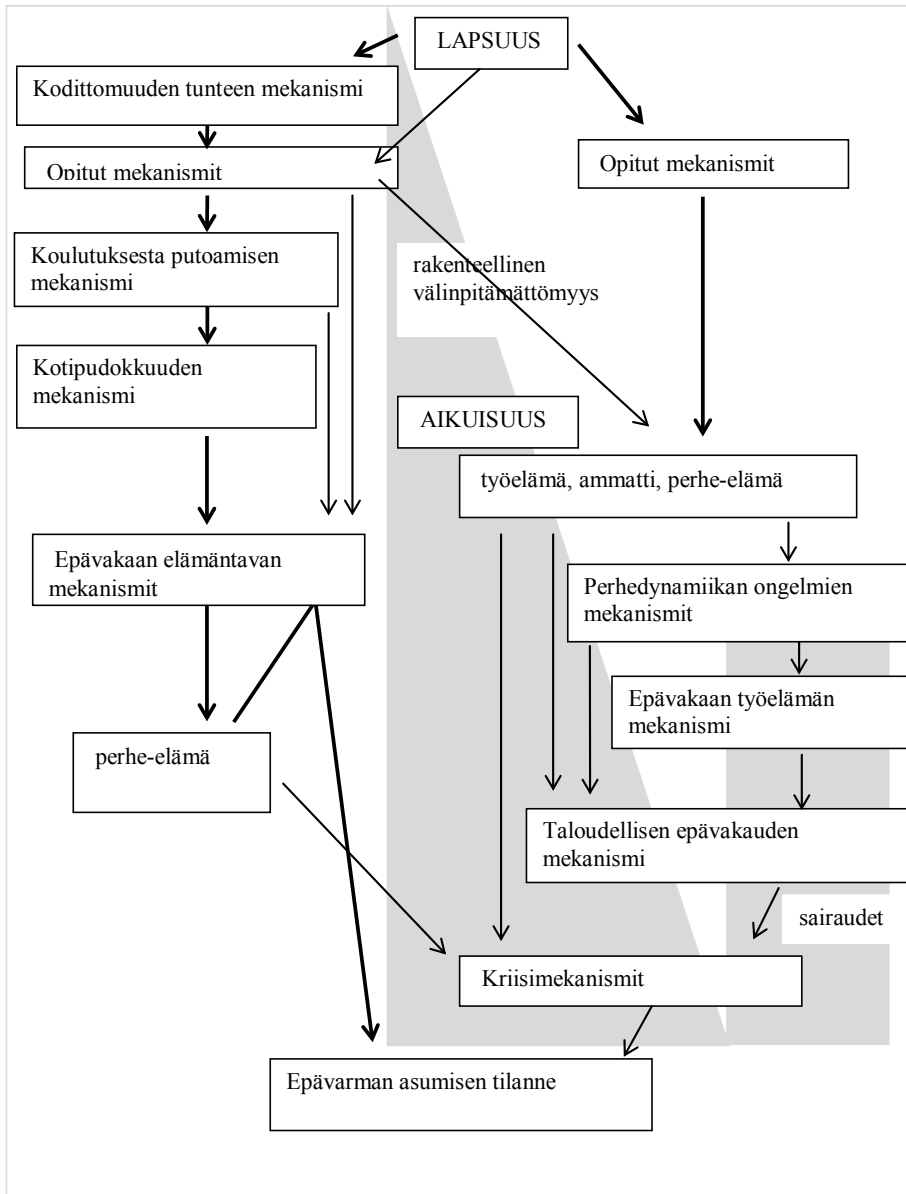
Aikuisiän mekanismeista vaikuttavat perhedynamiikan ongelmien mekanismit, ja niihin sisältyvä vieras perheessä. Epävakaan työelämän mekanismeista tyypillisempää on työelämästä putoaminen. Tälle ryhmälle tyypillistä on myös pitkäaikainen talouden epävakaisuus, ja pitkäaikainen pienituloisuus työssäkäynnistä riippumatta. Toisaalta, joukossa oli myös niitä, joilla on aikaisemmin aikuisiällä ollut parempi taloudellinen tilanne. Heidän taloudellinen tilanteensa on heikentynyt jonkun kriisin, ison elämän-

muutoksen tai työelämästä tippumisen seurauksena (lyhytaikainen talouden epävakaus). Näillä haastateltavilla saattaa olla siis taustalla perhedynamiikkaan, epävakaiseen talouteen ja työelämän problematiikkaan liittyviä mekanismeja vaikuttamassa, ja epävarman asumisen tilanne konkretisoitui kriisimekanismin kautta. Tämä kriisi liittyy yleensä tavalla tai toisella talouteen, terveyteen ja/tai ihmissuhteisiin.

Tällä ryhmällä hyvin vahvoina vaikuttajina *perhedynamiikan ongelmien mekanismiin, epävakaiseen työelämän ja talouden mekanismeihin* sekä *kriisimekanismiin* olivat sairaudet. Esimerkiksi toisen vanhemman mielenterveysongelma rikkoi perheyhteisyyttä, työelämästä saatettiin tippua sairastumisen takia tai lapsen sairastuminen vaikutti koko perheen taloudelliseen tilanteeseen. Sairastumiset ovat myös yleisiä *kriisimekanismeissa*. Näissä mekanismeissa usein vaikuttavana tekijänä on myös *rakenteellinen välinpitämättömyys*; epävarman asumisen tilanne olisi voitu ehkä ennalta ehkäistä mikäli perhettä olisi pystytty tukemaan edellä mainituissa elämäntilanteissa. Näin ollen perhe-elämän riskitilanteet muodostuivat pitkittyessään vieraaksi perheessä (vrt. Yesilova 2007).

Näissä edellä kuvatuissa ryhmissä on tietenkin paljon variaatioita. Mielenkiintoista on tarkastella sitä, mitkä tekijät edesauttavat rakentamaan eheämpää elämää *kodittomuuden tunteen mekanismista* huolimatta ja mitkä tekijät puolestaan ajavat *epävakaaan elämän mekanismiin* eheästä lapsuudesta huolimatta. *Kodittomuudesta* eheämpään aikuisuuteen saattoi tukea läheinen isovanhempi, koulutukseen ja työhön kiinnittyminen sekä vahva parisuhde (suojaavat mekanismit). Toisaalta, epävakaiseen elämään saattoi johtaa liiallinen päihteidenkäyttö tai mielenterveysproblematiikka.

Seuraavaan kuvioon on kuvattu tämän tutkimuksen kautta esille nousseet *lapsiperheen epävarman asumisen tilanteeseen johtaneet sosiaaliset mekanismit*. Ne on kuvattu edellä esiteltyjen kahden erilaisen ryhmän mukaan. Mitä paksumpi nuoli on kyseessä, sen yleisempi mekanismi on kyseessä.

Kuvio 1: Kahden erilaisen ryhmän sosiaaliset mekanismit.

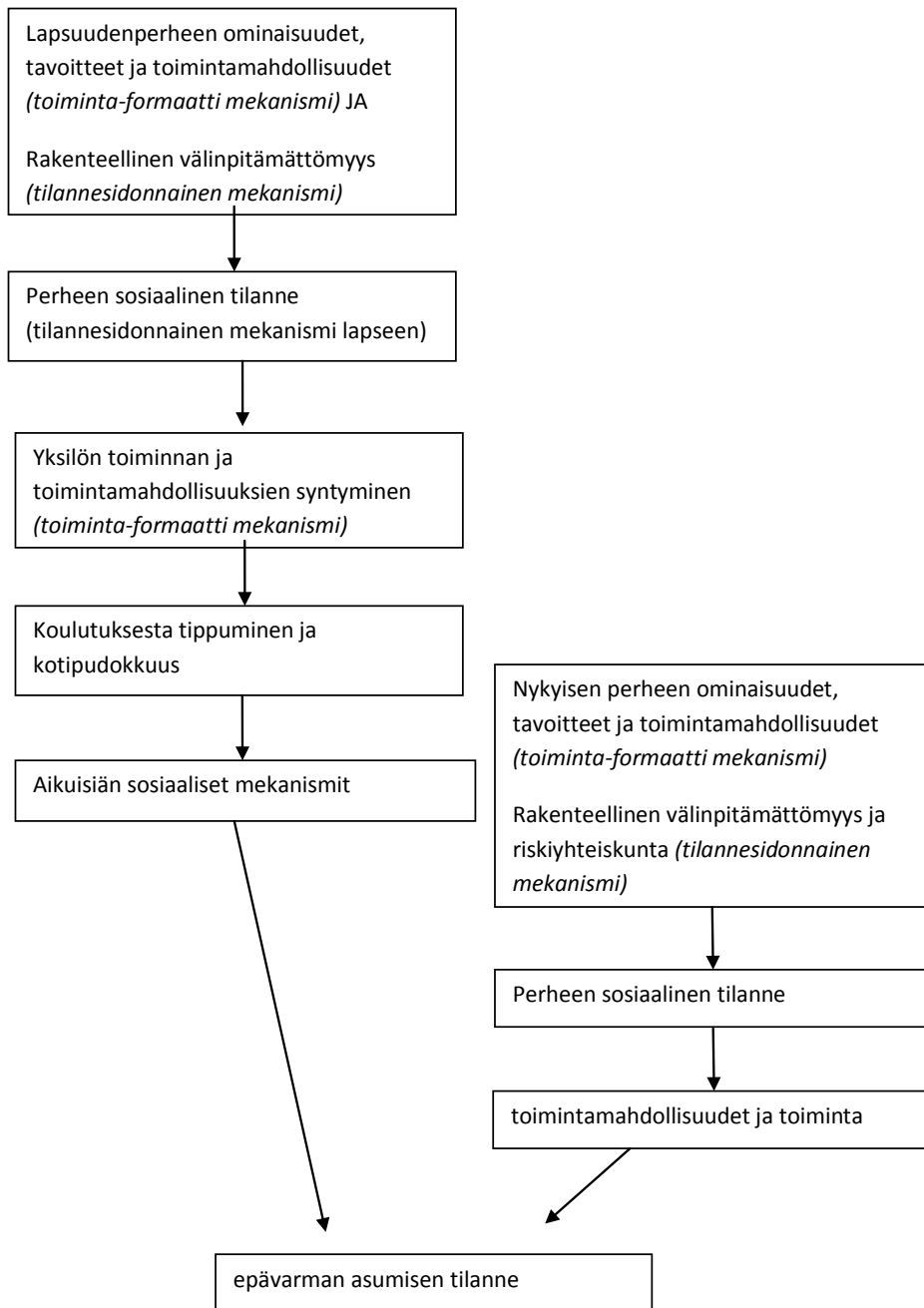
Kahden erilaisen ryhmän tarkastelussa palataan tarkastelemaan Hedströmin ja Swedbergin (1998) esille tuomia erilaisia mekanismeja. Kiinnostus kohdistuu siihen, miten makrotaso vaikuttaa mikrotasoon ja miten yksilön ominaisuudet, tavoitteet ja toimintamahdollisuudet vaikuttavat toimintaan. Tässä tutkimuksessa löydettyjen mekanismien yksiköksi nousee perhe. Kiinnostavaa on se, miten erilaiset mekanismit, niin mikrotason kuin

makrotasonkin mekanismit, vaikuttavat perheen tilanteeseen ja sitä kautta sen jäsenten toimintaan.

Ensimmäisessä ryhmässä tarkastelun keskiöön nousee lapsuudenperhe. Lapsuudenperheen ominaisuudet, tavoitteet ja toimintamahdollisuudet ovat mahdollistaneet perheenjäsenten tietynlaisen toiminnan (*toiminta-formaattimekanismi*). Toiminta-formaatti mekanismin syntymiseen ovat vaikuttaneet myös rakenteelliset tekijät, erityisesti rakenteellinen välinpitämättömyys (tilannesidonnainen mekanismi). Koska vanhemmat ovat perheessä toimijoita, perheessä syntynyt sosiaalinen tilanne on vaikuttanut lapseen (eli haastateltavaan) lähes ulkoapäin tulevan tilannesidonnaisen mekanismin tavoin. Tässä perheen sosiaalisessa tilanteessa lapselle (eli haastateltavalle) ovat muokkaantuneet tietynlaiset ominaisuudet, tavoitteet ja toimintamahdollisuudet eli hänen toiminta- formaatti mekanisminsa. Tämä tapa toimia eli opittu mekanismi on vaikuttanut elämänvalintoihin ja seuraavien mekanismien syntymiseen (kuten koulupudokkuus).

Toisessa ryhmässä tarkastelun keskiössä on nykyinen perhe. Kiinnostavaa on, miten perheen ominaisuudet, tavoitteet ja toimintamahdollisuudet tuottavat tietynlaista toimintaa (toiminta-formaattimekanismi). Näitä ominaisuuksia ovat esimerkiksi perheen jäsenten keskinäiset suhteet, perheen jäsenten ominaisuudet ja sisältä päin tuleva uhka (sairastuminen, työttömyys, vieras perheessä, kriisitilanne). Lisäksi tarkastellaan sitä, miten riskiyhteiskunta (epävakaa taloudellinen tilanne ja epävakaa työurat) sekä rakenteellinen välinpitämättömyys (avun saamisen vaikeus) omalta osaltaan vaikuttavat tilannesidonnaisena mekanismina toimintamahdollisuuksiin. Yhdessä nämä kaksi mekanismia (toiminta-formaatti mekanismi ja tilannesidonnainen mekanismi) tuottavat perheeseen tietynlaisen sosiaalisen tilanteen ja tietynlaista toimintaa, jotka johtavat epävarman asumisen tilanteeseen.

Molemmissa ryhmissä tilanteen syntyyn vaikuttaa sekä lapsuudenperhe että nykyinen perhe, mutta painopistealueet vaikutusten määrässä ovat erilaiset. Ensimmäisessä ryhmässä lapsuudenaikainen perheen sosiaalinen tilanne, jossa yksilö on luonut oman toimintatapansa, on merkittävämmässä roolissa kuin toisessa ryhmässä. Toisessa ryhmässä yksilölliset tai perheen sisäiset ongelmat yhdessä rakenteellisten tekijöiden kanssa ovat merkityksellisempiä. Seuraavassa kuviossa on tuotu esille, miten kahden eri ryhmän toiminta ja toimintamahdollisuudet syntyvät osana perheenmuodostuksen dynamiikkaa.

Kuvio 2: Kahden eri ryhmän toiminnan ja toimintamahdollisuuksien syntyminen ja niiden yhteys epävarman asumisen tilanteen syntymiseen.

Lopuksi

Tutkimuksemme tuo uutta näkökulmaa asunnottomuustutkimukseen tarkastelemalla ilmiötä sellaisen kohderyhmän kautta, josta on aiemmin suomalaisessa kontekstissa vain vähän tietoa. Se osoittaa, että lapsiperheiden epävarmaan asumisen tilanteeseen johtaneet sosiaaliset mekanismit ovat hyvin moninaiset. Lisäksi huomataan, että toisilla ongelmat ovat syvällä ja juontavat juurensa lapsuudesta, kun toisilla ne ovat rakentuneet pääasiassa myöhemmin. Käytännön työssä tämä tarkoittaa sitä, että nämä erilaiset perheet tarvitsevat myös erilaista lähestymistapaa ja tukea.

Haastattelemalla epävarman asumisen tilanteessa olevia lapsiperheiden vanhempia elämäkerrallisella haastattelulla, on päästy syvälle ihmisten elämään ja tarkastelemaan mekanismeja koko elämän käsittävänä kaarena. Koska aineisto on kerätty viranomaispalveluiden ulkopuolella, on saavutettu myös sellaisia haastateltavia, jotka ovat palveluiden väliinputoajia, ja joiden ääni ei olisi tullut esille esimerkiksi sosiaalityön kautta tehdyissä haastatteluissa.

Yksilöllisten ja rakenteellisten tekijöiden lisäksi tässä artikkelissa on tarkasteltu perheellisten henkilöiden taustoja myös mekanismien eli prosessien näkökulmasta. (vrt. esim. Mayock, O'Sullivan & Corr 2010, Metraux & Cullhane 1999.) Tavoitteena artikkelissa on ollut tarkastella sekä *rakenteellisia* että *yksilöllisiä mekanismeja*, jotka vaikuttavat epävarman asumisen tilanteen syntymiseen (vrt. Hedström ja Swedberg 1998.) Lisäksi tavoitteena oli James Colemanin (1986) makro-mikro-makro mallin mukaisesti tarkastella miten makro vaikuttavaa yksilöihin ja miten yksilöt sopeutuvat näihin makrotason ilmiöihin. Tähän liittyen *toiminta-formaattimekanismeissa* tarkasteltiin miten yksilön ominaisuudet, tavoitteet ja toimintamahdollisuudet tuottavat tietynlaista toimintaa. *Tilannesidonnaisissa mekanismeissa* puolestaan tarkasteltiin makrotason vaikutusta mikrotasoon (vrt. Stinchcombe 1993).

Yksilöllisiksi mekanismeiksi aineiston perusteella on löydetty lapsuudesta *kodittomuuden tunteen mekanismi*, *koulutuksesta putoamisen mekanismi*, *kotipudokkuuden mekanismi* ja *opitut mekanismit*. Aikuisiän yksilöllisiä mekanismeja puolestaan ovat *sosiaalisten ongelmien mekanismit*, *epävarman työelämän mekanismit*, *taloudellisen epävakauden mekanismit*, *epävakaaan asumisen mekanismit*, *ihmissuhteiden ongelmien mekanismit*, *perhedynamiikan ongelmien mekanismit* sekä *kriisimekanismit* (sekä kahden erilaisen mekanismipolon yhteydessä esille tullut monista mekanismeista koostuva *epäva-*

kaan elämäntavan mekanismi). Rakenteellinen mekanismi vaikuttaa tilanteiden syntymiseen ja kriisiytymiseen sekä rakenteellisen välinpitämättömyyden että riskiyhteiskunnan muodossa. Tämä rakenne onkin vaikuttamassa yksilöllisten ominaisuuksien lisäksi monien erilaisten mekanismien syntymiseen. Yksilöllisten mekanismien kohdalla on analysoitu sitä, miten toimintaformaattimekanismi eli ominaisuudet, tavoitteet ja toimintamahdollisuudet muotoutuvat perheessä osana perheen muodostuksen dynamiikkaa. Perheen jäsenten toiminta ja toimintamahdollisuudet muokkautuvat siis perheenjäsenten ominaisuuksien (toiminta-formaattimekanismi) ja rakenteellisen mekanismin (tilannesidonnaisen mekanismi) yhteisvaikutuksessa. Nämä muodostavat perheessä tietynlaisen sosiaalisen todellisuuden ja tilanteen, joka luo toimintamahdollisuudet perheen jäsenille. Tämän takia lapsuudessa mahdollisesti syntyvä *kodittomuuden tunteen mekanismi* on niin voimakas vaikuttaja.

Asunnottomuustutkimuksessa on perheellisyys usein nostettu suojaavaksi tekijäksi, mutta aineiston perusteella perheen sisäiset asiat nousevat hyvinkin merkittävään rooliin sekä lapsuudessa että nykyisessä perheessä. Yksilöllisiä mekanismeja tarkasteltaessa huomio kiinnittyy myös siihen, miten toiminta muokkaantuu osana perheen muodostuksen dynamiikkaa sekä lapsuudessa että aikuisuudessa. Lapsuudenperheeseen liittyen hyvin merkittäviä koko elämän kannalta ovat *opitut mekanismit*. Nämä mekanismit näkyvät erittäin hyvin epävarman asumisen tilanteessa olevien vanhempien elämäkertoissa: lapsuudessa opitut toimintatavat, selviytymiskeinot, mallinnukset ja tunneilmasto vaikuttavat vahvasti siihen, minkälaisia valintoja aikuisuudessa tehdään (mm. kouluttautumiseen, asumiseen, työelämään ja ihmissuhteisiin liittyen). Tämän mekanismin myötä syntyneet selviytymiskeinot vaikuttavat myös vahvasti siihen, miten erilaisissa tilanteissa voidaan selvitä.

Rakenteelliset mekanismit vaikuttavat myös hyvin vahvasti yksilöllisiin epävarman asumisen tilanteeseen johtaviin mekanismeihin. Ne vaikuttavat omalta osaltaan toimintamahdollisuuksiin ja valinnanmahdollisuuksiin. Riskiyhteiskunnan tuoma elämän riskien ja epävarmuuden lisääntyminen näkyvät erityisesti epävaraassa taloudessa ja epävarmoissa työurissa: esimerkiksi jos perheellä on tänään hyvä taloudellinen tilanne ja perheen vanhemmilla hyvät työpaikat, voi tilanne muuttua täysin jo huomenna (vrt. Adam, Beck & Van Loon 2000). Hyvin merkittäviä tekijöitä ovat myös rakenteellinen välinpitämättömyys ja siihen liittyvä poiskäännytyksen politiikka. Mikäli

perhe ei saa tarvitsemaansa apua (tai osaa sitä hakea palveluverkoston monimutkaisuuden vuoksi), vaikutukset ovat isot lyhyellä ja pidemmällä aikavälillä (vrt. kodittomuuden tunteen mekanismi). Yhteiskunnan turvaverkkojen pettäminen esimerkiksi sairauden tai työttömyyden kohdatessa saattaa olla yksittäisen perheen kohdalla hyvin merkittävä tekijä epävarman asumisen tilanteen taustalla. Mielenkiintoista on huomata myös yhteiskunnan rakennemuutoksen vaikutukset 1970-luvulla: maaltamuutto, kaupungistuminen ja maastamuutto etenkin Ruotsiin näkyvät näiden ihmisten elämässä. Lisäksi 1990-luvun lama ja vuoden 2008 taloudellinen taantuma ovat myös nähtävissä epävarman asumisen tilanteessa olevien lapsiperheiden elämäkerroissa.

Tutkimusjoukossa oli mukana myös maahanmuuttajataustaisia perheitä, joiden ongelmat nousivat selkeästi esiin. Jatkossa olisi syytä vielä tarkemmin tutkia sitä, minkälaiset mekanismit ovat tyypillisiä juuri maahanmuuttajataustaisille henkilöille.

Artikkelissa on avattu lapsiperheiden asunnottomuutta, tai tässä kontekstissa *epävarmaa asumista*, ilmiönä Suomessa. Ilmiön avaaminen on tärkeää, jotta ymmärretään paremmin asunnottomuutta ennakoivia tekijöitä. Tutkimus auttaa palvelujärjestelmää tunnistamaan näissä tilanteissa olevia perheitä. Se nostaa esille sen, kuinka tärkeää koko elämänhistorian ymmärtäminen on näissä perheissä, jotta voidaan antaa oikeanlaista ja oikea-aikaista tukea. Nykyinen epävarman asumisen tilanne onkin nähtävä osana elämänhistoriaa, eikä irrallisena tapahtumana, koska siihen johtaneet mekanismit ovat alkaneet jo lapsuudessa. Näin ollen elämänhistoriallinen näkökulma on tärkeä työkalu myös sosiaalityössä.

Yhteiskuntapolitiikka on merkityksellisessä roolissa asunnottomuuden ennalta ehkäisemisessä. Tarttumalla lapsiperheiden palveluiden kehittämiseen ennalta ehkäistään asunnottomuutta ja ongelmien siirtyminen sukupolvelta toiselle. Aineistossa onkin nähtävissä se, miten lapsuudenperheessä koettu kodittomuuden tunne vaikuttaa koko elämään ja kuinka perheen tilanteeseen puuttumalla voitaisiin oikeasti katkaista huono-osaisuuden kierre. Yksilö tekee elämässään ratkaisut mutta yhteiskunnan rakenteilla on valtava merkitys näiden tilanteiden syntymiselle. Lapsiperheiden asunnottomuuden ennalta ehkäisemisessä ei kyse ole vain asuntopolitiikasta ja kohtuuhinnoista asunnoista. Kyse on yhteiskuntapolitiikasta, perhepolitiikasta, universaaleista eduista ja palveluiden kehittämisestä niin, että jollakin olisi kokonaiskuva perheen tilanteesta tässä sektoroituneessa palvelujärjestelmäs-

sä. Kyse on myös ennalta ehkäisevien palveluiden kehittämisen tärkeydestä. Ennalta ehkäiseviin palveluihin satsaamalla voitaisiin säästää korjaavissa palveluissa paljon. Tämä tutkimus on osoittanut, miten tavallinen suomalainen lapsiperhe voi joutua epävarman asumisen tilanteeseen, ja tulla hädetyksi omasta kodistaan turvaverkkojen pettäessä.

Lähteet

- Adam, Barbara; Beck, Ulrich & Van Loon, Joost 2000 (toim.): *The Risk Society and Beyond. Critical Issues for Social Theory*. London: Sage.
- Amore, Kate; Baker, Michael ja Howden-Chapman-Philippa 2011: *The ETHOS Definition and Classification of Homelessness: An Analysis*. *European Journal of Homelessness*, 5, No. 2, 19–37.
- Asunnottomat 2012. Asumisen rahoitus- ja kehittämiskeskuksen selvityksiä 1/2013.
- Bassuk, Ellen; Buckner, John; Weinreb, Linda; Browne, Angela; Bassuk Shari & Perloff Jennifer 1997: *Homelessness in Female-Headed Families: Childhood and Adult Risk and Protective Factors*. *American Journal of Public Health*, 87, 2, 241–248.
- Brilleslijper-Kater, S.N.; Beijesbergen, M., Asmoredjo, J., Jansen, C and Wolf, J. 2010: Not just a Bed, a bath and a peanut-butter sandwich: Characteristics, health, well-being and care for children growing up with their parent(s) in shelters for homeless people or female victims of domestic violence. *Homeless in Europe. Changing Faces: Homelessness Among Children, Families and Young People. The Magazine of FEANTSA. – The European Federation of National Organisations Working with the Homeless AISBL*, 21–23.
- Coleman, James 1986 (lähde puuttuu kirjallähteestä, ks. Hedström, Peter & Swedberg, Richard 1998, 21)
- Edgar, B. 2009: *European Review of Statistics on Homelessness*. Brussels, FEANTSA.
- Elster, John 1989: *Nuts and Bolts for the Social Sciences*. Cambridge University Press.
- Fiedler, Rob; Schuurman, Nadine & Hyndman, Jennifer 2006: Hidden homelessness: An indicator-based approach for examining the geographies of recent immigrant at-risk of homelessness in Greater Vancouver. *Cities*, 23, No.3, 205–216.
- Ferguson, Kirstin 2009: *Exploring Family Environment Characteristics and Multiple Abuse Experiences Among Homeless Youth*. *Journal of Interpersonal Violence*, 24, Number 11, 1875–1891.
- Granfelt, Riitta 1998: *Kertomuksia naisten kodittomuudesta. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 702*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Guyavarch, Emmanuelle & Le Mener, Erwan 2010: *Ever More Families are Homeless in Paris. Homeless in Europe. Changing Faces: Homelessness Among Children, Families and Young People. The Magazine of FEANTSA – The European Federation of National Organisations Working with the Homeless AISBL*, 18–20.
- Haapanen, Anu 2004: *Kontulan kiinteistöt oy:n asumisneuvontaprojekti 1999–2002*. Helsingin kaupungin tietokeskus, tutkimuskatsauksia 2004/1.
- Hedström, Peter & Swedberg, Richard 1998: *Social mechanism: An introductory essay. Teoksessa Hedström, Peter & Swedberg, Richard (toim.): Social Mechanism. An Analytical Approach to Social Theory*. Cambridge University Press, 1–31.

- Hyvärinen, Matti (2010) Haastattelukertomuksen analyysi. Teoksessa Ruusuvuori, Johanna, Nikander, Pirjo & Hyvärinen, Matti (toim.) Haastattelun analyysi. Tampere: Vastapaino.
- Hänninen, Sakari; Karjalainen, Jouko & Lehtelä Kirsi-Marja (toim.) 2007: Pääsy kielletty! Poiskäännyttämisen politiikka ja sosiaaliturva. Helsinki: Stakes.
- Hänninen, Vilma & Valkonen, Jukka (toim.) 1998: Kunnon tarinoita : tarinallisen näkökulma kuntoutukseen. Helsinki: Kuntoutussäätiö.
- Jallinoja, Riitta (toim.) 2009: Vieras perheessä. Helsinki: Gaudeamus.
- Jallinoja, Riitta 2009: Vieras perheessä: suhteen hahmotus. *Teoksessa* Jallinoja, Riitta (toim.): Vieras perheessä. Helsinki: Gaudeamus. 11–31.
- Jouttimäki, Päivi 2008: Häätö elämän käännekohtana. Fenometodologinen tutkimus helsinkiläisten vanhempien kokemuksista vuokra-asunnosta hädöstä sekä häätöprosessin yhteydessä tarjotuista sosiaalipalveluista. Pro gradu-tutkielma, Helsingin yliopisto.
- Kirkman, Maggie; Keys, Deborah; Bodzak, Daria & Turner, Alina 2010: “Are we moving this week?” Children`s experiences of homelessness in Victoria, Australia. *Social Science & Medicine* 70 (2010), 994-1001.
- Koegel, Paul; Melamid, Elan; Burnam, Audrey 1995: Childhood Risk Factors for Homelessness among Homeless Adults. *American Journal of Public Health*, 85, 12, 1642–1649.
- Kortteinen, Matti 1992. Kunnian kenttä. Suomalainen palkkatyö kulttuurisena muotona. Helsinki: Hanki ja jää.
- Kostiainen Eeva & Laakso, Seppo 2012: Vailla vakinaista asuntoa – Liikkuvuus asunnottomuuden ja asuntokannan välillä. ARA:n lähiöohjelman raportti.
- Kostiainen ja Laako 2013: Vailla vakinaista asuntoa olevat Helsingissä. Tässä teoksessa.
- Kuula, Arja (2006) Tutkimusetiikka. Aineistojen hankinta, käyttö ja säilytys. Tampere: Vastapaino.
- Lahtinen, Henna 2012: Helsinkiläisten lapsiperheiden kokemuksia asunnottomuudesta. Pro gradu-tutkielma, Lapin Yliopisto.
- Lammi-Taskula, Johanna & Salmi Minna 2008: Huoli jaksamisesta vanhempaina. Teoksessa Pasi Moisio, Sakari Karvonen, Jussi Simpura & Matti Heikkilä (toim.): Suomalaisten hyvinvointi. Sosiaali- ja terveysalan tutkimus- ja kehittämiskeskus, 38–61.
- Lastensuojelulaki. Viitattu 28.11.2013. www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2007/20070417.
- Lehtonen, Leena; Manninen, Marja; Leino Liisa & Lindström Kristiina 2013: Voimanpesä – hätöuhasta pärjäävään perheeseen. Ympäristöministeriön raportteja 23/2013.
- Lehtonen, Leena ja Salonen, Jari 2008: Asunnottomuuden monet kasvot. Suomen Ympäristö 3/2008, Ympäristöministeriö.
- Machamer, P.L. Darden & C.F. Craver 2000: Thinking About mechanisms. *Philosophy of Science* 67: 1-25.
- Mayock, Paula, O’Sullivan, Eoin ja Corr, Mary Louise 2010: Young People’s Pathways Throug Homelessness. Homeless in Europe. Changing Faces: Homeless-

- ness Among Children, Families and Young People. The Magazine of FEANTSA – The European Federation of National Organisations Working with the Homeless AISBL, 4–6. Autumn 2010. Viitattu 26.11.2013. http://youth-partnership-eu.coe.int/youth-partnership/news/attachments/Homeless_in_Europe_Autumn2010_EN_Final.pdf.pdf
- Metraux, Stephen ja Culhane, Dennis 1999: Family Dynamics, Housing and Recurring Homelessness Among Women in New York City Homeless Shelters. *Journal of Family Issues* 20: 371.
- Moisio, Pasi; Karvonen, Sakari, Jussi Simpura & Heikkilä, Matti (toim.) 2008: Suomalaisten hyvinvointi. Sosiaali- ja terveystieteen tutkimus- ja kehittämiskeskus.
- Määttä, Anne 2012: Perusturvan poiskäännytetyt. *Yhteiskuntapolitiikka*, 2/2012, 145–156.
- Määttä, Anne 2010: Toimeentulotuen väliinputoajat. *Janus*, 2010, Vol. 18, 20–34.
- Park, Jung Min Park; Metraux, Stephen, Culhane, Dennis & Mandell Davis 2012: Homelessness and children's use of mental health services: A population-based study. *Children and Youth Services Review* 34, 261–265.
- Rossi, P.H 1989: *Down and out in America: The origins of homelessness*. Chicago: University of Chicago Press.
- Ruusuvuori, Johanna, Nikander, Pirjo & Hyvärinen, Matti (toim.) 2010: Haastattelun analyysi. Tampere: Vastapaino.
- Rönkä, Anna & Pulkkinen, Lea 1995. Accumulation of problems in social functioning in young adulthood.: A developmental approach. *Journal of personality and social psychology*. Vol. 69 (2), 381–391.
- Salovaara-Karstu, Christa & Mutttilainen, Vesa 2004: *Asuntohäädöt 2000-luvun Suomessa*. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen julkaisuja 213. Helsinki: Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos.
- Serbin, Lisa A.; Temceff, Caroline E.; Cooperman, Jessica M.; Stack, Dale M.; Ledingham, Jane & Schwartzman, Alex E. 2010. Predicting family poverty and other disadvantaged conditions for child rearing from childhood aggression and social withdrawal: A 30-year longitudinal study. *International journal of behavioral development*. Vol. 35 (2), 97–106.
- Shinn, M; Knickman, JR & Weitzman, BC 1991: Social relationships and vulnerability to becoming homeless among poor families. *American Psychologist* 46: 1180–1187.
- Slesnick, Natasha; Bartle-Haring, Suzanne, Glebova, Tatiana & Glade Aaron 2006: Homeless Adolescent Parent: HIV Risk, Family Structure and Individual Problem Behaviors. *Journal of Adolescent Health* 39, 774–777.
- Stinchcombe, A.L, 1993: The conditions of Fruitfulness of Theorizing about Mechanisms in Social Science. Teoksessa A. Sorensen & S. Spilerman (eds): *Social Theory and Social Policy: Essays in Honor of James S. Coleman*. Westport, CT: Praeger, 23–41.
- Susser, E.; Moore R. & Link B. 1993: Risk factors for homelessness. *American Journal Epidemiol*, 15, 546–556.

- Toohy, Siobhan; Shinn, Marybeth & Weitzman, Beth 2004: Social Networks and Homelessness Among Women Heads of Household. *American Journal of Community Psychology*. Volume 33, issue 1-2, 7–20.
- Tyler, Kimberly; Cauce, Ana Mari ja Whitbeck Les 2004: Family risk factors and prevalence of dissociative symptoms among homeless and runaway youth. *Child Abuse & Neglect* 28, 355–366.
- Wolch, J.R & Dear, M. 1993: *Making neglect: Homelessness in an American city*. San Francisco: Jossey-Bass.
- Yesilova, Katja 2007: Perheen puolesta. Perhekasvatus Suomessa 1970–1990-luvulla. Teoksessa Jaana Vuori & Ritva Närkin (toim.): *Perhetyön tieto*. Tampere: Vastapaino, 39–64.

5 MAAHANMUUTTAJIEN ASUNNOTTOMUUS METROPOLIALUEELLA¹

Maahanmuuttajataustaisten perheiden ja yksin elävien asunnottomien määrä on kasvanut pääkaupunkiseudun kunnissa. Artikkelissa tarkastellaan maahanmuuttajien asunnottomuusilmiötä ja siihen liittyviä erityiskysymyksiä. Tutkimus perustuu Helsingin, Espoon, Vantaan ja Lahden kaupunkien sosiaalitoimen ja eräiden säätiöiden ja järjestöjen työntekijöiltä saatuun kyselyaineistoon. Aineiston avulla on selvitetty tekijöitä ja olosuhteita, jotka ovat vaikuttamassa maahanmuuttajataustaisen väestön asunnottomuuteen.

Maahanmuuttajien määrä Suomessa on lisääntynyt tasaisesti kahden viimeisimmän vuosikymmenen aikana ja määrän odotetaan jatkavan kasvuaan. Vuonna 1990 maahanmuuttajia oli Suomessa noin 25 000 ja vuonna 2011 heidän määränsä oli 248 000. Maahanmuuttajia on Suomessa tällä hetkellä noin 4,8 prosenttia väestöstä. Eniten etnisiä vähemmistöjä löytyy pääkaupunkiseudulta ja muista kaupunkikeskuksista. Kokonaisuudessaan jopa puolet maahanmuuttajista asuu Uudellamaalla. Maahanmuuttajalla käsitetään yleensä Suomeen saapunutta muualla syntynyttä henkilöä, jolla on Suomen kansalaisuus tai oleskelulupa. Maahanmuuttajiksi lasketaan usein kuitenkin myös Suomessa syntyneet toisen polven maahanmuuttajat tai kansalaiset, joiden toinen vanhempi on ulkomaista alkuperää. Vuonna 2011 toisen polven maahanmuuttajia oli Suomessa 28 000 ja yhden ulkomaalaisperäisen vanhemman omaavia suomalaisia oli 97 000 henkilöä. Maahanmuuttajien ikäjakauma on melko nuori. Yli 65-vuotiaita on 6 %, kun koko väestössä saman ikäluokan osuus on 16 % väestöstä. (Tilastokeskus 2012.)

¹ tutkimus on osa Kaupunkitutkimus- ja metropolipolitiikkaohjelmaa (KatuMetro)
<http://www.helsinki.fi/kaupunkitutkimus/>

Tarve ulkomaalaisen työvoiman rekrytointiin ja keskustelu työvoimaperäisen maahanmuuton edistämisestä muun muassa väestörakenteellisten syiden takia on ristiriidassa varsinkin pääkaupunkiseudulla vallitsevan maahanmuuttajataustaisen väestön asunnottomuuden kanssa.

Asumisen rahoitus- ja kehittämiskeskuksen (ARA) selvityksen mukaan maahanmuuttajien ja nuorten asunnottomuus lisääntyi rajusti vuonna 2012. Asunnottomuus on viidessä vuodessa vähentynyt kaikissa muissa paitsi tilapäisesti tuttavien ja sukulaisten luona asuvien ryhmissä, jossa se on noussut 1000 henkilöllä (20 %). Vuonna 2012 nuoria, alle 25-vuotiaita asunnottomia oli koko maassa yli 2000. Heistä yli puolet tulee Helsingistä, jossa nuorten asunnottomien määrä lähes kaksinkertaistui (93 %) edellisvuoteen verrattuna. Vuonna 2011 yksin asuvien asunnottomien maahanmuuttajien määrä ylitti ensimmäisen kerran 1000 hengen rajan. Vuonna 2012 määrä oli noussut jo yli 1500 asunnottomaan. Samalla heidän osuutensa asunnottomista nousi lähes 20 prosenttiin. Asunnottomista perheistä lähes puolet on maahanmuuttajaperheitä. Lisääntynyt maahanmuutto rasittaa erityisesti Helsinkiä, jossa asunnottomien maahanmuuttajien määrä nousi vuodessa 400 hengellä. (Asunnottomat 2012; 2013.)

Maahanmuuttajataustaisen väestön asunnottomuutta ja sen merkittävää kasvamista Helsingin ja koko pääkaupunkiseudun alueella tulisi käsitellä koko yhteiskuntaan liittyvänä epäkohtana, ei pelkästään asunnottomuusilmiönä. Asia on tulevaisuuden kannalta oleellisen tärkeä ja se on ratkaistava elinkeinopoliittisista syistä, ei pelkästään suppeasti katsottuna asunnottomuutena.

Asunnottomuus ja kotoutuminen

Kunnolliset asuinolosuhteet ja kotoutuminen yhteiskuntaan liittyvät saumattomasti yhteen. Yksilön onnistuneeseen kotoutumiseen vaikuttavat erilaiset tekijät, jotka muodostuvat sekä henkilön tiedoista, taidoista ja resursseista. Myös vastaanottavan maan tarjoamat resurssit (koulutus, työ, asunto) ovat yksilön kotoutumisen kannalta tärkeitä. Kunnolliset asuinolosuhteet ovat lähtökohta, jotta henkilön ja perheen kotoutuminen mahdollistuu.

Tutkimustavoitteen ja käsitevalinnan taustalla ovat aikaisempi tutkimustieto kasvavasta maahanmuuttajaväestön asunnottomuudesta. (Rastas 2002; Juntto 2005; Sarantaus 2006; Josefsson 2007; Vilkama 2011; Kostiainen &

Laakso 2012; Kostiainen & Laakso tässä julkaisussa; Asunnottomat 2012; 2013.)

Asunnottomuuden määrittely vaihtelee eri yhteiskunnissa, kulttuureissa ja aikakausina. Kapeimmassa määrittelyssä asunnottomiksi määritellään vain ulkona ja yömajoissa asuvat. Laajimmassa määrittelyssä asunnottomiksi luetaan myös puutteellisesti asuvat sekä asunnottomuusuhan alla olevat henkilöt. Asunnottomuutta voi tarkastella lisäksi kattamaan erilaisia elämäntilanteita. Tietyissä elämäntilanteissa yksilö saattaa elää asunnottomuusriskin alla tai kärsii ajoittain asunnottomuudesta. Jotkut taas elävät jatkuvasti ilman suojaa. (Busch-Geertsema ym. 2010, 14; ks. Kostiainen & Laakso tässä teoksessa.) Asunnottomuutta on jaoteltu myös absoluuttisen asunnottomuuden (kaduilla, yömajoissa tai muissa vastaavissa paikoissa asuminen) ja suhteellisen asunnottomuuden (erilaisissa laitoksissa, tuttavien ja sukulaisien sekä turvakodeissa asuminen) käsitteiden avulla (Granfelt 1998, 54-55).

Monissa kielissä asunnottomuus tarkoittaa samaa kuin kodittomuus, englannin kielessä ”homelessness” ja ruotsin kielessä ”hemlöshet” tai ”bostadslöshet”. Suomenkielessä asunnottomuudella tarkoitetaan materiaalistien resursien puutetta, kodittomuus tiettyyn konkreettiseen tilaan liitettyihin subjektiivisesti koettuihin ominaisuuksiin. Asunnottomuus on fyysinen ja juridinen käsite, kodittomuus puolestaan subjektiivinen ja eksistentiaalinen kokemus. (Lehtonen & Salonen 2008, 20; ks. myös Kostiainen & Laakso 2012, 5.)

Yleiseurooppalaisen asunnottomuusjärjestöjen liiton FEANTSAN luoma asunnottomuuden määritelmä pyrkii vastaamaan länsimaiseen asunnottomuusilmiön moninaisuuden ja kompleksiivisuuden haasteisiin. ETHOS (European Typology of Homelessness and Housing Exclusion) typologia korostaa asunnottomuuteen johtavia erilaisia polkuja. Typologiassa koti määritellään kunnolliseksi asumukseksi, joka kattaa henkilön ja hänen perheensä asumistarpeet ja jota he hallitsevat. Koti mahdollistaa myös yksityisyyden ja sosiaaliset suhteet ja sen hallintaan liittyy lisäksi yksinomainen ja laillinen oikeus. (ks. Kostiainen & Laakso tässä teoksessa.)

Kostiaisen ja Laakson (ks. tässä teoksessa) mukaan individualistiset ja rakenteelliset asunnottomuuden selitysmallit ovat antaneet 2000-luvulla tilaa näkemyksille, jossa rakenteellisten tekijöiden nähdään tuottavan asunnottomuutta. Tällöin ne henkilöt, jotka ovat haavoittuvimpia esimerkiksi yhteiskunnallisille ja taloudellisille suhdanteille, ovat enemmän vaarassa ajautua asunnottomuuteen. Tarkastelen tutkimuksessani maahanmuuttajien asun-

nottomuutta yksilötason näkökulman lisäksi suomalaiseen kotouttamispolitiikkaan ja palvelujärjestelmään kuuluvana ilmiönä.

Viime vuosina käsite *piiloasunnottomuus* (englanniksi hidden homelessness) on tuonut asunnottomuusilmiöön uudenlaisen ulottuvuuden. Piiloasunnottomuus tarkoittaa sitä, että henkilö on virallisesti kirjoilla jossakin osoitteessa, mutta todellisuudessa hän oleilee esimerkiksi ystävien, sukulaisen tai tuttavien luona. Pahimmassa tapauksessa piiloasunnottomuuteen liittyy lisäksi ulkona yöpymistä sekä väliaikaisten asuinpaikkojen runsas vaihtuminen. Asunnottomia koskevat tilastot eivät luonnollisestikaan tavoita piiloasunnottomia henkilöitä ja perheitä. Suomen lisäksi monissa muissakin länsimaissa asunnottomuusilmiön keskipisteeseen on nousemassa erityisesti maahanmuuttajataustaisen väestön kasvava piiloasunnottomuus. (ks. esim. Hulchanski & Campsie & Chau & Hwang & Paradis 2009; Gaetz & Tarasuk & Dackner & Kirkpatrick 2006).

Tutkimuksessani lähdän siitä, että yksilötasolla maahanmuuttajilla on erilaisia resursseja maahanmuuttotilanteessa, näitä voivat olla esimerkiksi taloudellinen pääoma joka mahdollistaa esimerkiksi asuntolainan ottamiseen. Inhimillisiin resursseihin kuuluvat kielitaito ja yleensä tieto yhteiskunnan palveluista ja esimerkiksi asunnon hakemisesta. Kulttuuriset resurssit sisältävät eräänlaisen suomalaisen ”kulttuurikoodiston” tuntemisen. Sosiaalisiin resursseihin kuuluvat henkilön sosiaaliset verkostot, ihmissuhteet perheessä, suvussa ja etnisessä ryhmässä. Kutsun näitä resurssin kaltaisia tekijöitä kotoutumisen erilaisiksi ulottuvuuksiksi.

Yksilökohtaisten tekijöiden ja olosuhteiden taustalla on kuitenkin vaikuttamassa monenlaiset suomalaiseen yhteiskuntaan liittyvät tekijät kuten palvelujärjestelmä, asuntomarkkinat, syrjintä sekä asuntopolitiikka. Sekä yksilölliset että yhteiskunnalliset olosuhteet ja tekijät vaikuttavat siihen, millaiseksi muodostuu yksilön ja perheen kotoutumisprosessi.

Tutkimuskysymykset ja tutkimusaineisto

Toin aiemmin esiin tutkimuksen teoreettisia lähtökohtia, joiden tarkoituksena on ollut luoda konteksti ja peruste tutkimustehtävälle.

Tutkimuskysymykset ovat:

- Keitä asunnottomat maahanmuuttajataustaiset perheet ja yksinelävät henkilöt ovat? Mitkä ovat heidän taustatietonsa: lähtömaa, sukupuoli, ikäjakauma?
- Mitkä tekijät ja olosuhteet vaikuttavat maahanmuuttajataustaisten perheiden ja yksin elävien henkilöiden asunnottomuuteen tai puutteellisissa oloissa asumiseen?

Tutkimusaineistona on webropolkysely, jonka lähetin Helsingin, Espoon, Vantaan ja Lahden aikuissosiaalityössä, lastensuojelun sosiaalityössä, asumispalveluissa sekä maahanmuuttajapalveluissa työskenteleville työntekijöille sekä eräiden säätiöiden ja järjestöjen työntekijöille. Tutkimus on luonteeltaan poikkileikkaustutkimus, jolloin maahanmuuttajien asunnottomuutta tarkastellaan vuonna 2012 pääkaupunkiseudun ja Lahden sosiaalitoimen ja eräiden järjestöjen ja säätiöiden työntekijöiden antamien tietojen avulla.

Webropol-kysely jakaantuu kahteen osaan käsittäen kysymyksiä koskien asunnottomia maahanmuuttajataustaisia perheitä sekä yksin eläviä maahanmuuttajataustaisia henkilöitä. Webropol kysely muodostui siten, että kysymykset 1-25 koskivat maahanmuuttajataustaisia perheitä ja kysymykset 26-36 yksineläviä asunnottomia maahanmuuttajia. Lisäksi työntekijöillä oli mahdollisuus avovastauksissa kirjoittaa näkökulmiaan siitä, millaista tukea asunnottomat perheet ja yksinelävät tarvitsevat.

Lähetin kyselylomakkeen työntekijöille johtavien ja esimiesasemassa olevien työntekijöiden kautta. Minulla ei ole tarkkaa lukumäärää siitä, kuinka monta työntekijää kysely tavoitti. Vastauksia kertyi yhteensä 81 kpl. Vastaajista 58 % työskentelee Helsingissä, 22 % Vantaalla, 12 % Espoossa sekä 7 % Lahdessa. Vastaajien määrän jakautuminen kuntien kesken mukaillee aikaisempia tilastollisia tutkimuksia, joiden mukaan maahanmuuttajien asunnottomuus kohdistuu nimenomaan Helsingin alueelle. (ks. Asunnottomat 2012).

Kyselyn avulla kartoitettiin aluksi työntekijöiden työskentelykuntaa ja aluetta sekä työskentelypaikkaa. Helsingin osalta korostuivat jossain määrin pohjois- ja Itä-Helsingin alueet, toisaalta usea vastaaja ilmoitti että asiakkaat tulevat koko Helsingin alueelta (asumispalveluiden sekä säätiöiden ja järjestöjen työntekijät). Vantaan vastaajista noin puolet työskenteli alu-

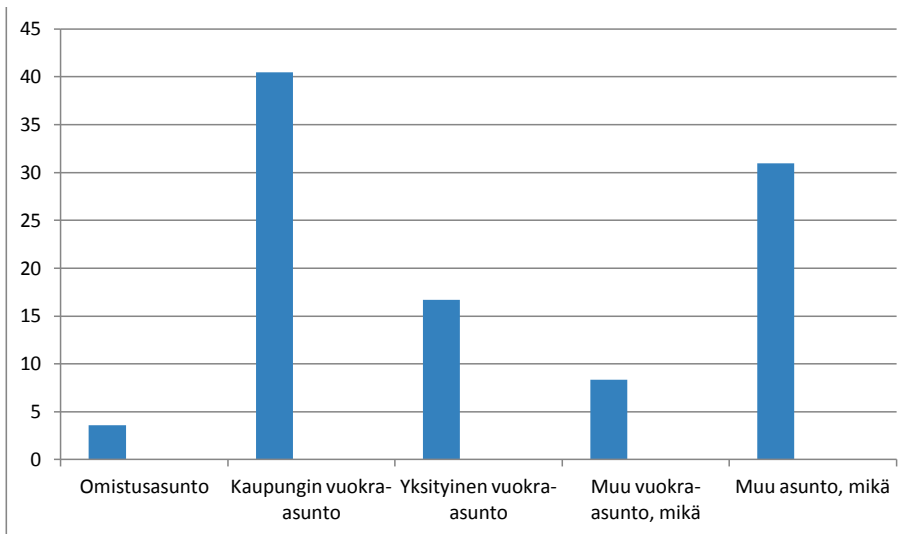
eella Tikkurila-Korso-Koivukylä. Espoon ja Lahden vastaajat edustivat koko kaupunkia.

Vastaajien enemmistö työskentelee sosiaalitoimessa. Eniten mainintoja sai aikuissosiaalityö, jonka parissa työskentelee yli 30 %. Lastensuojelun työntekijöitä on 20 % ja asunnottomien palveluissa hieman pienempi osuus vastaajista. Maahanmuuttajapalveluissa työskentelee vastaajista vain harva. Kolmannen sektorin työntekijöitä kyselyyn vastasi 10 %. Lisäksi kyselyyn vastasi koulukuraattori, koulupsykologi, sosiaali- ja kriisipäivystyksen työntekijä (3 työntekijää).

Asunnottomat maahanmuuttajataustaiset perheet

Maahanmuuttajataustaisia perheitä koskeviin kysymyksiin vastasi 32 työntekijää. Vastaajista 22 ilmoitti kohtaavansa yhdestä kolmeen asunnottomaa maahanmuuttajaperhettä puolessa vuodessa. Kahdeksan työntekijää vastasi kohtaavansa neljästä kuuteen perhettä ja kuusi työntekijää kuusi tai enemmän. Yhteensä 32 työntekijän asiakkaina oli ollut puolen vuoden aikana 113 asunnottomaa perhettä koko pääkaupunkiseudulla ja Lahdessa. Kysymys koskien asunnottomien perheiden lähtömaata selvästi korostunein ryhmä oli Somaliasta lähtöisin olevat perheet, joita asiakkaista oli yhteensä 32 perhettä. Virolaistaustaisia perheitä oli 13, venäläistaustaisia 8. Yli neljä mainintaa saivat irakilais-, turkkilais- ja afganistanilaistaustaiset perheet. Selvästi suurin perhemuoto paikkakunnasta riippumatta oli yksinhuoltajaperhe, jossa huoltajana on äiti.

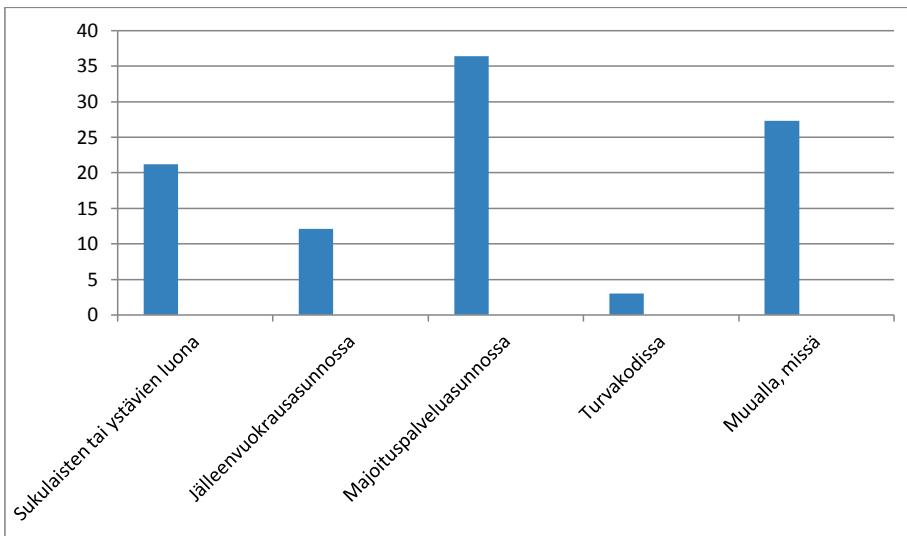
Perheitä koskeva kysely oli laadittu siten, että työntekijöillä oli mahdollisuus vastata, missä perhe oli asunut ennen asunnottomuutta, toisin sanoen minkälaisessa asunnossa heillä on ollut vuokrasuhde.

KUVIO 1: Perheiden asuminen ennen asunnottomuutta, % vastauksista

Vastauksista korostuu kaupungin vuokra-asuntojen osuus, 40 % perheistä on asunut kaupungin vuokra-asunnossa ennen asunnottomaksi joutumistaan. Yksityisten vuokra-asuntojen piiristä asunnottomiksi on joutunut vastausten perusteella 16 % perheistä. Vastausvaihtoehdosta ”muu asunto” (31 %) erottuu kaksi ryhmää: lähipiirin (ystävät ja sukulaiset) luona asuneet perheet sekä suoraan lähtömaista tulleet. Myös suoraan vastaanotto-keskuksista poismuuttaneet ja suoraan asunnottomiksi joutuneet perheet kuuluvat tähän ryhmään.

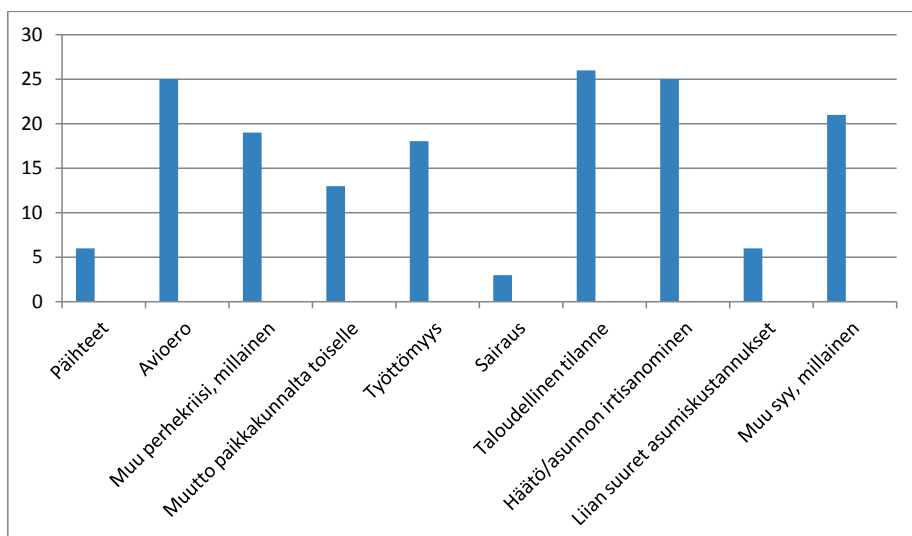
Kyselyn tavoitteena oli selvittää eräänlaista asunnottomuuden polkua, eli mihin asunnottomat päätyvät asumaan asuntonsa menetettyään. Perheiden osalta työntekijät vastasivat kuvion 2 mukaisesti.

KUVIO 2: Perheiden asuminen asunnottomuuden aikana, % vastauksista

Puolet asunnottomista perheistä asuu joko majoituspalveluasunnoissa (36 %) tai lähipiirinsä luona (21 %). Kahdeksan perhettä asuu jälleenvuokra-asunnossa ja kaksi perhettä turvakodissa. Vastausvaihtoehdosta ”muualla” nousevat esiin miltei kaikki asumisen muodot sekä tietyntyylinen palvelujen koordinoimattomuus. Tähän kohtaan työntekijät ovat kirjanneet: asunto-la, hotelli, nuorten turvatalo, kriisiasunto, kaupungin vuokra-asunto, toinen kunta, kaupungin tilapäisasunto, yksityinen vuokra-asunto.

Seuraavaksi tarkastelen kyselyn tuloksia koskien työntekijöiden näkemyksiä tekijöistä ja olosuhteista, jotka heidän mukaansa aiheuttavat maahanmuuttajataustaisten perheiden asunnottomuuden tai puutteellisissa asuinoloissa asumisen.

KUVIO 3: Perheiden asunnottomuuteen johtaneet olosuhteet ja tekijät, lukumäärä

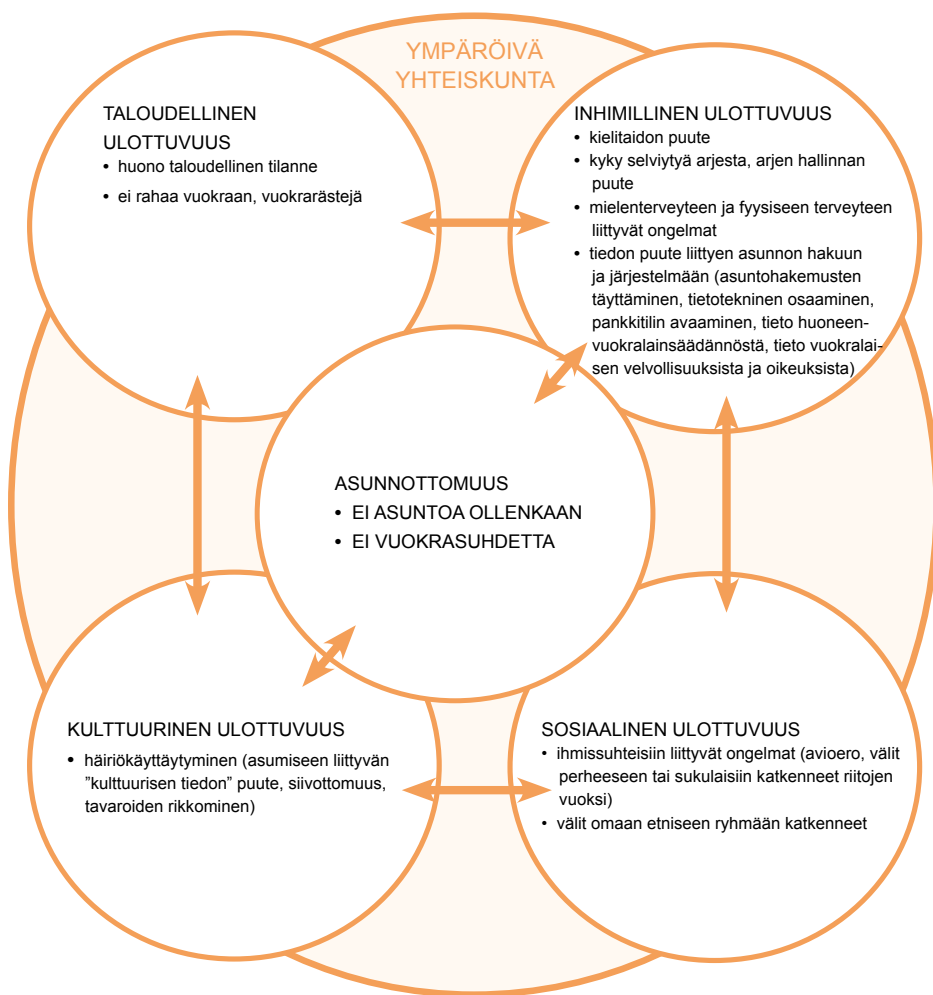
Perheiden sisäiset ongelmat yhdessä taloudellisten vaikeuksien kanssa korostuvat vastauksissa. Yleisimmät vastaukset ovat kaikki vastaukset yhteen laskien perhekriisi (19 mainintaa), omana vastausvaihtoehtona ollut avioero keräsi 25 mainintaa. Taloudellinen tilanne 26 mainintaa ja häätö/irtisanominen 25 mainintaa. Luultavaa on, että useimmiten asunnottomuuden takana on useita tekijöitä.

Työntekijöiden vastauksista ilmenee, että perheen sisäiset ongelmat yhdessä taloudellisten vaikeuksien kanssa korostuvat perheiden ajautumisessa asunnottomuuteen. Yleisimmät työntekijöiden vastauksista liittyivät perhekriisiin tai avioeroon. Perheen sisäisiä ristiriitoja kuvataan perheväkivaltana, turvakotiin hakeutumisella, lähisuhdeväkivallalla sekä perheen isän käyttämällä väkivallalla. Myös alle 18-vuotiaita asunnottomia nuoria työntekijät ovat kohdanneet, yleisin syy asunnottomuuteen on tällöin kriisi omien vanhempien kanssa tai sukulaisristiriidat. Nuorten aikuisten (sekä alle 18 v. että yli 18 v.) tilanteita kyselyyn vastanneet ovat käsitelleet sekä perheitä koskevista kysymyksistä että yksin eläviä koskevien kysymysten kohdalla.

Perheiden asunnottomuuden moninaisuudesta kertoo monen työntekijöiden vastausvaihtoehto ”muu syy”. Avovastauksissa työntekijät kertovat laajasti monenlaisista perheiden ongelmista: kielitaidon ja verkostojen puutteesta sekä osaamattomuudesta toimia viranomaisten kanssa. Myös mielen-terveysongelmat ja sopivien asuntojen puute mainitaan useammin kuin ker-

ran. Sukulaisten lisäksi monet ovat asuneet ystäviensä luona, joiden kanssa välit ovat saattaneet mennä ratkaisevasti solmuun.

Työntekijöiden vastauksista ilmenee, ettei maahanmuuttajataustaisten perheiden asunnottomuuden taustalla ei useinkaan ole helposti kuvattavissa oleva polkua tai jatkumoa, vaan asunnottomuuteen johtaa monimutkainen ja toisiinsa kytkeytyvien tapahtumien muodostama prosessi. Kotoutumisen kannalta asunnottoman perheen ja sen yksittäisen jäsenen kannalta asunnottomuus on äärimmäisen vaikea tilanne, koska se muodostaa eräänlaisen kielteisen kehän, jossa erilaiset vaikeat elämäntilanteet, olosuhteet ja tilanteet ruokkivat toinen toisiaan.

KUVIO 4: Maahanmuuttajataustaisten perheen asunnottomuuteen tai puutteellisiin asuinolosuhteisiin johtava kielteinen kehä

Kuvion 4 tavoitteena on hahmottaa kotoutumiseen liittyviä erilaisia ulottuvuuksia, olosuhteita tai elämäntilanteita, joissa epäonnistuminen voi pahimmillaan johtaa asunnottomuuteen tai puutteellisissa asuinolosuhteissa asumiseen. Yksilö- ja perhetason ongelmat ovat kytkeytyneitä laajempiin yhteiskunnallisiin ja yhteisöllisiin tekijöihin ja ilmiöihin. Esimerkiksi perheen tai yksilön huono taloudellinen tilanne ja työn puuttuminen voi olla yhteydessä yhteiskunnallisiin ja taloudellisiin suhdanteihin.

Maahanmuuttajataustaisen perheen voi olla vaikeampi löytää asunto erilaisten syiden vuoksi. Yksityiset vuokranantajat saattavat suhtautua kielteisesti maahanmuuttajataustaiseen perheeseen vuokralaisina. Toisaalta perheiltä saatetaan periä kohtuuttomia vuokria. Myös kaupunkien vuokra-asuntopoliittikaan liittyy säännöksiä, joiden mukaan etnisiin ryhmiin kuuluvien perheiden muutttoa esimerkiksi tiettyihin kerrostaloihin tai asuinalueille voidaan rajoittaa erilaisiin kiintiöihin vedoten.

Asumiseen liittyvät kulttuuriset ilmiöt liittyvät usein kerrostaloyhteisöissä esiintyviin konflikteihin ja ristiriitoihin asukkaiden keskuudessa. Ekholm (2012) käyttää käsitettä etnistyminen tai etnistäminen tarkoittamaan prosessia, jossa esimerkiksi kerrostaloyhtiössä naapurien väliset etniset taustat korostuvat tai niitä halutaan korostaa riitatilanteissa. Tällöin riidan alkupeäinen syy jää taka-alalle.

Perheen kotoutumiseen tähtäävän palvelujärjestelmän ja kotouttamistimenpiteiden osalta haasteet ovat moninaiset. Työntekijöiden mukaan asunnottomat perheet tarvitsevat tukea neuvontaa ja ohjausta arjen perustaitojen hallintaan ja itsenäisen asumisen käytäntöihin sekä esimerkiksi tilin avaamiseen pankissa.

perheitä yhdistää se, että heillä on hyvin rajalliset tai olemattomat edellytykset itsenäiseen asunnonhakuun, hakemusten täyttäminen netissä on vaikeaa ja hakemuksia täytetään väärin, jolloin niitä hakemuksia ei missään vaiheessa käsitellä tai selvitetä, tarvitsevat myös vahvaa ja osallistavaa tukea jo asunnonhakemisessa, tietoa huoneenvuokralaista ja vuokralaisten velvollisuuksista

Työntekijöiden vastauksista asunnottomien perheiden kohdalla korostuvat yksilö- ja perhetason ongelmat, eivät niinkään esimerkiksi yhteiskunnan rakenteisiin tai esimerkiksi syrjintään liittyvät ongelmat. Individualis-

tiset ja yksilöstä lähtevät selitysmallit eivät kuitenkaan yksin pysty selittämään maahanmuuttajien kasvavaa asunnottomuutta. Yllä olevassa aineisto-otteesta työntekijä aiheellisesti peräänkuuluttaakin työotetta, joka edellyttäisi asunnonhakijan todellista osallisuuden tukemista. Tämän tyyppisen viranomaisten työotteen vastakohtana on ajattelu, jossa asiakas jätetään selviytymään yksin hänelle tuntemattoman byrokratian ja kaavakkeiden viidakkoon. Rakenteelliset tekijät voivat siis luoda olosuhteita, joissa maahanmuuttaja ajautuu asunnottomaksi. Pintatasolta tarkasteltuna ilmiö saattaa näyttäytyä yksilön on kyvyttömyytenä.

Asunnottomat yksinelävät maahanmuuttajat

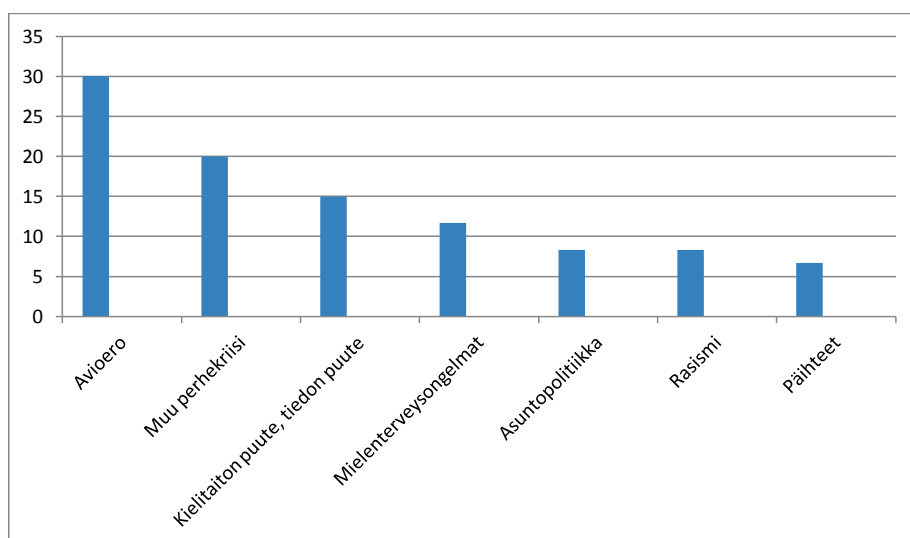
Yksineläviä maahanmuuttajataustaisia henkilöitä koskeviin kysymyksiin vastasi yhteensä 62 työntekijää, joilla oli yhteensä puolen vuoden aikana ollut 125 asunnotonta yksinelävää maahanmuuttajataustaista henkilöä. Asiakkaita selvästi korostunein ryhmä koostuu nuorista aikuisista (18-29 -vuotiaat). Myös työikäisten, 30-49 -vuotiaiden osuus on suuri. Voidaan siis sanoa, että tyypillinen asunnoton maahanmuuttajataustainen henkilö on nuori. Suurin osa asiakkaista oli miehiä (86 %), naisia oli yhteensä 14 %.

Afrikkalaistaustaisia asiakkaita oli 98 henkilöä. Selvästi suurin afrikkalaistaustainen asiakasryhmä olivat somalialaiset, joita kaikista asiakkaista oli yhteensä 48 asiakasta. Nigeriasta lähtöisin oli 11, Marokosta 8, Kongosta ja Tunisiasta 5 henkilöä. Yli kaksi asiakasta oli lähtöisin Ghanasta, Gambiasta, Angolasta, Keniasta ja Egyptistä.

Eurooppalaisia yksin eläviä asunnottomiksi luettavia asiakkaita oli 70 henkilöä. Euroopan maista eniten asunnottomia maahanmuuttajia oli Virossa (18 asiakasta) ja Venäjältä (17 asiakasta). Yli kolme asiakasta oli lähtöisin Turkista, Espanjasta ja Ranskasta. Yhteensä aasialaisia yksin eläviä asunnottomiksi luokiteltavia henkilöitä oli 62. Suurimman ryhmän muodostivat irakilaiset (19 asiakasta). Myös thaimaalaisia (9 asiakasta) ja iranilaisia (8 asiakasta) oli verrattain paljon. Yli kolme asiakasta oli lisäksi Afganistanista ja Vietnamista.

Työntekijöiden vastauksista koskien yksinelävien maahanmuuttajataustaisten asiakkaiden asunnottomuuteen useimmiten johtaneita syitä ja olosuhteita, ilmenee avioeron olevan suurin syy tai olosuhde. Vastaajat käyttivät myös käsitettä ”muu perhekriisi” jolla he tarkoittivat yli 18-vuotiaiden

nuorten kohdalla perheen tai sukulaisten kanssa välien rikkoutumista. Eri-tyisen vaikeassa asemassa ovat aikuistumisen kynnyksellä olevat nuoret, jotka ovat saattaneet majoittua sukulaisten luokse.

KUVIO 5: Yksinelävien asunnottomuuteen johtaneet syyt ja olosuhteet, % vastauksista

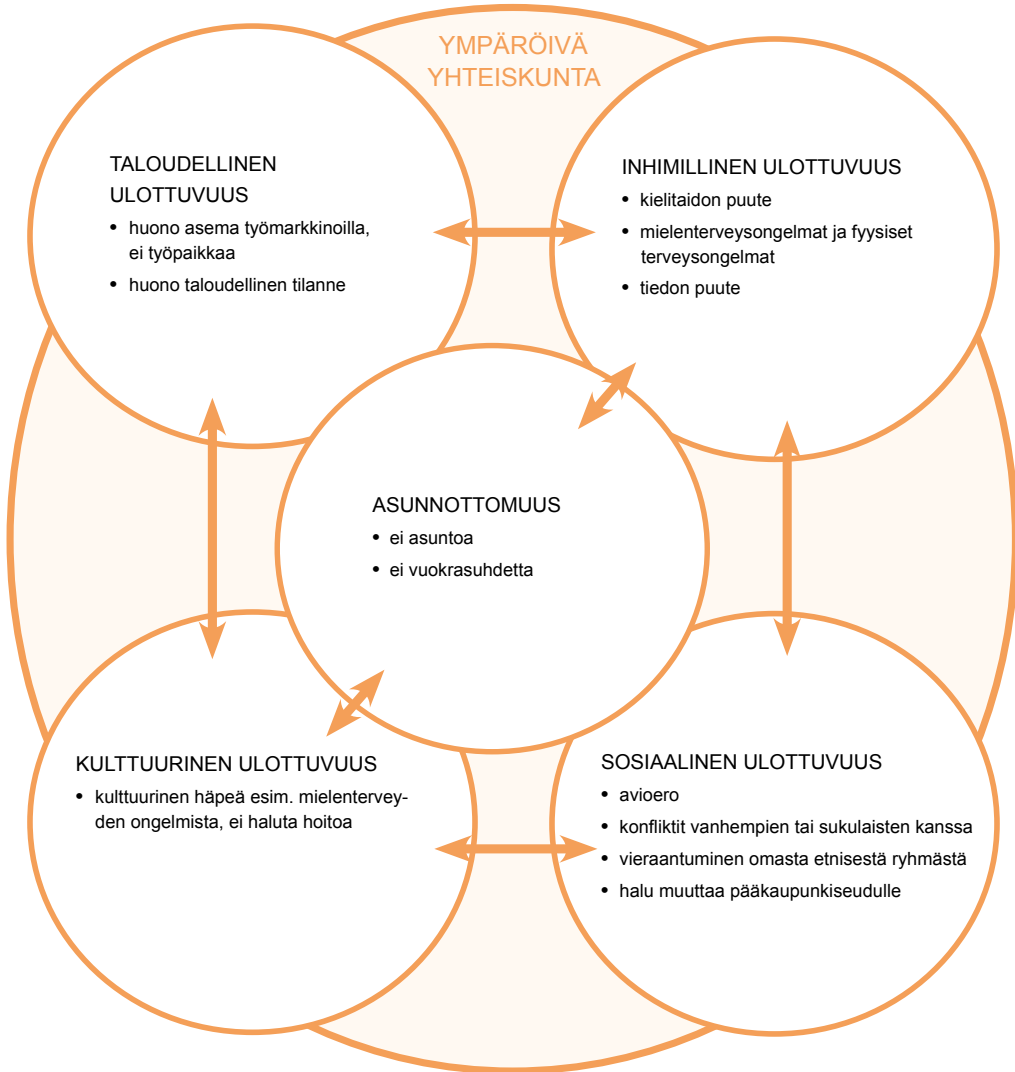
Avioeroa asunnottomuuteen johtavana syynä ja olosuhteena työntekijät kuvailevat eroina suomalaisten kanssa solmituista avo- tai avioliitoista. Sosiaaliset verkostot ovat tällöin koostuneet pääasiassa suomalaisten puolisoiden kautta solmituista verkostoista. Avo- tai avioeron jälkeen nämä verkostot häviävät tai kapeutuvat. Työntekijöiden mukaan asunnottomuuteen ajautuvilla on kuitenkin jo ennen eroa ollut erilaisia elämänhallintaan liittyviä vaikeuksia ja työttömyyttä.

Muulla perhekriisillä työntekijät tarkoittavat usein yli 18-vuotiaiden nuorten välirikkoja perheen tai sukulaisten kanssa. Asunnottomista asiakkaista löytyy alaikäisenä Suomeen yksin tulleita tai sukulaisperheiden mukana tulleita pakolaislapsia, jotka haluavat täysi-ikäisyyden saavuttaessaan muuttaa omilleen. Asunnon hakemisen epäonnistuttua, he asuvat usein ”kavereiden nurkissa” väliaikaisesti.

Kielitaidon puute vaikuttaa siihen, ettei asunnoton kykene täyttämään asuntohakemuksia ja tiedon puute puolestaan tarkoittaa tietoteknisten taitojen ja laitteiden puutetta. Mielenterveysongelmat nousevat esiin vastauksissa päihdeongelmia suurempana. Asuntopolitiikalla vastaajat tarkoittavat kohtuuhintaisten asuntojen puutetta pääkaupunkiseudulla. Asunnon haki-

joina maahanmuuttajataustaiset henkilöt kohtaavat myös ennakkoluuloja ja syrjintää. Perheiden kohdalla syrjintää ei yhtä useasti ilmene.

Kuvioon 6 olen koonnut työntekijöiden vastauksista asunnottoman tai puutteellisissa asuinolosuhteissa elävän maahanmuuttajataustaisen yksin elävän henkilön asunnottomuuteen johtavia ilmiöitä ja asioita. Kuten perheidenkään osalta, ei yksin elävilläkään ole helposti kuvattavissa oleva polkua tai jatkumoa. Asunnottomuuteen johtaa monimutkainen ja toisiinsa kytkeytyvien tapahtumien muodostama prosessi.

KUVIO 6: Yksin elävän maahanmuuttajataustaisen henkilön asunnottomuuteen tai puutteellisiin asuinolosuhteisiin johtava kielteinen kehä.

Kuviossa 6 hahmottuu maahanmuuttajataustaisen yksinelävän henkilön asunnottomuuteen tai puutteellisiin asuinolosuhteisiin liittyvät yksilö-, yhteisö- ja yhteiskunnallisen tason tekijät. Yksin elävien maahanmuuttajien ”portti” asunnottomuuteen on työntekijöiden vastausten perusteella useimmiten avioero tai täysi-ikäisyyden saavuttaneen nuoren konfliktit perheen tai sukulaisten kanssa. Kotoutumisen sosiaalinen ulottuvuus tarkoittaa siteitä omaan etniseen ryhmään. Huomiota herättää se, että etninen ryhmä voi olla joko suojaava tai hylkivä jäsentänsä kohtaan. Pääkaupunkiseudun ulkopuolelle pakolaisena maahan tulleet ja muiden kuntien vastaanottokeskuksiin sijoitetut henkilöt muuttavat usein pääkaupunkiseudulle lähelle omaa suurempaa etnistä ryhmäänsä. He toivovat myös löytävänsä paremmin töitä sekä koulutusta pääkaupunkiseudulta. Oman etnisen ryhmän läheisyys houkuttelee, mutta pääkaupunkiseutu ei pysty tarjoamaan tulokkaille kohtuuhintaisia asuntoja. Monet yksin elävät maahanmuuttajat asuvat tässä tapauksessa ystäviensä ja sukulaistensa ”nurkissa”, mikä saattaa pidemmän päälle johtaa ristiriitoihin ja erimielisyyksiin kun tilanteeseen ei tule helpotusta.

Työttömyydestä johtuva huono taloudellinen tilanne johtaa usein yksin elävän maahanmuuttajataustaisen henkilön asunnottomuuteen. Muita syitä asunnottomuuteen ovat pääkaupunkiseudun vuokra-asuntojen vähyys ja kalleus sekä syrjiminen asunnon saamisessa.

Johtopäätöksiä ja pohdintaa

Tässä tutkimuksessa on selvitetty maahanmuuttajataustaisen väestön lisääntyneen asunnottomuuden taustalla olevia tekijöitä pääkaupunkiseudulla ja Lahdessa. Tutkimusaineistona on käytetty Helsingin, Espoon, Vantaan ja Lahden kaupunkien sosiaalitoimen sekä eräiden säätiöiden ja järjestöjen työntekijöille lähetetty webropol-kysely. Kyselyn tavoitteena oli selvittää sitä, keitä asunnottomat tai puutteellisissa asuinolosuhteissa asuvat maahanmuuttajataustaiset henkilöt ja perheet ovat? Tietoa kerättiin myös syistä ja olosuhteista, jotka ovat vaikuttamassa maahanmuuttajien asunnottomuuteen ja puutteellisiin asuinolosuhteisiin metropolialueen kunnissa.

Kyselyn perusteella ilmenee että Suomen suurimmat maahanmuuttajaryhmät eli somalialaiset, virolaiset sekä venäläiset kärsivät asunnottomuudesta eniten. Somalialaisten osuus korostuu sekä asunnottomien perheiden että yksinelävien henkilöiden kohdalla. Irakilaistaustaisten henkilöiden osuus

yksin elävien asunnottomien kohdalla on korostunut. Huolestuttavinta on erityisesti maahanmuuttajataustaisten nuorten asunnottomuus. Asunnottomista suurin osa on miehiä.

Asuntomarkkinoiden lohkoutumisen kannalta suurin huoli liittyy siihen, etteivät asuntomarkkinat ole lohkoutuneet alueellisesti, vaan että pääkaupunkiseudulla on kasvava maahanmuuttajataustainen väestö, joka ei löydä asuntoa ollenkaan tai heillä ei ole virallista vuokrasuhdetta asuntoon. Suurimmassa vaarassa ajautua asunnottomuuteen ovat tämän tutkimuksen valossa entisen taustan suhteen somalialaiset ja ikäluokan suhteen nuoret. Voidaankin puhua asunnottomuuden lohkoutumisesta etnisten ryhmien sekään mukaan. Toisilla on vaikeampi saada asuntoa kuin toisilla.

Yksilön ja perheen ongelmat kietoutuvat yhteiskunnalliseen huonosuaisuuteen

Erityisesti pääkaupunkiseudulla vallitsevan maahanmuuttajataustaisen väestön kasvavan asunnottomuuden taustalla olevat syyt ja olosuhteet ovat yksilötasolta katsottuna hyvin monenlaiset. Ilmiön kuvaaminen ja selittäminen tutkimuksen avulla on haastavaa, sillä asunnottomuuteen ovat vaikuttamassa monenlaiset toisensa kanssa vuorovaikutuksessa olevat tekijät.

Tutkimusaineiston perusteella voi kuitenkin havaita asunnottomuuden riskitekijöiksi sekä maahanmuuttajataustaisten perheiden että yksinelävien kohdalla toisaalta henkilökohtaiseen elämään liittyvät ongelmat sekä työttömyydestä johtuva heikko taloudellinen tilanne. Tämän tutkimuksen perusteella ei voi yksiselitteisesti sanoa, kulkevatko maahanmuuttajataustaisten perheiden ja henkilöiden asunnottomuuteen johtavat polut samoja reittejä kuin kantaväestöllä. Tutkimustulokset kuitenkin osoittavat, että stereotyyppinen kuva asunnottomuudesta yksinelävän ja alkoholisoituneen miehen ongelmana ei maahanmuuttajaväestön osalta pidä paikkaansa. Tämän tutkimusaineiston valossa asunnottomon on monesti koulutus- ja työelämään siirtyvä maahanmuuttajataustainen nuori.

Yksilötason ongelmat liittyvät perheen sisäisiin ongelmiin. Nuorten osalta tämä tarkoittaa ristiriitoja vanhempien tai sukulaisten kanssa. Erityisen vaikeassa asemassa ovat esimerkiksi Suomeen pakolaisena saapuneet nuoret, jotka ovat asuneet vastaanottokeskuksissa ja myöhemmin lähisukulaisten luona. Täysi-ikäisyyden saavutettuaan he jäävät tyhjän päälle ilman suvun ja viranomaisten tukea.

Yksin elävät ajautuvat asunnottomiksi yleensä avio- tai avoeron seurauksena. Viimeksi mainittu tarkoittavat yleensä suomalaisten puolisoitten kanssa solmittuja suhteita. Eron jälkeen kontaktit valtaväestöön ovat ohuita sillä ne ovat avio- tai avoliiton aikana usein rajoittuneet suomalaisen puolison kautta luotuihin kontakteihin. Yksin elävien maahanmuuttajien päihdeongelmat eivät johda asunnottomuuteen, sen sijaan mielenterveysongelmat ja sosiaalisten verkostojen puute on vakava ongelma.

Tiedon ja kielitaidon puute nousee sekä perheiden että yksin elävien esteeksi löytää ja saada asunto. Tiedon puute tarkoittaa toisaalta todellisia tiedollisia ja taidollisia puutteita, kuten tietoteknisten laitteiden hallinta liittyen sähköisiin asuntohakemuksiin ja asunnontarjoajien sivustojen löytämiseen. Toisaalta tiedon puutteeseen voi sisältyä myös nk. kulttuurisen tiedon hallinta. Esimerkiksi ristiriidat naapureiden kanssa ja nk. etniset kerrostalokonfliktit eivät kuitenkaan nousseet tämän tutkimuksen valossa keskeisiksi kysymyksiksi. Häätöjen ja asunnonirtisanomisten syyt olivat ensisijaisesti taloudellisia eli vuokranmaksuun ei ollut rahaa.

Henkilökohtaiset ongelmat ja tiedon puute sekä perheen tai yksin elävän henkilön huono taloudellinen tilanne ovat kuitenkin vain kaksi riskitekijää. Käsillä olevan tutkimusaineiston perusteella ei voi helposti paikallistaa tai nimetä mitkä asunnottomuuden riskitekijät ovat oleellimmat asunnottomuuden torjumisessa. Kotoutumisen osa-alueiden kannalta tarkasteltuna on kuitenkin selvää, että kohtuullinen asunto ja koti ovat perheen ja yksilön kotoutumisen kannalta ensiarvoisen tärkeitä.

Tutkimuksen valossa oleellista on nähdä yksilöllisten ja yhteiskunnallisten syiden ja olosuhteiden toisiinsa kietoutuminen Maahanmuuttajien asunnottomuutta on tarkasteltava yksilötason lisäksi myös suomalaisen kotouttamispolitiikan, asuntopolitiikan ja palvelujärjestelmän kysymyksenä ja ilmiönä. Kohtuuhintaisten asuntojen löytyminen varsinkin pääkaupunkiseudulta näyttää olevan maahanmuuttajataustaisille perheille ja henkilöille miltei mahdotonta. Asunnottomille on kuntien sosiaalitoimissa järjestetty hätämajoitusta ja jälleenvuokrausasuntoja väliaikaiseen asumiseen. Kustannukset ovat näissä järjestelyissä korkeat.

Jatkotutkimuksen osalta tärkeää on saada maahanmuuttajataustaisten henkilöiden ja perheiden omat kokemukset asunnottomuudestaan esille palvelujärjestelmän kehittämistyön pohjaksi.

Maahanmuuttopolitiikka on osa kaupunkipolitiikkaa

Maahanmuuttajia vastaanottavissa maissa tulijat ovat halunneet asettua asumaan kaupunkeihin ja mieluummin suurkaupunkeihin. Vilkanen (2011, 193)) mukaan kaupunkirakenteen etninen ja sosiaalinen eriytyminen ovat kansainvälistyvien kaupunkien kehitykselle ominaisia piirteitä. Myös Suomessa suurimpien kaupunkiseutujen sosiaalinen ja etninen eriytyminen ovat tulleet ajankohtaisiksi: Suomeen muuttavat maahanmuuttajat asettuvat asumaan Helsinkiin, Espooseen, Vantaalle ja Lahteen. Maahanmuuttopolitiikka on siten osa kaupunkipolitiikkaa.

Maahanmuuttajien asunnottomuus on kasvanut ikään kuin huomaamatta viimeisten kymmenen vuoden aikana, jo vuonna 2002 Merja Rastas kirjoitti maahanmuuttajien kasvavasta asunnottomuudesta Helsingissä. Ongelma ei ole poistunut, pikemminkin kasvanut ja muuttanut muotoaan. Pääkaupunkiseudun kuntien sosiaalitoimelle jää suuri vastuu asunnottomien maahanmuuttajien kotouttamistyöstä. Sosiaalitoimi ei yksin pysty ratkaisemaan kasvavaa ongelmaa, vaan yhteistyötä olisi tehostettava kuntien asuntopolitiikan toimijoiden kanssa yhteistyössä. Erityisen huomion kohteeksi on nostettava nuoret koulutus- ja työikäiset maahanmuuttajataustaiset asunnottomat nuoret. Maahanmuuttajataustaisessa väestössä on kokonaisia perheitä ilman asuntoa tai perheitä jotka asuvat puutteellisissa oloissa. Tärkeää on huomioida että perheissä asuu pieniä ja kouluikäisiä lapsia, joiden koulunkäyntiin ja tulevaisuuteen perheiden asunnottomuus voi ratkaisevasti vaikuttaa. Suomessa tulisi huolehtia ensisijaisesti maahanmuuttajataustaisten perheiden ja nuorten hyvinvoinnista. Kunnolliset asumisolosuhteet ovat tärkein elementti inhimillisen turvallisuuden edistämisessä.

Lähteet

- Asunnottomat 2012. Asumisen rahoitus- ja kehittämiskeskus. ARA. Selvityksiä 1/2013.
- Asunnottomat 2011. Asumisen rahoitus- ja kehittämiskeskus. ARA. Selvityksiä 1/2012.
- Busch-Geertsema, Volker 2010. The Finnish National Programme to Reduce Long-Term Homelessness. Per Review in Social Protection and Social Inclusion 2010. Helsinki 2-3 December 2010. Synthesis Report. European Commission Employment, Social Affairs and Inclusion. Brussels.
- Ekholm, Elina 2012. Sopua asuinalueelle – kokemuksia konfliktien sovittelusta naapurustossa ja nuorten parissa. Teoksessa Marja Katisko & Elina Ekholm (toim) Yhteisloa metropolissa – kokemuksia sovittelusta ja näkökulmia lastensuojeluun. Diakonia-ammattikorkeakoulu B Raportteja 52. Tampere: Juvenes Print Oy, 45-103
- Hulchanski, J David; Campsie, Philippa; Chau B.Y Shirley; Hwang Stephen W & Paradis, Emily 2009. Finding Home: Policy Options for Addressing Homelessness in Canada. Cities Centre. University of Toronto.
- Geatz, Stephen; Tarasuk, Valerie S; Dackner Naomi & Kirkpatrick, Sharon 2006. "Managing" Homelessness Youth in Toronto: Mismanaging Food Access & Nutritionall Well-beig. Canadian Review of Social Policy. 58 (43), 1-19.
- Granfelt, Riitta 1998. Kertomuksia naisten asunnottomuudesta. Suomalaisen kirjallisuuden Seuran Toimituksia 702. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Forsander, Annika 2002. Luottamuksen ehdot. Maahanmuuttajat 1990-luvun suomalaisilla työmarkkinoilla. Väestöntutkimuslaitoksen julkaisusarja D 39/2002. Helsinki: Väestöntutkimuslaitos. Väestöliitto.
- Jasinskaja-Lahti, Inga; Liebkind, Karmela & Vesala, Tiina 2002. Rasismi ja syrjintä Suomessa. Maahanmuuttajien kokemuksia. Helsinki: Gaudeamus.
- Josefson, Anna-Maija 2007. Nuoret toisten nurkissa. Teoksessa Asunnottomuuskirja. Näkökulmia asunnottomien palveluiden kehittämiseen. SOCCA:n ja Heikki Waris instituutin julkaisusarja nro 13, 2007, 79-100
- Juntto, Anneli 2005. Maahanmuuttajien asuminen – integroitumista vai segregoitumista. Teoksessa Seppo Paananen (toim) Maahanmuuttajien elämää Suomessa. Tilastokeskus. Helsinki, 45-58
- Katisko, Marja 2011. Kansalaisuus työyhteisön arjessa. Maahanmuuttajien kertomuksia työelämästä. Sosiaalitieteiden laitoksen julkaisuja 2011:9. Helsinki: Unigrafia.
- Kostiainen, Eeva & Laakso, Seppo 2012. Vailla vakinaista asuntoa. Liikkuvuus asunnottomuuden ja asuntokannan välillä. Kaupunkitutkimus TA Oy. 21.9.2012.
- Laki kotoutumisen edistämisestä 30.12.2010/1386. <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/> (viitattu 1.8.2013)
- Rastas, Merja 2002. Maahanmuuttajien asunnottomuus Helsingissä. Suomen ympäristö. Ympäristöministeriö. Helsinki.

- Sarantaus, Antti 2006. Kodittomana ja muukalaisena. Asunnottomien maahanmuuttajamiesten kokemuksia elämästään Helsingissä. Pro gradu tutkielma. Helsingin yliopisto. Valtiotieteellinen tiedekunta. Yhteiskuntapolitiikan laitos.
- Sassen, Saskin 2012. The Future of the city. Urban Capabilities: An Essay on Our Challenges and Differencies. *Journal of International Affairs*. Vol 65, No 2. Spring/Summer, 85-105.
- Suomen virallinen tilasto (SVT) Väestörakenne. Helsinki: Tilastokeskus. <http://www.stat.fi/til/vaerak./kas.htm> (viitattu 25.5.2013)
- Vilkama, Katja 2011. Yhteinen kaupunki, eriytyvät kaupunginosat? Kantaväestön ja maahanmuuttajataustaisten asukkaiden alueellinen eriytyminen ja muutoliike pääkaupunkiseudulla. Helsingin kaupunki. Tietokeskus. Tutkimuksia 2011. Helsinki.

Susanna Hyväri

6 ASUNNOTTOMIEN ASUMISPALVELUT SOSIAALI-JA TERVEYSALALLE VALMISTUVIEN KUVAAMINA

Asumispalvelujen asiakaskokemukset ammatillisessa tarkastelussa

Selvitän ammattikorkeakouluopiskelijoiden opinnäytetöissään esittämiä näkemyksiä asunnottomien asumispalveluista. Työt on julkaistu vuosina 2009–2012 ja niistä suurin osa on tehty sosionomin tutkintoon johtavassa koulutuksessa. Mukana on myös terveysalan opiskelijoiden tekstejä. Tarkastelen *1) millä tavoin opiskelijat jäsentävät ja tulkitsevat asumispalveluista keräämiään asiakas- ja asukaskokemuksia sekä 2) minkälaisia palvelujen kehittämisenäkökulmia he tuovat esille*. Pohdin lopuksi kirjoituksissa esitettyjen ammatillisten viitekehysten suhdetta asumissosiaaliseen työhön ja sosiaalialan koulutuksen osaamistavoitteisiin.

Opiskelijat käsitelivät teksteissä ajankohtaisia asunnottomuuden yhteiskuntapoliittisia ja ammatillisia kysymyksiä. He tunnistavat huono-osaisuuden moninaisuuden ja yhteiskunnan sekä palvelujärjestelmien syrjäyttävät mekanismit. Asumispalveluyksikköjen, ryhmä-, kuntoutus- ja pienkotien asukkaiden yhteiskuntaan integroitumista sekä syrjäytymisen ehkäisemistä käsitellään monipuolisesti.

Kirjoitelmien aiheet painottuvat asiakkaiden ja asukkaiden kokemuksiin asunnottomuudesta sekä asumispalveluista. Palvelujen kehittäminen ei ole kaikissa töissä lähtötavoitteena, vaikka joitain palvelujen kehittämis- ja muutosehdotuksia annetaan. Osa opiskelijoista on kuitenkin tarttunut tehtäväasettelussaan erityisesti asumispalvelujen arvioinnin, laadun ja kehittämissuunnan teemoihin. Näissäkin töissä asiakasnäkökulma korostuu.

Opinnäytteet ovat luonteeltaan ammatillisesti suuntautuvia kehittämis- ja tutkimustehtäviä, joiden tavoitteena on syventää teoriaopintoja ja ammatillista näkemystä (Hakala 2004). Kehittämistehtävien kohteena ovat tavallisesti hyvinvointipalveluja tarjoavat organisaatiot ja erilaiset asiakasryhmät. Useimmilla opiskelijoilla ei ole vielä opintojen loppuvaiheessa kovin pitkää kokemusta sosiaali- ja terveysalalla toimimisesta. Mukana on kuitenkin aikaisempaa työkokemusta ja esimerkiksi toisen asteen sosiaali- ja terveysalan koulutusta hankkineita opiskelijoita.

Sosiaali- ja terveysalalle valmistuvista monet työllistyvät asumispalveluyksikköjen asiakas- ja esimiestyön tehtäviin (Nurme & Räisänen 2012). Riitta Granfeltin jäsentämä asumissosiaalinen työ (ks. Riitta Granfeltin artikkeli tässä teoksessa) onkin monien ammattikorkeakouluissa tutkintonsa suorittaneiden ammatillisen toiminnan keskeistä sisältöä. Opinnäyteteksteistä on mahdollista saada kuvaa siitä, minkälaisia näkemyksiä ja ammatillisen työn viitekehyksiä he ovat omaksuneet koulutuksen aikana. Tarkoitukseni ei kuitenkaan ole tehdä arviota opiskelijoiden ammatillisista valmiuksista tai soveltuvuudesta asumissosiaalisen työn tehtäviin. Tarkasteluni painopiste on kirjoitelmien kautta avautuvassa asumispalvelujen todellisuudessa.

Asunnottomuutta, kodittomuutta ja asumispalveluja käsittelevät opinnäytetekstit

Tarkastelun kohteena on 35 tekstiä, joista osa on perustutkinnon ja osa ylempään tutkinnon opinnäytteitä. Laajuudeltaan opinnäytteet ovat 50–100 sivun tutkimusraportin muotoon rakennettuja kokonaisuuksia ja ne ovat pääasiassa joko yksin tai parityönä kirjoitettuja. Opinnäytteet on poimittu Theseus-tietokannasta asiasanoilla: asunnottomuus, kodittomuus ja asumispalvelut. Valituilla asiasanoilla sain yhteensä 72 osumaa. Vertailun vuoksi asunnottomuutta lähellä olevilla asiasanoilla tuli osumia seuraavasti: Syrjäytyminen: 1727, päihdetyö: 824, mielenterveystyö: 794.

Kävin läpi kaikki kohteiksi valikoituneiden opinnäytetöiden tiivistelmät. Theseus-tietokanta osoitti toimivuutensa kartoituksen työvälineenä. Opinnäytetöiden tiivistelmät olivat suurimmalta osalta selkeästi ja informatiivisesti laadittuja. Lähes kaikista töistä selvisi hyvin kehittämis- ja tutkimustehtävän kohde, tavoite ja tarkoitus sekä tulokset. Yliopistoissa tehdyistä opinnäytetöistä ei valitettavasti ole saatavissa samanlaista yhteistä tietokantaa.

Käytännössä kaikki opinnäytetyöt olivat luonteeltaan tutkimustyyppisiä. Yksi opinnäytetyö oli laadittu novellin muotoon ja yksi työ oli liiketoimintasuunnitelma. Ammattikorkeakoulun opinnäytetyö on mahdollista toteuttaa erilaisina produktioina, jotka eivät noudata perinteistä tutkimus- ja kehittämistyön toteuttamis- ja raportointitapaa.

Tutkimusjoukkoon valikoituneet 72 opinnäytetyötä eivät kaikki käsitelleet suoraan asunnottomuuden, kodittomuuden tai asumispalvelun teemoja. Mukaan tuli erilaisia syrjäytymisen ja huono-osaisuuden tutkimuksia, joista monet vain sivusivat asunnottomuutta ja asumispalveluja. Valitsin 72 opinnäytetyöstä 35 opinnäytetyötä, jotka keskittyivät asunnottomuuteen ja asumispalvelujen käsittelyyn.

Luokittelin valitsemani 35 opinnäytetyötä seitsemään eri ryhmään työn keskeisten teemojen perustalta. Teemoittelu on suuntaa antava. Opinnäytetyö saattaa hyvin vastata useampaan tavoitteeseen eikä tiivistelmien perustalta ollut mahdollista täysin päätellä mikä oli kunkin työn keskeisin tema-alue.

Seuraavaan taulukkoon on eritelty tarkemman lähiluvun kohteeksi valittujen opinnäytetöiden keskeiset teemat.

Taulukko 1. Opinnäytetöiden keskeiset teemat.

Asunnottomuutta ja asumispalveluja käsittelevien opinnäytetöiden teemat	
Asiakkaiden ja asukkaiden kokemukset asumispalveluyksiköistä	13
Asumisyksikön työkäytäntöjen arviointi tai kehittäminen	8
Asunnottomuuskokemukset ja asunnottomuusura	5
Ammattilaisten kokemukset työstään asumispalveluissa	3
Työmuodon kehittäminen ja kokeileminen asumispalveluissa	3
Asunnottomuudesta selviytyminen	2
Asumispalvelujen tarve	1
Kohteeksi valitut opinnäytteet yhteensä	35

Valitsin tarkemman tarkastelun kohteeksi asumispalvelujen asukaskokemuksiin ja asumispalvelujen arviointiin sekä kehittämiseen keskittyneet opinnäytteet. Tematiikoissa näkyy opiskelijoiden suuntautuneisuus asiakastyöhön ja palvelujen kehittämiseen (Borgman 2006; Lähteinen & Tuohino 2013, 47) Tämä juontuu osaltaan myös korkeakoulujen pedagogisesta painotuksesta. Ammattikorkeakoulujen tehtävänä on suunnata opiskelijoita käytännön asiakastyön tehtäviin (Rouhiainen ym. 2010 17-18). Toisaalta työikäntöjen ja palvelujen kehittämisen tärkeyttä korostetaan opintojen kaikissa vaiheissa (Rinne 2010). Opiskelijoille ei opeteta valmiita ammatil-

lisen työn malleja ja ammattikäytäntöjä, vaan tavoitteena on omaksua erilaisiin tehtäviin tutkiva- ja kehittävä työote (Kaljonen 2008; Piironen 2011).

Asiakkaiden ja asukkaiden kokemukset asumispalveluysiköistä

Tarkastelen seuraavassa kuinka asiakas- ja asukaskokemuksia on käsitelty kuudessa opinnäytetyössä, jotka valitsin yhdestätoista tätä aihetta käsittelevästä työstä. Kaikissa valituissa töissä tutkimustehtävässä keskityttiin selvittämään asumispalveluysiköissä parhaillaan asuvien asiakkaiden kokemuksia. Kahdessa työssä asukaskokemusten tarkasteluun oli otettu mukaan myös palvelukokemukset ennen asumispalveluysikkoon siirtymistä. Alla olevaan taulukkoon on tiivistetysti esitelty opinnäytteiden keskeiset sisällöt.

Taulukko 2. Asukaskokemuksia käsittelevien opinnäytetöiden otsikot, aineistot, teemat ja tulokset.

TYÖN OTSIKKO	AINEISTOT	TEEMAT	TULOKSET
Asukkaiden kokemuksia ja kehittämisehdotuksia miesten asuntolaelämästä. Koodi: ASUKOK, OT1.	Pelastusarmeijan Alppikadun asuntola Teemahaastattelu: 10 asuntolan asukasta.	Päivän kulku. Ajatukset arjesta. Asukkaiden kehittämisehdotukset.	Menneisyydestä seuraavat ongelmat. Yhteisöasumisesta aiheutuvat ongelmat. Aukot asunnottomien palvelujärjestelmässä.
Asunnottomien päihdekuntoutujien kokemuksia asumiseen liittyvistä palveluista ja tuesta. Koodi: ASUKOK, OT2.	Tervalammen kuntoutuskeskus Teemahaastattelu: 2 naisasiakasta 8 miesasiakasta.	Kokemukset asunnottomuudesta ja palveluista. Kokemukset tuesta ja palveluista kuntoutuskeskuksessa. Tulevaisuuden suunnitelmat. Asiakkaiden kehittämisehdotukset.	Palveluiden tavoitettavuus. Palveluiden laatu. Kuntoutusprosessi ja sitä tukevat tekijät.
Asukkaiden kokemuksia tuetusta asumisesta. Koodi: ASUKOK, OT3.	Jyväskylän Nuorisojen ja Palveluasunnnot Teemahaastattelu: 5 asukasta. Kysely asukkaille.	Tuetun asumisen merkitys. Kokemukset tavoitteista. Kokemukset arjen taitojen kehitymisestä. Kokemukset ohjaajien roolista ja merkityksestä.	Ei eriteltyjä tuloksia tutkimusteemojen käsittelyn lisäksi.

Tiiviillä tuella itseenäiseen asumiseen: Nuorten kokemuksia Tiitu- projektista Koodi: ASUKOK, OT4.	Tiivistetty tukipalvelu asumiseen-projekti Teemahaastattelu: 7 nuorta asukasta.	Arki itsenäistymisen, tukimuodot ja yhteisöllisyys.	Swot-analyysi nuorten mahdollisuuksista ja uhkista tulevaisuudessa.
”Täällä on kaikki mitä mä tarvitsen, tää on mun koti” mielenterveyskuntoutujien kokemuksia asumisesta ja osallisuudesta toiminnallisessa ryhmäkodissa Koodi: ASUKOK, OT5.	Viertokodin toiminnallinen ryhmäkoti Teemahaastattelu: 5 asukasta.	Ryhmäkodissa asuminen Osallisuus.	Tehostettu asuminen luo turvallisuutta. Ryhmäkodin toiminta lisäsi aktiivisuutta ja osallisuutta. Tilar tukivat yksityisyyttä ja yhteisöllisyyttä.
Nuori aikuinen ja kaksoisdiagnoosi -vertaistukikokemuksia asumiskuntoutusyksikössä Koodi: ASUKOK, OT6.	Jouhikon asumiskuntoutus yksikkö Teemahaastattelu: 3 asukasta.	Asukkaiden vertaistukikokemukset. Vertaistuen merkitys kuntoutumisessa.	Vertaistuki tärkeää Vertaistuki auttaa arkisissa asioissa. Ohjaajien merkitys tärkeä ilmapiirin luojina. Omaiset ja ystävät sosiaalisena verkostona.

Tutkimuksen kohteeksi valittujen asumispalvelujen kirjo vaihtelee pienistä kuntouttavista ryhmäkodeista suuriin yli sadan hengen asuntoloihin. Osa yksiköistä tarjoaa itsenäistä elämää tukevia ja kuntouttavia palveluja. Esimerkiksi Tervalammen kuntoutuskeskusta käsittelevässä työssä korostetaan keskuksen antavan asiakkaille tärkeitä valmiuksia heidän siirtyessään erilaisiin asumispalveluyksiköihin. Nuorten itsenäisen asumisen tukiprojektia jäsentävässä selvityksessä painotetaan arjen taitojen opettamista ja siihen liittyvää tukea. Arjen taitojen kehittyminen nähdään tärkeäksi välivaiheeksi ennen itsenäiseen asumiseen siirtymistä. Samoin nuorille kaksoisdiagnoosi asiakkaille suunnattua asumispalveluyksikköä kuvaavassa työssä tulee esille itsenäisen elämän tukeminen ja oman elämän hallintataitojen opettelu.

Opinnäytetöiden lähiluvun jälkeen aineistosta jäsenyi neljä kaikkia opinnäytetöitä yhdistävää teemaa. Käsittelen näitä teemoja kutakin erikseen.

Kokemukset arjesta ja harjaantuminen arjen taitoihin

Asiakkaan elämä asumispalveluissa tulee ymmärretyksi ja jäsennetyksi opinnäytetöissä ennen muuta asumisena ja kokemuksina päivittäisistä tapahtumista ja toimista asumisyksiköissä. Asumisyksiköt ovat osa avopalvelujen jär-

jestelmää. Yksiköiden arkeen osallistujat ovat yleensä asukkaita ja työntekijöitä. Näin asumisyksikkö muodostaa oman sosiaalisen yhteisönsä.

Opiskelijat kuvaavat asumispalvelujen arkea ja arkisia toimintoja asukas-haastattelujen ja yksikkövierailujen pohjalta. Tutkimusten lähestymistapaan yhdistyy ammatillinen näkökulma, jossa arkisten toimintojen ja arjen tukityön jäsentäminen muodostavat keskeiset juonteet. Arjen tarkasteleminen on myös metodisiin valintoihin liittyvä seikka. Haastatteluissa ja havainnoinneissa arkiset toiminnot ovat tutkimuksen kohteina. Voitaisiin myös puhua käytäntötutkimuksesta, jossa käytäntö ymmärretään toiminnaksi ja kokemuksiksi toiminasta (Gronow 2011,33). Arkiset toiminnot ovat luonteeltaan rutiininomaisia, toistuvia, mutta niihin sisältyy myös syntyneiden kokemusten tarkastelua, reflektiivisyyttä (Hyväri & Laine 2012, 50).

Seuraavassa kaksi otetta opinnäytetöistä, joissa arjen teeman käsittelyä jäsennetään aineiston analyysin yhteydessä:

Yhdeksi teemaksi haastatteluamme valitsimme arjen. Arkeen kuului tavallisia, jokapäiväisiä asioita, kuten koulunkäynti, työ, kodinhoito sekä rahan ja palvelujen käyttö. Nuoret kertoivat melko avoimesti arjestaan, mutta tarvittaessa esitimme lisäkysymyksiä tai pyysimme heitä kertomaan jostakin asiasta enemmän. (ASUKOK, OT4.)

Ajatuksia arjesta luvussa tuon esiin ja tulkitsen ilmiöitä, jotka kuuluvat asuntolan asukkaan elämään. Päivän kulku tarjoaa eräänlaisen viitekehysten asuntolan asukkaan elämään kertomalla päivän ohjelman. (ASUKOK, OT1.)

Haastattelutilanteessa arjen kuvausten pyytäminen on helppo tapa lähestyä asukkaita ja heidän todellisuuttaan. Opiskelijat ottavat arki käsitteen ja arjen tematiikan melko itsestään selvänä asiakaskokemusten tarkastelukulmana. Arki ei käsitteellisty teksteissä teoreettisena käsitteenä eikä sen merkitystä pohdita asukaskokemusten jäsentäjänä.

Arjella on asukaskokemuksia valottavissa opinnäytetöissä kaksi toisiaan leikkaavaa sisältöä. Yhtäältä arki rakentuu toistuvina rutiininomaisina toimintoina ja tekoina, kuten yllä olevissa otteissa tuli näkyviin. Osa toiminnoista tapahtuu asumispalveluyksikön seinien sisällä, mutta myös asiointi-apu virastoissa ja palveluissa kuuluu toimintaan. Toisaalta arki tulkitaan am-

matillisen työn kohteeksi hyvin samaan tapaan kuin sosiaalialan ammattieettisissä ohjeissa tai sosionomien asiakastyön ydinosaamiskuvauksessa (Nirhamo ym. 2005; Rouhiainen-Valo ym. 2010, 18).

Pelastusarmeijan asuntolaelämää käsittelevässä opinnäytetyössä (ASUKOK,OT1.) on käsitelty laajasti asukkaiden arkikokemuksia. Tässä opinnäytetyössä tuli, muista töistä poiketen, esille useita kuvauksia arjen ankeuden ja sisältöjen puuttumisen kokemuksista. Arki ei näyttäydy tässä työssä pelkästään ammatillisen toiminnan kohteena vaan ennen muuta asukkaan kokemuksina arjesta:

Haastatteluista välittyy selvästi se, että valtaosa päivästä kuluu asuntolassa, huolimatta siitä mitä vastaaja on mieltä asuntolan viihtyvyydestä. Yli puolet kertoo, että ei jaksakaan lähteä minnekään. Yksi vastaajista kertoo, että asuntolassa vietetty aika on suoraan verrannollinen rahatilanteeseen. Jos ei ole rahaa, ei viitsi paljon liikkua: ”On jotenkin jumittunut tavallaan .. että yrittää edes vaihtaa vähän kävelyreittiä, oikoo tai yrittää mennä pidempää, että näkis edes vähän eri näköstä. Emmä tiedä. Kyllähän nuo harrastukset vähiin jää.” ..” Onhan tos toi urheilutalo, mut on vaan sellanen olo ettei huvita tehdä mitään. Et ennen mä kävin uimassa ja touhusin kaiken näköstä, mut nykyään ei huvita tehdä yhtään mitään.”

Opiskelijat ovat töissään keskittyneet ensisijaisesti asukkaiden arjen taitojen ja toimintojen selvittelyyn. Arki ja arjen taidot ovat asukkaiden osamisen ja opiskelun kohteita. Asumispalveluissa asukkaalla katsotaan olevan puutteita arjesta selviytymisessä ja näin myös tulevat ammattilaiset jäsentävät asiakaskokemuksia tästä näkökulmasta. Asukkaiden kokemukset arjen laadusta – esimerkiksi onnellisuuden ja tyytyväisyyden tunteet tai elämän arvokkuus – ovat jääneet vähemmälle käsittelylle.

Seuraavassa otteessa kuvataan nuorten tuetun asumisen arkea ja asukaskokemuksia ensisijaisesti arjen ”oppimisen” näkökulmasta:

Kaksi asukkaista nosti tärkeimmäksi asiaksi koko tuetussa asumisessa juuri arjen taitojen oppimisen ja niihin tuen saamisen. Esille nousivat asunnon yleinen kunnossapito ja järjestys, siivoaminen, tiskaaminen, roskienvienti, pyykinpesu, ruokailusta huolehtiminen, raha-asiat ja asioinnit. Erilaisissa kodinhoitotöissä kokivat ohjaajilta saadut käytännön neuvot ja esimerkit

erityisen tärkeiksi ne asukkaat joilla taidot suorittaa näitä töitä olivat heikot. Kaksi asukasta koki että ovat oppineet siivoustaitoja parhaiten kun ohjaaja on ensin näyttänyt käytännössä miten siivous tehdään. Ne asukkaat joilla taitoa erilaisiin kodinhoitotöihin jo oli, kaipasivat patistamista kotitöiden tekoon. Yksi asukas toi myös esille ettei osaa aina itse arvioida kotinsa kuntoa, joten ohjaajan kotikäynneillä tekemät huomiot ovat erittäin tärkeitä.” Tarttin jonkun joka muistuttaa ja patistaa mut siivoamaan kun ite ei oikein viittis ”Aina jää jotakin tekemättä enkä mä ite aina hoksaa millon pitäis siivota tai tehdä jotain.” (ASUKOK, OT4.)

Teksteissä arjen taitojen opiskelua ei juuri kyseenalaisteta tai jäsennetä arjen merkitystä ammatillisen työn sisältönä. Arjen taitojen opettaminen ja oppiminen ovat osa asumispalveluyksikköjen institutionaalista kontekstia. Ne kuuluvat palvelua tuottavan organisaation perustehtäviin ja jäsentävät näin ammatillista työtä. (vrt. Salo & Hyväri 2011 116-123.) Eri ammattiryhmien tehtäviä ei juuri eritellä vaan puhutaan yleisesti ohjaajista ja ohjauksesta. Siivoamista opetetaan siteeratussa otteessa mallioppimisen menetelmällä. Haastattelulainauksien avulla todennetaan asukkaiden kokevan ammattilaisten toiminnan hyvin tärkeäksi. Opinnäytetöissä ei juuri lainkaan pohdita sitä, miten eri asiakasryhmien omaksumat taidot mahdollisesti siirtyvät heidän asumisuransa seuraaviin itsenäisempiin vaiheisiin.

Arjen taitojen opettelussa toisen kokonaisuuden muodostavat toiminnot, jotka suuntautuvat asumisyksikön ulkopuolisiin palveluihin, virastoihin ja viranomaisiin:

Monet asukkaista nostivat esille, että uusiin ja jännittäviin tilanteisiin menemisessä ohjaajan rooli on turvallisuuden tunteen luomisessa. Asiointipaikoiksi nousi haastattelussa lääkäri, kela, sosiaalitoimisto ja apteekki. Vastauksista nousi esille, että ilman ohjaajan tukea asiointikäynnit olisivat jääneet helposti hoitamatta kokonaan. Koettiin myös tärkeäksi että ohjaaja muistuttaa varatuista ja sovituista ajoista, asukkaat kokevat helpottavana kun tietävät että ei tarvitse itse muistaa kaikkea. Asukkaat kokivat että yhdessä ohjaajan kanssa hoidetuista asioinneista on jäänyt hyvä mieli ja positiivinen kokemus ja siksi on oppinut ja uskaltanut käydä asioimassa itsenäisestikin. (ASUKOK, OT3.)

"Mä huomasin ettei se sossu nyt niin kauhee paikka oookkaan ja ohjaajan tuella mä sain siellä asioitani hoidettua ja musta tuntu että mua kuunnellaan. Nyt siellä käyminen on ihan arkipäivästä.".. "Lääkärissäkäynnit on kauheita, mut ohjaajan mukana olo helpottaa mun jännitystä. Ennen tuettua asumista mä en käyny ikinä lääkärissä ku mä en uskaltanu sinne yksin mennä enkä kehannu ketään pyytää mukaan." Erilaisten lomakkeiden ja hakemusten täyttämässä ja toimittamisessa asukkaat kokevat ohjaajien olevan merkittävässä roolissa. Tuloksista käy ilmi että asukkaat eivät tiedä mitä paperiasioita heidän kuuluu hoitaa ja milloin, heillä ei ole itsellään tietoa esimerkiksi eri tukimuodoista tai velvollisuuksista, esimerkkeinä oli muuttoilmoituksen tekeminen, toimeentulotukihakemus ja keltaiselta sairaspäivärahan hakeminen. Asukkaat kokivat että ohjaajien avulla he ovat saaneet heille kuuluvat etuudet ja osanneet tehdä hakemukset oikein. (ASUKOK, OT4.)

Nämä kahdeksan kymmenestä haastateltavasta, jotka kokivat saaneensa apua asumisasioihin Tervalammen kartanossa, kertoivat että siellä oli lähdetty selvittämään asumisasioita kertomalla hyvin eri vaihtoehtoista. Haastateltava kertoo, että hän on laittanut hakemuksia jatko-sijoituspaikoihin .. "Tääl on tota hitsin hyvin kaikki vaihtoehdot kerrottu ja mitä nyt pystyy. Ja mä oon nyt niitä anomuksia lähettänyt ja laittanu noita jatko-hoitoja varten ja muuta." Haastateltaville oli myös järjestetty tutustumiskäyntejä ja haastattelu-aikoja erilaisiin asumis- ja jälkihuollon palveluihin. Tutustumiskäynneillä oli sovittu haastatteluajat halukaille. Tervalammen kartanossa oli myös tuettu haastateltaviamme jatkosijoituspaikkojen haastatteluihin pääsemisessä lainaamalla kuntoutuskeskuksen autoa. (ASUKOK, OT2.)

Erilaisissa virastoissa ja palveluissa asioimisen käsittelyssä tulee esiin samoja merkityksen antoja kuin asumisyksikössä tapahtuvissa toiminnoissa. Asukkaat eivät saisi – ilman ammatillista interventioita – aikaiseksi omien asioiden hoitamista tai ne tulisivat huonosti hoidetuksi. Asiakkaiden osaamattomuus, passiivisuus ja motivoitumattomuus tulevat teksteissä esiin ikään kuin rivien välistä. Syitä passiivisuuteen ei analysoida tai pohdita sitä miten asukkaat ovat joutuneet tähän tilanteeseen.

Ammatillisen viitekehyksen näkökulmasta arki näyttäytyy tärkeänä asukkaiden kokemuksia ja ammatillista toimintaa leikkaavana ilmiönä. Arjen käsittely ja käsitteellistäminen asukkaiden elämäkulullisina ja päivittäisinä kokemuksina tulee moniulotteisimmin esille silloin, kun asukkaiden kokemuksia käsitellään heidän arjelle antamiensa merkitysten ja jäsenysten avulla. Viitekehyksen painottuessa tehtäviin ja tavoitteelliseen toimintaan asukaskokemus välittyy yksipuolisemmin. Asiakas ja asukas nähdään ammatillisten määrittelyjen ja interventioiden kohteena, tuen ja avun tarpeessa olevana toimijana. Asukkaiden osallisuuden kysymykset jäävät näissä tarkasteluissa sivurooliin.

Yhteisöllisyys asiakaskokemuksissa

Asiakkaiden kokemukset asumisyksiköiden yhteisöllisyydestä ja osallisuuden toteutumisesta tulivat esiin monesta eri näkökulmasta. Asumis- ja kuntoutusyksikön hoidollisissa ja kuntouttavissa periaatteissa saatettiin korostaa yhteisöön osallistumisen tärkeyttä (vrt. Råman ym. 2009). Yhteisöön osallistumisella tarkoitettiin opinnäytetöissä toiminnallisia tekijöitä, kuten asukkaiden mukana oloa erilaisissa ryhmissä. Toinen toistuva osallisuuteen yhdistetty aihe koski turvallisuutta, rauhaa ja yksityisyyden suojaamisen varmistumista. Kolmas osallisuuteen yhdistetty ilmiö koski sosiaalisia suhteita, joko asumisyksikössä tai sen ulkopuolella. Myös asiakkaiden vertaissuhteet nousivat esiin useimmissa töissä. Vertaissuhteita tarkasteltiin sekä asukasyhteisöön liittymisen ja siihen sitoutumisen merkityksessä että kuntouttavana ja yksilöllistä selviytymistä tukevana asiana.

Yhteisöllisyyttä ja osallisuutta käsiteltiin teksteissä hyvin samaan tapaan kuin arjen taitojen oppimista ja arjen tukemista. Samoin kuin arki voidaan jäsentää toiminnan kohteeksi myös osallisuutta voidaan luoda juuri toimintaan osallistumisen mielessä. Asumis- ja kuntoutusyksiköissä yhteisöllisyys ja osallisuus eivät toteudu niinkään asukkaiden omaehtoisina toimintoina, vaan työntekijä määrittelevät osallistavia toimintoja. Osallisuuteen suostuttelaan ja joskus velvoitetaan:

Pienryhmätoimintaa järjestetään Tiitu:ssa tiistaisin, keskiviikkoisin, torstaisin ja lauantaisin. Maanantaisin Tiitu:ssa järjestetään yhteisöpalaveri. Kaikki toiminnot ovat nuorille ilmaisia. Toimintoihin saa osallistua

oman mielenkiinnon mukaan mutta siitä on ilmoitettava yhteisöpalaverissa. Nuorten on pidettävä kiinni sopimistaan asioista. (ASUKOK, OT4.)

Yhteiset ryhmät ja asukaskokoukset koettiin tärkeiksi paikoiksi tutustua naapureihin ja sosiaalisten taitojen harjoittamiseen. (ASUKOK, OT3.)

Kuntoutusjaksolla kuntoutuja osallistuu yhteisön toimintoihin, joita ovat kokouksiin ja ryhmiin osallistuminen sekä omien vastualueiden hoitaminen. Kuntoutusjakson aikana kuntoutuja käsittelee asioita ja ongelmia yhdessä yhteisön kanssa ja osallistuu yhteiseen toimintaan yhteisössä. Yhteisöhoitoon kuuluu, että kaikki kuntoutujat sitoutuvat käsittelemään asioita yhteisön jäsenten kanssa ja osallistuvat myös päätöksentekoon. (ASUKOK, OT2.)

Opinnäytetöiden tekijät eivät erittele tai arvioi kriittisesti asumis- ja kuntoutusyksiköiden yhteisöllisen toiminnan ammatillista ohjausta. Opinnäytteissä käsitellään vähän kuntoutujien mahdollisuuksia vaikuttaa yhteisöllisen toiminnan sisältöihin. Samoin kuin arjen taidoissa näkökulma asiakkaan osallisuuteen muotoutuu työntekijöiden toiminnan perustalta. Yhteisöllisyys ja osallisuus ajatellaan sosiaalisten taitojen oppimisena ja omaksumisena. Juuri näissä taidoissa asiakkailla ja asukkailla katsotaan olevan puutteita.

Vaikka osallisuuden toteutumisen ja toteuttamisen tapoja ei opinnäytetöissä tarkastella kriittisestä näkökulmasta asiakkaiden ja asukkaiden haastatte-
luista ja niistä tehdyissä tulkinnoissa tulee esiin yhteisöllisyyden ongelmia.

Eräs haastateltava kertoo, että vaikka hän tavallaan tuntee yhteenkuuluvuutta Jauhikon asukkaiden kanssa, toisinaan olo on myös ulkopuolinen ja yksinäinen. Hänen ei ole aina helppo mennä toisten seuraan, ja joskus tekee mieli vain pysyä omassa huoneessa. Haastateltavan kokemaa yhteenkuuluvuuden tunne Jauhikon asukkaiden kanssa ei ole kovin voimakas. (ASUKOK, OT6.)

Toisaalta pari nuorta koki, etteivät yhteiset toiminnot olleet itselle kovin tärkeitä. Heille tärkein tukimuoto oli jokin muu. Muiden asukkaiden kanssa ystävystyminen ei ollut kaikille helppoa mutta kaksi nuorista mainitsi saaneen hyvän ystävän Tiitu:n kautta. Kaksi nuorista toi esiin tilan-

teita nuorten välisistä erimielisyyksistä mutta mainitut asiat oli kuitenkin saatu selvitettyä. ”Se mikä nyt on pakollista on yhteisöpalaveri kerran viikossa, et muuten sit aika vaihtelevasti osallistun.” (ASUKOK, OT4.)

Opinnäytetöissä ei pohdita yhteisöihin liittymisen ehtoja tai sitä miksi asukas- ja asiakaskokemuksissa erilaisista ryhmätoiminnoista, retkistä ja yhteisökokouksiin osallistumisesta huolimatta tulee esille yksinäisyyden kokemuksia ja ongelmia yhteisöön liittymisessä. Suhteellisen laajan käsittelyn saa myös asuinyhteisöjen ulkopuolisten suhteiden ylläpidon pulmallisuus. Vaikka useissa asumisyksiköissä vieraileminen ja jopa yöpyminen on mahdollista asukkaiden sosiaaliset verkostot jäävät hyvin niukoiksi.

Vastauksista ilmeni, että yhteydenpitoa sukulaisten kanssa pidettiin tärkeänä, koska yhteydenpito linkitti asukkaat osaltaan yhteiskuntaan. Asukkaat eivät maininneet mitään Viertokodin ulkopuolisista ystävyyssuhteista, vaan puhuivat aina sukulaisista, kun kysimme yhteydenpidosta sukulaisiin ja läheisiin. ”Ei, eik käy yökylässä ketään. Mun sukulaiset ne pysyy omissa oloissaan, niillä on omat perheensä ja tommoset ne haluu pitää ne niitten kanssa. Ois kauheet jos niitä pitäis tänne kutsuu, pieneen koppiin”.. ”Kiva nähdä sukulaisia”.. ”Juu tytär soitti just viimeviikolla ja toivotti hyvää ystävänpäivää.” (ASUKOK, OT5.)

Asumis- ja kuntoutumisyksikköjen ulkopuolisten verkostojen luominen ja ylläpitäminen eivät näyttäyty opinnäytetöissä toiminnan tai reflektoinnin kohteina. Suku- ja ystävyyssuhteiden olemassaolon merkitykset tunnistetaan, kuten yllä olevassa otteessa. Silti niitä ei ymmärretä tavoiteltaviksi tai kehitettäviksi toimintamuodoiksi. Yllättäen muut kuin asumisyksikön sisäiset suhteet näyttävät jäävän ikään kuin anomaliaksi. Asukkaiden sosiaaliset verkostot tunnistetaan, mutta niitä ei nähdä asukkaiden kokemuksia jäsentävänä seikkana, eikä suoraan ammatillisen työn kannalta tärkeinä sisältöinä.

Vertaissuhteiden ja vertaistoimintojen käsittelyn yhteydessä avautuu selkeimmin näkökulma asiakkaiden omaehtoisen osallisuuden ja osallistumisen mahdollisuuksiin. Asiakkaiden keskinäiset solidaariset siteet tunnustetaan hyvin ja opiskelijat myös korostavat suhteiden erilaisia merkityksiä.

Kaikki haastateltavat tuntevat jonkinlaista yhteenkuuluvuutta Joushikon asukkaiden kanssa. Jokaisella haastateltavalla on Joushikossa joku läheisempi kaveri tai ystävä. Yhdellä haastateltavalla on voimakas yhteenkuuluvuuden tunne Joushikon muihin asukkaisiin. Kahdella haastateltavalla on tunne, että samankaltainen tausta ja elämäntilanne yhdistää Joushikon asukkaita, ja toiset ovat ikään kuin naapureita. Yksi haastateltava on kokenut Joushikossa myös yksinäisyyden ja ulkopuolisuuden tunteita. (ASUKOK, OT6.)

Vertaistuki ja vertaisryhmis eivät kuitenkaan itsestään selvästi ratkaise yksinäisyyden ja ulkopuolisuuden tunteita. Asumispalveluyksiköissä asukas ei useinkaan ole valinnut yhteisöä johon muuttaa asumaan. Luotettava ja turvallinen vertaissuhde tai vertaisryhmis saattaa muotoutua asumisyksikön ulkopuolella.

Asumispalvelujen kehittäminen

Asumispalvelujen kehittämistä käsiteltiin kymmenessä opinnäytetyössä. Näistä neljä opinnäytetyötä käsitteli asiakastytytyväisyyttä tai asiakaspalvelujärjestelmän kehittämistä. Kolmessa opinnäytetyössä keskityttiin asumispalvelujen työkäytäntöjen tai palvelujen monimuotoisuuden kehittämiseen. Kahdessa opinnäytteessä kokeiltiin ja kehitettiin erityistä työmuotoa. Yksi opinnäytetyö tarkasteli asukastietojen ja tilastollisen analyysin avulla, mitkä tekijät vaikuttivat asumispalveluista itsenäiseen asumiseen siirtymiseen

Olen valinnut tarkemman lähiluvun kohteeksi viisi asumispalvelujen kehittämiseen keskittynyttä opinnäytetyötä, jotka tuovat esiin jokaisesta edellä jäsenneetystä ryhmästä vähintään yhden työn. Koska asukastytytyväisyyttä ja -palautteita käsiteltiin eniten otin mukaan tästä ryhmästä kaksi työtä. Seuraavaan taulukkoon on tiivistetysti esitelty näiden opinnäytetöiden keskeiset sisällöt.

Taulukko 3. Kehittämistä käsittelevien opinnäytetöiden otsikot, aineistot, teemat ja tulokset.

TYÖN OTSIKKO	AINEISTOT	TEEMAT/TAVOITE	TULOKSET
Asukaspalautekyselyn kehittämisprosessi Koisorannan palvelukeskuksen Arvi-yhteisössä Koodi: ASKE, OT1.	Koisorannan palvelukeskus. Arvi-yhteisö. Haastattelu ja kysely: 2 asumispalvelun asukasta. Sähköposti-kysely työntekijöille.	Asukkaiden äänen kuuleminen kehittämisessä. Asukaspalautelomakkeen kehittäminen yksikön käyttöön.	Asukaspalautelomakkeen luominen ja testaaminen. Asukaspalauteen käsittely- ja hyödyntämismalli. Asiakaslähtöisyyden kehittäminen.
Asukkaan ääni esiin asukastyytyväisyyskyselyn kehittämisprosessissa Koodi: ASKE, OT2.	Viidakkokujan tuetun asumisen yksikkö. Haastattelu.	Asukkaiden osallisuuden vahvistaminen ja asukkaiden ottaminen osaksi kehittämistyötä	Asukastyytyväisyyslomakkeen luominen ja testaaminen yhdessä asukkaiden kanssa. Asukkaiden osallistumisen kehittäminen.
Asunnosta kodiksi: dialogin avulla onnistuneeseen asumiseen Koodi: ASKE, OT3.	Puolistrukturoitu teemahaastattelu: 6 asunnottomuuden kokenutta kokemus-asiiantuntijaa.	Dialogisen suhteen merkitys hyvän asumisen kriteerien toteutumiseen.	Dialogisissa suhteissa suuria puutteita tarpeenmukaisen asumismuodon hankinnassa. Hyvän asumisen kriteerit eivät täyty nykyisessä asumismuodossa. Kokemusasiantunteumuksen käyttöä tulisi lisätä kehittämistyössä.
Asuntola-asumisesta asumisvalmennukseen: Lahden A-klinikkatoimen tuetun asumisen kehittämistyö Koodi: ASKE, OT4.	Lahden A-klinikkatoimen asumispalveluiden asumisosasto Puolistrukturoitu haastattelut: 5 entistä asuntola-osaston asiakasta ja 3 työntekijää	Etsittiin keinoja päihde- ja kaksoisdiagnoosi-asiakkaiden elämänhallinnan lisäämiseksi asumiseen suuntautuvan tuen avulla	Elämänhallintaa lisääviksi tekijöiksi nousivat esiin: päihteettömyys, toimintamahdollisuudet, resurssit ja verkostotyö. Tulosten perusteella luotiin toimintamalli, jossa korostuu ratkaisukeskeisyys, yhteisöllisyys, toiminnallisuus ja verkostotyö.

Puolimatkan talo: Toukolakodin asu- misyksikön päihde- kuntoutusjakson on- nistuneeseen läpi- käymiseen vaikutta- neita tekijöitä. Koodi: ASKE,OT5.	Toukolakoti. Toukolakodin asukastiedot vuosilta 2001-2010.	Päihdekuntoutuksen onnistumiseen vaikuttavat tekijät.	Kuntoutujien aktii- visuus yhteisössä ja vastuuttaminen näyttivät edesautta- van kuntoutuksen onnistunutta läpi- käyntiä. Myös työl- listyminen ja opiske- lemaan pääseminen edesauttoivat kun- toutumista.
--	---	---	---

Toisin kuin asukas- ja asiakaskokemuksia käsittelevissä opinnäytöissä asu-
mispalvelujen kehittämisenäkökulmissa korostui selkeämmin asiakkaiden ää-
nen, osallistamisen ja vaikuttamisen teemat. Vaikka arjen taitojen opiskelu,
toiminnallisuus ja yhteisöllisyys olivat mukana teemoina asiakkaan itsenäistä
osallistumista ja aktiivisuutta tuotiin monipuolisesti esille. Myös kokemus-
asiantuntemusta ja sen merkitystä palvelujen kehittämisessä painotettiin.

Asiakkaan ääni ja osallistaminen

Viidestä tarkemman lähiluvun kohteeksi valitusta asumispalvelujen kehittä-
miseen keskittyneestä opinnäytetyöstä kolme käsitteli asiakkaan äänen kuu-
lemista, osallistamista ja vaikutusmahdollisuuksia. Seuraavissa otteissa tulee
esiin opinnäytteiden johdannoissa muotoiltuja tavoitteenasetteluja:

*Koimme myös itse aiheen hyvin tärkeäksi, koska meistä sosiaalialanyössä
on äärimmäisen olennaista asiakkaiden ajatusten kuuleminen ja heidän
mielipiteidensä huomioiminen kaikessa toiminnassa. Halusimme näin ol-
la yhtenä osana nostamassa asukkaiden ääntä kuuluville Arvissa ja ottaa
heidät asiantuntijoina mukaan asiakaskyselyn laadintaan ja sitä kautta
työn kehit-tämiseen yhdessä työntekijöiden kanssa. (ASKE, OT1.)*

*Yritämme selvittää, onko asunnottomalla ihmisellä ollut sanavaltaa asut-
tamisprosessissa. (ASKE, OT3.)*

*Opinnäytetyössämme pyrimme saamaan Viidakkokujan tuetun asumisen
yksikön asukkaat mukaan kehittämistyöhön asukastytyväisyys-kyselylo-
makkeen kehittämisprosessin avulla. Kyselylomakkeen kautta ja sitä yhdes-
sä työstämällä asukkaat saavat äänensä kuuluviin. He pystyvät sen avul-*

la tuomaan esille omia kehitysehdotuksiaan Viidakkokujan tuetun asumisen yksikön tarjoamista palveluista ja niiden laadusta sekä vastaavuudesta heidän tarpeisiinsa. Tällä tavoin asukkaat osallistuvat työn ja palveluiden kehittämiseen yhdessä henkilökunnan kanssa. (ASKE, OT2.)

Useimmissa teksteissä oli useita ajankohtaiseen keskusteluun liitettyjä näkökulmia asiakasosallisuudesta ja niitä oli sovellettu valittuun tutkimus- ja kehittämistehtävään. Kaikissa neljässä asukaspalautetta ja asukastyytyväisyyttä käsittelevässä työssä opiskelijat olivat ottaneet asiakkaat mukaan palautejärjestelmän ja asiakaspalautelomakkeiden laadintaan.

Dialogista asiakasprosessia käsittelevässä työssä haastattelun kohteina olivat kokemusasiantuntijat, jotka määriteltiin seuraavasti.

Kokemusasiantuntijuuden idea on se, että kokemuksen haltijaa pidetään luotettavana tietolähteenä omasta tulkinnastaan siitä, mitä hänelle on tapahtunut. Ihmiset arvostavat enemmän sellaista tietoa, jonka he saavat sellaisilta ihmisiltä, joilla on omakohtainen kokemus asiasta: omakohtainen kokemus jostakin tapahtumasta auttaa usein ymmärtämään sitä. (ASKE, OT3.)

Otteessa asiakkaat ja kokemusasiantuntijat määrittivät kokemuksellisen tiedon ”luotettavina tietolähteinä”. Jos otteen ammatillista viitekehystä vertaa asiakaskokemuksia valottaviin opinnäytetöihin erona on, että asiakas ei näyttäyty ensisijaisesti ammatillisen toiminnan kohteena tai ohjauksen ja neuvonnan vastaanottajana, vaan ammattilaisen kannalta tärkeiden tietojen, tulkintojen ja näkemysten lähteenä. Kiinnostava yksityiskohta otteessa ovat myös ”ihmiset”, jotka arvostavat omakohtaista kokemusta ja sitä kautta asioiden ymmärtämistä. Toisin sanoen, asioiden ja ilmiöiden kokemuksellinen jakaminen auttaa ymmärtämistä ja sitä myös arvostetaan. Tätä voisi tulkita ammatillisen viitekehysten sisään upotetuksi maallikkokehykseksi (Leppänen 2002, 68-69).

Samassa opinnäytetyössä käsitellään kokemusasiantuntijoiden tulkintoja ammatillisesta toiminnasta. Seuraavassa otteessa tuodaan esiin opinnäytetöissä aika harvinainen näkökulma kielelliseen vuorovaikutukseen:

Osa haastatelluista kertoo opetelleensa ja osaavansa sosiaalityöntekijöiden käyttämän ammattikielen. He ovat vaatineet ns. ruohonjuuritason kieltä työntekijöiltä, jos he eivät ole sitä automaattisesti käyttäneet. Yksi mainitsi ymmärrettävän kielen käyttämisen olevan hyvin tärkeää, jotta asiakas tietää, mitä tilanteessa tapahtuu. (ASKE, OT3.)

Asiakkaiden omaksuma ammatillinen kieli ja kielipeli tulee esiin otteen alussa. Kokemusasiantuntijoiden kerrotaan lisäksi vaatineen ”ruhonjuuritason kieltä”, jonka voisi jälleen tulkita maallikkokehyksen ottamiseksi mukaan ammatilliseen yhteyteen. Otteessa tulee hyvin näkyviin valtasuhteen jäsenitys. Asiakkaalla katsotaan olevan oikeus sellaiseen tietoon, joka on hänen kannaltaan tärkeää tilanteen ymmärtämisessä. Asiaksnäkökulmasta tuodaan näkyviin kuinka olennaista on, että ammattilaiset ymmärtävät ja käyttävät asiakkaiden kokemuksellista kieltä.

Dialogista asiakassuhdetta käsittelevässä työssä syntyy useita kriittisiä asiakkaiden vaikutusmahdollisuuksia korostavia näkemyksiä. Seuraavassa otteessa asiakkaan kuuleminen ja hänen vaikutusmahdollisuutensa koskevat asumishaastattelua, jossa tehdään päätöksiä asumispalvelun valinnasta.

Vain yksi vastaaja kertoi sosiaalityöntekijän asettuneen hänen asemaansa ja katsoneen tilannetta hänen kannaltaan. Missään asumishaastattelussa vastaajat eivät ainakaan maininneet, että heidän mielipiteidensä perusteella mitään olisi tehty eri tavalla. Ristiriitoja oli saatettu jopa vältellä. (ASKE, OT3.)

Asiakkaan aito kuuleminen edellyttää tekijöiden mukaan kykyä asettua asiakkaan asemaan, kohdata ristiriitoja ja toimia niin että asiakkaan mielipiteellä on selkeä vaikutus päätöksenteossa.

Asumispalvelujen tuloksellisuus

Kaksi viidestä asumispalvelujen kehittämiseen keskittyneestä opinnäytetyöstä selvittää ja kehittää asukkaan onnistunutta tai tuloksekasta palveluprosessia. Seuraavassa jälleen opinnäytetekstien johdantojen tavoitteenasetteluja:

Asuntolaosastolle kehitetään asumisvalmennuskäsitteen alle toimintamalli, jonka avulla päihde- ja mielenterveysongelmista kärsivien lahtelaisten pitkäaikaisasunnottomien on mahdollista kasvattaa resurssejaan asunnon saannin ja saadun asunnon pitämisen suhteen. (ASKE, OT4.)

Toukolakodin toiminta-ajatuksena on saada jokainen asiakas asettamaan omat tavoitteensa päihteettömän elämäntavan omaksumisessa ja itsenäiseen asumiseen valmentautumisessa. Tutkimuksessamme pyrimme ottamaan selvää, mitkä erityisesti yhteisölliset ja henkilökohtaisiin taustoihin liittyvät tekijät edesauttavat Toukolakodin asiakkaita pääsemään näihin tavoitteisiin? Löytyisikö kenties jonkinlainen profiili menestyvälle päihdekuntoutujalle. (ASKE, OT5.)

Molemmissa opinnäytetöissä asunnottomuus koskee päihdeongelmaisia asiakkaita. Päihteettömän elämäntavan omaksuminen ja sen tukeminen ovat keskeinen osa palveluprosessia. Asuminen itsenäisesti omassa useimmiten vuokra-asunnossa, päihteettömään elämäntapaan sitoutuminen ja oman elämän tavoitteiden esim. koulutuksen ja työn saaminen ovat keskeisiä onnistuneen asumispalveluprosessin lopputuloksia. Ensimmäinen ote koskee Lahden A-klinikan asumispalveluja. Tekijä on työskennellyt useita vuosia asumispalveluyksikössä ja kehittää työssään päihkeitä käyttäville lahtelaisille pitkäaikaisasunnottomille tarkoitettua asumisvalmennusta. Toisessa otteessa kaksi opiskelijaa selvittää asukastietojen perusteella onko mahdollista paikantaa tiettyjä selkeitä tekijöitä, jotka edesauttavat asumispalvelun onnistumista. Tutkimusjaksoksi valitulla ajanjaksolla vuosien 2001- 2010 välisenä aikana Toukolakodissa on ollut kirjautuneena 258 asiakasta, joista hoitojakson loppuun suoritti 85, eli 32,9 % asiakkaista. Kuntoutusjakson keskeyttäneiden osuus on vastaavasti 67,1 %.

Asumisvalmennuksen mallia kehittävässä opinnäytetyössä aineistoina käytetään asukashaastatteluja, joita tehtiin viisi. Ammattilaisia haastateltiin yhteensä kolme. Asukkaiden ja ammattilaisten haastattelut tekijä analysoi ja käsittelee erikseen. Haastattelujen tulokset kootaan yhteen yhdistämällä molempien ryhmien keskeiset analyysien tulokset.

Sekä asukkaiden että työntekijöiden haastatteluista tekijä nostaa esiin asukkaiden aktiivisuuden ja toiminnallisuuden keskeisiksi tekijöiksi onnistuneen asumisprosessin toteutumisessa. Seuraavat otteet on poimittu yh-

teenvetoluvusta, joka käsittelee asiakkaiden ja ammattilaisten haastatteluis-
ta saatuja tuloksia:

Toiminnallisuus käsittää haastatteluaineistojen perustalta laaja-alaisen asi-
akkaaseen suuntautuvan ja hänen omia resurssejaan tukevan toiminnan:

- *Asiakkaiden oma aktiivisuus ja positiivinen asenne toimintaan, toimin-
nallisuuteen ja oman elämänhallintansa kehittämiseen on ensisijaisen tär-
keä. Työntekijöiden tehtävänä on tukea asiakkaan pyrkimyksiä tässä ke-
hittämisessä.*
- *Asiakkaiden oma aktiivisuus olisi tässä hyvä apu, vertaistuki ja esimer-
kiksi joidenkin ryhmien toteuttaminen asiakasvoimin lisäisi toimintoja ja
vapauttaisi henkilökunnan aikaa esimerkiksi henkilökohtaisiin keskus-
teeluihin asiakkaiden kanssa.*
- *Yhteisölliset elementit, esimerkiksi asiakkaiden omatoimisuus ryhmien
järjestämisessä vahvistavat sosiaalisia taitoja.*
- *Aika ajoin asiakkaat tiedustelevat mahdollisuutta käydä tutustumassa
asiakkaitamme kiinnostaviin palveluihin ja ryhmiin. Osan tutustumis-
käynneistä voisivat asiakkaat organisoida itsenäisesti ja silti työntekijä voi-
si lähteä mukaan. (ASKE, OT4.)*

Asiakastietojen pohjalta asumispalvelun onnistuneisuutta selvittelevässä
opinnäytteessä päädytään hyvin samansuuntaisiin tuloksiin kuin edellä kä-
sitellyssä opinnäytetyössä.

*Tutkimusongelmaamme saimme mielestämme tulosten myötä vastauk-
sia, jotka antavat vahvoja viitteitä tietyistä päihdekuntoutujan menestyk-
seen eli päihitteettömyyteen ja itsenäiseen asumiseen edesauttavista tekijöis-
tä. Oma aktiivisuus niin asumisyksikössä kuin sen ulkopuolellakin, toisin
sanoen halu ja motivaatio työntekoon, -hakuun ja opiskeluun, sekä mah-
dollisimman vahva sosiaalinen verkosto tulivat selkeästi esiin keskeyttänei-
siin vertailtaessa. Tästä voisi päätellä, että myös henkilökunnan panostus
heti asiakkaan sisään muutosta alkaen tämän aktiivisuuden ja motivaai-
tion herättämiseen olisi tärkeää. (ASKE, OT5.)*

Toiminnallisuus ja aktiivinen osallistuminen jäsennetään tuloksekkaan asu-
misprosessin edellytyksiksi molemmissa edellä käsitellyissä teksteissä. Teki-

jät myös korostavat, että juuri asukkaiden omasta toiminnasta, motivaatiosta ja kiinnostuksen kohteista kumpuavat toimintamuodot ovat olennaisia kuntoutumisen ja itsenäisen elämisen ehtoja.

Ammatilliset viitekehykset ja asumissosiaalinen työ

Asumissosiaalisella työllä voidaan tarkoittaa kaikkia niitä toimintoja, joilla vahvistetaan asiakkaiden asumisvalmiuksia eli kykyä itsenäiseen ja omaehtoiseen asumiseen ja elämäntapaan. Työtä voidaan tehdä sekä ennaltaehkäisevässä että kuntouttavassa merkityksessä. Ennaltaehkäisyllä tarkoitetaan toimia, joilla pyritään estämään asumista vaarantavien riskien toteutuminen. Kuntouttava työ on luonteeltaan voimavarasuuntautunutta eli korostetaan asiakkaiden aktiivisuutta, itsemääräämisoikeutta ja vapautta vaikuttaa asuinpaikkaan ja asumisen luonteeseen. (ks. Riitta Granfeltin artikkeli tässä teoksessa.)

Tarkasteluni kohteeksi valikoituneet opinnäytetekstit voidaan tulkita versioiksi asumissosiaalisen työn ammatillisista viitekehyksistä. Valitessaan asumispalveluihin kuuluvia ilmiöitä tutkimus- ja kehittämistyö kohteiksi opiskelijat ovat samalla jäsentäneet palveluorganisaatioiden kannalta keskeisiä ammatillisen työn sisältöjä. Asumisen ja arkielämän tuki samoin kuin erilainen asiantuntijapuoli viranomaisten kanssa ovat mahdollista tulkita asumisvalmiuksia edistävän työn osa-alueiksi.

Opinnäytetöiden ammatillisissa viitekehyksissä esiintyy samoja jännitteisiä ja ristiriitaisia ulottuvuuksia kuin mitä asumispalveluja koskevissa keskusteluissa ja syrjäytymisen tutkimuksissa tulee esiin. Sosiaalityössä kontrolloivien ja tukevien työotteiden välinen suhde on ammatillisen toiminnan klassinen dilemma (Juhila & Raitakari 2010; Juhila ym. 2010). Auttamistyössä pyritään välttämään asiakasta leimaavaa kieltä eikä haluta luoda kuvaa vaikeista tapauksista (Laine 2008, 234). Teksteissä asiakkaita ei haluta tulkita taitamattomiksi, haluttomiksi tai motivoitumattomiksi, vaikka samalla korostetaan tukityön tarpeellisuutta ja välttämättömyyttä työn kohteena olevissa asiakasryhmissä.

Toimintaan ja yhteisöllisyyteen aktivointi on tulkittavissa sosiaalisen integraation edistämiseksi ja syrjäytymistä ehkäiseväksi toiminnaksi (Juhila 2006, 61-61). Osallistumista erilaisiin asumispalveluyksikköjen yhteisöpalvelureihin, ryhmätoimintoihin, harrastustoimintaan pidettiin erittäin tärkeä-

nä. Yhteisölliseen toimintaan sekä suostuteltiin että velvoitettiin. Sosiaaliset suhteet ja verkostot asumispalveluyksikön ulkopuolelle jäivät kuitenkin vähäiselle käsittelylle. Hyvin harvassa kirjoitelmassa edes käsiteltiin perhe-, sukulaisuus- ja ystävyys-suhteiden merkitystä. Tämä on huomioin arvoista erityisesti siitä syystä, että asumispalvelujen tavoitteena on luoda valmiuksia täysivaltaiseen yhteisöjen jäsenyyteen.

Asiakkaiden ja palvelukäyttäjien osallistumisesta kehittämistyöhön ja vaikuttamismahdollisuuksista on muotoutunut viime vuosien sosiaalialan keskustelun kestoaiheita (Hyväri & Salo 2011; Kivipelto & Kotiranta 2011; Laitila 2010, Wallcraft ym.2009). On puhuttu myös voimavaraistumisesta ja valtaistumisesta (Kuronen 2004). Nämä teema tulivat esiin erityisesti kehittämiseen keskittyneissä opinnäytetöissä. Tekijät loivat asumisyksikköihin palautejärjestelmiä, joita ei aikaisemmin ollut käytössä. Opiskelijat osallistivat palautejärjestelmien ja palautelomakkeiden laatimiseen sekä asiakkaat että ammattilaiset. Asiakkaista ja asukkaista puhuttiin asiantuntijoina ja heiltä ajateltiin saatavan arvokasta tietoa palvelujen kehittämisen käyttöön. Asumispalvelujen tuloksellisuutta kehittävässä teksteissä korostui asukkaiden omaehtoinen toiminta niin asumispalveluyksikössä kuin sen ulkopuolellakin.

Asumissosiaalisen työn asumisvalmiuksia tukevaa työtä on mahdollista peilata niihin osaamisalueisiin, joita ammattikorkeakoulujen sosiaalialan koulutuksen katsotaan tuottavan. Asukaskokemuksia käsittelevien töiden aiheet tulevat hyvin lähelle asiakastyön osaamisen kompetenssimäärittäyksiä, joissa korostetaan asiakkaiden tarpeiden ymmärtämistä, yksilön kasvun ja kehityksen tukea eri elämäntilanteissa sekä tukea ja ohjausta erilaisten asiakkaiden ja asiakasryhmien arjessa. Vastaavasti kehittämistyön suuntautuneissa opinnäytetöissä näyttäisi korostuvan kriittisen ja osallistavan yhteiskuntaosaamisen kompetenssit, joissa painotetaan epätasa-arvoa ja huono-osaisuutta tuottavien rakenteiden analyysia, kansalaisten osallisuuden vahvistamista ja vaikuttamistyötä yhteistyössä asiakkaiden ja muiden toimijoiden kanssa. (Rouhianen- Valo ym. 2010, 18, 20.)

Asumissosiaalisen työn ammatillisen viitekehyksen kehittämisessä olisi tärkeää selvittää millä tavoin asiakastyön osaamisen tukea ja ohjausta painottava työote on mahdollista yhdistää kriittiseen ja osallistavaan yhteiskuntaosaamiseen. On myös esitetty, että huolenpitoa ja normalisointia korostava

työote on ristiriitaisessa suhteessa osallistavaan, kriittiseen ja valtaistavaan sosiaalityöhön (Juhila 2006, 171).

Asumispalveluissa tehdään työtä yhteiskunnan marginaaliin ajautuneiden ihmisten parissa. Näillä ihmisillä on usein monia sosiaalisia ja terveydellisiä ongelmia, joiden korjaamisessa tarvitaan eri ammattiryhmien ja kansalaistoimijoiden yhteistyötä. Vaikeasti syrjäytyneiden ihmisten auttamisessa konkreettinen tuki ja ohjaus sekä yhteiskuntaan osallistaminen ja kansalaisuuden vahvistaminen on mahdollista nähdä myös toisiaan täydentävinä, jopa toisiaan edellyttävinä asumissosiaalisen työn ulottuvuuksina. Molemmat näkökulmat ja ammatillisen työn viitekehykset tulisi saada vuoropuheluun keskenään sekä sosiaali- ja terveysalan koulutuksissa että asumissosiaalityön arjessa.

Lähteet

- Borgman, Merja 2006. Sosionomit AMK 2015. Teoksessa: Matti Vuorensyrjä, Merja Borgman, Mikko Mäntysaari, Tarja Kemppainen & Anneli Pohjola Sosiaali-alan osaajat 2015. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, 157-229.
- Gronow, Antti 2011. From Habits to Social Structures. Pragmatism and Contemporary Social Theory. Peter Lang. Internationaler Verlag der Wissenschaften: Frankfurt am Main,
- Hakala, Juha 2004. Opinnäyteopas ammattikorkeakouluille. Tampere: Gaudeamus Kirja.
- Hyväri, Susanna & Laine, Terhi 2012. Osallistavan kehittämisen perusteita. Teoksessa Hannu Kotila ja Arto Mutanen (toim.) Käytäntöä tutkimassa. Haaga-Helian julkaisusarja 2/2012. Helsinki: Haaga-Helia, 48-62.
- Hyväri, Susanna. & Salo, Markku. 2011. Miksi asumispalvelujen kehittämisessä tarvitaan palvelujen käyttäjien osallistumista? Suuntaaja (1), 13-17.
- Juhila, Kirsi 2006. Sosiaalityöntekijöinä ja asikkaina. Sosiaalityön yhteiskunnalliset paikat ja tehtävät. Tampere: Vastapaino.
- Juhila, Kirsi & Hall Christopher & Raitakari Suvi 2010. Accounting for Clients' Troublesome Behaviour in a Supporting Housing Unit. Journal of Social Work 10(1), 59-79.
- Juhila, Kirsi & Raitakari, Suvi 2010. Ethics in Professional Interaction: Justifying the Limits of Helping in a Supported Housing Unit. Ethics and Social Welfare 4(1), 57-71.
- Kaljonen, Päivi 2008. Rinnalla kulkien asiakkaan asialla – sosiaaliohjaus sosiaalitoimiston aikuistyössä. Teoksessa Leena Viinamäki (toim.) 14 puheenvuoroa sosionomien (AMK) asemasta Suomen hyvinvointiasiantuntijajärjestelmässä. Kemi-Tornion ammattikorkeakoulun julkaisuja Sarja A: Raportteja ja tutkimuksia 2/2008. Kemi: Kemi-Tornio ammattikorkeakoulu, 49-61.
- Kivipelto, Minna & Kotiranta, Tuija 2011. Valtaistumisen vaikuttavuuden arviointi. Miten voisimme edistää sitä sosiaalityössä? Janus 19(2), 122-142).
- Kuronen, Marjo 2004. Valtaistumista vai voimavaraistumista – feministisiä näkökulmia empowermentiin sosiaalityön käsitteenä ja käytäntönä. Teoksessa Marjo Kuronen, Riitta Granfelt, Leo Nyqvist & Päivi Petrelius (toim.) Sukupuoli ja sosiaalityön. Sosiaalityön tutkimuksen 3. vuosikirja. Jyväskylä: PS-Kustannus, 277-296.
- Laine, Terhi 2008. Sosiaaliohjaus ja asiakkaan subjektiasema diakonissalaitoksissa. Janus 16(3), 228-224.
- Laitila, Minna 2010. Asiakkaan osallisuus mielenenterveys- ja päihdetyössä. Fenomenografinen lähestymistapa. Kuopio: Itä-Suomen yliopisto ja Etelä-Pohjanmaan sairaanhoitopiirin kuntayhtymä.
- Leppänen, Maarit 2002. Sosiaalityön toiminnan kehykset. Työntekijän ja asiakkaan kohtaaminen sosiaalitoimistossa. Pro gradu. Jyväskylän yliopiston sosiologian laitos.

- Lähteinen, Sanna & Tuohino, Noora 2013. Kahden sosiaalialan korkeakoulututkinnon suorittaneiden käsitykset alan korkeakoulutusten tuottamasta osaamisesta. *Janus* 21(1), 41- 48.
- Nirhamo, Marika; Alanko-Nulkinen, Mirja; Autti, Lilli; Kivinen, Outi; Koskinen, Marja-Leena; Kumpula, Anne; Mäkinen, Päivi; Seppälä, Anja; Sinkko, Päivi & Tuusa, Matti 2005. *Arki, arvot, elämä, etiikka*. Sosiaalialan ammattilaisen eettiset ohjeet. Helsinki: Talentia.
- Nurme, Kirsi & Räisänen, Enni 2011. Vastavalmistuneiden urapolut 2011. Vuosina 2009-2010 valmistuneiden Talentian jäsenten sijoittuminen työelämään. Helsinki: Talentia.
- Piironen, Hannu 2011. Sosiaalityön korkeakulumaailmassa. *Janus* 19 (3), 275-278.
- Rinne, Päivi 2010. Sosionomi (AMK) osaamisen haasteet muuttuvissa palvelurakenteissa. Teoksessa Leena Viinamäki (toim.)-Sosionomin ammatti ja työ 2010-2025 Havaintoja ja päätelmiä sosionomien (AMK & ylempi AMK) profilista Suomen hyvinvointiasiantuntijajärjestelmässä. Kemi-Tornion ammattikorkeakoulun julkaisuja. Sarja A: Raportteja ja tutkimuksia 3/2010. Kemi: Kemi-Tornion ammattikorkeakoulu, 122-138.
- Rouhiainen-Valo Tuula; Rantanen, Teemu; Hovi-Pulsa, Raija & Tietäväinen, Sirpa 2010. Kompetenssit sosionomin (AMK ja ylempi) ydinosaamisen avaajina. Teoksessa Leena Viinamäki (toim.) Sosionomin ammatti ja työ 2010-2025. Havaintoja ja päätelmiä sosionomien (AMK & ylempi AMK) profilista Suomen hyvinvointiasiantuntijajärjestelmässä. Sarja A: Raportteja ja tutkimuksia 3/2010. Kemi: Kemi-Tornion ammattikorkeakoulu, 9-36.
- Råman, Päivi; Helin, Heidi; Virtanen, Paula & Forsman, Soile 2009. Asukkaiden ääni – kohti asukkaiden yhteisöllisyyttä ja vertaitukea. Teoksessa Sanna Sunikka, Ullamaija Seppälä, Riitta Granfelt (toim.) Asunnottomuskirja. Näkökulmia asunnottomien palvelujen kehittämiseen. SOCCAn ja Heikki Waris –instituutin julkaisusarja nro. 13. Helsinki: Pääkaupunkiseudun osaamiskeskus SOCCA, 57-78.
- Salo, Markku & Hyväri, Susanna 2010. Kokemalla Kohdattu, tutkimalla tulkittu. Psykiatrinen osastohoito ja asunnottomien tukipalvelut kokemusarvioinnin kohteina Helsinki: Mielenterveyden keskusliitto.
- Wallcraft, Jan; Schrank, Beate & Amering Michaela (ed.) 2009. *Handbook of Sevice User Involvement in Mental Health Research*. UK, West Sussex: Wiley-Blackwell.

Käytetyt opinnäytetyöt:

- Friberg, Salla & Klemetti, Emilia 2010. Nuori aikuinen ja kaksoisdiagnoosi – vertaistukikokemuksia asumiskuntoutusyksikössä. Sosiaalialan koulutusohjelma. Metropolia ammattikorkeakoulu.
- Holli, Sami & Holm, Tuomo 2010. PUOLIMATKAN TALO. Toukolankodin asumisyksikön päihdekuntoutusjakson onnistuneeseen läpikäymiseen vaikuttaneita tekijöitä. Sosiaalialan koulutusohjelma. Metropolia ammattikorkeakoulu.
- Huovinen, Minna & Komulainen, Sanni 2012. ”IHAN PALLO HUKASSA”. Asunnottomien päihdekuntoutujien kokemuksia asumiseen liittyvistä palveluista ja tuesta. Sosiaalialan koulutusohjelma. Laurea ammattikorkeakoulu.
- Karvinen, Suvi & Pikkarainen, Mari 2012. Tällä on kaikki, mitä mä tarvitsen, tää on mun koti. Mielenterveyskuntoutujien kokemuksia asumista ja osallisuudesta toiminnallisessa ryhmäkodissa. Sosiaalialan koulutusohjelma. Diakonia-ammattikorkeakoulu.
- Laine, Kaisa 2010. Asiakkaiden kokemuksia ja kehittämis ehdotuksia miesten asuntola elämästä. Sosiaalialan koulutusohjelma. Diakonia-ammattikorkeakoulu.
- Parvio, Elina & Yltiö Niina 2012. Asiakaspalautekyselyn kehittämisprosessi Koirorannan palvelukeskuksen Arvi-yhteisössä. Sosiaalialan koulutusohjelma. Laurea-ammattikorkeakoulu.
- Pentikäinen, Elina & Vanttaja, Tanja 2011. Asunnosta kodiksi. Dialogin avulla onnistuneeseen asumiseen. Sosiaalialan koulutusohjelma. Metropolia ammattikorkeakoulu.
- Torkkeli, Iida & Virta, Lotta 2010. Tiiviillä tuella itsenäiseen asumiseen. Nuorten kokemuksia Tiitu-projektista. Sosiaalialan koulutusohjelma. Tampereen ammattikorkeakoulu.
- Sillanpää, Mirva & Turunen, Tanja 2012. Asukkaan ääni esiin asukastyytyväisyyden kehittämisprosessissa. Sosiaalialan koulutusohjelma. Laurea-ammattikorkeakoulu.
- Viljamaa, Maria 2011. Asuntola-asumisesta asumisvalmennukseen. Lahden A-klinikkatoimen tuetun asumisen kehittämistyö. Sosiaali- ja terveysalan kehittämisen ja johtamisen koulutusohjelma. Lahden ammattikorkeakoulu.
- Väisänen, Satu 2011. Asukkaiden kokemuksia tuetusta asumisesta. Hyvinvointiala, kuntoutuksen ja ohjauksen suunnittelu. Jyväskylän ammattikorkeakoulu.

7 MORAALISEN JÄRJESTYKSEN YLLÄPITO ASUMISPALVELUN HÄIRIÖTILANTEISSA

Asumisen onnistumiseksi

Tarkastelen tässä artikkelissa päihde- ja mielenterveysongelmaisille tarkoitettua asumispalvelun sisäisiä, arkisia käytäntöjä, jotka rakentavat asumispalveluksi kutsumamme instituution. Sen muodostavat rakennus, asunnot, päiväkeskus sekä niissä toteutettavat käytännöt. Tällaisen, sosiaalipalveluihin liittyvän, instituution tehtävänä on auttaa asukkaita pois asunnottomuuskierteestä kohti inhimillisiä elinolosuhteita. Suomeen on syntynyt eurooppalaisen vertaisarvioinnin perusteella edistyksellinen, asumisen ja asumispalveluiden rakennemuutos (Busch-Geertsema 2011), jossa päihde- ja mielenterveysongelmaisten asumista ei ehdollisteta päihitteettömyyteen tai hoitokontaktiin. Toiminnan tavoitteena on pitkäaikaisasunnottomuuden poistaminen, jolle on Suomessa laaja poliittinen kannatus. Kataisen (2011) monipuoluehallituksen ohjelmaan kirjattu tavoite puolittaa pitkäaikaisasunnottomuus vuoteen 2015 mennessä, on saanut tuekseen ohjelmat Paavo I (2008–2011) ja Paavo II (2012–2015). Ohjelmien keskeinen tavoite on edistää jokaisen perustuslaillista (19 § 4 mom) oikeutta asuntoon. Asunnon saamisen lisäksi sen säilyttäminen asukkaan käytössä vaatii tukitoimenpiteitä.

Asunnottomuuden kokenut asukas voi saada tarpeenmukaista tukea asumiseensa, asumispalvelua, minkä kunta tarjoaa joko omana palveluna tai ostaa sen kilpailutuksen kautta joko kolmannelta sektorilta tai yksityisiltä palvelutuntuottajilta. Asukkaan oikeudet ja velvollisuudet määrittävät vuokralaisen asemasta, mutta hänen tarpeistaan, sosiaalihuoltolain mukaisesta tue-

tusta, tehostetusta tai palveluasumisesta, asumispalveluyksikön henkilökunta neuvottelee asukkaiden ja palvelun tilaajan kanssa.

Asukkaiden ja työntekijöiden yhteinen tavoite on, että asuminen onnistuu. Arjen sujuminen asumispalveluyksikössä perustuu asukkaiden ja työntekijöiden väliseen neuvotteluun hyvinä ja huonoina pidettävistä asioista, jotka joko tukevat tai uhkaavat yhteisen tavoitteen onnistumista. Artikkelissani analysoin aineistoa vastatakseni tutkimuskysymyksiini, miten asukkaat ja työntekijät kategorisoivat asumispalvelun arjen hallintaa häiriötilanteissa ja mitä kategorioilla tehdään, eli miten ne selittävät asumispalvelujen moraalista järjestystä erityisesti häiriötilanteissa?

Tuloksia Housing First -ohjelmasta

Kansainvälisestä asumispalvelututkimuksesta esittelen Housing First (HF)-periaatteeseen liittyvää tutkimusta, koska haastatteluaineistoni on kerätty vastaavalla periaatteella toimivasta suomalaisesta yksiköstä. Amerikassa, asunnottomien päihteidenkäyttäjien ja psykiatrinen potilaiden asumista, laitostumista ja kustannuksia vertaillakseen, tutkijaryhmä (Gulcur, Stefancic, Shinn, Tsemberis & Fischer 2003) muodosti pitkittäistutkimukseensa kaksi ryhmää, joista toinen (n=157) osallistui Housing First -periaatteen mukaiseen toimintaan, missä itsenäiseen asumiseen päästäkseen asukkaalta ei edellytetty päihteettömyyttä tai psykiatrista hoitoa. Toisen ryhmän jäsenet (vertailuryhmän n= 68) olivat psykiatrinen laitosten asunnottomia potilaita. Kohderyhmiä haastateltiin kuuden kuukauden välein kahden vuoden aikana. Tutkimuksen tuloksena Housing First-periaatteella toimiva kokeiluohjelma vähensi kohderyhmän asunnottomuutta, laitostumista ja yhteiskunnan kustannuksia.

Amerikkalaisesta haastatteluaineistosta (n=125) laadittu tutkimusraportissa (Tsemperis, Gulcur & Nakae 2004) tarkastellaan Housing First-ohjelman kautta kaksoisdiagnoosipotilaiden valintoja palvelun käyttäjänä, asumisen pysyvyyttä, päihteiden käyttöä, hoitoon hakeutumista ja psykiatrisia oireita. Tutkimuksen tulosten mukaan Housing First-ohjelmassa olevat saivat asunnon nopeammin, säilyttivät asuntonsa paremmin, kykenivät tekemään enemmän valintoja ja hyödynsivät enemmän päihteiden käyttöön liittyvää hoitoa kuin vertailuryhmä, joka ei ollut ohjelmassa mukana. Eri

vertailuryhmiin kuuluvien välillä ei havaittu eroa päihteiden käytön määrän tai psykiatristen oireiden suhteen.

Deborah K. Padgett (2006) on vertaillut kahta amerikkalaista ohjelmaa kahden vuoden seurantajakson jälkeen. Housing First ja Treatment First (hoitoa painottava) ohjelmien välillä ei 225 päihteitä käyttävän ja psykiatrisista sairauksista kärsivien joukossa havaittu eroja alkoholin tai huumeiden käytön suhteen. Treatment First-ohjelmassa olevat hakeutuivat selkeästi helpommin hoidollisiin palveluihin kuin Housing First-ohjelmassa olevat. Tutkimuksen johtopäätöksenä suositellaan että Housing First-ohjelmaa kannattaa harkita yhtenä vaihtoehtona Treatment First -ohjelmassa, koska sen (HF) tuella kaksoisdiagnoosipotilaat kykenevät säilyttämään asuntonsa päihteidenkäytön lisääntymättä.

Amerikkalaista Housing First -ohjelmaan liittyvää tutkimusta jatkaa Stefan G. Kertezin (2009) tutkijaryhmä fokusoimalla perinteisen kuntouttavan toiminnan ja Housing First -ohjelman asunnottomia ja addiktio-riippuvaisia henkilöitä koskeviin tutkimustuloksiin. Artikkelissa kiinnitetään huomiota Housing First -ohjelmaan liittyvien tutkimusten kohderyhmän kokoon. Tutkimuksissa on rajallinen määrä aktiivisia ja vakavasti addiktioituneita asunnottomia. Monissa lineaarisissa ohjelmissa siteerataan addiktioon heikkenemistä, mutta tutkimusraporteissa on puutteita pitkän aikavälin asumisen onnistumisten ja asunnon säilyttämiseen liittyvissä arvioinneissa. Tutkijat huomauttavat, ettei nykyinen käytössä oleva tutkimusaineisto sovellu identifioimaan optimaalista asumista ja kuntoutumista tälle tärkeälle asunnottomien alaryhmälle. Sekä Housing First-ohjelmaa että lineaarista lähestymistapaa voidaan vahvistaa monella tavoin, mutta niitä koskevia tutkimustuloksia ei voi sellaisenaan yleistää kaikille addiktio-riippuvaisille sopivaksi amerikkalaisessa asunnottomuusohjelmassa.

Kirjallisuuskatsauksessaan An-Pyng Sun (2012) kokoaa amerikkalaista tieteellistä keskustelua neljäksi komponentiksi, jotka ovat sosiaalityön kannalta keskeisiä toiminnan kehyksiä ja strategioita. Päihde- ja mielenterveyspotilaan siirtyessä instituutiosta (laitoksesta, sairaalasta, vankilasta jne.) tulisi varmistaa pääsy yhteisöön, varsinkin jos hän on asunnoton tai sen riski on olemassa. Tällaisen potilaan resursseja (esim. vuokranmaksuun) pitäisi lisätä auttamalla tukianomusten teossa tai tukityöpaikkojen haussa. Housing First -malli tulisi liittää perinteiseen hoitoajatteluun joustavasti tukiasumiseksi vastaamaan potilaan asumistarpeisiin. Neljänneksi komponentiksi Sun

liittää yhteisötyön, motivoivan haastattelun, kognitiivis - behavioristisen terapian, mahdollisuuksien hallinnan ja oma-apu ryhmät.

Englantilaisessa tieteellisessä keskustelussa seurataan pohjoisamerikkalaista keskustelua Housing First-ohjelmasta ja arvioidaan sen soveltuvuutta eurooppalaiseen kontekstiin (Atherton & McNaughton 2008). Amerikkalaisen Housing First tutkimusten argumentointi asumisen turvallisuudesta ja tehokkuudesta vakuuttaa tuloksillaan englantilaiset tutkijat, mikä saa heidät pohtimaan asunnon säilymisen yhteyttä muuhun kuntoutukseen. Perinteisessä hoidollisessa lähestymistavassa asumisen onnistuminen nähdään päihde- ja mielenterveyspotilaiden hoidon tuloksena. Tutkimusartikkelissa Housing First-ohjelman mukainen asuminen tulisi liittää hoitoon interventiona, tukipaketina, joka tukee toipumista. Intervention käytössä tulisi huomioida paikallinen konteksti ja vertaistukimuodot (fellow program).

Celia Hansen Löfstrand (2010) arvioi tutkimuksessaan pitkäaikaisasunnottomuuden poistamisen strategioita Ruotsissa. Ensimmäisessä reformissa siirryttiin hostelliratkaisuista portaittaiseen malliin. Toisessa reformissa portaittainen malli poistettiin ja asunnottomuuden poistaminen markkinoitettiin avaamalla palvelusektori myös voittoa tavoitteleville yrityksille. Tutkimuksen tulosten mukaan reformeilla saatiin vain vähän aikaan itse pitkäaikaisasunnottomuuden poistamiseksi, oli palvelun tuottajana sitten kunta, järjestö tai voittoa tuottava yritys. Julkinen keskustelu rinnastaa asunnottomuuden addiktioihin, psyykkiseen sairauteen tai poikkeavuuteen. Itsenäisestä asumisesta ei Ruotsissa ole edes keskusteltu, vaikka sellaisia lähestymistapoja on muualla esitetty pitkäaikaisasunnottomuuden poistamiseksi.

Kotimainen päihde- ja mielenterveysongelmaisten asumispalvelututkimus

Olen jaotellut kotimaista päihde- ja mielenterveysongelmaisten asumispalvelujen sisältöä koskevaa tutkimusta ajallisesti, jolloin pitkäaikaisasunnottomuuden poistamiseksi perustettu Paavo I -ohjelma käynnistyi. Granfelt ja Hynynen (2005) toteavat tutkimuksensa johtopäätöksissä, että tukea tarvitseville, motivoituneille ja hoitoon sitoutuneille päihde- ja mielenterveysongelmaisille löytyy hyviä tuetun asumisen vaihtoehtoja, mutta huumeiden käyttäjille ja hoitoon sitoutumattomille, eli vaikeimmin autettaville, ei tuettuja asumispalveluja ole tarjolla. Salo ja Kallinen (2007) tuovat esiin

tutkimuksessaan, että mielenterveyskuntoutujien asumispalveluissa asukas ei kuntoudu eikä palvelujen laatua pystytäkään parantamaan kilpailuttamisella. Asukkaita osallistamalla suunnitteluun, palveluiden tuottamiseen ja arviointiin, voitaisiin parantaa asumispalveluissa kuntoutumista ja kohottaa laatua. Arja Kosken (2007) tutkimus osoitti, että uusi moniammatillinen työryhmä tehostetun palveluasumisen yksikössä tarvitsee työtunteiden käsitteilyyn työnohjausta ja sovitut työyhteisön foorumit, joiden toteutumisesta yksikön esimies on vastuussa. Pelkkä uuden tiedon tuominen työryhmään ei riitä, vaan sen lisäksi tarvitaan aikaa kokemusten reflektointiin oppimisen ja moniammatillisen toiminnan mahdollistamiseksi.

Mielenterveys- ja päihdetyön yksiköissä asuvien ihmisoikeuksien toteutumisessa on suuria eroja kohtelun, kuntoutumisen tukemisen ja yhteiskuntaan kiinnittymisen kannalta (Salo 2010). Tutkimukseni mukaan (Johansson 2012) kolmannen sektorin asumispalvelujen tuottajien puheessa kilpailuttaminen näennäismarkkinoilla saa sitä hegemonisemman aseman yleishyödyllisyyden kustannuksella, mitä vähemmän kunnalla on omia palveluita. Asumispalveluiden edut asunnottomuuden hoitamiseksi ja kustannusten vähentämiseksi tulevat puolestaan esiin Ympäristöministeriön (2011) tutkimuksessa.

Etnografis-konstruktionistinen lähestymistapa

Arjen tilanteiden hallinnalla viitataan toimenpiteisiin, joilla muovataan ja ohjataan ihmisten käyttäytymistä. Tarkkailun kohteena oleva ihminen omaksuu ohjaamiseen liittyvät pakotteet ja antaa niiden kohdistua itseensä. Havainnoidessaan ympäristöä hän omaksuu sekä tarkkailijan että tarkkailtavan roolit, hänestä tulee oman vallanalaisuutensa perusta (Foucault 2005, 277). Hallinnan teoria kuvastaa julkisen vallan suoran ohjailun ja kurin muutosta kohti sisäistynyttä elämänhallintaa ja itsekuria (Jokinen, Juhila & Suonen 2012, 41). Hallinnalla voidaan tarkoittaa yksinkertaisesti erilaisia vallan käyttämisen tapoja, joilla ohjataan yksilöiden, yhteisöjen ja organisaatioiden käyttäytymistä. Hallinta voidaan ymmärtää tiedoiksi, taidoiksi, päätöksiksi ja toiminnaksi, jotka saavat ominaisen merkityksensä kontekstinsa, kuten asumispalveluyksikön, kautta.

Metodologiani on etnografis-konstruktionistinen lähestymistapa arjen hallintaan, joka tapahtuu ihmisten keskinäisessä toiminnassa ja joka tulee esiin

kielen käytössä ja toiminnassa. Puheeseen liittyvillä luokituksilla ja kategorioilla määritellään ihmisten ja asioiden tilaa, sitä, mikä on normaalia, poikkeavaa tai suotavaa. Ymmärrän kategoriat kielenkäytössä ja muussa toiminnassa seurauksellisiksi teoiksi, mikä liittyy lähestymistapani konstruktionistiseen viitekehykseen. Esittelen seuraavassa kappaleessa kategorianalyysiä, jonka avulla tuon esiin sosiaalisen järjestyksen muodostumista toimintaan osallistuvien puheissa.

Kategoria-analyysin perinteen luoja Harold Garfinkel (1967) jäsensi etnometodologian kautta ihmisten vakaita, selontekoihin perustuvia käytäntöjä sosiaalisesta järjestyksestä. Käytännöt, jotka syntyvät itsestään selvinä pidettyjen arkielämän toimintojen ja järjestyksen kautta, rakentavat sosiaalista järjestystä sisältä päin. Erilaisilla kuvauksilla ja selityksillä (selonteoilla) tehdään näitä toimintoja ja järjestyksiä ymmärrettäviksi. Kun arjen rutiini rikoontuu ja itsestään selvyytensä pidetty oikeus tai velvollisuus ei toteudu, syntyy selontekovelvollisuus. Normit ja säännöt nähdään etnometodologiasa joustavina, tulkinnallisina resursseina, joiden kautta määritellään odotuksenmukaista tai siitä poikkeavaa käytöstä. Arjen jokaiseen asiaan ei voi olla normeja ja sääntöjä, siksi tarvitaan tilanteista järjestyksiä, jota Garfinkel kutsuu refleksiivisyydeksi. Ihmisen toimintaa arjessa ohjaavat erilaiset jäsenyydet, joiden tutkimussuuntausta kehitti Garfinkelin viitoittaman etnometodologian suuntauksen pohjalta Harvey Sacks. (Jokinen ym. 2012, 20–24.)

Garfinkelin tavoin Harvey Sacksia kiinnosti ihmisten toiminnan tutkiminen siihen osallistuvien jäsenyyksien näkökulmasta. Sacksin (1963/1990, 89) mukaan tutkimuksen tehtävänä ei ole selittää, tilastoida tai kritisoida ihmisten kuvauksia sosiaalisesta maailmasta, vaan analysoida arkielämän kuvauksissa esiintyviä kategorioita. Sacksin jäsenyysskategoriassa tutkija etsii ihmistä kuvaavia ilmauksia. Ihminen voi kuvata itseään tai toisia henkilöitä usean eri jäsenyyden kautta, esimerkiksi sukupuolen, ammatin ja harrastuksen kautta. Kategorian luoja tekee kuvauksissaan tilannekohtaisia valintoja. Arjen kuvauksiin liittyy kulttuurisia toimintoja, esimerkiksi horjumisen saatetaan liittää päihtymykseen tai kerjääminen köyhyyteen, mitä Sacks nimitää kategoriasidonnaisiksi toiminnoiksi.

Kategoriakokoelmat koostuvat toisiinsa liittyvistä kategorioista, kuten mies, nainen, asunnoton tai muslimi. Osa näistä kokoelmista voi muodostaa oman ryhmän, jolle on ominaista yhteenkuuluvuus ja lojaalisuus esimerkiksi yhteisen toiminnan tai sukulaisuuden kautta. Jos kokoelma koostuu

kahdesta kategoriasta, kutsutaan sitä kategoriapariksi. Kategoriapari voi olla hierarkkinen, esimerkiksi aikuinen–lapsi, työntekijä–asukas tai esimies–alainen. Kategorijäsenyyksiin liittyvissä toiminnoissa esimerkiksi aikuiselta odotetaan erilaista käyttäytymistä kuin lapselta. Kategorioihin liittyvistä odotuksista voidaan poiketa, mutta poikkeamisesta seuraa yleensä palautetta tai kritiikkiä ja poikkeavasti toimivalle lankeaa selontekovelvollisuus (Sacks 1972a, 32; 1972b, 218–219 & Jokinen ym. 2012, 24–29.) Kattegoria-analyysi on väline jolla tuon esiin haastateltavien puheissa ilmeneviä, toisiinsa liittyviä kategorioita, kategoriapareja, hierarkioita, käytäntöjä jne. Analyysin tarkoitus on saada esiin, miten haastateltavat rakentavat asumispalveluiden sosiaalista järjestystä, arvoja ja normeja sisältäpäin.

Tutkimuksen aineisto

Tätä artikkelia varten olen haastatellut metropolialueella sijaitsevan päihde- ja mielenterveysongelmallisille tarkoitettun asumispalveluyksikön työntekijöitä ja asukkaita. Asumispalveluyksikkö toimii Paavo II -ohjelmassa Asunto ensin -periaatteella, missä asumista ei ole ehdollistettu raittiudella tai hoitoon sitoutumisella ja asumisen onnistumista tuetaan oman asunnon, asumispalvelun ja päivätoimintakeskuksen avulla. Asumispalveluyksikön toimijoihin kohdistuu samanaikaisesti monenlaisia haasteita: asukkaat saavat oman asunnon ja asumisen onnistumiseksi tukipalveluita, ja työntekijöiden työorientaatio painottuu arjen hallinnan tukemiseen ja asumista häiritsevien esteiden poistamiseen.

Artikkelin aineisto koostuu yhden asumispalveluyksikön seitsemän asukkaan ja kuuden työntekijän teemahaastatteluista. Asukkaista miehiä oli kolme ja naisia oli neljä. Työntekijöistä miehiä oli kaksi ja naisia oli neljä. Teemahaastattelun rungon laatimisessa apunani oli kolme asunnottomuuden ja päihdeongelman kokenutta henkilöä, kaksi miestä ja yksi nainen. Yksi ryhmän mieshenkilö asui asumispalveluyksikössä, mutta hän ei kuulunut haastateltavien joukkoon. Haastattelujen teemat olivat: a) Perustiedot: Nykyinen asunto ja asumispalvelut, b) Kokemukset asunnottomuudesta ja asumispalveluista: Laadukas asuminen, Henkilökunnan tuki, Luottamus, Väki- valta, Vieraat, Toipuminen, Terveys, Raha-asiat, Harrastukset, Yhteiset tilat, Vaikuttaminen asumispalveluissa ja sen ulkopuolella sekä c) Oman asumisen tulevaisuus. Asunnottomuuden ja päihdeongelman kokeneiden tuella

sain rajattua haastattelukysymysten määrää haastatteluun sopivaksi määrittelemällä heidän kanssaan sitä, mikä asumispalveluissa on tärkeää. Keskeiset teemat muotoilimme kysymyksiksi, joissa haastateltavia pyydettiin arvioimaan asumispalvelua.

Haastateltavat asuvat tai työskentelevät kerrostalomaisessa asumispalveluysikössä, jossa asuu noin 80 asukasta omissa yksioissään. Asunnoissa on huone, keittomahdollisuus, wc ja suihkutila. Aukkaista 1/ 3 on naisia. Eläkeikäisiä (yli 65v.) asukkaista on 10 %. Suurin osa asukkaista sijoittuu 40–64 ikävuoden välille. Vähintään ammatillinen koulutus on asukkaista 40 %:lla. Aukkailla on samassa rakennuksessa käytössään yhteinen tila, päiväkeskus, joka on avoinna klo 8-21.

Haastattelupaikka, rauhallinen kokoushuone, oli vapaasti haastattelijoiden käytössä, jossa oli tarjolla juotavaa ja keksejä. Haastattelutilanteissa kysymykset esitti joko asunnottomuuden kokenut lähihoitajaopiskelija tai minä tutkijana. Molemmat olimme läsnä kaikissa haastatteluissa. Haastatteluiden kesto vaihteli puolesta tunnista puoleentoista tuntiin. Yleisimmin haastattelut kestivät runsaan tunnin. Haastattelutilanne oli vuorovaikutuksellinen, tutkimusaineistoa ei varsinaisesti kerätty, vaan se tuotettiin haastattelijoiden ja haastateltavien välisessä vuorovaikutuksessa instituutiossa, jota kutsutaan asumispalveluksi. Sosiaalinen todellisuus näyttäytyy tällöin erilaisten kulttuuristen, ammatillisten, tehtävien ja asiakkuuksien kategorioiden kautta. (ks. Baker 2001, 781)

Koko aineiston, joka sisältää yhteensä 230 sivua litteroitua tekstiä ryhmitelin systemaattisella koodauksella Atlas.ti-ohjelman avulla aineiston haastattelurungon viiden teeman (families) perusteella: asumispalvelujen funktiot (254 sitaattia), häiriöt (193 sitaattia), asukasmäärän lisäys (184 sitaattia), hyvä asuminen (283 sitaattia) ja askel eteenpäin (298 sitaattia). Kokonaisaineiston teemoittelun ja koodauksen jälkeen rajasin tätä artikkelia varten häiriöt -teemasta sitä parhaiten edustavat aineisto-otteet analyysiäni varten. Otteiden valinta tapahtui aineistoon perehtymällä haastattelutilanteissa, litteroinnissa, luokittelussa ja analyysissä. Otteiden valinnassa olen kiinnittänyt huomiota siihen että niissä on mahdollisimman monen eri henkilön puhetta ja että niin työntekijöiden kuin asukkaidenkin äänet tulevat esiin. Aineistoa koodatessa olen eritellyt myös miehet ja naiset eri kategorioihin huomioidakseni sukupuoleen liittyvän puheen.

Aineiston analyysi

Käytin aineistossani etnografista lukutapaa, joka mahdollistaa arjen hallitsemiseksi tuotettujen kategorioiden paikantamisen asumispalveluyksikössä. Käytän hallintaa (governmentality) käsitteenä, joka kuvaa arjen hallittavuutta asukkaiden ja työntekijöiden kuvauksissa (Rajavaara 2007, 25.) Muodostuvaan sosiaaliseen järjestykseen liittyy myös moraalinen näkökulma, eli se, miten asumispalvelussa toimijoiden odotetaan käyttäytyvän ja puhuvan tai mitä paheksutaan. Häiriö -teemaan liittyvät kategorisoinnit ovat sekä haastateltavien esiin tuomia luokituksia että kulttuurissamme esiintyvien, arjen rutiinien rikkoutumiseen liittyvien kategorioiden, esiin herättelyä. Moraalinen järjestys on sekä instituution sisäistä, että sen ulkopuolella esiintyvien itsestäänselvyyksien etsimistä, kun jokapäiväinen, arkinen rutiini ei suju ennakkoidusti. Selonteot ymmärrän analyysissä suppeina, moraalisesta järjestyksestä poikkeavasta käyttäytymisestä annettuina selityksinä. Kyse on usein asumispalveluyksikössä haastateltujen oikeuksien ja velvollisuuksien etsimistä. Havainnoin aineistostani myös kulttuurisesti ja yhteiskunnallisesti sosiaalisiksi ongelmiksi kategorisoituja asioita, jotka rikkovat arjen rutiineja ja moraalia. Sosiaalisia ongelmia tarkastelen osallisten näkökulmasta ja heidän ongelmille antamiaan kategorioita ja selontekoja esitellen. Tutkijana en etsi ongelmaksi määritellyille arkielämän asioille selitystä, vaan tarkastelen sitä, miten tavanomaisuudesta poikkeavien ja paheksuttavien ilmiöiden selonteolla rakennetaan ongelmaa. Mielenkiintoni kohdistuu siihen, miten asumispalvelujen arki saadaan sujumaan ja hallintaan, kun ehdollistaminen eli raittiuden tai hoitokontaktin vaatimus on poistettu.

Analyysissäni kategorisointien kontekstina on instituutio. Instituutiossa toimijat kategorisoivat sosiaalista ja moraalista järjestystä suhteessa kontekstiinsa. Vertailen haastateltavien puheissa ilmeneviä yleisiä kulttuurisia kategorioita suhteessa instituutioon liittyviin luokituksiin. Asumispalvelu on jo sellaisenaan kategoria, joka määrittelee sen tehtävän Asunto ensin -kategoriassa. Kategorialla erotetaan asumispalvelujen sisällä asuntolat ja oman asunnon tarjoavat yksiköt toisistaan. Yksikön palveluun hakeutuu ja sijoittuu ennestään jo muihin kategorioihin jo asetettuja ihmisiä kuten asunnotomia, päihde- ja mielenterveysongelmaisia.

Kulttuurissamme oletamme esimerkiksi 40-vuotiaalta tietynlaista käytöstä, ikävaiheeseen perustuvia oikeuksia ja velvollisuuksia. Juhila (2008)

määrittelee ikään perustuvat oikeudet vastuunotoksi ja autonomiaksi sekä oikeudeksi huolenpitoon ja apuun. Aikuisuus on hierarkkista täysivaltaisuutta ja itsenäisyyttä, mutta myös huolenpitoa muista ikäryhmistä. Diskursiivinen tutkimus nostaa iän taustamuuttujasta tutkimuksen kohteeksi, osaksi ihmisten kanssakäymistä. Tutkimuksen fokuksiksi nousevat arkisissa käytännöissä ja vuorovaikutustilanteissa käytettävät, ikään liittyvät, kulttuuriset, institutionaaliset ja tilannekohtaiset merkitykset. Ikävaihekatégorisointi mahdollistaa moraaliset arviot siitä, miten hyvin henkilö vastaa ikäistään. (Sacks 1992; Nikander 2000 ja 2002; Raitakari & Juhila 2011, 197.) Aikuisuuteen vetoaminen sisältää ikään perustuvan kategorian johon sisältyy moraalinen ulottuvuus, minkä ymmärrän samalla hienovaraiseksi hallinnan ulottuvuudeksi. Iällä tai ikävaiheeseen liitettävillä luokituksilla luodaan moraalista järjestystä. Aikuisuuteen liitetään kulttuurissamme esimerkiksi oikeus päihteiden käyttöön, mutta samalla odotetaan kykyä arvioida päihteettömyyttä edellyttäviä tilanteita. Päihde- ja mielenterveysongelmat yhdessä aikuisuuden odotusten kautta tuovat esiin moraalisen järjestyksen jännitteen, asukkaiden tulisi olla itsenäisiä ja vastuullisia, samanaikaisesti tuesta ja avusta riippuvaisia.

Seuraavassa kuvaan analyysini tuloksia, miten haastateltavat kategorisoivat arkea asumispalveluyksikössä ja mitä he näillä kategorioilla tekevät erityisesti häiriötilanteissa. Aineisto-otteet ovat kuvauksia tästä prosessista, jossa kuvataan itseä ja toisia ihmisinä ja toimijoina sekä suhteessa toisiinsa. Et sin aineistosta erilaisiin kategorioihin liittyviä käyttäytymisen ja odotuksen ilmauksia, joilla tehdään hyväksi tai huonoksi määriteltyjä asioita näkyviksi, oikeutetuiksi tai velvollisuuksiksi.

Vieraiden kategorisoinnilla vedotaan yhteistyöhön

Asukkaiden vieraat muodostavat sekä työntekijöiden että asukkaiden haastatteluissa häiriötekijän. Asumispalvelun sääntöjen mukaan asukas on vastuussa vieraistaan. Keskustelu häiritsevästä vieraista määrittää häiriöiden rajapintoja kuten asukas seuraavassa toteaa.

Mut sit keskustelussa kuitenkin - et, jos haluaa ni.. hehän, ku ne eivät.. ni me ei kerrota mitään, että kuka asuu täällä mitä ja sitte, ku asukkaan pitää itte tulla hakemaan, jos ei tuu hakee nii silloin me pidetään ne ulkona

tossa noin, jos ei me pystytä nii poliisit pitää. Ote P2: Työntekijän haastattelu.txt-2:19

Työntekijä kuvaa tilannetta, jolla hän oikeuttaa ulkopuolisen avun pyytämisen. Työntekijäkategoriassaan haastateltava ei esitä kaikkivoipaa, vaan kuvaa tilannetta, jolloin poliisi pitää häiritsevät vieraat poissa. Hän kiinnittää huomion sääntöön, jonka mukaan asukas ratkaisee kuka pääsee sisälle ja kuka ei. Sääntö on ehdoton. Työntekijän ja poliisin tehtäväksi jää pitää vieraat ulkopuolella, mikäli asukas ei ole vieraita vastassa. Haastateltava tuo esiin asumispalvelun ja muun yhteiskunnan rajapinnan mainitsemalla että *”me ei kerrota mitään, että kuka asuu täällä...”*. Kyse kotirauhan säilyttämisestä, mutta myös moraalisesta rajapinnasta: asunnottoman arjen sujumisesta kunnioitetaan oven molemmilla puolilla. Asumispalvelu asuttaa sellaisia henkilöitä, jotka asunnottomuutensa vuoksi muutoin olisivat poliisin putkan tai ensisuojaan asukkaita. Asunnottomat pääsevät asumispalveluissa pois kadulta ja muiden ammattiryhmien ja päihteidenkäyttäjien piiristä omaan asuntoonsa. Vierailun rajapinnan, ulko-oven, vartioimista tehdään yhteistyössä muiden ammattiryhmien kanssa eikä henkilökunnan tarvitse ottaa poliisin roolia pitääkseen kutsumattomat vieraat oven ulkopuolella.

Seuraavassa työntekijä kuvaa suurinta vieraiden aiheuttamaa ongelmaa

V: No tietenkin, se on oikeastaan, heistähän se lähtee. Ei tuo henkilökunta tuolla mitään melua. Jos asukkaat, ymmärtäisi vielä sen niin, et myös heidän vieraat. Se että he niinku niitten himassa on kylässä, niin lähtee harhailee ympäriinsä ja aiheuttaa lisää häiriöä, se on se suurin ongelma tässä. Mut tietysti jos se ei omalle kohdalle satu, niin ei sitä käsitetä ongelmaksi. Ote P10: Työntekijän haastattelu.txt – 10.50

Työntekijä jakaa asumispalveluyksikön jäsenet kahteen kategoriaan: työntekijöihin ja asukkaisiin. Työntekijän ammatilliseen rooliin ei liitetä melun aiheuttamista. Haastateltava tuo esiin työntekijöihin ja asukkaisiin liittyviä odotuksia, joiden kautta hän pitää itsestään selvyytensä, että melua eivät aiheuta työntekijät, vaan sitä syntyy asukkaiden käyttäytymisestä. Meluaminen olisi jopa ymmärrettävää päihteiden käytön sallivalle asumisyksikön asukkaille, jotka kärsivät myös päihde- ja mielenterveyden ongelmista, mutta ei heidän vierailleen.

Työntekijöiden ja asukkaiden rinnalle haastateltava tuo vieraat erillisenä ryhmänä. Vieras ei ole asumisyhteisön jäsen, vaan hänen käyttäytymiselleen asetetaan korkeammat odotukset. Vieraan kategoriaan liittyy toisen kodissa olo ja kyläily. Haastateltava luo asukkaiden vieraille kulttuurissamme ”tavanomaisen” vieraan odotukset: toisen kotia pitää kunnioittaa ja vierailun aika on rajallinen. Asumispalvelun asukkaiden vieraiden aiheuttama häiriö ja lisähäiriö harhailemalla, saa aikaan paheksuttavan ongelman. Kun vieraiden käytös ei vastaa heille asetettuja odotuksia, syntyy ongelma. Haastateltava ei työntekijän roolistaan ala kuitenkaan ratkaisemaan ongelmaa, vaan hän selostaa häiriön seurauksia. Ulkoisten sääntöjen ja ohjeiden sijaan haastateltava vetoaa yllättävästi asukkaiden ymmärrykseen ja rakentaa samalla ymmärtävän asukkaan kategorian. Ymmärtävä asukas käsittää, että häiriötilanne voi tulla kenen tahansa kohdalle. Työntekijän vetoomuksesta ilmenee samalla, että vähemmän ymmärtävä asukas määrittelee häiriöt tilanteisesti. Häiriö on ongelma vain silloin kun se osuu kohdalle.

Vieraiden aiheuttaman häiriön ratkaisemiseksi halutaan myös asukkaat mukaan, kuten alla olevasta ilmenee.

V: No, totaniin täällä noudatetaan samoja sääntöjä mitä on tavallisessa kerrostalossakin. Se olis niinko runko siinä. Tietysti Suomen lakia pitäis noudattaa. Mut et tämmösiä talokohtaisia sääntöjä esimerkiks vieraisiin liittyviä, ne ei niin, että me turvattas se asumisrauha kaikille niin me ei olla mitään ovimiehiä tai pikkoloita. Jokainen asukas saa noutaa vieraansa pääovelta...Mitään rajoituksia ei ole, kuinka kauan saa olla tai tarvitse ilmoittautua mihkään tai mitään tällästä. Ainoastaan kymmenestä seitsemään ovet on lukossa. Eli henkilökunnan kautta pääsee sitte. Sekin on oikeastaan vieraitten takia. Niinko jos olis pelkästään meidän asukkaat, niin voisin, luotan heihin kyllä sillai että jos vierashässäkkää ei olis, niin he kyllä pystyy asumaan täällä niinku pitääkin. Suurin osa. Ote P10: Työntekijän haastattelu.txt – 10:41

Otteen alussa työntekijä kontekstoi puhettaan viittaamalla kerrostaloasukkaan oikeuksiin ja velvollisuuksiin. Hän muodostaa kerrostalon sääntöjen kategorian. Puhe siirtyy työntekijän asemassa olevalta odotetusti yleisistä kerrostalon säännöistä talokohtaisiin sääntöihin. Yleisten ja yksittäisen talon sääntöjen vertailulla haastateltava korostaa yleistä periaatetta, jonka

mukaan on itsestään selvää, että asukkaat ovat vastuussa vieraistaan ja heidän mahdollisesti aiheuttamistaan häiriöistä. Selontekovelvollisuuden hänelle tuo kuitenkin se, että hän puhuu asumispalveluyksikön työntekijänä. Työyhteisön jäsenenä hänen odotetaan ottavan vastuuta yksikön turvallisuudesta jo silläkin perusteella, että yksikön toimintaan sovelletaan sosiaalihuoltolakia. Kieltäytyminen ovimiehenä tai pikkolona olostuo selontekovelvollisuuden. Asumispalveluyksikön työntekijä korostaa huoneenvuokralain mukaista suhtautumista ulko-ovesta kulkemiseen. Kulkemista säädel-
lään vain yöaikaan asukkaiden vieraiden tuomien häiriöiden vuoksi. Selonteollaan haastateltava korostaa luottamustaan asukkaisiin, suurimpaan osaan heistä. Asumispalvelun moraalinen järjestys syntyy luottamuksesta asukkaisiin, ei heidän saamiensa palveluiden kautta. Vieraiden aiheuttamat häiriöt on poikkeus, joka vahvistaa luottamukseen perustuvaa perussääntöä. Vieraiden aiheuttamien häiriöiden varalle on ulko-ovesta pääsy yöaikaan mahdollista vain työntekijän ovenaukaisulla. Päihteen käytön sallivassa asumispalveluyksikössä vieraiden isäntänä oleminen ja portin vatijana toimiminen voi olla haasteellista, varsinkin jos vieraat tuntevat muita talon asukkaita. Jos asukkaiden vieraat ovat moraalisien järjestyksen ongelma, niin asukkaiden oikeutta ottaa vieraita vastaan voitaisiin rajoittaa tai jopa kokonaan evätä, mutta tavallisen kerrostalon kategoriaan se ei sovi.

Työntekijän selonteossa korostuu asukkaiden vastuuttaminen luottamuk-
sen kautta, aikuisen vastuulla, ei kielloilla. Vieraiden aiheuttamat häiriöt eivät ole vain henkilökunnan ongelmia, vaan niistä aiheutuu häiriöitä myös asukkaille. Selonteollaan haastateltava oikeuttaa työntekijöiden kieltäytymistä toimia portin vartijana, koska turvallisuus on kaikkien osallisten, asukkaiden ja työntekijöiden vastuulla. Vieraiden aiheuttamista häiriöistä muodostetaan sosiaalista ongelmaa, jonka selittäviksi tekijöiksi ei nosteta päihteen käyttöä tai psykiatrisia diagnooseja. Haastateltavan kuvaamat sosiaaliset ongelmat voi sijoittaa mihin tahansa kerrostaloon, jonka häiriökeskustelussa keskeiset teemat mitä ilmeisimmin olisivat yksityisen asukkaan vastuu ja ulkopuolisten puuttuminen asiaan. Kategorisoinnillaan asumispalveluyksikön normaaliksi kerrostaloksi haastateltava purkaa sen leimaantumista häiriöiden kautta.

Vastuuttomat ja vastuulliset asukkaat

Asukkaiden ja työntekijöiden kategorioista katsottuina ulkopuoliset vieraat voisivat olla liian pelkistetty kuva häiriötilanteista. Haastateltavat luovat myös vastuullisen ja vastuuttoman asukkaan kategoriat puhuessaan häiriöistä. Vaikka kategoriat ovat toistensa suhteen erillisiä, voi niiden rajapinta vaihdella tilanteisesti.

Seuraavassa tarkastelen vakavan väkivallan aiheuttamaa häiriötä, jonka asukas aiheuttaa toiselle asukkaalle. Vastuuttomuus on muuttunut rikoksiksi ja toisten hädänalaisen aseman hyväksikäytöksi. Tavallisesti siitä seuraisi ulos kirjoittaminen, mutta tapauksista ei ole uskallettu kertoa työntekijöille. Ratkaisematon tilanne horjuttaa asukkaan perusturvallisuutta, koska pelko on hiipinyt alivuokralaiseksi.

*K2: No koetko sää asumises henkisesti ja fyysisesti turvalliseks täs talos?
V: Äää, nyt tuli paha. Toi tota, kyl mä koen, koin ainakin hirveen turvalliseks mut niinku mä sanoin, mä olin sen neljä kuukautta vekee, tääl on tapahtunu jotain. Mä en tiedä mitä tääl on tapahtunu, mut tääl on ryöstetty ihmisii ihan törkeesti. Tääl on viety ihmisilt kaikki tavarat, tääl on puukotettu ihmisii niitte omas kotona. Tääl on murrettu ovia vaikka tääl on kamerat. Ihmiset ei uskal tekee rikosilmoituksii. Tääl on terroristi tääl talossa, oikeesti koska se on yks ihminen joka tän aiheuttaa. Ote P7: 8. Asukashaastattelu.txt.-7:38*

Haastateltava kuvaa moraalista järjestystä rikollinen ja uhri -kategorioilla. Pelko on rajattu yhteen henkilöön ja tämän tekemiin vakaviin väkivaltarikoksiin: ryöstöihin, varkauksiin, puukotuksiin ja murtoihin. Häiriön aiheuttajan kategoria on vaihtunut vieraasta talon asukkaaksi. Uhka tulee sisältä päin. Ulko-oven vartiointi ulkoisilta uhilta ei riitä. Haastateltava kuvaa yleisten syytteenalaisten rikosten yhteyttä henkilökohtaiseen pelkoon. Pelko estää henkilökohtaisen rikosilmoituksen tekemisen ja muiden puuttumisen tilanteeseen, mikä korostaa rikollisen valtaa. Oteessa kuvattu väkivalta on uhka koko asumisyksikön olemassaololle, mutta haastateltava kuvaa ongelmaa puolustuskyvyttömän asukkaan ongelmana. Arjen sujuminen on uhattu monella tasolla. Vakava rikos häivyttää asumisyksikön ja muun yhteiskunnan rajapinnan, koska rikokset pitää selvittää. Asumispalveluyksik-

kö ei voi toimia rikoksia peittämällä. Vakaviksi rikoksiksi kategorisoimalla haastateltava tekee kiinni jäämisen näkyväksi viittaamalla valvontakameroiden olemassaoloon.

Päihteiden käytön sallivassa asumispalveluyksikössä työntekijän näkökulmasta asukkaiden vastuullisuus ja vastuuttomuus näyttäytyvät päihtymyksen tai vieroitusoireiden kautta. Vastuullisen ja vastuuttoman asukkaan raja ei ole kovin selkeä.

Et joilleki, jotka räyhää siellä nii mä oon sanonu, et säki ku vedät sitä piriä kaks viikkoo ja tota noin nii sit alkaa väsyttää kuitenkin, sä haluat tota noin nii mennä välillä sit kerää voimia, ku sä lähet taas uudestaan vetää sitä piriä nii tota, nii tota kyllä säki.. Ku tiedän tyyppejä, jotka on tullu, et "hitto ku tääl möykätää", itte ne potkii ovia tuolla ja kolisuttelevat ja haluavat aineita tai muuta, mut sitte ku itte pitäis saada nukkuu nii sitte jos ei saakaan nii ollaa niin suivaantuneita, vaikka muut käyttäytyy sit samalla tavalla ku itte on käyttäytyny viikkoo aikasemmi. Nii sitä ku selitetään, että me yritetään pitää tääl jonkinlaista rauhaa, että sinäkin voit joskus, kun sulle tulee semmonen filis, että sä haluat nukkuu ja olla rauhassa nii, et sä saisit olla rauhassa... Tämmöstä asemasotaahan tää on ja väsytystaistelua. Ote P2:2 Työntekijähaastattelu.txt – 2:47

Haastateltava kuvaa sitä, että sama asukas voi päihteiden käyttäjänä aiheuttaa muille häiriötä. Sen sijaan halutessaan toipua, hän vaatii rauhallisuutta. Tilanne näyttää liikkevalta, kun yksittäinen asukas ja työntekijä ovat yhtäältä samalla puolella mutta toisaalta asemasodassa. Haastateltava vetoaa moraaliseen ajatteluun: "niin kuin haluat toisten käyttäytyvän, käyttäydy samoin heitä kohtaan". Oikealla hetkellä tähän ajatteluun vetoaminen saa asukkaan tajuamaan rauhallisuuden merkityksen. Päihteidenkäytöstä toipuessa halutaan rauhaa ja hiljaisuutta. Tällainen moraalinen järjestys unohtuu kuitenkin kun "kaman" käyttö alkaa uudelleen. Asemasota - vertauksella haastateltava kiteyttää tilanteen pysyvyyttä, vaikka yksittäiset henkilöt vaihtelisivatkin välillä puolta. Moraalisesti työntekijät asettuvat hyvän ja asukkaat pahan puolelle.

Asumispalveluissa on varauduttu erilaisiin riskeihin esimerkiksi palohälyttimillä ja sosiaalisella talonmiestoiminnalla jotta vaaratilanteet saadaan eliminoidua mahdollisimman nopeasti. Toistuvan hälytyksen aiheuttajil-

ta saatetaan poistaa hellan sulake yöajaksi. Haastateltava kertoo seuraavassa otteessa hälytyksen aiheuttamasta häpeästä ja pyrkimyksestään olla vastuullinen asukas.

V: Mä ostan lähinnä noita eineksiä mulla on mikro ja sähköjä ei ole otettu multa pois, ku täällä oli semmosta et täällä oli noita palohälyjä et jotkut teki sen verran pöllys pöperöitä.

Kaks kertaa ku on palohälytys ku unohtu lihaliemi kattila ku lähin Kalkkerssiin. Sitte täällä oli semmonen ku (nimi) se oli apulaisisännöitsijä se oli käyny se oli kuittamaas ne hälyt, en mä enää unohda noita sähkö enkä kahvikeitintä päälle. Ote P3:3 Asukashaastattelu.txt – 3:11

Haastateltava luo puheessaan vahinkojen kategorioita. Hän selittää palovaarojen synnyt kausaalisesti joko päihteiden käytöstä johtuviksi, itse aiheutetuiksi tai unohduksiksi eli vahingoiksi. Näkökulmana on yksilöllinen toiminta, mitä jokainen asukas voi tehdä palohälytysten välttämiseksi. Unohtamiset eivät sulje pois sairauksien, kuten dementian mahdollisuutta, mutta tällaiseen selitysmalliin haastateltava ei tartu. Taustalla voi olla päihde- ja mielenterveysongelmaisiin liitettävä kulttuurinen pelko itselle ja toisille vaarallisesta asukkaasta. Haastateltava vastustaa kuitenkin itsensä liittämistä tällaiseen kulttuuriseen pelkoon tuomalla esiin seikkoja, joihin voi itse vaikuttaa, kuten eineksien käytöllä, mikrouunin hankinnalla ja päihhteettömänä kokkaamisella.

Haastateltava luokittelee itsensä vastuullisiin asukkaisiin, vaikka hän on kaksi kertaa vahingossa aiheuttanut unohtamisellaan palohälytyksen. Hän rakentaa puheessaan kategoriaparia vastuullisesta ja vastuuttomasta asukkaasta. Haastateltava kiinnittää huomiota toisiin sanonnalla ”jotkut”. Vastuuton asukas laittaa ruokaa ”pöllyssä” eli aiheuttaa päihteiden käytöllään palohälytyksen. Asiayhteydestä ilmenee, ettei puhuja itse kuulu ”jotkut”-ryhmään. Hän keskittyy kuitenkin paloturvallisuuden vuoksi tehtäviin toimenpiteisiin, kuten sähköjen poisottamiseen. Sähköjen pois ottaminen ei tarkoita asunnon pimentämistä, vaan lieden sulakkeen poistamista. Kyse on asukkaan nauttimasta henkilökunnan luottamuksesta jos sulaketta ei oteta pois. Hänellä on mikrouuni, minkä käyttö ei ole aiheuttanut palohälytyksiä. Luottamusta herättääkseen hän vakuuttaa, ettei enää unohda myöskään kahvinkeitintä päälle. Hän ottaa vastuullisen asukkaan roolin, joka ei

halua huolimattomuudellaan aiheuttaa turvallisuusriskiä eikä riskiä joutua asunnottomaksi.

Seuraavassa asukas kuvaa ulko-ovelta alkavaa vastuutaan vieraista

V: Et ku ne on mun vieraita, ni ne ei voi mennä vaikka ne tuntee kaikki täältä, ni toiseen asuntoon kun ne on mun vieraita. Tai, että kun joku soittaa mulle, et se on tos alhaalla, ni joku sen kaveri tulee sisään just samalla hetkellä, et se ei voi mennä sen kanssa sisäl, vaan sen pitää odottaa mua. Nää asiat on sellasii, mitä mä en saa vaan ilmeisesti tarpeeks perille mun vieraille vaikka mä miten yritän sitä niinku hokea. Ni mä oon päättäny saattaa jokaisen tohon ovelle ja kattoo et ne menee ulos. Sen jälkeen ne ei oo enää mun vastuulla. Ote P7:8 Asukashaastattelu.txt -7:28

Otteessa haastateltava luokittelee itsensä vastuullisen asukkaan kategori-
aan. Hän toimii ”ovimiehenä” vierailleen. Hän kuvaa käytännön inhimillisiä
vaikeuksia joita asukas aikuisen roolissaan kohtaa kun taloon tulevat vieraat
ovat useammalle asukkaalle tuttuja. Puhe on talon säännöt sisäistäneen, mo-
raalista järjestystä tukevan asukkaan puhetta, joka muuttuu sääntöjen kie-
leksi: ”ne ei voi mennä...”, millä haastateltava osoittaa että hän yrittää so-
veltaa sääntöjä tilanteisesti. Vielä hankalampi tilanne syntyy asukkaan kan-
nalta, kun joku livahtaa sisälle ennen kuin asukas itse on ulko-ovella otta-
massa vastaan vierastaan. Kun suullinenkaan omien vieraiden ohjeistus ho-
kemalla ei ole tuottanut tulosta, asukas päätyy praktiseen malliin: hän saat-
taa jokaisen ovelle ja katsoo että vieras menee ulos. Vastuu päättyy tähän.

Vastuuttamisen käyttö

Henkilökunnan keskeinen työmenetelmä häiriötilanteiden hoitamisessa on
asukkaan vastuuttaminen. Vastuuttamisella määritellään sitä, kenelle vastuu
kuuluu. Vastuuttaminen muuttuu jännitteiseksi jos sitä sovelletaan jäykäs-
ti kaikkiin tilanteisiin.

*Jotkut ohjaajat antaa, antaa vapauksia semmisiin asioihin, joist on so-
vittu, että ei. Liikkumisessa ja, ja vastuuttamisessa ja tämmösessä, nii to-
ta.. Ja sitte, ku toiset ohjaajat sitte vastuuttaa, vastuuttaa asukkaita toi-
mimaan, niinku elämään sääntöjen mukaisesti, nii sitte saa sitte nää ei-*

vastuuttajien ohjaajien raivonpurkaukset sit omille harteilleen ja.. Et, et niinku selkee toimenkuva ja.. Et, et jos, jos tulee jotain rikkeitä nii mitä siitä sitte seuraa ja.. Näähän on fyysisesti niinku viis- kuuskymppisii ihmisii, mut sitte se henkinen ikä nii se on alle kymmentä reilusti välillä, että.. Siitä jo huomaa, jos, niin ku itteki tietää jo joitaki asukkaita, jotka on vaikeita ja haastavia ja näin, käyttäytyy tietyllä tavoin, et jos tulee uus työntekijä tai joku työntekijä sanoo, ettei oo ongelmia sen kanssa nii sillon voi päätellä, et sit tätä splittaamista tapahtuu, et jossai aina niinku katotaan sormien välistä. Et mun mielestä se (..) tasapuolinen vastuuttaminen, talossa eläminen, sääntöjen mukaan eläminen ja tällöinen, nii sitä pitäis niinku.. sitä, ku kaikki ohjaajat niinku peräänkuuluttaa nii kyl nää asukkaatki sit siihen taipuu ajansaatossa, että. Ote P2:2 Työntekijähaastattelu.txt -2:36

Puheessaan haastateltava muodostaa työntekijöistä vastuuttajien ja ei-vastuuttajien ryhmät. Kategoriaparilla hän luo työntekijöiden välisille vastuuttamisen eroille hyväksyttävyyden ja paheksuttavuuden moraalista jännitettä. Ei-vastuuttajien ryhmän vähemmän tiukka säännöistä kiinnipitäminen aiheuttaa vastuuttajalle asukkaiden raivonpuuskat, mikä lisää vastuuttamisen laiminlyönnin paheksuttavuutta. Kyse on työntekijöiden välisestä erosta, miten torjutaan moraalista epäjärjestyä. Haastateltava samastuu vastuuttajiin. Hän kuvaa vastuuttajan rankkaa roolia pitäessään säännöistä tiukasti kiinni. Asumisen tukeminen on ”hirveätä vääntöä” vastuuttajan roolissa, mutta yhtenäinen toimintatapa tuottaa pidemmällä aikavälillä tulosta.

Viittaamalla sääntöihin haastateltava kaventaa keskustelua asukkaalle tärkeistä asioista vastuuttamiseen asumispalveluyksikön sääntöihin. Vastuuttamisen kategorialla supistamalla keskustelu suppenee työntekijöiden väliseksi. Vastuuttajan kategoria tuo tässä yhteydessä esiin sen parin, vastuutettavan. Asukas saa objektin tai ainakin työntekijälle alistaisen ei-aikuisen aseman, mikä ei edistä dialogia vastuun ottamisesta tai antamisesta. Haastateltava rakentaa kehämäistä selitystä vuorovaikutusmallista, jossa asukkaiden alhainen henkinen ikä oikeuttaa suhtautumaan heihin lapsina, joille pitää opettaa rajat eli talon säännöt. Lapselta ei odoteta aikuismaista käytöstä tai ymmärrystä. Lapsen asemassa asukkaat ”testaavat” uusien työntekijöiden vastuuttamishalua, jonka mittarina ovat haastateltavan mukaan ongelmat.

Sääntöihin keskittymällä ei kehämäistä vuorovaikutusmallia pureta, vaan se johtaa esimerkiksi ”splittaukseen”.

Haastateltava käyttää psykodynaamista termiä ”splittaus”, jota otteen mukaan asukkaat harjoittavat suhteessa työntekijöihin. Varhaisessa kehitysvaiheessa lapsi ollessaan kiinteässä suhteessa äitiinsä ei kykene liittämään isää osaksi hyvinvointiinsa. Äiti edustaa hyvää, ja kaikki muut ulkopuoliset, isä mukaan lukien, edustavat pahaa. Splittaaminen tarkoittaa hyvän ja pahan erottelua, eli toinen aikuinen ei voi olla hyvä. Haastateltava liittää tämän varhaisen vuorovaikutuksen mallin työntekijöiden ja asukkaiden välisiin suhteisiin, ja asukkaiden henkiseksi iäksi hän määrittelee alle kymmenen vuotta. Tietoinen ”splittaus” ei kuitenkaan kuulu pienen lapsen käytökseen, mistä syntyy vaikutelma vuorovaikutuspelistä.

Haastateltava luo moraalista järjestystä edellyttämällä uusilta työntekijöiltä tasapuolista vastuuttamista, sääntöjen mukaan elämistä ja asukkaiden ”taivuttamista”. Taivuttaminen saa tässä yhteydessä kasvattamisen merkityksen. Otteen mukaan erityisesti joitakin vaikeita ja haastavia asukkaita pitää vastuuttaa, ettei splittaamista tapahdu.

Meidän työ on kestää sitä kipuilua ja kaikin mahdollisin keinoin tukea. Ja meidän työ äkkiseltään katsottuna on niinku suurrimmaks osaks täysin turhaa eli me sovitaan kymmenen aikaa joista yhdestoista tärppää. Niinku tuntikausia menee täysin hukkaan. Mut sit kuitenkin jossain vaiheessa se yhdestoista onnistuu. Se pääsee lääkäriin, asukas, tai yhdestoista kerta, sen saa hyvällä hetkellä hihasta kiinni ja siivouski alkaa kiinnostaa. Ja se on niinko se, että meidän homma olis olla siellä skarppina paikalla silloin. Kun just niinko, ketään ei voi pakottaa mihinkään, on se sitten raitius tai siivoaminen tai maksujen maksaminen. Ainoastaan voidaan tarjota vaihtoehtoja, pitkää pinnaa tai sitten huonoin tapa on tarjota vaan rangaistuksia. Eli se ei, täytyy muistaa se, että päihdeongelmakin on sairaus ja siihen sairauden oireisiin kuuluu tietynlaista käyttäytymistä. Toki tää ei poista ihmisen omaa vastuuta, jokainen täällä asuva on aikuinen ihminen ja ei voi mennä silleen, voi voi. Mut kuitenkin se, että en mä voi olettaa joltain niinku kaksyt vuotta kadulla asuneelta ihmiseltä samanlaista normien mukaista käyttäytymistä kun vaikka mun esimieheltä, että se niinku tulee ajoissa paikalle ja ei kiroile ja haisee hyvälle. Et silleen, vähän suhteuttaa aina. Ote P10:työntekijän haastattelu.txt - 10:25

Haastateltava työntekijä kategorisoi vastuuttamiseen liittyvät palvelutilanteet kärsivällisyydeksi ja vuorovaikutukseksi. Palveluun liitetään kulttuurissamme vahvasti kärsivällisyyden periaate. Kärsimättömyyteen, jonka kärsivällisyys ikään kuin tuo esiin, liittyy helpommin kontrolli ja rangaistus. Haastateltava korostaa palvelukategoriaa johon hän liittää kärsivällisyyden, tuen ja kontrollin. Kärsivällisyys on kulttuurinen hyve, jonka kautta haastateltava katsoo. Otteen perusteella turhautuminenkin tulisi ymmärrettäväksi tuntikausien turhana työnä, mutta selonteon fokus ei ole työntekijöiden erinomaisuus, vaan ”skarppina” olo. Raittiina olo, siivoaminen tai laskujen maksaminen voivat näyttäytyä asukkaan elämänhallinnan kannalta pitkän ajan tavoitteina. Haastateltava korostaa turhauttavien tilanteiden ylinäkemistä ja oikean tilanteen havaitsemista. Silloin on tärkeää olla paikalla tukemassa asukkaan vastuullisia valintoja. Haastateltava vaihtaa asukkaan kategorian ihmisen kategoriaan. Ihmisellä on oma vastuunsa, varsinkin aikuisella ihmisellä. Ihminen on tässä yhteydessä vastuutettavan kategoriassa, mutta puheessa huomioidaan kahdenkymmenen vuoden asunnottomuus. Aivan kuten ketään ei voi pakottaa, niin ketään ei voi auttaakaan ilman ihmisen omaa vastuun ottoa.

Vastuulliseksi vastuuttamalla?

Vastatakseni tutkimuskysymykseeni, olen etsinyt aineistosta asukkaiden ja työntekijöiden tekemiä kategorioita ja niiden selityksiä, erityisesti häiriöteemasta, moraalisen järjestyksen tuottamiseksi asumispalveluyksikössä.

Asukkaiden vieraiden aiheuttamat häiriöt tiivistävät asukas-työntekijä-kategoriaparin yhteistä ongelman määrittelyä häiriöiden kuriin saattamisesta. Häiriö on sosiaalinen ongelma, jota rakennetaan puheissa vastuuttamalla asukasta huolehtimaan omista vieraistaan. Vieraskategorian käytöllä nostetaan moraaliset seikat esiin. Vieraan odotetaan kulttuurissamme kunnioittavan isäntää ja tämän kotia, vierailuaika on rajattu ja vieraan käyttäytymisen odotetaan olevan korrektia. Häiriöitä aiheuttavat vieraat saavat näin työntekijöiden ja asukkaiden paheksunnan. Samalla asukkaiden toivotaan kotinsa kunnioittamisen kautta asettavan enemmän rajoja vierailleen.

Asukkaiden vieraiden aiheuttamien häiriöiden kuriin saattamiseen pyritään myös käyttämällä tavallisen kerrostalon kategoriaa. Tavallisessa kerrostalossa on henkilökuntaa tai muita viranomaisia vain poikkeustapauksissa.

Moraalisen järjestyksen syntymiseksi pyritään saamaan asukkaan aikuisuutta (ks. Juhila 2008, 89–116) esiin heti ulko-ovella. Työntekijä haluaa osoittaa luottamustaan asukkaaseen; jos asukas ei kykene hallitsemaan häiriöitä aiheuttavia vieraitaan, hän voi jättää oven aukaisematta.

Moraalisen järjestyksen ylläpitämiseksi asukkaat jaottelevat itsensä ja muut asukkaat vastuullisiin ja vastuuttomiin asukkaisiin. Äärimmäiseksi esimerkiksi vastuuttomasta asukkaasta haastateltava tuo esiin väkivaltaisen ja rikollisen asukkaan, joka aiheuttaa uhan koko asumispalvelun olemassaololle. Asukas muodostaa asukkaiden välille rikollinen–uhri -kategoriaparin. Moraalisen järjestyksen ylläpitämiseksi tarvitaan henkilökunnan apua, mutta henkilökunta ei voi puuttua tilanteeseen jos asukas ei tee rikosilmoitusta.

Vastuullisen ja vastuuttoman asukkaan raja on epäselvä jos asukas käyttää päihteitä. Oman käyttäytymisen hallinnan menettäminen voi aiheuttaa häiriötä, mistä asukas itse valittaisi selvänä ollessaan. Asukkaan toistuva siirtyminen aikuisen ja päihteitä käyttävän ei-aikuisen roolin välillä moraalisen järjestyksen ylläpitämiseksi saa työntekijän kategorisoimaan tilannetta asemasodaksi. Työntekijä–asukas -kategoriapari etäännyy toisistaan. Asukas lieventää tätä asetelmaa määrittelemällä häiriöitä aiheuttavien vahinkojen kategorioita, kaikki vahingot eivät johdu päihteistä eivätkä ole tahallisia. Vastuullinenkin asukas voi aiheuttaa vahinkoja esimerkiksi unohtamalla. Vahinkojen aiheuttamisissa hälytyksissä, kuten palohälytyksissä, tulee esiin moraalinen järjestys. Asukas haluaa välttää noloja tilanteita, jotka tuovat esiin arjen hallinnan puutteita ja ovat vaaraksi itselle ja muille.

Vastuuttaminen on henkilökunnan nimeämä häiriötilanteiden hallinnan suhteen keskeinen ammatillinen keino (ks. Juhila 2006, 65–69). Vastuuttamisen tarkoituksena on auttaa asukasta ottamaan vastuuta vierastaan ja omista häiriöistään. Työntekijä kategorisoi vastuuttamista vastuuttajiin ja ei-vastuuttajiin. Vastuuttajia ovat ne työntekijät, jotka vastuuttavat kaikkia asukkaita tasapuolisesti sääntöjen mukaan. Ei-vastuuttajiin kuuluvat ne, jotka vastuuttavat asukkaita sääntöjen mukaan mutta tilanteisesti. Ei-vastuuttajat saavat moraalista paheksuntaa osakseen vastuuttajilta, koska jälkimmäiset saavat negatiivisia palauteryöppyjä asukkailta toimiessaan tiukasti sääntöjen mukaan.

Puhe vastuuttamisesta nostaa sen kategoriaparin, vastuutettavan, esiin. Tällaisessa hierarkkisessa asetelmassa vuorovaikutus asukkaan ja työntekijän välillä tuo esiin enemmän pelitilanteen kuin kahden aikuisen henkilön yhteis-

työn arjen hallinnan lisäämiseksi. Työntekijä käyttää termiä ”splittaaminen” kuvaamaan asukkaiden lapsen roolia erilaisten vastuuttamisten välissä. Kysymys siitä, kumpi vaihtoehto, vastuuttaminen vai ei-vastuuttaminen, johtaa asukkaan aikuisuuden esiin saamiseen, jää ratkaisematta. Henkilökunnan erilaiset vastuuttamisen periaatteet voivat ratkaisemattomina osaltaan rakentaa sosiaalisen ongelman laajenemista asumispalvelun ulkopuolelle.

Jos vastuuttamisen lähtökohdaksi otetaan säännöt ja vaikeimmat ja haastavimmat asukkaat, häviää tilanteisuus ja muiden asukkaiden arjenhallinnan tarpeet. Jos vuorovaikutus siirtyy peliksi, jäävät pelin säännöt voimaan kaikille asukkaille.

Vastuuttamisen voi kytkeä myös aikamme uusliberalismiin, joka korostaa ihmisen riippumattomuutta hyvinvointivaltiota ja vahvempaa markkinatoimijuutta. Omien valintojen ja niihin liittyvien riskien järjeistämällä ihminen saa valmiuksia elämän hallintaansa. Tavoiteltavan itsenäisyyden vastakohdaksi muodostuva riippuvuus kuvataan patologiana, koska uusliberalismin ihmiskuva perustuu autonomiaan ja oman elämänsä unelmien toteuttamiseen. Riippuvuuden ymmärtäminen uusliberalistisesti syrjäytymisenä määrittää sosiaalityön roolin enemmän yksilön vastuuttajaksi kuin työksi, joka johtaa yhteiskunnan osallisuuteen. Yhteiskuntaan integroituminen tarkoittaa tästä näkökulmasta tarkastellen riippumattomuutta hyvinvointivaltiota (Dean, Taylor-Gooby 1992, 26, 151 & Juhila 2006, 77). Asumispalvelujen korjaava työ määrittäisi uusliberalismin kautta yhteiskunnasta monella tapaa riippuvaisten ihmisten itsenäistämiseksi riippumattomiksi. Sosiaalityön mikrotason trendi näyttää makrotason riippuvuuksien vastakohdalta, koska globaali maailmantalous ja reaaliaikaiset sitoumukset johtavat yhä voimakkaampiin riippuvuuksiin. Perinteisesti sosiaalityössä ajatellaan kuitenkin että syrjäytymisen ehkäisemiseksi olennaista on ikluusio, osallisuus oman elämänsä subjektina toimimiseen ja osallisuus yhteisöön ja yhteiskuntaan. Tällöin asumispalvelujen korjaava työ määrittäisi asumisen perustarpeen tyydyttämisen lisäksi erilaisten osallistumismahdollisuuksien ja vaikuttamiskanavien tarjoamiseksi aikuisille ihmisille.

Pitkäaikaisasunnottomuuden vähentämisohjelmissa (Paavo I ja II) asuminen perustuu huoneenvuokralakiin, mutta asuntoon annettavat asumispalvelut perustuvat sosiaalihuoltolakiin (1982/710) ja asetukseen (1983/607). Asukkaan itsemääräämisoikeuden ja asumisen onnistumisen tukeminen muodostavat harmaan alueen, kontekstin asukkaiden ja työntekijöiden pu-

heille. Tällainen harmaa alue muodostaa uudenlaisen, neuvottelua korostavan diskursiivisen sosiaalisen todellisuuden, joka ohjaa asumispalvelun fyysistä toteutusta. Ikään perustuva, sisäistynyt elämänhallinta ja itsekuriin perustuva aikuisuus nousevat artikkelin keskeisiksi tutkimustuloksiksi moraalisen järjestyksen ylläpitämisessä asumispalveluyksikön arjen hallinnassa. Aikuisuudesta puhuminen, vastuuttaminen ja sen sisäistäminen saavat häiriöistä käytävässä diskurssissa hegemonisen aseman, joka ohjaa kohti moraalisen järjestyksen toteuttamista.

Asumispalveluiden häiriöiden hallinta perustuu harvoin rangaistuksiin. Arjen ohjailusta siirrytään yhä enemmän sisäistyneeseen elämänhallintaan. Hallinta perustuu produktiivisiin, subjekteja tuottaviin identiteetteihin (esim. Foucault, 1981) Yhteiskunnan makrotason ja mikrotason trendien kohdassa määrittyvät asunnottomuuden poistamisen kannalta edulliset identiteetit. Henkilökunnan ja asukkaiden välisen dialogin kontekstina on kilpailutettavat asumispalvelumarkkinat joihin sijoittuvat aktiivisesti elämässään subjektiasemaan tuettavat kansalaiset, jotka uskovat demokratian mahdollisuuksiin luoda osallisuutta yhteiskunnassa. Moraalisen järjestyksen rakentamisen perusta rakentuu tällaisessa ympäristössä toimiville identiteeteille.

Käyttämäni etnometodologinen, arkielämän sosiaalisen järjestyksen analysointi, antoi artikkelin tutkimustehtävälle asettamieni kysymyksille vastauksia. Aineisto-otteissa haastateltavien kuvaukset itsestään tai toisista ihmisistä, erilaiset kategoriat, kuvaavat mielenkiintoisella tavalla asumispalveluiden sisäistä järjestystä rakennemuutostilanteessa. Moraalisen järjestykseen liittyvät seikat, hyvänä ja pahana pidettyjen asioiden tarkastelu, toi analyysissäni esiin aikuisuuteen liitetyt odotukset.

Lähteet

- Atherton, Iain & McNaughton Nicholls 2008. 'Housing First' as a means of addressing multiple needs and homelessness. *European Journal of Homelessness*. Volume 2, 289–303.
- Baker, Carolyn 2001. Ethnometodological analyses of interviews. Teoksessa Gubrium, Jaber F. & Holstein, James A. (ed.) *Handbook of Interview Research*. London: Sage Publication, 777–795.
- Busch-Geertsema, Volker 2011. Finland 2010: The Finnish National Programme to Reduce Long Term Homelessness. Synthesis Report. Brussels: European Commission.
- Dean, Hartley & Taylor-Gooby, Peter 1992. *Dependency Culture. The Expansion of a Myth*. New York: Harvester Wheatsheaf.
- Foucault, Michel 1981. *The History of Sexuality. Volume I : An Introduction*. Harmondsworth: Penguin.
- Foucault, Michel 2005. Tarkkailla ja rangaista. Suomennos Eevi Nivanka. Helsinki: Otava.
- Garfinkel, Harold 1967. *Studies in ethnomethodology*. Cambridge: Polity Press.
- Granfelt, Riitta & Hynynen, Raija 2005. Johtopäätöksiä. Teoksessa: Raija Hynynen (toim.) *Asuntoja ja tukea asunnottomille: arviointi tuetun asumisen toimintamalleista*. Helsinki : Ympäristöministeriö, asunto- ja rakennusosasto.
- Gulcur, Leyla, Stefancic, Ana, Shinn, Marybeth, Tsemberis, Sam & Fischer, Sean N. 2003. Housing, hospitalization, and cost outcomes for homeless individuals with psychiatric disabilities participating in continuum of care and housing first programmes. *Journal of Community & Applied Social Psychology*. Volume 13, Issue 2, 171–186.
- Hansen Löfstrand, Cecilia 2010. Reforming the Work to Combat Long-Term Homelessness in Sweden. *Acta Sociologica* 2010, 53:3–18.
- Johansson, Juhani 2012. Kolmannen sektorin asumispalvelujen tuottajien palvelu- ja kilpailuttamisen yhteydessä – tutkimus kolmesta kaupungista. Artikkelijulkaisu Kansalaisyhteiskunta 1/2012, 33–63.
- Jokinen, Arja & Juhila, Kirsi & Suoninen, Eero 2012. *Kategoriat, kulttuuri ja moraali*. Tampere: Vastapaino.
- Juhila, Kirsi 2006. *Sosiaalityöntekijöinä ja asiakkaina. Sosiaalityön yhteiskunnalliset tehtävät ja paikat*. Tampere: Vastapaino.
- Juhila, Kirsi 2008. *Aikuisuus sosiaalityössä*. Teoksessa Arja Jokinen, Kirsi Juhila (toim.) *Sosiaalityö aikuisten parissa*. Tampere: Vastapaino.
- Katainen, Jyrki 2011. *Hallitusohjelman strateginen toimeenpanosuunnitelma – kärkihankkeet ja vastuut*. Valtioneuvoston periaatepäätös 5.10.2011. <http://valtioneuvosto.fi/tiedostot/julkinen/vn/hse-2011/fi.pdf>. Viitattu 28.1.2013.
- Kertesz, Stefan G., Crouch, Kimberly, Millby, Jesse B., Cusimano, Robert E. & Schumacher, Joseph E 2009. Housing First for Homeless Persons with Active Addiction: Are we Overreaching? *Milbank Quarterly*, Volume 87, issue 2, 495–535.

- Koski, Arja 2007. Työn eetoksena hyvä elämä tehostetun palveluasumisen yksikössä: uutta moniammatillista työyhteisöä rakentamassa. Tampere: Tampereen yliopisto.
- Nikander Pirjo 2000. 'Old' versus 'Little Girl': A Discursive Approach to Age Categorisation and Morality. *Journal of Aging Studies* 14, 4, 335-358.
- Padgett, Deborah K. 2006. Housing First for People Who Are Homeless With Co-Occurring Serious Mental Illness and Substance Abuse. *Research on Social Work Practice*, vol. 16 no.1, 74-83.
- Raitakari, Suvi & Juhila, Kirsi 2011. Moraalinen järjestys ja aikuisuuden odotukset ammatillisessa vuorovaikutuksessa: esimerkkinä mielenterveyskuntoutus. Teoksessa: Aini Pehkonen & Merja Vainikainen (toim.) *Sosiaalityön arvot ja etiikka*. Jyväskylä: PS-kustannus.
- Rajavaara, Marketta 2007. Vaikuttavuusyhdistys. Sosiaalisten olojen arvostelusta vaikutusten todentamiseen. *Sosiaali- ja terveysturvan tutkimuksia* 84. Kelan tutkimusosasto.
- Sacks, Harvey 1972a. An Initial Investigation of the Usability of Conversational Data for Doing Sociology. Teoksessa David Sudnow (ed.) *Studies in Social Interaction*. New York: The Free Press, 31-74.
- Sacks, Harvey 1972b. On the Analysability of Stories by Children. Teoksessa John J. Gumperz & Dell Hymes (ed.) *Directions in Sociolinguistics: The Ethnography of Communication*. New York: Holt, Rinehart & Winston, 329-345.
- Sacks, Harvey 1992. *Lecture on conversation*. Vol I, II. Oxford: Blackwell.
- Salo, Markku 2010. Ihmisoikeudet mielenterveys- ja päihdeyksiköissä kokemusarvioinnin kohteina : ITHACA-hankkeen Suomen raportti. Helsinki: Terveystien ja hyvinvoinnin laitos, 2010
- Salo, Markku & Kallinen, Mari 2007. Yhteisasumisesta yhteiskuntaan mielenterveyskuntoutujien asumispalveluiden tila ja tulevaisuus. Helsinki: Mielenterveyden keskusliitto.
- Sun, An-Pyng 2012. Helping Homeless Individuals with Co-Occurring Disorders: The Four Components. *Social Work*, vol.57,1/2012, 23-37.
- Tsemperis, Sam, Gulcur, Leyla & Nakae, Maria 2004. Housing First, Consumer Choice, and Harm Reduction for Homeless Individuals With a Dual Diagnosis. *American Journal of Public Health*, Vol.94, No.4, 651-656.
- Ympäristöministeriö 2011. Asunnottomuuden vähentämisen taloudelliset vaikutukset. Ympäristöministeriön raportteja 7/2011.

Riikka Hahtela

8 TYÖNTEKIJÖIDEN JA ASIAKKAIDEN KOHTAAMISIA ASUMISYKSIKÖISSÄ

Lähtökohtana asumisen mallien soveltaminen

Ympäristöministeriön asettaman työryhmän esityksessä vuonna 2007 nostettiin tavoitteeksi puolittaa pitkäaikaisasunnottomuus vuoteen 2012 mennessä ja poistaa pitkäaikaisasunnottomuus vuoteen 2015 mennessä. Tavoite oli linjassa muiden Euroopan maiden kanssa ja se kertoo yleisestä paradigman muutoksesta pitkäaikaisasunnottomuuden poistamiseksi (Busch-Geertsema 2011, 14). Tavoite pyrittiin saavuttamaan asuntoloiden muunto-ohjelmalla, jonka tarkoituksena oli luopua tilapäismajoitusta tarjoavista asuntoloista ja rakentaa uusia tuettuja asuntoja asunnottomien tarpeisiin, jotta jokaisella olisi oikeus yksityisyyteen: ”jokaisella on oikeus oveen, jossa lukee oma nimi”. (Nimi ovelle, 2007.) Ajatuksena oli mahdollistaa kaikille asunnottomille oma asunto ja poistaa vähitellen pitkäaikaisasunnottomuus. Uusien tuettujen asuntojen tarkoituksena oli vastata niiden asunnottomien tarpeisiin, joiden asunnottomuus on pitkittynyttä ja joiden kohdalla tavanomaiset asumisratkaisut eivät ole toimineet. (Pitkäaikaisasunnottomuuden vähentämisohjelma 2008.)

Tutkimuskohteenani oleva naisten asumisyksikkö noudattaa uuden paradigman mukaista ajattelua. Asumisyksikkö oli diakoniatyön tarjoamaa tehostettua tukiasumista naisille, joilla oli päihteidenkäyttöä ja muita psykososiaalisia ongelmia. Asumisyksikön toiminnassa ei ollut julkilausutusti yhtä asumisen mallia vaan siellä sovellettiin erilaisia malleja. Asumisyksikön tarkoituksena oli tarjota turvallinen ympäristö asunnottomille naisille, joille ei ollut kykyä tai halua elämäntapojensa muuttamiseen. Naisilta ei edel-

lytetty päihitteettömyyttä tai kuntoutumisen tavoitetta. Toisaalta voidaan ajatella, että asumisyksikön toiminta oli kuntouttavaa ja tavoitteellista, koska asumisyksikön ensisijainen tavoite oli pyrkimys turvata asunnottomille naisille pidempiaikainen asuminen asumisyksikössä. Tavoitteena oli vahvistaa naisten asumisvalmiuksia, mutta myös tukea elämänhallintaa ja yhteiskuntaan integroitumista (ks. esimerkiksi Rissanen 2008, 673-677). Asumisyksikön työtä voidaan kuvata asumista tukeväksi palveluksi eli asumissosiaaliseksi työksi (katso Granfelt tässä teoksessa). Tällöin voidaan puhua asumissosiaalisen työn asiakkuudesta ja työntekijyydestä. Asumispalveluihin kohdistuvassa tutkimuksessa käytetään vaihtelevasti eri termejä client, resident ja service user (ks. esimerkiksi Busch-Geertsema 2013, 39-49; Knutagård & Kristiansen 2013a, 93-117; Knutagård & Kristiansen 2013b; Tsemberis 2010).

Artikkelin tavoitteena on kuvata, kuinka työntekijä ja asiakas sovelsivat naisten asumisyksikön arjen vuorovaikutustilanteissa eri asumisen malleja. Pyrkivätkö he puhumaan asiakkaan kuntoutumisen prosessista samansuuntaisesti vai missä määrin heidän tavoitteensa asiakkaan kuntoutumisesta erosivat toisistaan. Kiinnostavaa on se, kuinka työntekijä ja asiakas neuvottelivat näissä vuorovaikutustilanteissa asumisen malleihin kytkeytyvistä oikeuksista ja velvollisuuksista. Tulkintani mukaan työntekijän ja asiakkaan vuorovaikutuksessa oli kyse institutionaalisesta kohtaamisesta, jossa osapuolet asettuivat suhteessa toisiinsa muodostaen kategoriaparin. Kategoriaparin ymmärrän niin, että työntekijä ja asiakas ovat keskenään sidoksissa toisiinsa oikeuksineen ja velvollisuuksineen ja ymmärrämme kulttuurisesti asumisyksikön työntekijän ja asiakkaan roolit tietynlaisiksi (Juhila 2012, 157). Työntekijän ja asiakkaan kategoriapari tuottaa asumisyksikköön institutionaalista sosiaalista järjestystä, joka kuitenkin mahdollistaa asiakkaan ja työntekijän välille monenlaisia suhteita. Artikkelissa kuvaan, millaisia vivahteita työntekijä-asiakas kategoriaparit saivat arjen käytännöissä ja miten ne liittyivät asumisen malleihin (Jokinen 2012, 227-228).

Artikkeli etenee siten, että ensiksi jäsenmän millä tavalla lainsäädännön tasolla määritellään kansalaisten oikeuksia ja velvollisuuksia. Lähden liikkeelle instituutioiden tasolla neuvoteltavista oikeuksista ja velvollisuuksista, koska ne toimivat perustana arjen vuorovaikutuksessa tapahtuville neuvotteluille. Sen jälkeen paikannan asumisen mallit ja niihin liittyen keskustelut asiakkaiden ja työntekijöiden oikeuksista ja velvollisuuksista. Tämän jälkeen kuvaan tutkimusympäristönä olevan naisten asumisyksikön, aineiston se-

kä käyttämäni analyysimenetelmän. Analyysissa määrittelen sitä, miten oikeuksista ja velvollisuuksista neuvotellaan asumisyksikön institutionaalisissa käytännöissä. Lopuksi keskustelen siitä, millaisia kategoriapareja rakentuu asumisyksikön toiminnassa ja mitä kategoriaparien perusteella voidaan sanoa eri asumisen malleista.

Suomalainen asunnottomuuspolitiikka ja kansalaisuus

Suomalainen asunnottomuuspolitiikka rakentuu hyvinvointiyhteiskunnan sisälle. Suomen perustuslain 19§:ssa määritellään julkisen vallan tehtävän olevan edistää jokaisen oikeutta asuntoon ja tukea asumisen omatoimista järjestämistä. Samassa pykälässä määritellään myös se, kuinka julkisen vallan tehtävänä on huolehtia niistä, jotka tarvitsevat erityistä tukea. Jokaisella, joka ei kykene hankkimaan ihmisarvoisen elämän edellyttämää turvaa, on oikeus välttämättömään toimeentuloon ja huolenpitoon. Sosiaalihuoltolain 22-23 §:ssä määritellään, että asumispalveluilla tarkoitetaan palvelu- ja tukiasumisen järjestämistä henkilölle, joka erityisestä syystä tarvitsee apua tai tukea asunnon tai asumisen järjestämisessä. Suomalaisen lainsäädännön mukaan yksilöllä ei ole lähtökohtaisesti subjektiivista oikeutta asuntoon, mutta lainsäädäntö pyrkii turvaamaan ja edistämään asumista. Lain asunto-olojen kehittämisestä 5 §:ssä todetaan, että kuntien tulee huolehtia siitä, että toimenpiteen asunto-olojen kehittämiseksi suunnataan erityisesti asunnottomien ja puutteellisesti asuvien asunto-olojen parantamiseksi. Kunnan tulee kehittää asunto-olojaan alueellaan siten, että sellaiselle asunnottomaksi joutuneelle kunnan jäsenelle, joka ei ilman kohtuuttomia vaikeuksia kykene asuntoa omatoimisesti hankkimaan, voidaan järjestää kohtuulliset asumisolot.

Hyvinvointiyhteiskunnan kansalaisuuden myötä syntyy siis oikeuksia, jotka perustuvat lakeihin, yhteisesti hyväksyttyihin normeihin ja sopimuksiin (Heater 1999, 33-39). Suomi on sitoutunut myös kansainvälisiin sopimuksiin asunnottomuuden ehkäisemiseksi, (esimerkiksi Euroopan sosiaalinen peruskirja ja Ihmisoikeuksien yleismaailmallinen julistus). Laeissa ja sopimuksissa määritellään asunnottomien oikeuksia, mutta kansalaisoikeuksia ja -velvollisuuksia ei voi tarkastella puhtaasti muodollisina, lakiin kirjattuina oikeus- ja velvollisuusmäärittäjinä, joiden voi laista tarkistamalla todeta joko olevan olemassa tai puuttuvan (Nivala 2008, 132). Määritte-

lyihin oikeuksista ja velvollisuuksista liittyy vahvoja normatiivisia käsityksiä ja vaatimuksia siitä, millaiset oikeudet valtion tulisi kansalaisilleen turvata (Brett 2003, 97-99). Esimerkkeinä ovat tietyt normatiivisiin käsityksiin liitetyt velvollisuudet kuten velvollisuus huolehtia itsestään (Sennett 2004, 107) yhteisöstään (Harris 2005, 155) sekä mahdollisuudesta tehdä työtä (Rose 2000, 145).

Hyvinvointivaltion ideologia painottaa kansalaisten oikeuksien merkitystä. Ideologiaan sisältyy ajatus pitää huolta kaikista yhteiskunnan jäsenistä, mikä heijastuu kaikkien kansalaisten oikeutena omaan asuntoon. Kaikkia kansalaisia ei pidetä kykenevinä asumaan itsenäisesti tai huolehtimaan asumisen velvoitteista, mutta heillä nähdään olevan oikeus saada erityisiä palveluita asumisensa tukemiseksi, kuten esimerkiksi asunnottomille kohdennettuja palveluita. Hyvinvointivaltiossa on pyritty institutionaalisten käytäntöjen avulla tunnistamaan, luokittelemaan ja nimeämään marginaaliset ryhmät ja heille tarvittavat toimenpiteet. (Jokinen ym. 2004, 13.) Yksi tällainen asunnottomien asuttamiseen liittyvä institutionaalinen toimintamuoto oli tutkimuskohteeni asumisyksikkö, jossa pyrittiin löytämään kaduilla ja muualla asuneita asunnottomia ja tunnistamaan sekä nimeämään heidän tarvitsemansa palvelut.

Asumisen mallit ja niiden eroavaisuudet

Vuonna 2007 naisten asumisyksikön toiminnassa oli piirteitä erilaisista asumisen malleista; sekä portaikkomallista että asunto ensin -periaatteesta. Molemmista malleista oli samanlainen tavoite asiakkaiden asumisen suhteen; asumisyksikön asiakkaille pyrittiin turvaamaan edellytykset siirtyä vähitellen itsenäiseen asumiseen ja elämiseen. Kuitenkin malleissa lähestyttiin asiakasta eri tavoin. Portaikkomallin juuret ulottuvat päihdehuoltoon ja sitä on toteutettu kuntien asumispalveluissa (katso Johanssonin, Kosken ja Tainion artikkeli tässä teoksessa). Portaikkomallissa asumisyksikkö muodosti yhden portaan asunnottomille naisille kohdennettujen eli naistyön palveluiden palveluketjussa. Asumisyksikön nähtiin olevan yksi porras ennen asiakkaiden itsenäistä asumista. Pääpiirteittäin portaikkomallin ajatus on, että asiakkaiden oikeudet ja velvollisuudet kasvavat portailla etenemisen myötä. Ajatuksena on, että asunnoton siirtyy ensin väliaikaiseen laitosasumiseen, jonka jälkeisenä välivaiheen asuntona toimivat yhteisölliset ja tuetut asu-

mismuodot. Näiden vaiheiden jälkeen on mahdollista saavuttaa pysyvä oma asunto. Asiakkaan tarvitsema tuki ja apu muuttuvat asiakkaan kuntoutumisen myötä ja asiakkaiden nähdään tarvitsevan eniten tukea alemmilla portailla. Portaikkomallissa on keskeistä asiakkaan oma motivaatio kuntoutumiselle. Mallia on kritisoitu siitä, että asunnottomuudesta kuntoutumista ei voida pitää lineaarisena prosessina, vaan kuntoutuminen on edestakaista sykliä eteen ja taaksepäin. (Johnsen & Teixeira 2010, 4; Granfelt 2003, 29; Sahlin 2005, 117; Tainio & Fredriksson 2009, 185.)

Portaikkomallissa työntekijöillä on oikeus vastuuttaa ja velvoittaa asiakasta noudattamaan mallin mukaista filosofiaa eli sitoutumaan hoitoon terveydenhuollossa, hoidon jatkuvuuteen ja päihteettömään elämään. Tässä on suuri ero asunto ensin -periaatteeseen, jossa asunto nähdään perusoikeutena, jota ei tarvitse ansaita eikä vuokrasuhteen ehdoksi saa laittaa sitoutumista päihde- tai mielenterveyspalveluihin (katso Granfeltin artikkeli tässä teoksessa). Asunto ensin periaatteessa asiakkaalle itselleen annetaan mahdollisuus valita tarvitsemansa palvelut, niiden sisältö ja intensiteetti. Asunto ensin -periaatteen juuret ovat Yhdysvalloissa, sen kotipaikka on Pathways to Housing -organisaatio ja sitä on sovellettu Euroopan eri maissa. Mallissa onnistumisen luvut ovat korkeita, mutta mallia on kritisoitu siitä, että sen on katsottu jättävän kaikkien vaikeimmin päihdeongelmaiset ulkopuolelle eikä se ole onnistunut poistamaan asumista vaarantavia psykososiaalisia ongelmia porrasmallia paremmin (Johnson & Parkinson & Parsell 2012, 6-10). Tutkimuksessa on noussut esiin muun muassa asiakkaiden yksinäisyyden ja eristäytyneisyyden kokemuksia (Johnsen & Fitzpatrick 2013, 13) (katso Granfeltin artikkeli tässä teoksessa). Asunto ensin -periaatetta ei vielä vuonna 2007 ollut julkilausutusti työntekijöiden orientaatioissa, mutta sitä oli sovellettu jo ennen vuotta 2007 ja se oli sisäistynyt toimintaan työkäytäntöjen kautta.

Asumisyksikön ajatuksena oli tarjota naisille asunto, minkä jälkeen naisilla oli mahdollisuus osallistua naistyön muihin matalan kynnyksen palveluihin omin ehdoin ilman sitovaa osallistumista. Kuitenkin asumisyksikön asiakkaan oli suostuttava asumisyksikön tarjoamaan perushuolenpitoon ja sitouduttava yhteistyöhön henkilökunnan kanssa ja tarvittaessa henkilökunnan oli mahdollisuus käydä asiakkaan kotona omilla avaimilla. Asiakkaille ei ollut velvollisuutta kuntoutumiseen ja heillä oli mahdollisuus viettää asumisyksikössä valitsemaansa elämäntapaa ja muun muassa päihteiden käyttö oli sallittua. Myöskään työntekijällä ei ollut oikeutta vastuuttaa asiakasta.

Tutkimusympäristönä asumisyksikkö

Tässä tutkimuksessa tarkastelen diakoniatyön tarjoamaa tehostettua tukiasumista eli naisten asumisyksikössä toteutettavaa asunnottomien asumispalvelua. Tutkimusympäristönä oleva yksikkö oli vuonna 2007 muuttanut uusiin tiloihin ja asiakkaiden määrä oli kasvanut 20:stä 28:aan. Asumisyksikkö on edelleen olemassa, mutta toiminta on muotoutunut erilaiseksi. Naiset muuttivat asumisyksikköön kaupungin sosiaaliviraston sosiaalityöntekijän arvion kautta. Kohderyhmäksi määriteltiin sellaiset asiakkaat, jotka eivät olleet kykeneviä asumaan omassa asunnossa tai tavallisessa tukiasunnossa vaan tarvitsivat asumisyksikön tarjoamaa tehostettua tukiasumista. Kyseessä nähtiin olevan kaikkein vaikeimmin asutettavissa olevat asunnottomat naiset, joiden asunnottomuus oli pitkittynyttä tai oli vaarassa pitkittyä. Taustalla arvioitiin olevan päihteidenkäyttöä, erilaisia fyysisiä ja psyykkisiä sairauksia sekä muunlaisia ongelmia. (Organisaation esitteet, toiminnan kirjallinen materiaali.)

Kukin nainen asui omassa asunnossaan, joka sisälsi yhden huoneen ja keittiösyvennyksen. Naiset saivat vapaasti sisustaa oman asuntonsa. Asunnon lisäksi naisilla oli mahdollisuus käyttää asumisyksikön yleisiä tiloja ja heille järjestettiin kerran viikossa työntekijöiden ja asiakkaiden välinen viikkokokous, jossa keskusteltiin asumiseen liittyvistä yleisistä asioista. Henkilökuntaa oli saatavilla ympärivuorokautisesti ja vartiointiliikkeen vartijat kävivät yöllä säännöllisesti tarkastamassa yleisiä tiloja. Henkilökunta tarjosi asiakkaille päivittäiset lämpimät ruuat. Asiakkaiden oli myös mahdollista käyttää jokapäiväistä elämää helpottavia palveluita, kuten saada apua asunnon siivoukseen. Alakerrasta tukipisteen tiloista asiakkaiden oli mahdollisuus saada vaatteita sekä pestä siellä pyykkiä, käyttää tietokonetta, soittaa puheluita tai käyttää yleisiä suihkutiloja. Asukkailla oli myös mahdollisuus saada työntekijä mukaansa hoitamaan asioita eri viranomais- tai muissa palveluissa.

Kaikilla asumisyksikössä asuvilla oli taustalla asunnottomuutta sekä fyysisiä tai psyykkisiä sairauksia. Naiset olivat 20-60-vuotiaita ja nuoremmilla asiakkaille oli monesti alkoholin käytön lisäksi huumeiden käyttöä. Tarkoituksena oli tarjota asiakkaille pidempiaikainen asuminen ja naisilla oli käytössään toistaiseksi voimassa oleva vuokrasopimus. Osa naisista oli asunut asumisyksikössä jo vuosia, asumisyksikön perustamisesta lähtien, eli vuodesta 2000. Toisaalta asumisyksikön työntekijät arvioivat jatkuvasti asiakkai-

den elämäntilanteita ja ohjasivat heitä tarvittaessa eteenpäin: katkolle, sairaalaan, oman asunnon hankintaan tai palveluiltaan sopivampiin paikkoihin. Esimerkiksi useampi vanhempi asiakas siirtyi asumisyksiköstä hoidollisempiin senioriasuntoihin. Asumisyksikön ammattieettinen perusta nojasi ajatukseen ihmisarvon kunnioittamisesta. Asunto nähtiin jokaisen perusoikeutena, jota ei tarvitse ansaita. Naisten asumisyksikkö ei edellyttänyt asakkailtaan elämäntavan muutosta, eivätkä työntekijät esimerkiksi asettaneet päihitteettömyyttä asunnon saamisen edellytykseksi. Toinen keskeinen ajatus oli, että naiset kuntoutuvat asumisyksikön yhteisön avulla. Vaikka naiset asuivat omissa asunnoissaan, he muodostivat asumisyksikön yhteisön. Naiset kutsuivat toisiaan etunimellä ja viettivät aikaa yhteisissä tiloissa sekä kävivät yhdessä eri naistyön toimintamuodoissa. Yhteisön tarkoituksena oli tarjota asunnottomana eläneille asakkaille mahdollisuutta liikkua kohti normaalikansalaisuutta yhteisön ja toiminnan asettamien rajojen sekä velvollisuuksien tukemana. Toisaalta nähtiin, että naistyön muut palvelut tukevat asiakkaiden kuntoutumista. Toiminnan tavoitteena oli, että asiakkaat eivät sosiaalistuisi vain asumisyksikön muodostamaan yhteisöön vaan myös laajempaan naistyön yhteisöön. Naistyön palvelut olivat matalan kynnyksen toimintaa, joka perustui asiakkaiden vapaaehtoisuuteen eikä sitonut asiakkaita pidempiaikaisesti. Kuitenkin palvelut tarjosivat naisille valmiuksia kiinnittyä ympäröivään yhteiskuntaan.

Asumisyksikkö ympäristönä oli läsnäolotyötä, jossa työntekijä yritti läsnäolon, jakamisen ja toiminnan kautta rakentaa jotain yhteistä, jotta olisi mahdollista työstää naisille merkityksellisiä asioita (Granfelt 2013, 243). Vuorovaikutuksen rakentuminen ja kuntoutumisen tavoitteiden asettaminen eivät ole helppoja asiakkaiden kanssa, joiden käytös on ajoittain haastavaa ja joilla on taustallaan rikkonaista asumista ja asunnottomuutta. Asumisyksikkö salli naisille elämäntavan, joka ennen pitkää johtaisi häätöön lähestulkoon missä tahansa tavanomaisesta vuokra-asunnosta (Granfelt 2013, 219). Asumisyksikössä oli hyvin eri-ikäisiä ja palvelutarpeiltaan erilaisia naisia, eivätkä kaikki naiset olleet valmiita ottamaan vastaan heille tarjottuja tukimuotoja.

Institutionaalinen etnografia ja vuorovaikutusepisodit

Lähestyin asumisyksikön toimintaa olemalla läsnä arjen toiminnassa eli työntekijöiden ja asiakkaiden kohtaamisissa. Käyttämäni havainnointimene-

telmää voi kutsua osallistuvaksi havainnoinniksi, sillä olin mukana toiminnassa ja osallistuin asumisyksikön toimintaan esimerkiksi viikkokokouksissa kahvittelemalla naisten kanssa, kulkemalla työntekijöiden vieressä erilaisissa tilanteissa esimerkiksi ruokaa jakaen sekä osallistumalla sovittuihin työntekijöiden ja asiakkaiden välisiin tapaamisiin (ks. esimerkiksi Lofland & Lofland 1984, 12-13). Osallistuva havainnointi on etnografian omaksuman rooli, joka mahdollistaa aineistokeruun. Etnografialla tarkoitan aineiston keruun tapaa, jossa tutkijana menin tutkimalleni kentälle ja osallistuin ihmisten jokapäiväiseen elämään (Hammersley & Atkinson 1996, 23-24).

Tutkimukseni keskiössä oli työntekijän ja asiakkaan kohtaaminen asumisyksikön toiminnassa ja ymmärtän tutkimukseni institutionaaliseksi etnografiaksi. Institutionaalisen etnografian tarkoitus on tehdä näkyväksi institutionaalisia toimintarutiineja sekä sitä, kuinka sosiaalista todellisuutta ylläpidetään ja tuotetaan kielellisesti (Hammersley & Atkinson 1996, 24). Jokapäiväisten käytäntöjen ymmärtäminen tapahtui viettämällä aikaa asumisyksikön toiminnassa ja tutustumalla asumisyksikössä asuviin naisiin muissa naistyön palveluissa. En olisi kyennyt ymmärtämään asumisyksikön toimintakulttuuria osallistumatta asumisyksikön arkeen. Instituution olemassaololle on tavanomaista asiantuntija-asiakas-suhde, johon kytkeytyy valtaelementti. Myös asumisyksikössä työntekijä sekä asiakas muodostivat suhteen, johon kytkeytyi valtaelementti (ks. esimerkiksi Benwell & Stokoe 2006, 88-89, Jokinen 2012, 227-266).

Analyysini kohteina ovat työntekijöiden ja asiakkaiden väliset vuorovaikutustilanteet, joita kutsun vuorovaikutusepisodeiksi. Episodit pohjautuvat asumisyksikössä tekemiin havaintoihini. Olin läsnä naistyön eri toiminnoissa vuonna 2007 kahden kuukauden ajan ja yhtenä aineistonkeruun tapana kirjasin ylös arkipäivän tilanteita. Työntekijät ja asiakkaat kohtasivat toisiaan erilaisissa tilanteissa, joihin liittyi spontaaneja keskusteluhetkiä, sovittuja tapaamisia asioiden hoitamiseksi, yhteisiä viikkokokouksia sekä moniammatillisia verkostopalavereja.

Asiakkaat olivat tietoisia tutkijan roolistani ja siitä, että mukanani kulki aina vihko ja kynä. Työntekijän ja asiakkaan väliset keskustelut olivat verkkaaisia, mikä mahdollisti sen, että pystyin kirjaamaan käsin vuorovaikutusepisodit. Yritin kirjata työntekijöiden ja asiakkaiden keskusteluja mahdollisimman sanatarkasti. Kirjasin jokaisesta episodista, missä se tapahtui, oliko sitä edeltänyt jokin tilanne tai miten tilanne jatkui episodin jälkeen ja mon-

tako työntekijää tai asiakasta episodissa oli läsnä. Heti vuorovaikutusepiso-
din jälkeen kirjoitin laajemman kuvauksen tilanteesta, johon liitin myös it-
selleni heränneitä ajatuksia tai kysymyksiä (ks. esimerkiksi Lofland & Lo-
fland 1984, 62-67). Katsoin tarkan tilannekuvauksen hyödylliseksi aineis-
tonkeruun menetelmäksi, koska koin sen jo olevan analyysiä tilanteesta.

Asumisyksikkö oli myös siinä mielessä erityinen, että asunnot olivat nai-
sille yksityisiä ja minulla oli mahdollisuus viettää aikaa käytävällä ja yleisis-
sä tiloissa havainnoiden työntekijöiden ja naisten välisiä kohtaamisia. Työn-
tekijän ja asiakkaan arkipäivän kohtaamisia olisi ollut vaikea tutkia muuten
kuin olemalla läsnä asumisyksikön yleisissä tiloissa. Kuten arjessa yleensä,
tilanteet syntyivät ja vaihtuivat nopeasti ja niitä olisi ollut vaikea ymmärtää
tuntematta asumisyksikön toimintaa. Työntekijöiden ja asiakkaiden väliset
keskustelut olivat spontaaneja. Läsnä olemisella oli merkitystä, koska en oli-
si voinut tavoittaa spontaaneja keskusteluja nauhurin kanssa ja samalla työ-
stää laajemmin episodeihin liittyviä tilanteita. Keskustelut olivat ohivilahta-
via, mutta verkkaisia. Tavoitin ne tutkijana hyvin, sillä pystyin kirjaamaan
tilanteet muistiin siinä samassa hetkessä, kun vuorovaikutusepisodit tapah-
tuivat. Työntekijät itse kertoivat tutkimuksen alussa, kuinka ulkopuolisten
ihmisten on vaikea ymmärtää asumisyksikön toimintaa ja he toivoivat tut-
kijan läsnäoloa tutkimuskohteessa. Etnografisen kenttätönn avulla minul-
la oli mahdollisuus tarkastella omin silmin asumisyksikön toimintaa sekä
työntekijän ja asiakkaan välistä vuorovaikutusta. Minulla oli myös mahdol-
lisuus työskennellä asiakkaiden ehdoilla ja ottaa tutkijana huomioon hei-
dän kuntonsa vaihtelut. Havaintojen avulla minulla oli mahdollisuus aistia
tilanteisiin liittyviä tunnelmia ja tunteita ja huomioida se, mitä ennen vuo-
rovaikutusepisodeja ja niiden jälkeen tapahtui.

Tämän artikkelin aineisto koostuu siis edellä kuvaamistani naisten asu-
misyksikössä tapahtuneista työntekijöiden ja asiakkaiden välisistä vuorovai-
kutusepisodeista, joita on 76 kappaletta. Asumisyksikön työntekijöistä 5 ja
asiakkaista 18 esiintyy vuorovaikutusepisodeissa. Pääosin episodit olivat yh-
den asiakkaan ja työntekijän välisiä keskusteluja. Asiakkaista olleista nai-
sista jotkut naiset esiintyvät useammassa episodissa ja muutama nainen on
vain yhdessä episodissa. Keskimäärin yksi vuorovaikutusepisodi on 10 ko-
neella kirjoitettua riviä.

Tutkimuskysymys ja aineiston analyysi

Tutkimuskysymykseni on, minkälaisia työntekijä-asiakas kategoriapareja rakentuu asumisyksikön arjen käytännöissä? Toisena tehtävänä on selvittää, miten kategoriaparit liittyvät edellä esiteltyihin asumisen malleihin? Kuten edellä kirjoitin, eri työntekijöiden ja asiakkaiden oikeudet ja velvollisuudet rakentuvat eri tavoin ja myös eri asumisen malleissa painottuvat eri tavoin työntekijöiden ja asiakkaiden oikeudet ja velvollisuudet. Ymmärrykseni mukaan työntekijä ja asiakas ovat kaksi kategoriata, jotka ovat tiiviissä suhteessa toisiinsa ja näin ollen muodostavat kategoriaparin. Aineiston analyysi perustuu etnometodologiseen jäsenyysskategoria-analyysiin (ks. esimerkiksi Watson 1997, Hester & Eglin 1997, Hester & Eglin 2003, Sacks 1992 & Jokinen, Juhila & Suoninen 2012). Kategoriat asumisyksikön asiakas ja työntekijä sisältävät paljon kulttuurista tietoa, jonka liitämme automaattisesti noihin kategorioihin. Tyypillisiä kategoriapareja ovat muun muassa mies-nainen, työntekijä-asiakas tai äiti-lapsi (ks. esimerkiksi Watson 1997, 51-52; White 2002, 414).

Asumisyksikön vuorovaikutuskulttuurissa työntekijä-asiakas kategoriapari ovat hierarkkisessa suhteessa toisiinsa ja heidän oikeutensa ja velvollisuutensa määrittyvät eri lailla, työntekijältä odotetaan toisenlaista käyttäytymistä kuin asiakkaalta (Juhila, Jokinen & Suoninen 2012, 28). Samalla kun identifioimme ihmisiä valitsemalla yhden monista heitä kuvaamaan sopivista kategorioista, tuotamme kuvaamillamme ihmisille kategoriajäsenyyden, joka sitoo heidät tämän kategorian määreisiin (Silverman 1998, 17). Esimerkiksi työntekijän ja asiakkaan oikeuksiin ja velvollisuuksiin liittyvät määreet kantavat moraalisia odotuksia ja oletuksia. Asumisyksikön asiakkaalla on oikeus asumisyksikön asuntoon ja sen ympärille rakennettuihin palveluihin ja samalla velvollisuus noudattaa toiminnalle yhteisesti määritettyjä sääntöjä. Työntekijälle instituutio ja ammatillisuus antavat legitimitetin ja hänellä on velvollisuus ja oikeus toimia organisaation edustajan mukaisesti. (ks. esimerkiksi Jokinen 2012, 262-263.) Työntekijän ja asiakkaan kategoriapareja ei voi tarkastella yksiselitteisesti erilaisten asumisen mallien mukaan. Kategoriat ovat tilannesidonnaisia ja niistä neuvotellaan paikallisesti koko ajan. Kun työntekijälle tai asiakkaalle tarjoutuu vuorovaikutuksessa tietyn kategorian jäsenyyden, muokkaavat he sitä itse joko ottamalla annetun kategorian vastaan tai vastustamalla sitä. Näin he jatkuvasti uudista-

vat tai vastustavat heille tarjottujen kategorioiden jäsenyyttä vuorovaikutuksessa tapahtuvan neuvottelun kautta. Samalla tavoin he luovat vuorovaikutuksen neuvotteluprosessissa itselleen uusien kategorioiden jäsenyyksiä. (ks. esimerkiksi Juhila 2004, 23; Välimaa 2008, 159.)

Kuten edellä olen määritellyt, kategoriat ovat tilannesidonnaisia ja toimijat rakentavat niitä jatkuvasti keskinäisessä vuorovaikutuksessaan liittämällä niihin erilaisia oikeuksia ja velvollisuuksia. Vuorovaikutusepisodien analyysissä lähdin siten liikkeelle siitä, että erittelin ensin, puhuvatko työntekijät ja asiakkaat episodeissa työntekijyydestä ja asiakkuudesta ja jos puhuvat, niin millaisia oikeuksia ja velvollisuuksia työntekijät ja asiakkaat liittävät näihin kategorioihin. Ensimmäinen havaintoni oli, että episodit sisältävät runsaasti tällaista kategoriapuhetta; yhteensä 75 episodista 58 oli sellaisia, jotka liittyivät sekä työntekijän että asiakkaan kategorioiden määrittelyyn. Tältä pohjalta etenin kohti varsinaista tutkimuskysymystäni eli sen analyysiä, millaisia kategoriapareja nämä määrittelyt episodeissa muodostavat. Toisin sanoen tarkastelin sitä, miten työntekijä ja asiakas konstruoivat itseänsä suhteessa toisiinsa keskustelun aikana. Analyysini tuloksensa on neljä eri kategoriaparia: toiminnan tavoitteiden mukainen asiakas ja asiakasta tukeva työntekijä (21 kappaletta), itsenäisiä valintoja tekevä asiakas ja asiakasta hienovaraisesti suostutteleva työntekijä (16 kappaletta), huolta pitävä asiakas ja asiakkuutta rajaava työntekijä (8 kappaletta) sekä yhteisön sääntöjä noudattava asiakas ja asiakkuuden kyseenalaistava työntekijä (13 kappaletta). Muodostettuani nämä kategoriaparit pohdin niitä vielä suhteessa edellä kuvaamiini asunto ensin -periaatteeseen ja portaikkomalliin: näkyykö näissä pareissa ja millä tavalla näiden mallien elementtejä. Analyysini lähtökohtana eivät olleet siis mallit, vaan episodeissa elävät kategoriat ja kategoriaparit. Lopputuloksena kuitenkin havaitsin niiden kytkeytyvän kiinnostavalla tavalla malleihin, vaikka keskustelijat itse eivät niihin suoraan viitanneetkaan, eivätkä myös välttämättä tiedostaneet niiden läsnäoloa episodeissa. Mallien läsnäolo kertoo kuitenkin niiden kulttuurisesta 'tuttuudesta' ja kietoutumisesta asumisyksikön arkisiin käytäntöihin.

Edellä esitetty määrälliset luvut osoittavat, kuinka asiakas-työntekijä kategoriaparit jakaantuivat. Olen valinnut näistä neljästä eri kategoriaparista aina sellaisen vuorovaikutusepisodin tarkemmin analysoitavaksi, jossa kyseisen kategoriaparin ominaisuudet tulevat mahdollisimman selkeästi esiin. Alla olevat episodit olen esittänyt kokonaisina tilannekuvauksina, joissa en-

sin kerrotaan kirjaamani tilanne, josta episodi alkaa. Episodeista on mahdollista tulkita, että työntekijät ja asiakkaat tunsivat toisensa jo pitkältä ajalta ja olivat tekemisissä keskenään lähes päivittäin. Kaikki asiakkaiden ja työntekijöiden tunnistamiseen liittyvät tiedot on muutettu. Episodeja analysoi-
dessani tuon ensin esiin millaisia oikeuksia ja velvollisuuksia työntekijät ja asiakkaat liittävät asiakkuuteen ja työntekijyyteen sekä niiden keskinäiseen suhteeseen (miten kategoriapari muodostuu). Kunkin analyysin lopussa tul-
kitsen keskinäisistä oikeuksista ja velvollisuuksista muodostuvia kategori-
pareja suhteessa asunto ensin -periaatteeseen ja portaikkomalliin.

Työntekijä-asiakas kategoriaparien rakentuminen

Toiminnan tavoitteiden mukainen asiakas ja asiakasta tukeva työntekijä

Tämä vuorovaikutusepISODE tapahtui asumisyksikön alakerrassa, josta men-
nään naistyön toiseen toimintamuotoon, naisten tukipisteelle. Asiakas on
tullut asumisyksiköstä hissillä alakertaan ja lähestyy työntekijää, joka istuu
pöydän ääressä itsekseen. Asiakas hakee kahvin pöydältä, siirtyy työnteki-
jän viereen keskustelemaan ja aloittaa keskustelun.

A: Muistak sä koska me tavattiin ekan kerran?

T: Kyllä sä olet jääny mun mieleen.

*A: Mä olin silloin viel ihan sekasin. Mä olin jääny niin kiinni siihen Ve-
saan. Mä vaan asuin siellä sen nurkissa enkä mä edes tajunnu, et eihän
mulla oo mitään asuntoa ja oon ihan sen armoilla. Ja sitä jatku monta
vuotta. Ja mä tein just niinku se käski et voi vaa ajatella, mikä hullu mä
oon ollu. En mä tajunnu yhtää. Sit se Tarja vaan soitti ja käski tulla tän-
ne. Ja muistak sä kun me tultiin kattoo tätä paikkaa?*

*T: Sä et ollu kyl yhtää vakuuttunu tästä, mut sit sä samalla aloit jo mie-
lessäs sisustaa sun huonetta.*

*A: Joo, ja mä laitoin heti sen kyltin oveen, et mun oma koti. Ja siitä lähti-
en mä olen asunu täällä enkä lähtis enää pois. Aluks mä olin vaan omissa
oloissani, mut nythän mä olen jo tutustunu näihin ihanii naisiin ja käyn
täälläkin joka päivä.*

T: SÄ oletki ihan vakiokävijä. Jos sua ei joku päivä näy, niin kyl me jo kysellään sun perään.

Episodi alkaa asiakkaana olevan Kaisan lähestyessä työntekijänä toimivaa Maijaa. Kaisa aloittaa keskustelun nostamalla esiin oman asiakkuutensa alkamiskohdan naisten asumisyksikössä. Kaisa itse merkityksellistää asiakkuuden alkaneen siitä, kun hän on saanut asumisyksiköstä oikeuden oman asuntoonsa. Sitä ennen Kaisa kuvailee elämänsä olleen sekaisin, hän asui miesystävänsä asunnossa ja hänen armoillaan. Muutos Kaisan elämässä tapahtui, kun sosiaalityöntekijä Tarja pyysi Kaisaa tulemaan tutustumaan asumisyksikköön. Maija myötäilee ja kertoo Kaisalla olleen aluksi ristiriitaisia tunteita paikkaa kohtaan. Kaisa kertoo tilanteen muuttuneen hänen saadessaan asumisyksiköstä oman asunnon, jonka myötä hän sai oikeuden omaan kotiin, mitä symbolisoi hänen oveen laittamansa kyltti. Kaisa kuvailee paikan tärkeyttä kertomalla, ettei hän halua lähteä enää asumisyksiköstä pois vaan haluaa pitää kiinni oikeudestaan asua siellä. Kaisa kertoo, kuinka oikeus omaan asuntoon on tuonut mukanaan myös asumisyksikön yhteisön. Aluksi Kaisa vietti aikaansa omissa oloissaan, mutta nyt hän on tutustunut asumisyksikön muihin naisiin ja käynyt toiminnassa päivittäin, millä hän tarkoittaa samassa rakennuksessa sijaitsevaa naisten tukipistettä. Maija vahvistaa Kaisan osallistumista toimintaan kertomalla Kaisan olevan ”vakiokävijä”. Työntekijä ilmaisee välittävänsä Kaisasta sanomalla ”jos sua ei joku päivä näy, niin me jo kysellään sun perään”.

Tässä kategoriaparissa työntekijän ja asiakkaan suhde näyttäytyy harmonisena. Asiakkaana oleva Kaisa pitää yllä toiminnan tavoitteiden mukaista asiakkuutta ja työntekijänä Maija tukee Kaisan ylläpitämää kategorialla. Maija muodostaa itse asiakasta tukevan työntekijän kategorian. Vuorovaikutus-episodi osoittaa, kuinka oikeus asuntoon on ollut Kaisalle merkityksellinen ja se on toiminut asunto ensin -periaatteen mukaisesti käännekohtana hänen elämässään. Asunnon myötä Kaisasta on tullut asumisyksikön asiakas ja hän on saanut itselleen uudenlaisia oikeuksia; oikeuden omaan asuntoon, oikeuden osallistua toimintaan sekä oikeuden kuulua asumisyksikön yhteisöön. Asiakkaana oleva Kaisa on se, joka on omien tarpeidensa mukaisesti lähestynyt työntekijä olevaa Maijaa ja toiminut näin asunto ensin -periaatteen mukaisesti. Työntekijänä olevan Maijan tehtävänä on tukea Kaisaa ja hänen oikeuttaan asiakkuuteen tarjoamalla Kaisalle erilaisia palveluja. Mai-

ja ei määrittele Kaisan asiakkuuteen sisältyvän velvollisuuksia. Vuorovaikutusepisodin loppu osoittaa, kuinka Maijan ja Kaisan välinen suhde näyttäytyy työntekijän huolenpitona, jossa Maija katsoo Kaisan perään ”jos sua ei joku päivä näy, niin me jo kysellään sun perään”.

Itsenäisiä valintoja tekevä asiakas ja asiakasta hienovaraisesti suostutteleva työntekijä

Seuraava vuorovaikutusepisodi tapahtui asumisyksikön käytävällä. Käytävällä on ovia asiakkaiden omiin asuntoihin ja käytävän päässä ikkunan edessä asiakkailta on mahdollisuus istua tuoleilla. Episodin alussa asiakas istui tuolilla, poltti tupakkaa ja joi kahvia. Työntekijä saapui asumisyksikköön tavatakseen kyseisen asiakkaan. Asiakas oli ollut muutaman viikon juomatta alkoholia ja hän oli retkahtanut juomaan ja oli nyt juonut viiden päivän ajan. Asiakkaan retkahdus oli työntekijän tiedossa ja kohdatessaan asiakkaan hän aloitti suoralla kysymyksellä.

T: Voitaisko ajatella tavoitteeksi esimerkiksi Naisten keskuksen ryhmiin osallistumisen?

A: En mä jaksa eikä just nyt edes kiinnosta.

T: Juomista pitäis saada jotenkin haltuun.

A: Heti aamusta kun herään oon jo ihan sekaisin.

T: Entä jos se olisi pitkän ajan tavoite. Voisko tää olla sellainen asia, että tulisin sun mukana huomenna mielenterveystoimistoon?

A: Miks ihmeessä? Mä meen sinne ihan yksin, on uus lääkärikin ja kaikkee.

T: Ajattelin vain, et voisit tulla mukaasi, nyt kun asut täällä ja kertoa miten sun asuminen täällä sujuu.

A: Miks? Kyl mä ite parhaiten mun kuulumiset tiedän ja selvitän pääni ihan rauhassa. Mä hoidan tän ihan ite enkä halua, että soitatte sinne tai mitään.

T: Selvä, sä hoidat itse asias. Tarkistin vain, jos me voitais olla sun tukena tai jotain.

Episodi alkaa siten, että työntekijä Henni on aktiivinen ja lähestyy asiakkaana olevaa Marjaa. Työntekijä on asettanut keskustelulle tietyn päämäärän ja hän aloittaa keskustelun hienovaraisesti ehdottamalla Marjalle tavoitteeksi Naisten keskuksen ryhmiin osallistumisen kysymällä ”voitaisko ajatel-

la”. Asiakkaana oleva Marja vastaa kieltäytymällä tarjouksesta ”en mä jaksaa eikä just nyt edes kiinnosta”. Henni jatkaa ja perustelee oikeuttaan puuttua tilanteeseen, koska Marjan alkoholinkäyttö pitäisi saada työntekijän näkökulmasta haltuun. Samalla Henni siirtää vastuun Marjan tilanteesta asiakkaalle itselleen, jossa Marja myöntää jatkuvan alkoholinkäyttönsä. Marjan myöntäessä tilanteensa Henni ottaa uudelleen neuvonantajan roolin ja määrittelee Marjalle pitkän ajan tavoitteeksi ryhmiin osallistumisen sekä ehdottaa Marjaa ottamaan työntekijä mukaan seuraavan päivän mielenterveystoimiston tapaamiseen. Marja vastustaa Hennin ehdotusta toteamalla ”miks ihmeessä” ja oikeuttaa vastarintaansa ”uus lääkärikin ja kaikkee”. Henni vetoaa työntekijän oikeuteen puuttua Marjan tilanteeseen hänen asiakkuutensa ja saamansa asunnon kautta: ”nyt kun asut täällä”. Marja ei kuitenkaan näe asunnon tuovan työntekijälle oikeutta osallistua Marjan asioiden hoitoon ja ilmoittaa haluavansa hoitaa itse asiansa sekä kieltää työntekijältä yhteistyön hänen asioissaan muiden tahojen kanssa. Henni myöntyy ja antaa Marjan itse määritellä asiakkuutensa asumisyksikössä: ”sä hoidat itse asias” mainiten, että työntekijät ovat asiakkaan tarpeen mukaan tukena.

Tässä kategoriaparissa itsenäisiä valintoja tekevä asiakas Marja pitää kiinni oikeudestaan määritellä omaa asiakkuuttaan koko vuorovaikutusepisodin ajan. Työntekijänä oleva Henni muuttaa keskustelun aikana lähestymistapaansa. Aluksi Henni lähestyy Marjaa sekä portaikkomallin että asunto ensi -periaatteen mukaisesti mielessään palveluiden ohjaus asiakkaalle. Henni määrittelee portaikkomallin mukaisesti asiakkaalle tavoitteeksi osallistua naistyön seuraavan portaalan toimintaan, joka voisi auttaa asiakasta kuntoutumaan. Työntekijän määritelmien mukaan asiakkaan oikeuteen asua asumisyksikössä sisältyy myös velvollisuuksia. Marjan kieltäytyttyä työntekijän ehdotuksista työntekijä nostaa esiin kilpailevan kategorian määrittäessään Marjan päihdeongelmaiseksi henkilöksi, jolla on velvollisuus kuntoutua eteenpäin seuraavalle portaalle (ks. Silverman 1988, 92). Marja tunnistaa työntekijän määrittelemän kategorian, mutta ei näe itselleen kuuluvan velvollisuutta osallistua toimintaan. Henni kuitenkin tarttuu asiakkaan myöntämään kategoriaan ja ehdottaa oikeudekseen toimia Marjan rinnalla kulkijana ja oikeuden osallistua yhteistyötahon palaveriin. Marja kieltäytyy nostaen esiin oikeutensa päättää itse omista asioistaan. Henni vetoaa Marjan velvollisuuksiin asumisyksikön asiakkuuden ja asumisen kautta.

Tässä kohtaa vuorovaikutusepisodia Marja pitää edelleen kiinni itsenäisiä valintoja tekevän asiakkaan kategoriasta. Hän kuvailee olevansa omien asioidensa paras asiantuntija ja määrittelee oikeudekseen hoitaa itse omat asiansa. Hän myös tulkitsee asumisensa ja hoitokuvionsa olevan erillisiä asioita ja pitää oikeutenaan selvittää itse oman tilanteensa. Marja myös kielittää työntekijöiltä yhteistyön hoitotahon kanssa. Työntekijänä Henni myöntyy asunto ensin -periaatteiden mukaisesti Marjan omaan tahtoon. Marja ei ole koko episodin aikana kiinnostunut ottamaan vastaan työntekijän tarjoamia kuntoutumiseen liittyviä kategorioita. Työntekijä päättää episodin asunto ensin -periaattein tarjoamalla asiakkaalle oikeuden olla tarvittaessa yhteydessä työntekijöihin.

Tässä kategoriaparissa Henni yrittää ensin lähestyä asiakkaana olevaa Marjaa portaikkomallin mukaisesti nostaen esiin Marjan ongelman ja esittäen suunnitelman kuntoutumisesta ja samalla ottaen itselleen työntekijänä oikeuden katkaista Marjan päihdekierre. Marja ei kuitenkaan tartu siihen ja pitää oikeuden omista asioistaan itsellään. Asunto ensin -periaatteen mukaisesti Marja tekee itse lopullisen valinnan kuntoutumisestaan, vaikka se olisi työntekijänä toimivan Hennin mielestä Marjan edun vastainen

Toisista huolehtiva asiakas ja asiakkuutta rajaava työntekijä

Tämä vuorovaikutusepisodi tapahtui asumisyksikön käytävällä. Työntekijä oli tuomassa ruokakärryillä naisille ruokaa. Kolme asumisyksikön naista oli odottamassa työntekijää käytävällä. Nämä kolme asukasta olivat yksikön vanhimmat asukkaat, jotka viettivät paljon aikaa keskenään. Naiset lähestyivät itse työntekijää.

A: Me ollaan Annelin kanssa huolissaan, kun Liisaa ei oo näkyny yli viikkoon. Ei se ole koskaan ollu näin kauan pois, korkeintaan pari päivää Timpan luona. Mä olin aluksi helpottunu, kun oli hiljaista. Mut parin päivän päästä mä aloin huolestua ja kyselin jo muiltakin, ei kukaan ole nähny.

T: Voitteks te soittaa Liisalle?

A: Me ollaan soitettu jo vaikka kuinka monta kertaa. Liisa kun on maanis-depressiivinen, niin sillä on kova vauhti päällä.

T: Niin, niinhän se on. Nyt te ette voi tehdä muuta kuin odottaa. Me voidaan yrittää soitella ja kysellä Liisan perään. Muuta tässä ei voi tehdä, kun Liisa on aikuinen ihminen.

Episodi alkaa, kun asiakkaat lähestyvät työntekijää. Asiakkaana oleva Asta kertoo, kuinka he ovat yhdessä toisen asiakkaan Annelin kanssa huolissaan asukkaasta nimeltä Liisa. Asta oikeuttaa toisista asumisyksikön asiakkaista huolehtimisen sillä, että Liisa ei ole ollut ennen näin kauaa poissa asumisyksiköstä. Hän kertoo olleensa aluksi helpommin Liisan poissaolosta, mutta sitten huoli oli lisääntynyt ja hän oli kokenut velvollisuudekseen kysellä muilta asukkailta Liisasta. Astan mukaan kukaan asukkaista ei ole nähnyt Liisaa. Työntekijä myöntää Astan huolen olevan oikeutettu ja hän kysyy Astalta, voisivatko naiset soittaa Liisalle. Asta kertoo naisten yrittäneen soittaa Liisalle jo monta kertaa. Asta perustelee soitot määrittämällä Liisan diagnoosiksi maanis-depressiivisyyden ja siihen liittyvän kovan vauhdin. Henni työntekijänä vahvistaa asian, mutta tekee samalla rajauksen, asiakkailta ei ole oikeutta puuttua Liisan etsimiseen ”nyt ette voi tehdä muuta kuin odottaa”. Samalla Henni siirtää vastuun Liisan etsimisestä työntekijöille itselleen: ”me voidaan yrittää soitella ja kysellä” ja rajaa työntekijöiden mahdollisuuksia puuttua asumisyksikön asiakkaan elämään sen enempää, koska Liisa on ”aikuinen ihminen”.

Tässä kategoriaparissa toisista huolta pitävän asiakkaan Astan ja asiakkuutta rajaavan työntekijän Hennin rooleista ja niiden rajoista neuvotellaan vuorovaikutusepisodin aikana. Asta ja kaksi muuta asiakasta ovat huolissaan asumisyksikön asiakkaasta Liisasta ja asettuvat näin toisista huolta pitävän asiakkaan kategoriaan. Yhteinen huoli kertoo siitä, että naiset ovat integroituneet yksikön luomaan yhteisöön. Sekä portaikkomallissa että asunto ensin -periaatteessa yhteisöasuminen koetaan tärkeäksi voimavaraksi ja naisten huoli kertoo siitä, että toiminnan yhteisöllinen tavoite on saavutettu. Naiset ovat siis integroituneet asumisyksikön yhteisöön, mutta eivät vielä laajemmin yhteiskuntaan, kuten esimerkiksi lähiöyhteisöön. Asunto ensin -periaate pitää sisällään dilemman, joka näkyy toiminnan yhteisöllisyyden ja asiakkaan oman yksityisyyden välillä. Asiakkaat ovat sitoutuneet asumisyksiköön, mutta samalla työntekijällä on velvollisuus rajata asiakkailta oikeus etsiä Liisaa eikä hän anna asiakkaille myöskään oikeutta etsimiseen. Liisalla on asunto ensin -periaatteen mukaisesti oikeus päättää omista asioistaan

ja oikeus valita elämäntapansa, ilman velvollisuuksia asumisyksikköä ja sen jäseniä kohtaan. Toisaalta Asta ja muut asiakkaat neuvottelevat vuorovaikutusepisodin aikana siitä, mitkä ovat Liisan oikeudet ja velvollisuudet asumisyksikön yhteisöä kohtaan. Työntekijä ja asiakas keskustelevat oikeuksien ja velvollisuuksien avulla siitä, millä ehdoilla asiakkaat integroituvat toimintaan. Vuorovaikutusepisodin lopussa Henni työntekijänä rajaa asiakkaiden oikeuksia asumisyksikössä ja nostaa itseään hierarkkisesti Liisan yläpuolelle kertoessaan työntekijöillä olevan oikeus etsiä Liisaa.

Yhteisön sääntöjä noudattava asiakas ja asiakkuuden kyseenalaistava työntekijä

Tämä vuorovaikutusepisodi tapahtui asiakkaiden yhteisessä tilassa, joka on samassa kerroksessa kuin asumisyksikkö. Tilassa on pöytiä ja tuoleja ja jääkaappi, johon tuodaan naisten ruuat. Viikkokokous on aina tiettyinä viikonpäivinä ja työntekijät tuovat mukanaan naisille kahvia ja pullaa. Työntekijät pitävät kirjaa siitä, ketkä viikkokokouksissa käyvät ja miten naisia on tavattu viikon aikana. Kokouksessa käydään läpi viikon aikana tulleet asioita, yhteisön sääntöjä sekä tiedotetaan asukkaille mahdollisista tapahtumista tai uusista asioista.

T: Nyt on niin, et meidän on pakko ottaa tässä viikkokokouksessa esiin myös ikävät asiat. Alotetaan viime yön tapahtumista ja valituksista.

A1: En mä ainakaa tiedä mitään, olin koko illan kotona.

A2: Ainaha täällä jotain tapahtuu ja on sekavaa ja sit heti meitä syytellään.

T: Tilanne on sellanen, että alaovi oli rikottu taas kerran ja joku teistä naisista oli heitellyt ikkunasta kadulle tavaroita ja huudellu ohikulkeville ihmisille. Tästä puhuttiin jo viimeks, et tällaista häiriöä ei saa aiheuttaa, se tuottaa vaikeuksii sitten kaikille eikä tollanen käytös sovi tänne.

A2: Kyllähän sen nyt kaikki tietää, kuka täällä aina nää tilanteet järjettää. Itä yritän välttää sotkemasta asioita, mut sit tääl on näitä, jotka pistää kaikki ihan sekasin.

Episodi alkaa työntekijä Sonjan kertoessa asumisyksikössä sattuneista tapahtumista ja niiden jälkeisistä valituksista. Sonja kuvailee työntekijänä olevansa velvollinen kertomaan asioista, jotka ovat toiminnan kannalta merkityksellisiä. Asiakas Petra (A1) ei näe, että hänellä olisi velvollisuutta vas-

tata työntekijän kertomaan huoleen. Asiakas Anni (A2) oikeuttaa tapahtumat kertomalla asumisyksikön yleisen ilmapiirin olevan niin sekava, että aina jotain tapahtuu. Samalla hän viestittää työntekijän ilmoituksen olevan syytös koko yhteisöä ja sen asukkaita kohtaan. Sonja oikeuttaa esiin nostamansa asian yksilöimällä valituksen sisällön: alaovi rikottu, ikkunasta heiteltä kadulle tavaroita ja huudeltu ohikulkeville ihmisille. Sonja palauttaa asiakkaiden mieliin yhteisön yhteisesti sovitut säännöt ja vetoaa asiakkaiden velvollisuuksiin: ”tällaista häiriöä ei saa aiheuttaa”. Sonja kuvailee yhteisön sääntöjen velvoittavan kaikkia asiakkaita ja yhdenkin asiakkaan vääränlaisen käyttäytymisen tuovan sanktioita koko yhteisölle. Sonja määrittää työntekijänä asumisyksikön asiakkaalla olevan tietynlaisia velvollisuuksia, ja mikäli asiakas ei niitä noudata, ei hän ole kykenevä asumaan asumisyksikössä. Anni (A2) vastaa työntekijän syytöksiin siirtämällä vastuun asumisyksikön yhteisöltä yhdelle yhteisön tuntemalle asiakkaalle. Anni määrittelee asukkaan jättäneen noudattamatta velvollisuuksiaan ja samalla oikeuttaa itselleen asiakkuuden säilymisen yksikössä kertomalla noudattavansa yhteisön sääntöjä.

Tässä kategoriaparissa yhteisön sääntöjä noudattava asiakkaan kategoria rakentuu siten, että asiakkaat kokevat täyttäneensä yhteisön asiakkuuteen kuuluvat velvollisuudet. Sen sijaan he vastustavat työntekijän rakentamaa asiakkuuden kyseenalaistavaa kategoriaa ja syyttävät tilanteesta yhteisössä asuvia muita henkilöitä, jotka eivät ole noudattaneet yhteisesti sovittuja velvollisuuksia. Anna Kulmala (2004, 239) käyttää ambivalentista tilanteesta käsitettä Samanlaiset Toiset, jossa asuntolan asumattomat miehet rakentavat identiteettiä niin, että ovat samaan aikaan läsnä ja liittyvät yhteisöön sekä toisaalta puhuvat itsensä ulos näistä toisista ja esittävät itsensä yksilöinä. Työntekijä oikeuttaa asiakkuuden kyseenalaistavan kategorian sillä, että jotkut asiakkaat ovat jättäneet noudattamatta yhteisöön kuuluvia velvollisuuksia. Työntekijän leimaama kategoria pakottaa asiakkaat puhumaan itseään ulos erityisen voimakkaasti annetuista määrittelyistä.

Sonja työntekijänä edustaa sekä portaikkomallin että asunto ensin -periaatteen mukaista näkemystä siitä, että asiakkuuteen sisältyy myös velvollisuuksia. Portaikkomallin mukaisesti asumisyksikkö edustaa väliaikaista asumista ennen asiakkaiden etenemistä omaan asuntoon. Tähän portaikon vaiheeseen liittyy asiakkaalle tiettyjä oikeuksia ja velvollisuuksia. Jos asiakas ei ole noudattanut asumisyksikön sääntöjä eikä kuntoutunut, niin se tuottaa asiakkaalle sanktioita eikä oikeuta asumiseen asumisyksikössä. Asunto ensin

-periaatteessa työntekijä määrittelee asiakkaalle kuuluvan normaalit vuokra-asumisen velvollisuudet ja asettaa asiakkaalle tietyt rajat, miten asumisyksikössä voi käyttäytyä. Vuorovaikutusepisodi kertoo siitä, kuinka asiakkaan on omaan asiakkuuteensa liittyvien oikeuksien ja velvollisuuksien lisäksi otettava huomioon yhteisön kollektiivinen vastuu kaikkien asiakkaiden käytöksestä.

Yhteenveto ja keskustelu

Edellä analysoimani asiakas-työntekijä kategoriaparit kertovat asumisyksikön arjen vuorovaikutustilanteista ja siitä, kuinka asiakkaiden ja työntekijöiden oikeuksista ja velvollisuuksista neuvotellaan jatkuvasti. Analyysissäni muodostin neljä erilaista kategoriaparia, jotka perustuvat aineistoni luentaan. Analysoimani vuorovaikutusepisodit edustavat kukin yhtä aineistossa esiintyvää kategoriaparia. Ensimmäinen on toiminnan tavoitteiden mukainen asiakas ja asiakasta tukevan työntekijän kategoriapari. Tässä kategoriaparissa asiakas on edennyt tavoitteiden mukaisesti, asunnon saatuaan kuntoutunut asumisyksikön yhteisön avulla. Työntekijän kategoria on muodostunut asiakasta tukevaksi. Toinen on itsenäisiä valintoja tekevä asiakas ja asiakasta hienovaraisesti suostuttelevan työntekijän kategoriapari. Asiakkaan kategoriassa asiakas pitää itsellään oikeuden valita haluamansa palvelut ja työntekijän kategoria rakentuu palveluohjauksen varaan, vaikka työntekijän ja asiakkaan näkemys palveluiden tarpeesta eroavatkin toisistaan. Kolmas on toisista huolta pitävän asiakkaan ja asiakkuutta rajaavan työntekijän kategoriapari. Tässä kategoriaparissa työntekijä ja asiakas käyvät keskustelua siitä, millä ehdoilla yhteisöön integroidutaan. Asiakkaan kategoriassa asiakas näkee asumisyksikön yhteisönä, jossa asiakkailla on oikeus ja velvollisuus huolehtia toisistaan. Työntekijä rakentaa asiakkuutta rajaavan kategorian, koska hänen mukaansa jokaisella asiakkaalla on oikeus päättää elämästään eikä velvollisuutta selontekoihin yhteisön jäseniä kohtaan. Neljäs on yhteisön sääntöjä noudattavan asiakkaan ja asiakkuuden kyseenalaistavan työntekijän kategoriapari. Tässä kategoriaparissa asiakas puhuu vastaan työntekijän määrittämiä velvollisuuksia ja työntekijä korostaa asiakkaan velvollisuuksia asumisyksikköä kohtaan.

Kategoriaparit kertovat siitä, miten asiakkaiden ja työntekijöiden erilaisiin rooleihin liittyvät neuvottelut olivat koko ajan läsnä työntekijöiden ja

asiakkaiden kohtaamisissa. Tutkimukseni osoittaa, kuinka näissä työntekijöiden ja asiakkaiden vuorovaikutuksellisissa kohtaamisissa sovellettiin asumisen malleja. Asumisyksikön keskeisinä periaatteina voidaan pitää ihmisarvon kunnioittamista, asuntoa jokaisen kansalaisen perusoikeutena sekä asiakkaiden mahdollisuutta noudattaa valitsemaansa elämäntapaa, joka sisältää muun muassa päihteidenkäytön. Asumisyksikön toimintaan oli näin ollen jo sisään rakentunut ajatuksia asunto ensin -periaatteesta. Asumisyksikössä asui erilaisissa elämäntilanteissa olevia naisia ja varmasti osalle naisista oli riittävä kuntoutumisen tavoite se, että kyettiin turvaamaan heidän asumisensa asumisyksikössä näiden keskeisten periaatteiden varassa. Toisaalta työntekijöiden asemoituminen työhön sisälsi tilannekohtaista harkintaa ja palveluohjausta naisten kuntoutumisen mukaan. Yksi työntekijöiden keskeinen työkalu naisten kuntoutumisessa oli portaikkomallin mukainen ohjaus muihin naistyön palveluihin, kuten ryhmätoimintoihin ja valmentavaan ja kuntouttavaan koulutukseen. Naistyön matalan kynnyksen palvelut tarjosivat naisille mahdollisuuden kuntoutua yhden organisaation sisällä mahdollistaen naisille samalla asumisen asumisyksikön asunnossa. Asumisen malleja sovellettiin tilanteiden mukaan ja yhdessä vuorovaikutusepisodissa saatettiin soveltaa molempia malleja ilman, että vuorovaikutuksen osapuolet kiinnittivät siihen huomiota. Asumisen mallien soveltaminen asumisyksikön arjen käytännöissä on linjassa suomalaisen Asunto ensin -mallin toteutuksen kanssa; ei ole yhtä oikeaa tapaa toteuttaa mallia, vaan sitä sovelletaan paikallisten tarpeiden ja olosuhteiden mukaan.

Asumisyksikön tavoitteena oli tarjota yhteisöllistä tukea asiakkaille, jotka olivat kokeneet asunnottomuutta. Kategoriaparit kertovat jäsenyydestä asumisyksikön yhteisössä sekä kulttuurisesta ymmärryksestä siitä, mikä oli asumisyksikössä tavoiteltavaa asiakkuutta tai paheksuttavaa käytöstä. Asumisyksikössä asuvalla asiakkaalla oli jo lähtökohtaisesti paikan rakentama kulttuurinen jäsenyys, josta työntekijä ja asiakas neuvottelivat vuorovaikutuksen aikana (ks. esim. Massey 1998, 5-8). Nimeämäni kategoriaparit kertovat siitä, kuinka moninaisia ja vastakkaisia kategoriajäsenyyksiä työntekijät ja asiakkaat rakensivat vuorovaikutuksessa toistensa kanssa. Kategoriaparit osoittavat, kuinka työntekijät ja asiakkaat tekivät eroja suhteessa toisiinsa, rakensivat jäsenyyksiä niin itselleen kuin toiselle ja loivat käsitystä itse kullekin kuuluvasta paikasta siihen liittyvine oikeuksineen ja velvollisuuksineen. (Jokinen ym. 2004, 11.) Voidaan todeta, että työntekijän ja asiakkaan mää-

ritykset oikeuksista ja velvollisuuksista johtivat myös keskusteluun vallasta. Työntekijän rakentamien kategorioiden pyrkimyksenä oli ottaa huomioon asumisyksikön toiminnalle asetetut tavoitteet, jota työntekijä toteutti asiakkaan kanssa vuorovaikutuksessa joko asiakasta tukien, hienovaraisesti ohjaten tai rajaamalla ja kyseenalaistamalla asiakkuuden.

Asiakkaan ollessa erimielinen työntekijän rakentamille kategorioille, oli asiakkaalla mahdollisuus vastapuheeseen, jossa vakiintuneita käsityksiä kyseenalaistettiin ja neuvoteltiin itselle toisenlaisia kategorijäsenyyksiä (Juhila 2004, 20). Juhilan (2004, 20-27) mukaan kategorian ja vastapuheen välissä on negatiivisia luonnehdintoja sisältävä leimattu identiteetti. Leimattu identiteetti tarkoittaa asumisyksikön asiakkaalle sitä, että marginaalisena yhteiskunnan jäsenenä ja viimesijaisena asunnottomille tarkoitettuna instituutiona asumisyksikkö leimaa asiakkaidensa identiteettejä. Esimerkki asiakkaan vastapuheesta on yhteisön sääntöjä noudattavan asiakkaan kategoria, jossa asiakas ilmoittaa kykenevänsä noudattamaan asumisyksikön sääntöjä, vaikka hänellä itsellä on taustalla asunnottomuutta ja yleinen asumisyksikön ilmapiiri on levoton.

Kategoriaparit kertovat siitä, kuinka asumisyksikössä käytiin jatkuvaa rajanvetoa työntekijän ja asiakkaan oikeuksista ja velvollisuuksista. Yksi syy siihen voi olla se, että asumisyksikössä ei noudatettu selkeästi yhtä asumisen mallia vaan ajatuksena oli eri keinoin turvata asiakkaiden asuminen. Joillekin asiakkaille se tarkoitti pidempiaikaista asumista asumisyksikössä ja joillekin asumisyksikössä asuminen toimi välivaiheena ennen hajasijoitettua asumista. Tämä toi mukanaan joustoa työntekijöiden ja asiakkaiden väliseen vuorovaikutukseen. Toisaalta on mahdollista, että asumisyksikössä asuva asiakas ei vielä asunnon saatuaan kokenut olevansa osallinen asumisyksikön yhteisössä, vaan yhteisön rajoista käytiin jatkuvaa neuvottelua. Kategoriaparit kertovat siitä, että asumisyksikön asiakkaat eivät olleet yhtenäinen ryhmä, vaan työntekijät ja asiakkaat määrittelivät sen sisällä olevan oman marginaalinsa, ne epätoivotut, jotka eivät osanneet noudattaa yhteisön yhdessä asettamia oikeuksia ja velvollisuuksia.

Asunto ensin -periaatteen soveltaminen käytännössä on tuonut asumisyksikön toimintaan sen, että asunnottomat naiset ovat voineet muuttaa asumisyksikköön suoraan kadulta ilman kuntoutumisen eri vaiheita. Toisaalta tämä auttamisperiaate on ollut asumisyksikön toiminnassa keskeistä jo ennen asunto ensin -periaatteen käyttöönottoa. Vaikka portaikkomallissa ja

asunto ensin -periaatteessa on erilaisia painotuksia asiakkaiden ja työntekijöiden oikeuksista ja velvollisuuksista, niin molemmat mallit sisältävät kuntouttavan työotteen, jossa ominaista on vuorovaikutus, läsnäolo ja yhdessä tekeminen asiakkaan kanssa.

Artikkeli on osa Suomen Akatemian tutkimusprojektia Pitkäaikaisasunnottomuus ja Asunto Ensin -periaatteen soveltaminen Suomessa 2011–2015.

Lähteet

- Benwell, Bethan & Stokoe Elisabeth 2006. Discourse and identity. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Brett, Annabell 2003. The Development of the Idea of Citizens' Rights. Teoksessa Skinner, Quentin & Stråth, Bo (toim.) States and Citizens. History, Theory, Prospects. Cambridge, New York, Port Melbourne, Madrid, Cape Town: Cambridge University Press, 97-112.
- Busch-Geertsema, Volker 2011. Finland 2010: The Finnish national Programme to Reduce Long-Term Homelessness. Synthesis Report. Brussels: European Commission.
- Busch-Geertsema, Volker 2013. Housing First Europe Final Report. Viitattu 21.11.2013 FinalReportHousingFirstEurope.pdf. <http://www.socialstyrelsen.dk/housingfirsteurope>.
- Granfelt, Riitta 2003. Vankilasta kotiin vai kadulle? Vangit kertovat asunnottomuudestaan. Suomen ympäristö 613. Helsinki: Ympäristöministeriö.
- Granfelt, Riitta 2013. Asumissosiaalinen työ läsnäolotyönä - Kokemuksia naisten yhteisöstä. Teoksessa Laitinen, Merja & Niskala Asta (toim.) Asiakkaat toimijoina sosiaalityössä. Tampere: Vastapaino, 219-243.
- Hammersley, Martyn & Atkinson, Paul 1996. Ethnography. Principles in practice. London: Routledge.
- Harris, John 2005. Modernisoidut sosiaalipalvelut Isossa-Britanniassa: sosiaalityö liikeyrityksessä nimeltä McKunta. Janus 13 (2), 154-171.
- Heater Derek 1999. What is Citizenship? Cambridge: Polity Press.
- Hester, Stephen & Eglin, Peter 1997. Culture in action: studies in membership categorization analysis. International Institute for Ethnomethodology and Conversation Analysis. Washington: University Press of America.
- Hester, Stephen & Eglin, Peter 2003. The Montreal Massacre; a story of membership categorization analysis. Waterloo: Wilfrid Laurier University Press.
- Johnsen, Sarah & Teixeira, Ligia 2010. Staircases, Elevators and Cycles of Change "Housing First" and Other Housing Models for Homeless People with Complex Support Needs. Viitattu 21.11.2013. <http://www.crisis.org.uk/data/files/publications/Housing%20Models%20Report.pdf>
- Johnsen, Sarah & Fitzpatrick, Suzanne 2013. Glasgow Housing First. Final Report for the Housing First Europe Project. Viitattu 21.11.2013. http://www.socialstyrelsen.dk/housingfirsteurope/Glasgow_Housingfirst
- Johnson, Guy & Parkinson, Sharon & Parsell, Cameron 2012. Policy shift or program drift?
- Implementing Housing First in Australia. AHURI Final Report No 184. Melbourne: Australian Housing and Urban Research Institute.
- Jokinen, Arja 2004. Asuntola kulttuurisella kartastolla. Teoksessa Arja Jokinen, Laura Huttunen ja Anna Kulmala (toim.): Puhua vastaan ja vaieta. Neuvottelu kulttuurisista marginaaleista. Tampere: Gaudeamus, 74-97.

- Jokinen, Arja, Huttunen, Laura & Kulmala, Anna 2004. Johdanto: neuvottelu marginaalien kulttuurisesta paikasta. Teoksessa Puhua vastaan ja vaieta. Neuvottelu kulttuurisista marginaaleista. Tampere: Gaudeamus, 9–19.
- Jokinen, Arja 2012. Kategoriat, instituutiot ja sosiaalisen järjestyksen tuottaminen. Teoksessa Arja Jokinen, Kirsi Juhila ja Eero Suoninen (toim.): Kategoriat, kulttuuri ja moraalit. Tampere: Vastapaino, 227–266.
- Jokinen, Arja, Juhila, Kirsi & Suoninen, Eero 2012. Kategoriat, kulttuuri ja moraalit. Tampere: Vastapaino.
- Juhila, Kirsi 2004. Leimattu identiteetti ja vastapuhe. Teoksessa Arja Jokinen, Laura Huttunen ja Anna Kulmala (toim.): Puhua vastaan ja vaieta. Neuvottelu kulttuurisista marginaaleista. Tampere: Gaudeamus, 20–32.
- Juhila, Kirsi 2012. Ongelmat, niiden selittäminen ja kategoriat. Teoksessa Arja Jokinen, Kirsi Juhila ja Eero Suoninen (toim.): Kategoriat, kulttuuri ja moraalit. Tampere: Vastapaino, 131–173.
- Juhila, Kirsi, Jokinen Arja & Suoninen, Eero 2012. Kategorianalyysin juuret. Teoksessa Arja Jokinen, Kirsi Juhila ja Eero Suoninen (toim.): Kategoriat, kulttuuri ja moraalit. Tampere: Vastapaino, 17–43.
- Knutagård, Marcus & Kristiansen, Arne 2013a. Not by the Book: The Emergence and Translation of Housing First in Sweden. *European Journal of Homelessness*: Volume 7, Issue 1, August 2013, 93–117.
- Knutagård, Marcus & Kristiansen, Arne 2013b. “Mellan tillit och misstro”. Paper at The Nordic Network for Research on Homelessness. Lund 12–14.4.2013.
- Kulmala, Anna 2004. Toiset identiteettiä rakentamassa. *Yhteiskuntapolitiikka* 69 (2004): 3, 231–241.
- Laki asunto-olojen kehittamisestä 29.11.1985/919 5§ Viitattu 21.11.2013 <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1985/19850919>
- Lehtonen, Leena & Salonen, Jari 2008. Asunnottomuuden monet kasvot. Suomen ympäristö 3/2008. Helsinki: Ympäristöministeriö, asunto- ja rakennusosasto.
- Lofland, John & Lofland, Lyn H. 1984. *Analysing Social Settings. A guide to qualitative observation and analysis*. 2nd edition. Belmont, CA: Wadsworth.
- Massey, Doreen 1998. Samanaikainen tila. Tampere: Vastapaino.
- Nimi ovela -raportti. Kansallinen tavoite: Pitkäaikaisasunnottomuuden poistaminen vuoteen 2015 mennessä. 2007. Viitattu 1.7.2013. <http://www.ara.fi/download.asp?contentid=22339&lan=fi>.
- Nivala, Elina 2008. Kansalaiskasvatus globaalin ajan hyvinvointiyhteiskunnassa. Kansalaiskasvatuksen sosiaalipedagoginen teoriakehys. Snellman-instituutti: Jyväskylä.
- Organisaation esitteet, toiminnan kirjallinen materiaali 2007.
- Palola, Elina & Parpo, Antti 2011. Kunnallista sopeutumisen politiikkaa. Teoksessa Elina Palola & Vappu Karjalainen (toim.): Sosiaalipolitiikka: hukassa vai uuden jäljillä? Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos, 47–78.
- Pitkäaikaisasunnottomuuden vähentämisohjelma 2008–2011. Ympäristöministeriön raportteja 15:2008. Hallituksen asuntopoliittiset ohjelma. Ympäristöministeriö 28.3.2008.

- Rissanen, Paavo 2008. Kuntoutus. Helsinki: Duodecim.
- Rose, Nicholas 2000. Government and Control. *The British Journal of Criminology* 40 (2), 321-339.
- Sacks, Harvey 1992. *Lectures on Conversation*. Vol. 1/edited by Gail Jefferson; with an introduction by Emanuel A. Schegloff. Oxford: Blackwell.
- Sahlin, Ingrid 2005. The staircase of transition: survival through failure. *Innovation*, 18 (2), 115-136.
- Sennett, Richard 2004. Kunnioitus eriarvoisuuden maailmassa. Tampere: Vastapaino.
- Silverman, David 1998. Harvey Sacks: Social Science and Conversation analysis. Oxford: Oxford University Press.
- Sosiaalihuoltolaki 17.9.1982/710 22-23§ Viitattu 21.11.2013 <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1982/19820710>
- Suomen perustuslaki 11.6.1999/731 19§ Viitattu 21.11.2013. <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1999/19990731>
- Tainio, Hannele & Fredriksson, Peter 2009. The Finnish homelessness strategy: from a "staircase" model to a "housing first" approach to tackling long-term homelessness. *European Journal of Homelessness* 3, 181-199.
- Tsemberis, Sam 2010. *Housing First: The Pathways Model to End Homelessness for People with Mental Illness and Addiction*. Minnesota: Hazelden.
- Välimaa, Outi 2008. Kunnallisen aikuissosiaalityön rajat ja ammattietiikka pitkäaikaistyöttömien kohtaamisissa. Arja Jokinen & Kirsi Juhila (toim.) *Sosiaalityö aikuisten parissa*. Tampere: Vastapaino, 175-195.
- White, Susan 2002. Accomplish "The Case" in Paediatrics and Child Health: medicine and morality in inter-professional talk. *Sociology of Health & Illness* Vol. 24 No.4, 409-435.
- Watson, Rod 1997. Some general reflections on 'Categorization' and 'Sequence' in the analysis of conversation'. In: Hester, S., P. Eglin, eds., *Culture in action: studies in membership categorization analysis*. Washington, D.C.: University Press of America, 49-76.

Riitta Granfelt

9 ASUMISSOSIAALINEN TYÖ RIKOSSEURAAMUSALALLA

Lähtökohtana asumissosiaalinen työ ja desistanssi

Käsite *asumissosiaalinen työ* kuvaa sellaista asunnottomien tai aiemmin asunnottomuutta kokeneiden parissa tehtävää työtä, jonka avulla pyritään vastaamaan asumista vaarantaviin (psyko)sosiaalisiin ja käytännöllisiin ongelmiin. Asumissosiaalisen työn ensisijainen tavoite on asumisen turvaaminen ja asunnottomuuden ennalta ehkäisy. Tämän lisäksi sen avulla voidaan parhaimmillaan edesauttaa merkittävästi asukkaan kuntoutumista. Asumissosiaalinen työ toteutuu usein ammattilaisten ja asukkaiden välisenä yksilö- ryhmä tai yhteisötason vuorovaikutustyönä, mutta se voi olla myös rakenteellista asumisen tai palvelujärjestelmän epäkohtiin kohdentuvaa moniammatillista verkostotyötä. Asumissosiaalisen työn kehittäminen on ajankohtaista tämän hetkessä asunnottomuuden vähentämiseen kohdistuvassa toiminnassa, jossa asunto ensin -mallia sovelletaan, arvioidaan ja tutkitaan paitsi Suomessa myös Yhdysvalloissa, Kanadassa, Australiassa ja lukuisissa Euroopan maissa. (Esim. Haahtelan artikkeli naisten asumisyksikössä tehtävästä asumissosiaalisesta työstä ja Johansson ym. asumissosiaalisen työn johtamisesta, molemmat tässä teoksessa)

Artikkelin tavoitteena on kuvata asumissosiaalista työtä asunto ensin -mallin kontekstissa, vapautuvien vankien parissa tehtävän työn näkökulmasta. Artikkelin perustuu meneillään olevaan tutkimukseeni *Asumissosiaalinen työ: käsite ja sen soveltaminen vankilakontekstissa ja tuetun asumisen hankkeessa*, joka on osa Suomen Akatemian Asumisen tulevaisuus -ohjelmaan (www.aka.fi/asu-live 2011-2015) kuuluvaa tutkimushanketta *Pitkäaikaisasunnot-*

tomuus ja asunto ensin -mallin suomalaiset sovellutukset. Tutkimukseni on lähestymistavaltaan sekä fenomenologinen, kokemusten tulkintaan kohdentuva että asumissosiaalisen työn ammattikäytäntöjen kehittämiseen suuntautuva hanke. Artikkelini on kirjoitettu tilanteessa, jolloin empiirisen aineiston keruuprosessi oli vielä käynnissä ja analyysi vasta alkuvaiheessa. Alustavia tutkimustuloksia on käytetty kotimaisen ja kansainvälisen tutkimuskirjallisuuden tukena, lähinnä havainnollistavassa merkityksessä. Asunnottomuuteen ja asunto ensin -malliin liittyvää kirjallisuutta täydentää desistanssitutkimus, joka kiinnittää artikkelin näkökulman vapautuvien vankien tilanteeseen. Tutkimusympäristönä on rikosseuraamusasiakkaille suunnattu tuetun asumisen hanke, josta vastaa kolmannen sektorin järjestö. Hankkeeseen on tullut asukkaita suoraan vankilasta, vapauteen valmennus -palvelun kautta ja yhteistyökumppaneiden ohjaamina. Hankkeessa sovelletaan osittain asunto ensin -mallin periaatteita.

Rikosseuraamusasiakkaat olivat yksi kohderyhmistä vuosille 2008–2011 ajoittuneessa pitkäaikaisasunnottomuuden vähentämisohjelmassa (PAAVO I). Ongelmaksi osoittautui asunnon saamisen lisäksi sen säilyttäminen. Rikollisuudesta irrottautumiseen eli desistanssiprosessiin liittyvä elämäntavan ailahtelevuus ja siihen kietoutunut päihderiippuvuus tekevät asumisen tukemisen erityisen haasteelliseksi. Vapautuvien vankien asunnottomuus on usein osa laaja-alaista marginalisaatiota. Asumisen ongelmat kiinnittyvät päihde- ja rikoskeskeiseen elämäntapaan, rikostaustan leimaavuuteen, köyhyyteen, elämän näköalattomuuteen ja yksinäisyyteen. (Oma koti -hankkeen loppuraportti 2012, 38–39; Kaakinen 2013, 17–18.) Asumissosiaalinen työ pyrkii omalta osaltaan vähentämään edellä mainittuja vaikeuksia asunnottomina vapautuvien vankien elämässä ja siten vaikuttamaan rikostaustaisten henkilöiden asunnottomuuteen.

Tutkimusympäristö, aineisto ja analyysihavainnot

Tutkimusympäristönä on kolmannen sektorin järjestö, joka on vuosien ajan kehittänyt rikostaustaisten henkilöiden asumispalveluja, vapauteen valmennusta ja monipuolista kuntouttavaa toimintaa. Järjestön ensisijainen tehtävä on tukea asiakkaitaan rikollisuudesta irrottautumisessa ja yhteiskuntaan integroitumisessa. Desistanssin eli rikollisuudesta irrottautumisen tukeminen ja asumisen turvaaminen eivät ole ristiriidattomasti yhteen sovitettavissa sil-

loin, kun asukas jatkaa esimerkiksi laittomien päihteiden käyttöä ja siihen usein liittyvää muuta rikollisuutta. Asumisohjaajat joutuvat arjen työssään kohtaamaan näihin kysymyksiin liittyviä ristiriitoja ja etsimään niihin eettisesti kestäviä, asukaslähtöisiä ratkaisuja. Heidän ammatillinen kokemustietonsa on tärkeää aineistoa sekä asumissosiaalisen työn käsiteanalyysissa että siihen kiinnittyvässä kehittämistyössä.

Tutkimuskohteena on haja-asuttamisen periaatteella toteutuva tuetun asumisen hanke. Tavoitteena on tuottaa yhteistyössä työntekijöiden ja asukkaiden kanssa aineksia rikostaustaisten asiakkaiden parissa tehtävän asumissosiaalisen työn kehittämiseksi niin järjestön omana toimintana kuin laajemmin rikosseuraamusalalla ja asumispalveluissa sovellettavaksi. Kehittämistyön kontekstina on asunto ensin -mallin soveltaminen rikosseuraamusasiakkaille kohdennetuissa asumispalveluissa.

Olen kerännyt laadullista tutkimusaineistoa avoimen teemahaastattelun ja ryhmäkeskustelun menetelmällä ensisijaisesti tuetun asumisen hankkeen työntekijöiden ja täydentävästi asukkaiden näkökulmasta. Avoimella teemahaastattelulla tarkoitan tässä yhteydessä haastattelua, joka rajautuu asumisen ja siihen kohdistuvan tuen, vapauteen valmennuksen ja yhteiskuntaan integroitumisen tematiikkaan, mutta ohjautuu mahdollisimman pitkälti niiden aiheiden mukaisesti, joita haastateltavat kulloinkin tuottavat vuorovaikutukseen. Työntekijöiden haastatteluissa on keskitytty asiakastyön prosessien kuvaukseen ja työn sisällölliseen analyysiin. Asukkaiden kanssa olen keskustellut heidän kokemuksistaan vankeusajan kuntouttavasta toiminnasta ja vapauteen valmennuksesta, asumisesta ja siihen liittyvästä tuesta sekä elämäntilanteen ajankohtaisista kysymyksistä, esimerkiksi suhteesta omiin lapsiin, päihteiden käytöstä ja opiskelusta.

Haastatteluaineisto sisältää viisi työntekijöiden kanssa käymääni ryhmäkeskustelua, viiden työntekijän yksilöhaastattelut ja seitsemän asukashaastattelua. Ryhmäkeskustelujen ensisijainen tarkoitus oli jäsentää yhdessä työntekijöiden kanssa asumissosiaalista työtä kehittämisenäkökulmasta. Kirjoitin näistä keskusteluista muistiinpanojeni pohjalta yhteenvedoja ja nauhoitin sekä työntekijöiden että asukkaiden yksilöhaastattelut. Työntekijät työskentelivät nimikkeellä asumisohjaaja. Heillä kaikilla oli aiempaa kokemusta rikostaustaisten henkilöiden parissa työskentelystä ja sosiaalialan koulutus. Haastatteluun osallistuneista asukkaista kuusi oli miehiä ja yksi nainen. Yhtä lukuun ottamatta kaikilla asukkailla oli elämänhistoriassa vähintään kaksi eh-

dotonta vankeusrangaistusta. Asukkaista kaksi oli alle 30-vuotiaita ja kaksi yli 40-vuotiaita. Kolme sijoittui ikäryhmään 30–40 -vuotiaat. Kahden asukkaan kanssa keskustelin heidän kotonaan. Kaikki muut haastattelut tein järjestön tiloissa. Aineistositaatteihin olen merkinnyt, onko kyseessä ohjaaja vai asukas, mikäli se ei ole aineisto-otteen sisällöstä selkeästi tulkittavissa.

Artikkeli etenee siten, että desistanssia ja asunto ensin -mallia käsittelevät jaksot muodostavat teoreettisen viitekehyksen, jota vasten asumissosiaaliseen työhön keskittyvät luvut asettuvat. Artikkelin päättyy pohdintaan asumissosiaalisen työn sisällöstä ja sen erityispiirteistä rikosseuraamusalalla.

Desistanssi: rikollisuudesta irrottautuminen prosessina

Kun tullaan suljetusta vankilasta siviiliin, niin siin on aina tosiaan edessä se että jos on pidempään ollu suljetussa vankilassa, niin sitä on kumminki sen verran jo laitostunu, tai sillai syrjäytyny, tottunu niihin laitosolosuhteisiin. Ja kun sieltä tulee siviiliin niin siin on ahdistunu ja kaikki on uutta ja erikoista, sen pari viikkoo ainakin siihen alkuun. Niin se on tietenkin turvallisempi tulla sieltä vankilasta ensiks tommoseen X-yksikköön ku että suoraan johonkin kentälle. (asukas)

Asteittaisen vapauttamisen ja siihen liittyvän vankeusajan kuntouttavan toiminnan on tarkoitus lisätä ja vahvistaa edellytyksiä rikollisuudesta irrottautumiselle. Asteittaisella vapauttamisella tarkoitetaan vangin sijoittumista suljetusta laitoksesta vaihe vaiheelta avoimempiin olosuhteisiin, esimerkiksi avolaitokseen ja sieltä edelleen valvottuun koevapauteen tai vapauteen valmennus -palveluun. Suunnitelmallisesti toteutettu ja vangin yksilölliseen tilanteeseen sovitettu vapauteen valmennus tarjoaa tilan asumista vaarantavien psykososiaalisten vaikeuksien käsittelemiselle ja omien rajojen vahvistamiselle. Vapauteen valmennus voi yhdessä päihdekuntoutuksen kanssa muodostaa jatkumon suljetusta laitoksesta pitkälle vapautumisen jälkeiseen aikaan.

Hyvin pitkälti sitä että niin paljo kun sitä vaan saa sitä viinaa. Ja mä en käyttäny huumeita, et alkoholi oli se ainoa päihde mitä mää käytn. Ja sitä sitten vedettiin niin kauan kun sitä oli ja, ei kai siinä sitten.. No nii-i, huppu silmille niin ku et.. Kaikki ongelmat kyl johtu alkoholista. Enhän mä oo mitään, luultavasti olis tehny ilman päihkeitä.

Suomalaiseen pitkäaikaisasunnottomuuteen on perinteisesti liitetty alkoholiongelmat, joskin viime vuosina yhä yleisemmin päihteiden sekakäyttö. Vankien terveyttä, työkykyä ja hoidon tarvetta selvittäneessä tutkimuksessa osoittautui, että vankien päihderiippuvuus on kymmenkertaista niin sanottuun valtaväestöön verrattuna (Joukamaa ym. 2010, 74). Miesvangeista kahdella kolmasosalla oli diagnosoitu alkoholiriippuvuus ja naisvangeista puolella. Sakkovangeista peräti yhdeksällä kymmenestä oli todettu alkoholiriippuvuus. Amfetamiiniriippuvuus oli lähes puolella sekä mies- että naisvangeista. Riippuvuus opioideista, rauhoittavista lääkkeistä tai monista huumeista todettiin yhdellä viidesosalla. (Mt. 47.)

Olinko mä seittemän, kaheksan vanha kun mä jouduin lastenkotiin, niin sitte joskus siinä kaheksan vanhana ku, se oli ni ekaa kertaa alkoholia ko-keiltiin. Yheksän vanhana taisin juoda kannit ekan kerran. Kymmenen, yhdentoista vanhana jotain pillereitä, liimaa imppailtiin, kaikkee tämmöstä. Ja siitä sitte pikkuhiljaa siihen tuli, 14-vuotiaanakohan mä vedin suoneen ekan kerran huumeita ja...Sitte siitä koko aika niitä käytettiin ja oltiin välillä vankilassa, välillä käytettiin huumeita, tehtiin rikoksia, kaikkee. Välillä siinä oli joitain lyhyitä jaksoja että on pystynyt ryhdistäytyä ja hoitaa asiansa ja tollai. Mut sitte, se on taas menny takas päihteiden käyttöön ja rikoksiin...

Rikollisuudesta irrottautuminen on edestakaista liikettä sisältävä prosessi, joka koostuu sisäisten ja ulkoisten tekijöiden vuorovaikutuksesta. Desistanssikirjallisuudessa usein toistuvia käsitteitä ovat sosiaaliset suhteet ja sosiaalinen rakenne sekä toimijuus. Desistanssipolut ovat jäsennykseltään monimutkaisia sosiaalisten ja psykologisten tekijöiden kietoutumia, horjuvia prosesseja, joita luonnehtii ambivalenssi ja epäröinti. Rikollisuudesta irti yrittävän täytyy löytää paikkansa yhteiskunnan sosiaalisessa rakenteessa ja hän tarvitsee uusia sosiaalisia suhteita, joihin voi kiinnittyä ja joissa subjektiivinen toimijuus voi vahvistua. Yhdellä yrittämisellä onnistunut totaalinen irrottautuminen on äärimmäisen epätodennäköistä varsinkin niillä henkilöillä, jotka ovat eläneet rikoskierteessä nuoresta iästä lähtien. (Healy 2010, 5–35; Kivivuori & Linderborg 2009, 131–139; Kyngäs 2000, 168–169; Viikki-Ripatti 2011, 200.)

Prosessin etenemiselle ovat kriittisiä ne subjektiiviset merkitykset, joita rikollisuudesta irrottautumista yrittävä antaa elämänsä tapahtumille. Lisäksi on tärkeää, että hänelle merkitykselliset ihmiset tai ainakin joku heistä osoittaa luottamusta muutoksen mahdollisuuteen. Sellaisten toimintojen löytyminen, joilla on aidosti merkitystä ex-rikoksentekijälle, edesauttaa rikollisen leiman purkamista, kun identiteetti rakentuu uudelleen toimintojen mahdollistamassa sosiaalisessa ja mielen sisäisessä vuorovaikutuksessa. (LeBell & Burnett & Maruna & Bushway 2008, 131–140.) Toimettomuus ja yksinäisyys ahdistavat. Pelkät seinät eivät riitä – kenellekään meistä.

Ja välit on kaikkiin sukulaisiin hyvät, ei mul oo ikinä ollukaan huonot. Ja sitte ku toi on jääny toi käyttäjä, käyttäjäkaveripiiri tai kaveripiiri. Niin se on jääny, tonne ihan taka-alalle että ne tietää kaikki että mä en enää käytä ja mä en niissä pyöri ja ne ei enää ees soitakaan mulle.

No mulla on oikeestaan omat lapset mä oon aina ollu niitten kans aika tiivistä tekemisissä... Me ollaan oltu aina tekemisissä että ihan päivittäin...

Asumissosiaalinen työ asunto ensin -ohjelmassa

Se on ihan elinehto että siis toi asunto on oikeestaan tärkein tossa ku vankeilasta pääsee niin, siis se asunto on kaikista tärkein. Ilman sitä ei voi oikeestaan suunnitella yhtään mitään. Et siitä se homma lähtee et kun on asunto ja tukikohta missä voi olla rauhassa. Eikä tarvi aina olla toisten tiiäkö kans niin et pääsee sinne omaan rauhaan. Niin se on se tärkein asia, ihan ylivoimaisesti.

Asunto ensin -ideologian lähtökohta palautuu yhdysvaltalaisen Pathways to Housing -organisaation 1990-luvulla kehittämään malliin (PHF), jota usein kutsutaan alkuperäiseksi tai ”puhtaaksi” asunto ensin -malliksi. Tämä malli sisältää kahdeksan periaatetta, joista kaikkein perustavanlaatuisin on se, että asuminen on perusoikeus, jota ei tarvitse ansaita. Asumisen tulee perustua pysyvään vuokrasuhteeseen, eikä sen ehdoksi saa laittaa sitoutumista päihde- tai mielenterveyspalveluihin. Asunto ensin ei kuitenkaan merkitse vain asuntoa, vaan sisältää sekä haittojen vähentämisen periaatteen että toipumisen. Asiakkaan kanssa sitoudutaan työskentelemään niin kauan kuin hän tarvitsee tukea. Tukisuhteen tulee sisältää kunnioitusta, läm-

pöä ja myötätuntoa asiakasta kohtaan. Asiakkaan itsemääräämistä ja valinnan vapautta tulee kunnioittaa. Valinnan vapaus ja itsemäärääminen voivat tarkoittaa asiakkaan mahdollisuutta vaikuttaa asuinpaikkaan ja asuntonsa sisustukseen. Tärkeintä on se, että asiakas saa määritellä toipumisen tavoitteet ja nämä tavoitteet otetaan vakavasti asumissosiaalisen työn toteutuksessa. Itsenäiset, hajasijoitetut asunnot ovat ensisijainen asumisvaihtoehto. (Tsemberis 2010, 18–50; Busch-Geertsema 2013, 28–31.)

Pathways to Housing -organisaation kehittämä malli on alun perin kohdistettu pitkästä sairaalahoidosta tuleville mielenterveysongelmaisille, kroonisesti asunnottomille henkilöille, joista monella on myös päihdeongelmia. Mallia on kritisoitu siitä, että sen on katsottu jättävän kaikkein vaikeimmin päihdeongelmaiset ulkopuolelle ja ettei se ole onnistunut poistamaan asumista vaarantavia (psyko)sosiaalisia ongelmia sen paremmin kuin perinteinen asumisen porrasmalli, jonka kansainväliseksi haastajaksi se on nostettu. Vaikka asuminen on onnistuttu turvaamaan, ei asukkaiden elämä ole välttämättä muilta osin kohentunut. Psykososiaaliset vaikeudet ovat päinvastoin saattaneet jopa pahentua. (Pleace 2011, 113–122; Johnson & Parkinson & Parsell 2012, 10–12.) Malli on saanut kritiikkiä myös siitä, että sen avulla ei pystytäkään vaikuttamaan laajoihin, asunnottomuutta tuottaviin ja ylläpitäviin ongelmiin kuten köyhyyteen ja työttömyyteen (Pleace 2011, 118–122). Pahimmassa tapauksessa asunto ensin -malli vääristää tulkintaa asunnottomuudesta luomalla kuvan asunnottomista erittäin moniongelmaisina ihmisinä. Asunnottomuus medikalisoituu ja siitä tulee ”parantumaton sairaus” (incurable disease). (Löfstrand 2011.)

Pathways to Housing (PHF) -malli on saanut rinnalleen lukuisia muunnelmia, jotka ovat ottaneet siitä vaikutteita ja soveltavat, enemmän tai vähemmän, asunto ensin -ohjelman periaatteita erilaisissa yhteiskunnallisissa konteksteissa. Toisenlaisessa yhteiskunnassa kehitettyä mallia ei ole järkevää kopioida mekaanisesti niin sanottuna hyvänä käytäntönä. Tosin huolta on kannettu myös siitä, että käsitettä aletaan käyttää asumispalveluista, jotka ovat varsin etäällä alkuperäisestä (Busch-Geertsema 2013, 18). Asunto ensin -mallin rinnalla on alettu puhua asunto vetoisista -malleista (housing led) ja yhteisöllisistä asunto ensin -malleista (community housing first) ja Housing First Light -mallista. (Pleace 2011, 113–122; Johnsen 2011, 193–197.) Jäsennys ei kuitenkaan kata erilaisia asunto ensin -mallin sovellutuksia. Esimerkiksi vuosina 2011–2013 toteutetussa Housing First Europe

-projektissa yksikään viidestä maakohtaisesta (Amsterdam, Budapest, Glasgow, Kööpenhamina, Lissabon) projektista ei edustanut kevyen tuen mallia (Housing First Light) eikä niistä mikään ollut identtinen alkuperäisen (PHF) mallin kanssa. (Busch-Geertsema 2013, 19.)

Housing First Europe (HFE) -projektin keskeisin tulos on se, että vaikeista ongelmista kärsiviä asunnottomia on mahdollista asuttaa omiin asuntoihin edellyttäen, että intensiivistä, moniammallista tukea on pitkäkestoisesti tarjolla. Haja-asuttaminen osoittautui tarkoituksenmukaiseksi asumismalliksi myös kovia huumeita käyttävien asuttamisessa, mikäli tukea on ympärivuorokautisesti saatavilla. Glasgow'ssa toteutettu projekti oli kohdennettu nimenomaan huumeiden käyttäjille, joista valtaosa oli heroisiin käyttäjiä. Heistä yli 90 prosenttia onnistui säilyttämään asuntonsa. Suurimmalla osalla projektien asukkaista päihdeongelmat lievenivät ainakin jonkin verran ja psyykinen hyvinvointi lisääntyi. Sen sijaan yksinäisyyteen ja toimettomuuteen projektit eivät pystyneet merkittävästi vaikuttamaan. (Benjaminson 2013; Busch-Geertsema 2013; Johnsen & Fitzpatrick 2013.) Merkittävänä tuloksena voidaan pitää sitä, että vaikka psykososiaalisiin ongelmiin ei aina pystytty vaikuttamaan, asuminen saatiin siitä huolimatta useimmiten turvatuksi. HFE -projektin tuloksia arvioitaessa tulee ottaa huomioon se, että asumisjaksot ehtivät olla tutkimusajankohtana enintään noin kahden vuoden mittaisia. (Benjaminson 2013; Bush-Geertsema 2013.)

HFE-projektin osahankkeiden asukkaat arvostivat sekä moniammatillista osaamista että kokemusasantuntijuutta. Glasgow'n projektin kokemustaustaiset työntekijät saivat kiitosta paitsi joustavasta, asukkaita kunnioittavasta työskentelytavasta erityisesti myös siitä, että ”he eivät luovuta koskaan” (Johnsen & Fitzpatrick 2013, 17). Asukkaat arvioivat, että asunto ensin -lähestymistapa oli tehnyt mahdolliseksi sen, että työntekijöille saattoi kertoa rehellisesti päihdeongelmista, vailla pelkoa asumisen vaarantumisesta. Asukkaat kokivat rehellisyyteen perustuvan luottamussuhteen edesauttavan heidän toipumistaan. (Benjaminson 2013; Busch-Geertsema 2013.) Myös Tukholmassa ja Helsingborgissa meneillään olevissa Bostad först -hankkeisiin kohdistuvissa tutkimuksissa (Blid & Källmén 2013; Knutagård & Kristiansen 2013) on saatu alustavia tuloksia siitä, että asukkaiden ja työntekijöiden välille muodostuu aiempaa rehellisempi ja avoimempi työskentelysuhde, kun asukkaiden ei tarvitse pelätä päihdeongelmien johtavan asumisen päättymiseen. Bostad Först -projektin asukkaat pitivät asumisohjaajilta

saamaansa käytännöllistä ja emotionaalista tukea itselleen merkityksellisenä. Välittäminen ja sitoutunut työskentelyote, asiakkaan kunnioittaminen ja kyky muodostaa luottamuksellinen suhde saivat asukkailta kiitosta. (Blid & Källmén 2013; Knutagård & Kristiansen 2013.)

Suomessa on lähdetty siitä, ettei ole olemassa yhtä oikeaa asunto ensin -konseptia, vaan mallin elementtejä sovelletaan paikallisiin olosuhteisiin (Kaakinen 2013, 25). Vuosien 2008–2011 pitkäaikaisasunnottomuuden vähentämisohjelman aikana asunto ensin -mallia toteutettiin Suomessa huomattavassa määrin yhteisöllisenä, asumisyksiköissä. Toisessa, vuosien 2012–2015 ohjelmassa painotetaan enemmän hajasijoitettua asumista, kevyempiä malleja ja yhteisöllisen tuen kehittämistä. Suomen asunto ensin -mallin piirteitä voi luonnehtia seuraavasti: Asunto on inhimillinen perusoikeus ja asumisen tulee perustua ensisijaisesti jatkuvaan, toistaiseksi voimassa olevaan vuokrasopimukseen. Asunnon järjestymiseen ei liity ennakkoehjoja, kuten esimerkiksi päihteiden käytöstä luopuminen. Asunnon tulee tarjota riittävä yksityisyys ja mahdollisuus sosiaalisten ja terveydellisten ongelmien hoitamiselle. Asunnon fyysisten puitteiden tulee täyttää ARA:n tilanormit. (Kaakinen 2013, 23–24.)

Vapautuvien vankien asunnottomuuteen on yritetty, ja edelleen yritetään, vastata sekä yhteisöllisen että haja-asuttamisen periaatteella toteutuvan tuetun asumisen vaihtoehtoilla. Tavoitteellisesti päihteettömyyteen pyrkiville, erityisesti itsehoitoryhmiin sitoutuneille vapautuville vangeille kuntouttava yhteisöasuminen saattaa olla toimiva vaihtoehto, jonka myötä vähitellen toteutuu paitsi onnistunut itsenäinen asuminen myös elämäntilanteen pysyvä koheneminen. Sen sijaan päihteiden käytön salliva, nimenomaan vapautuville vangeille suunnattu asumisyksikkö on riskialtis rikollisen alakulttuurin ilmiöille. Useimmiten vapautuvat vangit toivovat omaa asuntoa ”tavallisesa kerrostalossa”, joko itsenäisesti tai tuetusti (esim. Granfelt 2003, 42–64).

Koska asunto ensin -lähestymistapa kattaa suhteellisen laajasti erilaisia projekteja, on välttämätöntä tehdä rajausta sille, mitkä asumispalvelut eivät toteuta asunto ensin -mallia. Tällaisia ovat ensinnäkin asumisvaihtoehdot, jotka edellyttävät päihteettömyyttä, terapiaan osallistumista tai erilaisten portaiden läpikäymistä, jotta henkilö tulisi asumiskelpoiseksi. Myöskään tilapäinen, tuen kestoon sidottu asuminen ei noudata asunto ensin -mallia eivätkä projektit, jotka häätävät asukkaita muiden kuin huoneenvuokralakiin perustuvien syiden (esimerkiksi päihdekäyttö, hoidosta kieltäytymi-

nen) perusteella. Jaettu asuminen on asunto ensin -mallin mukaista vain siinä tapauksessa, että se perustuu asukkaiden omaan tahtoon. (Busch–Geertsema 2013, 19–20.)

Asumissosiaalinen työ rikosseuraamusalan järjestössä

Mä rupesin sitte järjesteleä jotain asuntoa. Mutta siin oli sitte se ongelma että ku mä tosiaan noilla aikasemmilla mokailuilla oon luottotietoni sössiny... Yksityisiltä ku mä hain niitä kämppejä niin ne kaatu melkein kaikki järjestäin siihen aina että ne tarkisti luottotiedot, sitten ne sano että tääl on luottotietohäiriömerkintä ettei sulle voida vuokrata.

Vankilasta vapautuvan sijoittuminen suoraan kaupungin vuokra-asuntoon ei isoissa kaupungeissa, joissa asunnottomien määrät ovat suurimmat, juuri koskaan toteudu. Köyhyys ja häiriömerkinnät luottotiedoissa tekevät asunnon hankkimisen myös yksityisiltä vuokra-asuntomarkkinoilta lähes tulkoon toivottomaksi. Tässä tilanteessa on perusteltua, että kolmannen sektorin järjestöt tarjoavat asumisvaihtoehtoja asiakkailleen. Hajasijoitettu asuminen ja asunto ensin -mallin periaatteiden soveltaminen on herättänyt kiinnostusta rikosseuraamusalan asumispalveluissa. Rikollisuudesta irrottautuminen eli desistanssi on asteittainen prosessi, joka sisältää päätösten perumista, ambivalenssia, epävarmuutta, kompromisseja ja retkahduksia (Kazemian 2007, 7–10). Edestakaista liikettä sisältävä prosessi edellyttää myös asumiselta sallivuutta.

Rikosseuraamusalan järjestöjen perustehtävä määrittää niiden kaikkia toimintoja, myös asumissosiaalisen työn toteutusta ja sitä, missä määrin ja millä tavoin asunto ensin -mallin periaatteita on mahdollista noudattaa. Tutkimusympäristönä olevan järjestön tarjoama, haja-asuttamisen periaatteella toteutuva asuminen eteni asumispolkuna siten, että tuetun asumisen jakso oli määrääkainainen, noin vuoden mittainen. Tarkoitus oli, että sen jälkeen asukas siirtyy asumaan toistaiseksi voimassa olevalla vuokrasopimuksella kunnalliseen vuokra-asuntoon. Asumispolku on rakenteeltaan sellainen, että järjestön tarjoamat asunnot väistämättä määrittävät ”näytön paikka” -asunnoiksi. Tämä saattaa heikentää asukkaan rohkeutta kertoa päihdekäytöstä ja asumisen ongelmista, jos hän pelkää avoimuuden heikentävän mahdollisuuksiaan päästä siirtymään pysyvään vuokrasuhteeseen.

Tutkimuskohteessani haja-asuttamisesta on saatu lupaavia kokemuksia myös useita vankeusrangaistuksia suorittaneiden, huumetaustaisten asukkaiden kohdalla edellyttäen, että intensiivistä tukea on joustavasti saatavilla eikä asuminen katkea retkahduksiin tai lyhyisiin vankeustuomioihin. Useissa Euroopan maissa, esimerkiksi Skotlannissa, Tanskassa, Ruotsissa ja Hollannissa, on asutettu asunto ensin -mallin periaatteita noudattaen huumeiden käyttäjiä. Edellytyksenä on ollut ympäri vuorokauden saatavilla oleva tuki sekä moniammatillinen tiimi, jonka työskentelyyn on linkitetty vertaistuki. Tutkimuskohteessani asumisohjaajat noudattivat pääosin virka-aikaa. Hanke tarjosi yksilöllisesti räätälöityä tukea, joka etenkin alkuvaiheessa oli intensiivistä sisältäen kotikäynnit kolmasti viikossa. Tiimi koostui sosiaalialan ammattilaisista ja sillä oli hyvin toimivat yhteistyösuhteet sosiaali- ja terveydenhuollon palveluihin, alueen vankiloihin sekä vertaistukijärjestöön. Yhteistyösuhteita oli kehitetty useiden vuosien ajan osana Rikosseuraamislaitoksen ja vuosien 2008–2011 pitkäaikaisasunnottomuuden vähentämishjelmaan sisältyviä ylisektoraaalisia kehittämishankkeita, kuten esimerkiksi Yhteistyössä Rikoksettomiaan Elämään -hanke ja Nimi ovelle -hanke.

Kyl mä nyt ajattelen, et se on kumminkin se toimivin malli, et ne ihmiset saadaan hajasijotettuu... Täs on päästy kokeilemaan sit sellaista jopa et on ollu hoitoonohjauksia ja sitten on palattu asumaan, ja vielääkään ei oo sujunu. Ja sitten on vielä tehokkaampi hoito järjestetty asukkaalle, et-tä hän ei menettäis sitä asuntoa.

Pathways to Housing -organisaation kehittämässä asunto ensin -mallissa lähtökohtana on sijoittuminen pysyvään, ensisijaisesti hajasijoitettuun asuntoon ilman asumiskyvyn osoittamiseen liittyviä välivaiheita. Myös HFE-projektin johtopäätöksissä nostetaan haja-asuttaminen ensisijaiseksi vaihtoehdoksi.

Kun on elänyt kuukausia, jopa vuosia suljetun oven takana, kahden tai kolmen hengen sellissä, ei ole ihme, että oma paikka on toiveista ensimmäinen. Oma ovi, nimi ovelle ja avain oveen ovat oman tilan ja sen myötä itsensä määräämisen symboleja (Thörn 2004, 238–239). Siinä merkityksessä ne tekevät asunnosta kodin – vankilan vastakohtan. Oma tila merkitsee oikeutta rajata sitä, kuka tulee ovesta sisään. Asukkaan itsensä määräämisen kunnioittaminen on yksi asunto ensin -mallin periaatteista. Asumisohjaajat joutu-

vat käyttämään yksilöllistä harkintaa tilanteissa, jolloin tuntuu tarpeellista ylittää yksityisen tilan kynnyksen.

Kyllä mulla täytyy olla vahva peruste. Ja soitan monta kertaa ja useampana päivänä. Mutta se että esimerkiksi niin ku oli tämän X-asukkaan kanssa välillä että se oli puhunu itsensä vahingoittamisesta, ja sitten ei vastaa puhelimeen, niin sit mä otin avaimet et jos ei se ovikelloon... Mutta että tekstaria ja soittoa ja...

Pathways to Housing -organisaatio vuokraa asuntoja yksityisiltä vuokrantajilta ja edelleen välivuokraa ne asukkailleen, jolloin se ottaa viime kädessä vastuun vuokrasuhteesta ja vuokranmaksusta (Tsemberis 2010, 55–56). Myös tutkimusympäristönä oleva järjestö välivuokraa yksityisiltä asunnonomistajilta vuokraamiaan tai ostamiaan asuntoja. Tämä mahdollistaa asukkaan siirtymisen toiseen asuntoon, jos asumisessa ilmenee ongelmia. Asuminen saattaa sujua odotettua paremmin silloinkin, kun pähteitä käyttävä asukas on muuttanut asumaan suoraan omaan asuntoon suljetusta laitoksesta.

No siis mä aattelin enempi et siinä ois ollu jotain häiriöjuttuja tai sitte et se ois ollu niin sekasin siellä ettei voi.. Ja sitte oli myös sitä että mitä kaikkee porukkaa siellä asunnolla lamppaa sitten. Että vaikka asiakkaan kanssa pärjäisikin mut sitten jos siinä on muita että voi tulla jotain, ja.. Et sillai se on menny tosi hyvin.

Aina työskentelysuhde ei pääse syvenemään vuorovaikutukseksi, jossa työskennellään asukkaalle merkityksellisten asioiden eteen. Vankilasta vapautuvien kohdalla luottamuksellisen suhteen rakentaminen on usein erityisen vaativaa, koska ”pakkojahan nämä ihmiset ei tahdo sietää.” Asuminen saattaa onnistua, vaikka asumissosiaalinen työ ei tavoittaisikaan asukasta kontrolliksi koettua suhdetta vahvemmin. Osalla vapautuvista vangeista on lähtökohdaisesti torjuva suhtautuminen viranomaisiin, ammattilaisten tarjoamaan tukeen ja kaikkeen, minkä he kokevat puuttumiseksi omaan yksityisyyteensä.

Mul on siinä mielessä vähän erikoinen tilanne tähän X-projektiin kun mä en varsinaisesti tarvii näitä palveluita, eli minkä nääki tietää ja sen mä oon sanonu kyllä niillekin ja tällai et se nyt ei mikään salaisuus oo mut-

ta.. Kun mähän oon tossa pelkästään sen takia, että mul on, näitten mun mokailujen takia menny luottotiedot. Niin totta kai mä vierastan, enhän mä tykkää tommosesta kun ne kyttää koko aika että osaaksä nyt ... Mä olen semmonen epäsosiaalinen persoona muutenkin että mä hoidan yksin kaikki jutut ja muut, et mä en osaa oikeen pyytää.

Rikollisuudesta irti, kotia kohti

Asunto ensin -malliin on sisään kirjoitettuna näkemys haja-asuttamisen suotuisasta vaikutuksesta asunnottoman integroitumiseen ympäristöönsä. Lähtökohtana on oletamus siitä, että ”tavanomainen asuminen” edesauttaa liittymistä ”tavallisiin” yhteisöihin. (Johnson ym. 2012, 6-10.) Tämä lähtökohta on yhdenmukainen rikosseuraamustyölle asetetun lainrikkajia yhteiskuntaan integroivan tehtävän kanssa. Toipuminen ja (re)integraatio nähdään toisiaan vahvistavina prosesseina. Reintegraatio tosin viittaa aiempaan sosiaalisen integraation tilaan, jota vapautuvalla vangilla ei ehkä ole koskaan ollutkaan. Sen sijaan hän on voinut olla erittäin hyvin integroitunut rikolliseen yhteisöön. Rikoksentehtäjäiden kohdalla ongelma on usein juuri siinä, että sosiaalinen rakenne, toisinaan myös asuinympäristö, on torjuva. Yhteiskunnan toimintoihin ei pääse kiinnittymään, eikä elämällä ole sisältöä eikä merkityksiä. (Kazemian 2007, 5–22.)

Kyl täs sitten on tapahtunu, sanotaan tän vuoden aikana paljonkin. Täl-lasen sosiaalisen aktiivistumisen näkökulmasta eli niitä palveluja on tullut lisää. Nimenomaan sitte niitä matalan kynnyksen paikkoja, jois ei lähde-tä siitä että sun pitää olla viitenä päivänä viikossa vähintään neljä tun-tia vaan se, että sä voit käydä vaikka kahtena päivänä viikossa. Ja ei oo pakko käydä ees viikottain, et ne on tällasii hyvin starttivaiheen palvelui-ta.” (ohjaaja)

Pelkästään yksilöön kohdistuva kuntoutus ei mahdollista yhteiskunnallista osallisuutta, vaan tarvitaan vastaantuloa yhteiskunnalta ja niin sanotuilta tavallisilta kansalaisilta (Raitakari & Kulmala & Gunther & Juhila & Saario 2011, 326). Tutkimusympäristönä toimiva järjestö on omalta osaltaan madaltanut kynnyksiä työelämään ja koulutukseen paitsi omalla tarjonnal-

laan myös verkostoitumalla asunto- ja työvoimatoimen, sosiaali- ja terveydenhuollon sekä järjestöjen kanssa.

K: Vaikuttikohan siihen et sä hakeuduit hoitoon et sulla oli se asunto?

V: No siis, siihen vaikutti, se että mä olin tässä (X-tuetun asumisen hankkeessa, R.G.). Mä sain sen hoitopaikan paremmin. Siis joo, siis ihan selkeesti että mä en ois. Jos mä oisin ollu omillani niin mä en ois varmaan ees välttämättä lähtenyt sinne hoitoon. Et kyllä ne oli siinä ihan, ne sano suoraan että nyt Roope, nyt (nimi muutettu) ... Etten mä sitä välttämättä ees tajunnu että...

Asunto luo perustan toipumiselle, mutta kodiksi koetulla paikalla voi olla myös itseisarvoista toipumista tukevaa merkitystä. Asumisen pysyvyys ja turvallisuus ovat perusehtoja sille, että asunnosta voi muodostua koti, jossa alkaa hiljalleen voida paremmin ja suuntautua yhteiskuntaan siten kuin se on itselle mahdollista. Asumisohjaajat tarjoavat intensiivistä tukea erityisesti asumisen alkuvaiheessa, jolloin asunto, ympäristö ja yksinolo ovat vieraita.

Saanu vähä elämästä kiinni silleen että vielä X-asuntolassa mulla meni huonosti. Tietysti kun asumismuoto oli mikä oli ja sitte kaikki tämmöset, silleen kun ei aina viihtynyt siellä niin sitte oli kavereitten luona. Mutta nyt ku on se oma koti ja oma rauha niin ehkä se, jotenkin ja sit tää koulu kun tuli niin... Alussa se oli kun muutin tohon niin se oli tosi vaikeeta että, ku ei ollu ketään ympärillä. Ja no silloin oli vielä vähän semmosta että, olin aika paljon kotoa poissa. Mutta kyl siihen nyt on tottunu että sitä nauttii siitä yksin olosta... No kyllä se mulle merkitsee aika paljon, et oon täältä saanu tukea. Esimerkiks oma työntekijä: oon sille voinu soittaa ja sit yks kerta soitin sille, mulla oli aika pitkä putki päällä ollu ja soitin et haluan hoitoon, nyt heti. Niin hänhän järjesti mulle sit heti hoitopaikan katkollen ja näin. Että kyllä avun saa jos pyytää vaan ja auttavat asioissa jos ei jostain tiedä tai näin... Et ne kyl kuuntelee ja osaavat silleen kyllä auttaa.

Asumissosiaalisen työn voi ymmärtää kuntouttavana ja ennalta ehkäisevänä työnä, joka kohdistuu paitsi yksilöön myös hänen sosiaaliseen ympäristöönsä ja sosiaalisiin suhteisiinsa. Merkitykselliset sosiaaliset suhteet voivat olla sekä lähisuhteita että erilaisia ammattilais- viranomais- ja vertaistuu-

kisuhteita. Asumissosiaalinen työ on sananmukaisesti relationaalista, vuorovaikutussuhteissa asukkaisiin ja asukasryhmiin ja muihin ammattilaisiin toteutuvaa työtä. Työskentely-ympäristönä voivat olla asukkaan kodin lisäksi virastot ja mitä erilaisimmat, asukkaalle henkilökohtaisesti merkitykselliset paikat. (Kodista asumissosiaalisen työn kohteena, ks. Hyvärin artikkeli tässä kirjassa).

Asunto ensin -mallin mukaisissa hankkeissa asiakasmäärät ovat suhteellisen pienet, esimerkiksi Glasgow'n huumeiden käyttäjille kohdennetussa projektissa 22 asukasta varten oli seitsemän työntekijää (Johnsen & Fitzpatrick 2013, 7). Työskentely on sovitettava kunkin asiakkaan tilanteeseen ja toipumisen vaiheeseen. Jotta tämä mahdollistuu, on vastuutyöntekijän tunnettava asiakkaansa ja se tilanne, johon hän on vapautumassa tai vapautunut. Jatkuvuuteen perustuva asiakassuhde voi tukea asukkaan selviytymistä väistämättä edessä olevista vastoinkäymisistä ja vahvistaa hänen luottamustaan siihen, että asunnosta voi tulla pysyvä koti ja yhteiskunnassa on mahdollista selviytyä syylistymättä rikoksiin. Uuden ymmärryksen löytyminen omaan tilanteeseen voi olla merkitykseltään keskeinen tekijä kuntouttavaan toimintaan motivoitumisessa (Romakkaniemi 2011, 93–94).

Olen yrittänyt X-asukkaalle viestittää, että yhteiskunnassa on tiettyjä arvoja, mutta sinä voit miettiä ovatko ne sinun arvoja. Elää voi monella tavalla ja elämä on silti hyvää... (ohjaaja)

Desistanssitutkimuksessa asiakassuhteen avainsanoja ovat jatkuvuus, johdonmukaisuus, sitoutuminen ja vahvistaminen. Vastuutyöntekijällä on suuri merkitys silloin, kun tavoitteena on luoda asiakassuhde, jota luonnehtivat perinteiset empatian, optimismin, lojaalisuuden ja luottamuksen arvot. Asiakas itse tekee varsinaisen työn, mutta työntekijän osuus on tärkeä erilaisissa sosiaalisissa suhteissa desistanssiprosessin tukijana. (Kazemian 2007, 5–27; Lavikkala 2011, 117–121.)

Me oltiin siel sosiaaliterapeutin luona, ja sit se tarjos U:lle keskusteluaikoja, ja sitten että se vois käydä siellä juttelemassa. Ja U sano että ei hän ota nyt tässä vaiheessa, ni sit se kysy että mikä sua sitte nyt auttaa. Niin U vastas, että ku hän juttelee oman työntekijän kanssa, ni se on hälle kaikista paras apu.

Asumissosiaalinen työ kotiutumisen tukena

Asumissosiaalista työtä voi luonnehtia kotiutumistyöksi. Tavoitteena on, että asunnottomuus jää lopullisesti taakse ja asunnosta muodostuu omaksi paikaksi koettu koti. Asumissosiaalinen työ on suurelta osin konkreettisiin arjen asioihin kohdistuvaa vuorovaikutustyötä, joka on vahvasti kiinni sosiaalisessa sen eri tasoilla. Asumiseen kohdistuvaa tukea ei voi irrottaa asukkaan muusta elämästä, jolle asuminen luo perustan ja joka toisaalta vaikuttaa asumisen onnistumiseen. Asumissosiaalinen työ saa erilaisia painotuksia riippuen asukkaan tilanteesta, työntekijän orientaatiosta ja osaamisalueilta. Toiminnan lähtökohtana voi olla tilanteen huononemisen ehkäiseminen, haittojen vähentäminen tai toipuminen. Asumissosiaalisen työn tärkein tavoite on asunnottomuuden vähentäminen ja ennalta ehkäisy. Asumissosiaalinen työ on sisällöltään lähellä käsitettä psykososiaalinen työ. Erottava tekijä on asumisen painottuminen ja ensisijaisuus. Pathways to Housing -organisaation tiimi on sananmukaisesti psykososiaalinen. Samoin esimerkiksi Kööpenhaminassa toteutetun hankkeen työryhmä koostui psykososiaalisen työn ammattilaisista.

Asumissosiaalisessa työssä korostuu kyky luoda riittävän luottamuksellinen yhteistyösuhteiden asukkaan kanssa. Osa asukkaista haluaa rajata kodin ja yksityisyytensä ammattilaisten ulottumattomiin. He haluavat vain asunnon, vaikka ulkopuolisin silmin heidän elämäntapansa vaarantaa asumisen pysyvyyden. Asukkaan ja työntekijän näkemys asumista vaarantavien päihde- ja mielenterveysongelmien vakavuudesta voi olla hyvin erilainen. Luottamukseen perustuvien yhteistyösuhteiden luominen, vaikeiden elämäntilanteiden selvittäminen sekä vankeudesta, päihde- ja mielenterveysongelmista ja traumaattisista kokemuksista toipuminen vievät aikaa. Sekä kansainvälisesti että Suomessa mielekkään toiminnan järjestäminen asukkaille on osoittautunut ensiarvoisen tärkeäksi, mutta vaativaksi tehtäväksi. Vapautuvilla vangeilla rikosrekisteri vaikeuttaa työelämään sijoittumista, muiden esteiden lisäksi.

Desistanssikirjallisuudessa korostetaan toimijuuden ja sosiaalisten suhteiden merkitystä. Rikosseuraamusalan työntekijät ymmärtävät ammatillisen kokemustietonsa pohjalta, kuinka tärkeitä läheiset ihmiset ja mielekäs tekeminen ovat silloin, kun asiakas yrittää irtautua rikos- ja päihdekierteestä. Vertaistukijärjestöissä päihdeettömyyttä ja rikoksettomuutta tukevat ihmissuhteet ja mahdollisuus osallistua toimintoihin nähdään itsehoidon kul-

makivinä. Tutkimukseni asukashaastatteluissa ammattiin opiskelun merkitys osoittautui todella suureksi. Tavoitteellisuus sovitettuna opiskelijoiden psykososiaalisiin vaikeuksiin voi tuottaa toiminnan mahdollisuuksia, jotka edesauttavat sekä asumista, päihteiden käytön hallintaa että rikollisidentiteetin purkamista.

Asukkaiden kunnioitus ja lämmin, myötätuntoinen työskentelyorientaatio on yksi asunto ensin -mallin periaatteista. Myötäelävä ja kunnioittava asiakassuhde voi olla hyvin monenlainen. Osa asukkaista haluaa pitää etäisyyttä ammatilaisiin, ja he haluavat rajata henkilökohtaiset asiansa asumissosiaalisen työn ulkopuolelle. Myös etäiseltä vaikuttava, vain hyvin rajattuihin käytännön asioihin kohdistuva työskentelysuhte voi olla asumista tukeva ja asukkaalle merkityksellinen. Asumissosiaalinen työ sisältää tuen lisäksi asumisen sujuvuuden arviointia ja siihen liittyvää kontrollia. Tämä korostuu silloin, kun lähtökohtana on siirtyminen määräaikaista tukiasunnosta pysyvään vuokrasuhteeseen. Kyseinen asetelma asettaa lisävaatimuksia luottamukseen perustuvan vuorovaikutuksen rakentumiselle, mutta se saattaa myös vahvistaa asukkaan ja työntekijän tavoitteellista työskentelyä kohti tilannetta, jossa asumista vaarantavat riskitekijät on nujerrettu.

Asunto ensin -mallin lähtökohtana on oikeus asumiseen riippumatta asukkaan elämäntavasta. Tämä merkitsee sitä, että asukkaiksi kelpaavat myös väkivaltaiset, vakavasti sairaat, päihdeongelmaiset ihmiset. Tutkimuskohteena olevassa tuetun asumisen hankkeessa ei ollut sattunut yhtäkään työntekijään kohdistunutta väkivaltatilannetta. Aukkaat eivät kuitenkaan olleet keitä tahansa vankilasta vapautuneita, vaan työryhmä oli etukäteen haastatellut heitä pari, kolme kertaa ennen valintapäätöstä. Aukkaista suurin osa oli osallistunut vankeusaikana joko päihdekuntoutukseen tai vapauteen valmennus-palveluun. Osalla asukkaista oli akuutti päihdeongelma, mutta heistä kukaan ei elänyt hallitsemattomassa päihde- ja rikoskierteessä. Suomessa jatkuvasti päihteitä käyttäville henkilöille, myös vapautuville vangeille, asunto ensin -mallin mukainen pysyvä asuminen on järjestynyt lähinnä asumisyksiköissä, joissa henkilökunta on paikalla ympärivuorokauden.

Rikosseuraamuslalla tehtävässä asumissosiaalisessa työssä on tärkeää tuntea vankilaorganisaatiota, sen toimintaa ja polkua laitoksesta ulos: mitä merkitsee vapautuminen suljetusta tai avolaitoksesta ja mitä mahdollisuuksia asettainen vapauttaminen tarjoaa. Toisaalta on syytä olla tietoinen siitä, mitä rajoituksia rikosrekisteri ja ex-vangin leima merkitsevät. Kun takana on

pitkä jakso suljetussa laitoksessa, on vaikea tuntee olevansa kotonaan vapaudessa. Vapautuville vangeille suunnattu asumissosiaalinen työ on hyvä kiinnittää osaksi asteittaista vapauttamista, kuten tutkimusympäristönä toimivassa järjestössä on tehty. Vankeusaikana on mahdollista vahvistaa vangen asumisvalmiuksia, suunnitella asumista ja tehdä konkreettisia järjestyjä. Tämä lisää vapautuvan edellytyksiä sijoittua omaan asuntoon ja hyödyntää tarjolla olevaa tukea.

Asunto ensin -mallissa kuntoutuminen ymmärretään useille elämäntilanteille ulottuvana prosessina, ei pelkästään päihde- tai mielenterveyskuntoutuksena. Kuntoutumisprosessi on jokaisella asukkaalla yksilöllinen ja tuen tarve saattaa kestää vuosia, jopa koko elämän ajan. Asunnon pysyvyys ja moniammatillisen tiimin tarjoaman tuen pitkäkestoisuus ovat vastavoima elämän kaotettisuudelle, tilapäisyydelle ja epävarmuuksille. Kuntoutuminen voi olla osittavaallista elämää, sitä rikastuttava elementti.

Lähteet

- Benjaminsen, Lars 2013. Copenhagen Housing First. Final Report for the Housing First Europe Project. Viitattu 27.7.2013. /www.socialstyrelsen.dk/housing-first/europe/Copenhagen Housing First.
- Blid, Mats; Källmèn, Håkan 2013. A qualitative study of the meaning of housing support – comparisons of two different housing programs for homeless people. Paper presented at The Nordic Network for Research on Homelessness. Lund 12-14.4.2013.
- Busch-Geertsema, Volker 2013. Housing First Europe.Final Report. Viitattu 8.7.2013. FinalReportHousingFirstEurope.pdf. <http://www.socialstyrelsen.dk/housingfirst/europe>.
- Granfelt, Riitta 2003. Vankilasta kotiin vai kadulle? Vangit kertovat asunnottomuudesta. Helsinki: ympäristöministeriö, julkaisuja 613.
- Healy, Deindre 2010. The Dynamics of Desistance: Charting Pathways Through Change. Cullumpton, Devon: Willan Publishing.
- Johnsen, Sarah 2012. Shifting the Balance of the Housing First Debate. European Journal of Homelessness. 6 (2), 193–197.
- Johnsen, Sarah & Fitzpatrick, Suzanne 2013. Glasgow Housing First. Final Report for the Housing First Europe Project. Viitattu 28.7.2013. www.socialstyrelsen.dk/housingfirst/europe/Glasgow_Housing_First.
- Johnson, Guy; Parkinson, Sharon & Parsell, Cameron 2012. Policy shift or program drift? Implementing Housing First in Australia. AHURI Final Report No 184. Melbourne: Australian Housing and Urban Research Institute.
- Joukamaa, Matti ja työryhmä 2010. Rikosseuraamusasiakkaiden terveys, työkyky ja hoidontarve. Helsinki: Rikosseuraamuslaitoksen julkaisuja 1.
- Kaakinen, Juha 2013. Pitkäaikaisasunnottomuuden vähentämisohjelma 2008–2011, loppuraportti. Viitattu 25.5.2013. www.asuntoensin.fi.
- Kazemian, Lila 2007. Desistance From Crime. Theoretical, Empirical, Methodological and Policy Considerations. Journal of Contemporary Criminal Justice. 23 (1), 5–27.
- Kivivuori, Janne & Linderborg, Henrik 2009. Lyhytaikaisvanki. Tutkimus lyhytaikaisvankien elinoloista, elämäntilasta ja rikollisuudesta. Helsinki: Oikeuspoliittisen laitoksen tutkimuksia 248, Rikosseuraamusviraston julkaisuja 2.
- Knutagård, Marcus & Kristiansen, Arne 2013. ”Mellan tillit och misstro”. Paper at The Nordic Network for Research on Homelessness. Lund 12-14.4.2013.
- Kyngäs, Margit 2000. Vankeus miehen elämäntilassa. Tutkimus nuorena rikosten tekijänä vankilaan tuomittujen miesten lapsuudesta, vankeusajasta ja vankeuden jälkeisestä elämästä. Rovaniemi: Lapin yliopisto, Acta Universitatis Lapponiensis 36.
- Lavikkala, Raino 2011. Vaikuttavan rikosseuraamustyön kysymyksiä. Teoksessa Raino Lavikkala & Henrik Linderborg (toim.) Rikosseuraamustyön kehittämisen kysymyksiä. Rikosseuraamusalan koulutuskeskus, 93–134.

- LeBell, Thomas P. & Burnett, Ros & Maruna, Shadd & Bushway, Shawn 2008. The Chicken and Egg of Subjective and Social Factors in Desistance from Crime. *European Journal of Criminology* 5 (2), 131–159.
- Löfstrand Hansen, Cecilia 2010. Homelessness – An Incurable Disease? Paper presented at The Nordic Network for Research on Homelessness. Oslo 8–10.4.2011.
- Oma koti –hankkeen loppuraportti 2012. Pitkäaikaisasunnottomuuden vähentämishankkeen 2008–2011 osahanke. Rikosseuraamuslaitoksen monisteita 3.
- Pleace, Nicholas 2011. The Ambiguities. Limits and Risks of Housing First from a European Perspective. *European Journal of Homelessness*. 5 (2), 113–122.
- Raitakari, Suvi & Kulmala, Anna & Gunther, Kirsi & Juhila, Kirsi & Saario, Sirpa 2011. Vakava mielen sairaus ja eriarvoisuudet arjessa. *Sosiaalipolitiikan ja sosiaalityön aikakauslehti Janus* 19 (4), 326–341.
- Romakkaniemi, Marjo 2011. Masennus. Rovaniemi: Lapin yliopistopaino, Acta Universitatis Lapponiensis 209.
- Thörn, Catharina 2004. Kvinnans plats(er) –bilder av hemlöshet. Stockholm: Égalité.
- Tsemberis, Sam 2010. Housing First. The Pathways Model to End Homelessness for People with Mental Illness and Addiction. Minnesota: Hazelden.
- Viikki–Ripatti, Sari 2011. Rikollisuudesta irrottautuminen subjektiivisena kokemuksena. Teoksessa Raino Lavikkala & Henrik Linderborg (toim.) Rikosseuraamustyön kehittämisen kysymyksiä. Rikosseuraamusalan koulutuskeskus, 197–223.

10 UUDISTUVA JOHTAMINEN KOLMANNEN SEKTORIN ASUMISPALVELUISSA

Kolmannen sektorin asumispalvelut muutoksessa

Pitkäaikaisasunnottomuuden poistaminen Suomessa on edelleen haaste. Kataisen (2011) hallitusohjelman tavoitteena on ollut puolittaa pitkäaikaisasunnottomuus vuoteen 2015 mennessä. Tavoitteeseen on pyritty valtakunnallisten pitkäaikaisasunnottomuuden vähentämishojelmien keinoin (PAAVO I 2008–2011 ja PAAVO II 2012–2015). Ohjelmien keskeisenä periaatteena on taata jokaiselle pitkäaikaisasunnottomalle asunto riippumatta siitä, käyttääkö henkilö päihteitä tai sitoutuuko hän hoitoon. Perinteisesti kunnissa on järjestetty asunnottomille ihmisille asuntoja portaittaisesti. Asumismuoto vaihteli asiakkaan kuntoutumistason mukaisesti. Portaittainen asumisen malli perustui siihen, että asiakas osoitti esimerkiksi päihdetömyydellä ansaitsevansa parempitasoisen asunnon. Vähentämällä päihteiden käyttöä tai lopettamalla päihteiden käytön kokonaan hän siirtyi ensisuojaan niin sanotulta mörältä puolelta kuivalle puolelle, sieltä asuntolaan ja asuntolasta soluasuntoon. Tämän jälkeen hänellä oli mahdollisuus siirtyä edelleen itsenäiseen välivuokrattuun tukiasuntoon ja lopulta kaupungin vuokra-asuntoon. Asunto oli ansaittava.

Pitkäaikaisasunnottomille tarkoitettujen asuntoloiden muutosohjelmassa mukana olevat yksiköt ovat aikaisemmin tarjonneet majoitustoimintaa, jota on säädelyt laki majoitus- ja ravitsemistoiminnasta (308/2006). Asuntolatoiminta on rinnastettu lainsäädännössä yritystoimintaan (esimerkiksi hotellit). Henkilöstöllä ei ole ollut erityisiä kelpoisuusvaatimuksia eikä yhteisessä laissa ole edellytetty henkilöstömitoituksia.

Asuntolat muutettiin asumisyksiköiksi määrittelemättä, millaista palvelua niissä tarjotaan tai mitä palveluilta edellytetään. Tällä hetkellä muutosohjelmassa olevia asumispalveluita tuottavia tahoja säätelevät laki asuinhuoneiston vuokrauksesta (AHVL 1995/481) ja uudistumassa oleva (vrt. STM 2012) sosiaalihuoltolaki (1982/710). Sosiaalihuoltolain 23 §:n mukaan ”asumispalveluja annetaan henkilölle, joka erityisestä syystä tarvitsee apua ja tukea asunnon tai asumisensa järjestämisessä”. Asumispalveluja tuottavan organisaation työntekijöillä tulee olla vähintään sosiaalialan perustutkinto (laki sosiaalihuollon ammattihenkilöstön kelpoisuusvaatimuksista, 272/2005).

Pitkäaikaisasunnottomuuden vähentämisohjelman (PAAVO II) yhtenä selkeänä haasteena on työn ja toiminnan kehittäminen asumispalveluissa sekä palveluverkostoissa. Ohjelmassa korostetaan palvelujen sisällön (palvelukonseptin) ja asumissosiaalisen työn (työmenetelmät ja niiden mallintaminen) kehittämistä yhteistyössä kuntien, asumispalvelujen tuottajien ja alan asiantuntijaorganisaatioiden kesken. Ohjelma velvoittaa erityisesti kuntien sosiaalihuollon toimijoilta uudistavaa sosiaalipolitiikkaa. Asumissosiaalisen työn kehittämiseen on löydettävissä myös kansainvälisiä hyviä käytäntöjä, joista voidaan suomalaisessa kehittämistyössä ottaa oppia samalla kun jaetaan kokemuksia ja tutkitaan Suomessa tehtävää työtä. (vrt. www.housingfirst.fi).

Pitkäaikaisasunnottomuuden vähentämisohjelmassa kunnat ja asumispalveluita tuottavat järjestöt sitoutuvat asunto ensin -periaatteeseen. Asunto ensin -paradigman muutos on palvelujen priorisointiprosessina merkittävä haaste asuntoloiden muunto-ohjelmassa mukana oleville yksiköille. Paradigman muutos edellyttää uusien työmuotojen kehittämistä pysyvän asumisen mahdollistamiseksi ja häätöjen ehkäisemiseksi ilman asiakkaan tai asukkaan päihitteettömyyttä ja kuntoutumistavoitetta. Kyse on merkittävästä muutoksesta, joka haastaa toimijat sekä teoreettiseen pohdintaan että organisaatioiden ja työyhteisöjen kehittämiseen sekä erityisesti uudistuvaan johtajuuteen. Haasteena on kehittää työtä ja toimintaa sellaiseksi, jossa asiakkaat, työntekijät ja esimiehet työskentelevät yhteisten tavoitteiden suuntaisesti.

Asunto ensin -ohjelma ei ole ainoa haaste kolmannen sektorin asumispalvelujen tuottajille. Sosiaalipalvelujen uudelleen organisoitumisessa ne joutuvat rakennemuutoksen ohella ottamaan haltuun palveluiden kilpailuttamisen. Haasteena on myös uhka yleishyödyllisyys-statusuksen menettämisestä. Yleishyödylliset järjestöt ovat asumispalveluiden kilpailuttamistilanteissa samoilla (näennäis-) markkinoilla kuin yksityiset palvelun tuottajat. Työn ke-

hittäminen asumispalveluyksiköissä sekä palveluverkostoissa edellyttää palvelujen laadun varmistamista: asumissosiaalisen työn menetelmien ja prosessien läpinäkyvyyttä, toiminnan rakenteiden säännöllistä tarkistamista sekä kehittämisen mahdollistavaa johtajuutta.

Tässä artikkelissa kuvataan asumisyksiköitten johtajien/lähiesimiesten kokemuksia ja käsityksiä asunto ensin -paradigman mukanaan tuomasta muutoksesta työssä sekä kuvataan ja arvioidaan Uudistuva johtaminen asumisyksiköissä -koulutusta ja sen antia esimiestyöhön.

Aatteellisuus kolmannen sektorin asumispalveluissa

Asumispalveluita koskevassa tutkimuksessa (Johansson 2012) kolmannen sektorin toimijat ovat kuvanneet historiassa esiintyviä järjestöjen identiteettejä korostaen kristillisiä arvoja sekä paikallisesti että valtakunnallisesti. Järjestöjen ja järjestötyön perustajat ja pioneerit näkivät asumispalveluita suunnitellessaan heikoimmassa asemassa olevien ihmisten asuttamisen niin tärkeänä, että he olivat valmiita panttaamaan omaisuutensa rahoittaakseen hankkeensa.

Järjestöjen rahoitusmahdollisuudet ovat parantuneet aikojen myötä, mutta rahoituksen toimintaympäristöön liittyy edelleen riskejä, mm. kilpailuttamisen kautta. Järjestöjen yleishyödylliseen statukseen perustuva rahoitus ja verotus ovat poistumassa. Kuntien kolmannelta sektorilta ostamat asumispalvelut voidaan sijoittaa jatkumolle, jonka toisessa päässä on julkinen palveluntuotanto ja toisessa päässä aidot ja avoimet markkinat (Heino 2008, 17).

Kunnat toimivat asumispalveluiden kilpailuttajina, mikäli ne eivät itse järjestä kyseisiä palveluja. Ilman kuntien välistä kilpailua palveluiden ostamisessa kunnalla on määräävä asema. Kilpailuttajan neutraalissa asemassa kunta ei voi suosia aatteelliselta pohjalta toimivaa järjestöä muutoin kuin määrittelemällä yleishyödyllisiä piirteitä, kuten vapaaehtoistoimintaa, vertaisryhmiä ja yhteisöllisiä tapahtumia laatuseikoiksi. Järjestöjen tulisi kilpailuttamisissa tehdä itsensä näkyviksi, tuotteistaa ja luoda palveluprosesseja, joita ne ovat pitäneet yleishyödyllisinä tai kaikille itsestään selvinäkin toimintoina. Yleishyödyllisinä pidetyt seikat eivät kilpailuttamisen painottaessa hintakriteereitä anna järjestöille etua tai lisäpisteitä. Vaikka hinta määrittää kilpailutilanteessa ”voittajan”, tulee asukkaiden tarpeisiin vastata ja saada myös heidän äänensä kuuluviin asumispalvelujen suunnittelussa ja toteutuksessa.

Uudistuva johtajuus kolmannen sektorin asumispalveluissa

Suomalaisen johtamiskulttuurin taustalla voidaan katsoa olevan 1900-luvun puoliväliin saakka vaikuttanut tieteellinen liikkeenjohto (taylorismi) samoin kuin osin armeijan johtamisperiaatteet. Johtaminen toimintana on yhteiskunnallisten muutosten tulkintaa työyhteisössä, vuorovaikutusta kielen ja kulttuurin avulla sekä ymmärrystä ihmisestä työssään ja työyhteisössä. Taustalla vaikuttaa myös luterilainen (työ)etiikka (Silén 2006). Luterilaisessa työetiikassa on keskeistä, että kukin ihminen palvelee lähimmäistään ja yhteistä hyvää kutsumuksensa mukaisesti. Menestyminen ei ole oleellista. Kaikkien ihmisten tulee pyrkiä elämään vastuullisesti ja oikeudenmukaisesti. Jokaisella on oikeus saada hyvinvoinnista vähintään kohtuullisen osansa elämässä. (Päivänsalo 2012). Näin ollen voidaan sanoa, että luterilainen etiikka on haastanut johtamista ja esimiesten toimintaa kysymällä: Mikä on ihmiselle kohtuullinen hyvä työssä ja työyhteisössä?

Johtamista toimintana voidaan tarkastella toisaalta suhteessa työelämän muutokseen, toisaalta eri teoreettisista näkökulmista johdettuihin johtamisoppeihin. Seeckin (2008) mukaan johtamisopit ovat kulttuurista muutosta yhteiskunnassa ja sen myötä työelämässä. Koska johtamisoppien tarkoituksena on ollut muuttaa vallitsevia käsityksiä organisaatiosta ja työyhteisöistä, ne ovat pureutuneet organisaatioissa vallitseviin kulttuurisiin sisältöihin, ajattelutapoihin, paradigmoihin ja jaettuihin merkityksiin. Johtaminen on avainasemassa siinä, miten organisaatiossa luodaan arjen toimintaa ohjaava yksityiskohtainen kieli ja niin sanottu käyttäytymiskoodisto, joiden avulla voidaan muokata todellisuutta toivottuun suuntaan. Kulttuurinen muutos vaatii sitä, että organisaatiossa luodaan yhteisesti jaettu merkitysjärjestelmä, joka hyväksytään ja sisäistetään sekä toteutetaan kaikilla organisaation tasoilla. Johtajuuden merkitys korostuu viestinnässä, muutoksen suunnittelussa ja toimintakulttuurin rakentamisessa. (Morgan 1997; Seeck 2008).

Se, että kulttuurinen muutos on mahdollista, tarvitaan yhteisöllisyyttä ja osallistumista, yhdessä tekemistä – osallistumiskulttuurin luomista. Osallistumiskulttuuri rakentuu yhdessä tekemisestä ja kokemusten jakamisesta työyhteisössä. Tämän päivän organisaatioissa ja työyhteisöissä jatkuva muutos edellyttää aktiivisuutta ja osallistumista kehittämiseen, pelkkä toiminnan kohteena oleminen ei enää työntekijöille riitä. Näin ollen myös asumispalveluiden paradigman muutos edellyttää kaikkien toimijoiden osalli-

suutta uudenlaisen toiminnan kehittämisessä. Kyse on siitä, miten esimiehet tukevat työyhteisön jäseniä muutokseen ja uudistuvaan työotteeseen.

Seeckin (2008) mukaan 2000-luvun johtaminen perustuu innovaatioteorioille, joissa painottuvat luovuutta ja innovatiivisuutta tukeva työympäristön rakenne, ilmapiiri, kulttuuri ja henkilöstön johtamisen käytännöt. Esimiehen tehtävänä on jäsentää usein kaoottistakin toimintaympäristöä, suunnata toimintaa kohti tulevaa ja samalla vahvistaa työntekijöiden innovatiivisuutta. Viimeaikaisissa johtamistutkimuksissa on keskitytty tarkastelemaan johtajan ja työntekijöiden suhteen laatua (Leader–Member Exchange Theory, LMX, vrt. Leponiemi 2008; O'Donnell ym. 2012). Kyse on vaihtosuhteeseen perustuvasta johtajuudesta, jossa korostuu vuorovaikutus työyhteisössä. Toimivaa esimiehen ja työntekijän välistä vaihtosuhdetta kuvaa molemminpuolinen luottamus, kunnioitus ja vastavuoroisuus sekä työhön panostaminen. LMX-teorian mukaan jokainen esimiehen ja työntekijän välinen suhde on yksilöllinen. Esimiehellä on kuitenkin jokaisen työntekijän kanssa erilainen suhde. Samassa työyhteisössä voi olla suhteensa esimieheen sekä hyväksi että heikoksi arvioivia työntekijöitä, jotka saavat eri tavalla resursseja työn tekemiseen (esimerkiksi vaikutusmahdollisuudet, vastuu). Saadesaan resursseja, vastuuta ja voidessaan vaikuttaa työntekijän odotetaan myös olevan sitoutuneempi työhönsä ja työyhteisönsä kehittämiseen. (Yukl ym. 2009, Nuutinen ym. 2013.)

Esimiestyötä voidaan tarkastella strategisen johtamisen, operatiivisen johtamisen ja ihmisten johtamisen näkökulmasta. Johtaminen ymmärretään välineeksi, jolla organisaation tavoitteet ja päämäärä pyritään saavuttamaan. Johtamisella pyritään vaikuttamaan myös organisaation tulevaisuuteen – ei vain nykytilaan. Sen lisäksi, että tarkastellaan nykytilaa ja tulevaisuutta, on tärkeää hahmottaa myös menneisyyttä. Se, miten asuntoloita on johdettu aikaisemmin ja millaisia toimintatapoja on ollut, antaa tärkeää tietoa tämän päivän työn ja johtamisen kehittämiseen. Erityisesti pitkäaikaisasunnottomien asuntoloiden johtamista ei ole Suomessa aikaisemmin tutkittu, vaikka eri järjestöjen toimintakertomuksissa ja laajoissakin dokumenteissa on löydettävissä tietoa myös johtamisesta toimintana.

Asunto ensin -periaate asumispalveluiden järjestämisessä haastaa johtamisen toimintana uudella tavalla. Tulevaisuusajattelu, innovatiivisuus, osallisuus, johtajan ja työntekijöiden väliset suhteet ja yhteinen kieli ovat johtamisen kulmakiviä myös asumispalveluiden johtamisessa. Edellisten lisäksi

rakenteiden ylläpitäminen sekä prosessi- ja talousajattelu ovat johtamisessa keskeistä.

Näkökulmia asumispalveluiden strategiseen ja dialogiseen johtamiseen

Strateginen toimintasuunnitelma toimii parhaimmillaan organisaation arvoista lähtevien tavoitteiden ja tehtävien priorisoina. Strategian luominen on usein haasteellista, koska taloudellisen diskurssin valta tuo kolmannellekin sektorille lyhytjänteistä kvartaaliajattelua. Strategisen johtamisen aika-väli, kolmesta viiteen vuoteen, näyttäytyy helposti vaikealta tulkita ja ymmärtää. Samanpituisen (3–5 vuotta) ajanjakso esiintyy myös kuntien määrittelemissä kilpailutuskausissa, mikä säätelee henkilöstöä ja asukkaita koskevia määräaikaista sopimuksia. Kilpailutuksessa saattaa syntyä tilanne, jossa palveluntuottaja voi vaihtua määräajoin, mutta asukkaat pysyvät. Henkilökohtaiseen kohtaamiseen perustuvalla työllä tavaratuotannon periaatteet näyttävät sopivan huonosti.

Strateginen johtaminen on vuosien kuluessa muuttunut. Suunnittelun ja toteutuksen peräkkäisyydestä on siirrytty niiden ”rinnakkaiseloon”. Strategiaprosessit ovat muuttuneet osallistaviksi ja vuorovaikutukseen pyrkiviksi. Tulevaisuuden ennustamisen sijasta puhutaan todellisuuden tulkinnasta ja ymmärtämisestä. Ulkoisen tiedon (uhkien ja mahdollisuuksien) lisäksi on otettu käyttöön sisäiset voimavarat (heikkoudet ja vahvuudet) ja ydinpätevyydet strategiavalintojen perustaksi. (Juuti & Luoma 2009.)

Strateginen johtaminen edellyttää toimintaympäristön arviointia, sen uhkien ja mahdollisuuksien analysointia ja hyödyntämistä. Tämä haaste ei koske pelkästään palveluntuottajia, vaan myös palveluiden kilpailuttajilla tulisi olla institutionaalisia väyliä kehittää toimivia käytäntöjä palvelutuotoksiksi ja vaikutuksiksi (Simpura 2012, 66). Asumispalveluiden kilpailutettaviin osiin vaikuttaa myös oman kunnan palvelutuotannon rakenne. Johansson (2012) on tutkimuksessaan jaotellut kuntia kolmeen ryhmään: 1) kaupunki, jolla ei ole omaa palvelutuotantoa 2) kaupunki, jolla on omaa palvelutuotantoa, jota järjestöt täydentävät 3) kaupunki, joka ei halua kilpailuttaa palveluita vaan haluaa toimia verkostomaisesti järjestöjen kanssa.

Kaikkien palveluiden kilpailuttamisessa kaupungissa, jolla ei ole omaa palvelutuotantoa, palveluntuottajien pitää keskittyä muiden kaupunkien pal-

veluntuottajia enemmän oman asemansa määrittämiseen ja esiin tuomiseen kilpailuttajan ehdoilla. Ei liene yllätys, että juuri tällaisessa kaupungissa palveluntuottajat ilmaisivat voimakkaimmin huolensa palveluntuottamisen kannattavuudesta. Verkostomaisesti toimivassa kaupungissa puolestaan palveluntuottajien puheessa korostuu oman paikan määrittely. Verkostomainen puhe erosi muiden (emt.) tutkimuksessa kaupunkien palveluntuottajien puheesta siten, että verkostomaisesti toimivassa kaupungissa palveluntuottajien itseluottamus toimijana palveluverkostossa on vahvempi. (Johansson 2012.)

Asumispalvelujen rakennemuutos ja kilpailuttaminen haastavat globaalin ja paikallisen strategisen johtamisen lisäksi myös päivittäisen arjen johtamisen, vuorovaikutuksen asukkaiden ja henkilöstön kanssa. Tällöin korostuvat esimiehen ihmissuhdetaidot, erityisesti kyky olla vuorovaikutuksessa, dialogisessa suhteessa toiseen. Strategisena johtajana toimiminen on vain yksi esimiehen rooli tai tehtävä. Kilpailevia rooleja ovat päivittäisjohtamisessa muun muassa asiantuntijan, tiedottajan, taloudenhoitajan tai asiakastyöntekijän sijaisena toimiminen. Näyttäisi siltä, että mitä pienempi asumispalveluyksikkö on kyseessä, sitä enemmän johtamiselle kilpailevia rooleja esiintyy. Päivittäisessä johtamisessa korostuu myös työntekijöiden tukena oleminen. Työntekijöiden työstä nousevien tunteiden vastaanottaminen ja ”säilöminen” (johtajan container-tehtävä) on yksi tärkeä esimiehen tehtävä. Tämän onnistuminen edellyttäisi, että esimiehellä itsellään on mahdollisuus työnohjaukseen, jossa omaa johtajuutta ja johtamistehtävästä nousevia tunteita voi käsitellä.

Pitkäaikaisasunnottomuuden poistamisohjelmaan (PAAVO II) ei sisälly suoraan johtamiseen tai sen kehittämiseen liittyviä tavoitteita tai toimenpidesuosituksia. Kuitenkin kyseinen ohjelma antaa lähtökohdan asunnottomien palvelutuotannolle ja palveluiden kehittämislle. Palveluja tuottavien organisaatioiden katsotaan sitoutuvan asunnottomuuden vähentämiseen, mikä edellyttää ohjelmaan sitoutunutta johtamista. Päähtyneen asukkaan kanssa asioiminen ja kuntoutustavoitteen saavuttaminen ovat jo sellaisinaan uudenlaisen toimintakulttuurin lähtökohtia. Kun jokaiselle asunnottomalle pyritään tarjoamaan huoneenvuokralain mukainen arava-tasoinen asunto, valvonnan sijaan tarvitaan aktiivista ohjausta ja tukea asumisen onnistumiseksi. Tämän mahdollistamiseksi tarvitaan työntekijöitä tukevaa johtajuutta, joka perustuu myös asiakaslähtöisyyden periaatteeseen.

Sosiaalityössä asiakaslähtöisyyttä on määritelty muun muassa asiakkaan omien käsitysten ja toimintakyvyn kunnioittamisena. Näin ollen se toimii asiakastyön ja palveluiden kehittämisen ja laadun keskeisenä elementtinä. (esim. Hänninen ym. 2007, 9). Keskeisenä menetelmänä laadun arvioinnissa on perinteisesti ollut asiakkaiden palautteen kerääminen ja arvioiminen. Asiakaspalautteen hankkimiseen on liitetty myös empowerment -käsite, jolla tässä yhteydessä tarkoitetaan asiakkaiden valtaistumista sosiaalityön tuella (esim. Payne 2005, 301). Adams (1993, 43) kuvaa valtaistumista (empowerment) prosessina, jossa mahdollistetaan yksilön, ryhmän tai yhteisön kontrollia olosuhteistaan ja tuetaan heidän omien tavoitteidensa saavuttamista. Tällainen valtaistuminen (advocacy) haastaa perinteisen tehtäväkeskeisen sosiaalityön, koska asiakkaiden päätösvalta omissa asioissaan on todellinen (Leadbetter 2002, 201–202). Asumisyksiköissä tämän suuntainen kehittämistyö edellyttää sen hyväksymistä, että asukkailla on sekä odotuksia ja toiveita oman elämänsä yhteisönsä ja ympäristönsä suhteen.

Dialogisuus perustuu yhteisössä jaetuille arvoille (Syvänen ym. 2012), joiden pohjalta yhteisön jäsenillä on mahdollisuus kuunnella toisiaan ja jakaa kokemuksiaan työstä ja toiminnasta. Tämä toteutuu vain silloin kun molemmat osapuolet arvostavat ja kunnioittavat toisiaan ja ovat aidosti läsnä vuorovaikutustilanteessa. Vuoropuhelu ja vuorokuuntelu ovat viime kädessä yhteisen ymmärryksen etsimistä. Asumisyksiköissä tämä voi olla yhteisen ymmärryksen etsimistä asumisesta, työstä ja yhdessä tekemisestä. Kaikkien toimijoiden vuoropuhelu mahdollistaa yhdessä kehittymisen. Kyse on dialogisesta johtamisesta asumisyksiköissä, mikä vahvistaa asukaslähtöisyyttä.

Yhteinen ymmärrys työstä ja toiminnasta syntyy, kun pohditaan yhdessä asioiden nykytilaa sekä toivottua tulevaisuutta. Oleellista on, että työyhteisössä keskustellaan siitä, mitä itse kukin haluaa ja miten on valmis toimimaan. Päätöksiä on tärkeä tehdä yhdessä. Tämä on mahdollista asumisyksiköissä foorumeilla, jotka toistuvat säännöllisesti ja joissa ovat mukana sekä asukkaat, työntekijät ja esimiehet. Vastuu foorumien toimivuudesta on kaikilla. Foorumeilla sovitaan miten yhteisössä toimitaan, miten otetaan asioita puheeksi ja miten asioista päätetään.

Dialogisessa johtajuudessa keskeistä on ei-tietäminen ja sen vahvistaminen. Työntekijät kuuntelevat asukkaiden kokemuksia, ovat läsnä, ottavat kantaa, antavat tilaa ja toisaalta myös asettavat rajoja. Asukkaan puolesta ei tiedetä. Tämä voi olla haaste yhteisöissä, joissa työkuultuuriin on kuulunut voima-

kas kontrolli osana toimintaa. Yhteiset pelisäännöt ovat tärkeitä ja niiden luomiseen on tärkeä käyttää aikaa. Myös esimies työyhteisössä toimii yhteisesti sovittujen pelisääntöjen mukaisesti ja mahdollistaa työntekijöiden aidosti asukaslähtöisen työn.

Viime kädessä dialogisessa johtamisessa kysymys on konstruktivistisesta johtamisesta, joka perustuu yhteisen ymmärryksen etsimiseen ja luomiseen – kielen ja erityisen johtamispuheen (Juuti 2001) ja johtamispuhunnan (Hujala 2008) kautta. Tavoitteena on, että ihmisten innostus, motivaatio ja osaaminen kohdistetaan oikeisiin asioihin asukasyhteisöä ja työyhteisöä hyödyntävällä tavalla. Toimijoiden erilaisuus ja vastuu ovat kehittämisen lähtökohtina, tavoitteellisuus ja dialogisuus ovat menetelmiä. Kyse on johtajuudesta työyhteisössä, jossa vastuu on kaikilla. Vuorovaikutus ja suhteessa oleminen luo mahdollisuuden yhteiseen reflektioon ja sen myötä ihmisenä ja ammattilaisena kasvun. Pohjimmiltaan dialogisuus johtamisessa on elämänsäsenne, jonka lähtökohtana on dialoginen suhde (Seikkula & Arnkil 2005).

Voimavarakeskeisen johtamisajattelun mukaisesti todellisuus muodostuu ihmisten välillä vuorovaikutuksessa ympäristönsä ja toisten ihmisten kanssa. Näin ollen dialogisuus ja voimavarakeskeisyys kulkevat käsi kädessä. Kyse on ajattelutavasta, jossa korostetaan jokaisen todellisuuden yksilöllisyyttä ja ainutkertaisuutta samoin kuin todellisuuden sitoutumista kulloiseenkin sosiaaliseen kontekstiin ja kieleen. Voimavarakeskeinen työote yhteisössä luo toiveikkuutta ja uskoa tulevaan. (Berger & Luckman 1994, Holm 2006.)

Dialogisuus ja voimavarakeskeisyys nivoutuvat toisiinsa tilanteissa, joissa luodaan yhteistä ymmärrystä puhumalla ja toimimalla. Voimavarakeskeisessä työotteessa ei olla ensisijaisesti kiinnostuneita ongelmien syistä vaan siitä, miten asiat olisivat, kun ne olisivat hyvin. Pyritään tietoisesti välttämään syyttelyänsaa, uskotaan positiiviseen palautteeseen ja luodaan onnistumisen tarinoita. (Vogt & Lindholm 2011). Motivaatio toimintaan nousee tavoitteen merkityksellisyydestä itselle, minkä lisäksi tavoitteen tulee olla todennäköisesti saavutettavissa. Sekä asumisessa ja elämisessä että työnteossa tämä mahdollistuu, kun asetetaan riittävän konkreettisia tavoitteita ja arvioidaan niitä säännöllisesti miettien seuraavaa askelta.

Parhaimmillaan strateginen johtaminen asumisyksiköissä on dialogisuuteen ja voimavarakeskeisyyteen perustuvaa yhteistä tulevaisuuden hahmotelua ja yhdessä tekemistä, jossa toiminnan lähtökohtina ovat yhteiset ar-

vot, jaettu ymmärrys organisaation perustehtävästä ja tavoitteista sekä asukaslähtöisyys.

Uudistuva johtaminen asumisyksiköiden johtajien tulkitsemana

Uudistuva johtaminen asumisyksiköissä -monimuotokoulutus (10 opintopistettä) toteutettiin Diakonia-ammattikorkeakoulussa 8.3.2012–30.11.2012 Helsingissä. Koulutukseen sisältyi ennakotehtävä, kuusi koulutusiltapäivää sekä neljä välitehtävää. Edellisten lisäksi koulutettavat tekivät kehittämistehtävänä työyhteisön strategiseen johtamisajatteluun pohjautuvan kehittämissuunnitelman vuosille 2013–2015 välitehtäviä hyödyntäen.

Koulutuksen suunnittelun lähtökohdat olivat valtakunnallisessa Asunto ensin -ohjelmassa, jossa tavoitteena on pitkäaikaisasunnottomuuden poistaminen vuoteen 2015 mennessä. Pitkäaikaisasunnottomuus on ollut pääkaupunkiseudulla köyhien, päihde- ja mielenterveysongelmista kärsivien ja/tai rikostaustaisten, yleensä yksinäisten miesten ongelma, joskin se koskettaa myös naisia. Koulutuksen suunnittelussa ja toteutuksessa huomioitiin koulutettavien, heidän työyhteisöjensä sekä Diakin arvot. Edellisten pohjalta koulutus rakentui eettisyydelle, voimavarakeskeisyydelle, dialogisuudelle ja tulevaisuuteen suuntaavalle ajattelulle. Koulutuksen lähtökohtia, rakennetta, sisältöä ja menetelmiä on kuvattu artikkelin liitteessä (Liite 1).

Koulutusryhmä

Koulutuksen kohderyhmänä olivat asumisyksiköiden johto- ja lähiesimiestehtävissä toimivat henkilöt järjestöissä ja yrityksissä sekä kuntien hallinto- ja luottamushenkilöt. Koulutukseen osallistui 20 erilaisissa tiimi- tai johtamistehtävässä toimivaa henkilöä asuntoloiden muunto-ohjelmassa mukana olevista asumisyksiköistä. 10 heistä oli miehiä ja 10 naisia. Koko koulutuksen (10 opintopistettä) suoritti 15 henkilöä.

Palautekyselyyn vastasi 11 henkilöä. Vastaajista 9 oli naisia ja 2 miehiä eli lähes kaikki koulutukseen osallistuneet naiset vastasivat kyselyyn. Kaikista vastaajista 9 työskenteli kolmannella sektorilla, 1 yksityisellä ja 1 julkisella. Tämä ei ole yllättävää, koska asuntolat olivat aikoinaan ja ovat edelleen pääsääntöisesti kolmannen sektorin ylläpitämiä. Osallistujien työ-/tehtävänimikkeissä oli laaja kirjo: johtajia oli 3, vastaava ohjaaja/tiimivastaava/asu-

kasohjaaja-nimikkeellä oli 6 sekä 2 projektityöntekijää, jotka suunnittelivat uutta asumispalveluysikköä koulutuksen aikana. Esimiesten vastuulla olevien työntekijöiden määrä vaihteli alle 3:sta 30:een, lähes puolella oli joko 6–10 alaista tai 11–30 alaista. Tehtävänimike ei näyttänyt korreloivan esimiestehtävän laajuuden ja vastuun kanssa. Johtaja oli toki johtaja, mutta erilaiset vastaavat ohjaajat saattoivat vastata esimiehinä joko koko asumispalveluysikön toiminnasta tai toimia lähiesimiehenä vain hoitotiimille tai oman osaston tiimille.

TAULUKKO 1. Koulutuskyselyyn vastanneet henkilöt (N=11)

VASTAAJAT	LUKUMÄÄRÄ
Naisia (miehiä)	9 (2)
Vastaajan ikä 41–50 vuotta (alle 30 vuotta)	10 (1)
Koulutustaso ammattikorkeakoulu (toinen aste)	7 (4)
Ei johtamiskoulutusta (on koulutusta)	8 (3)
Työskentelee 3. sektorilla/yksityisellä/julkisella	9 / 1 / 1
Työnimike johtaja	3
Työnimike vastaava ohjaaja, tiimivastaava tai asukasohjaaja	6
Työnimike projektityöntekijä	2
Alaisten lukumäärä alle 6	1
Alaisten lukumäärä 6–10	5
Alaisten lukumäärä 11–30	5
Esimiestehtävissä alle 5 vuotta	8
Esimiestehtävissä 6–10 vuotta (yli 16 vuotta)	2 (1)

Suurin osa vastaajista oli 41–50-vuotiaita, vain yksi oli alle 30-vuotias. Suurimmalla osalla oli ammattikorkeakoulututkinto, muilla joko opistoasteen tutkinto tai toisen asteen tutkinto. Kouluttamattomia ei vastaajien joukossa ollut. Suurin osa oli toiminut esimiestehtävissä alle 5 vuotta. Kaksi henkilöä oli toiminut esimiehenä 6–10 vuotta ja yksi henkilö yli 16 vuotta. Asunnottomien ihmisten parissa työskentelyaika vaihteli 1,4 ja 24 vuoden välillä mediaanin ollessa 5,8 vuotta. Voi sanoa, että vastaajilla oli pääsääntöisesti pitkä työkokemus asunnottomien kanssa työskentelystä ja että he tunsivat ongelmat ja kysymykset, joiden kanssa asunnottomat ihmiset olivat päivittäin tekemisissä.

Valtaosalla palautekyselyyn vastanneista ei ollut lainkaan johtamiseen tai esimiestyöhön liittyvää koulutusta. Vastausten pohjalta voidaan sanoa, että esimiestehtäviin asumispalveluysiköissä ovat valikoituneet tai valikoituvat kokeneet asiakastyön ammattilaiset, ns. substanssiosaajat. Voidaan myös kysyä, katsotaanko järjestötyössä pitkä kokemus asiakastyöstä sinäl-

lään riittäväksi pätevyudeksi henkilökohtaisten ominaisuuksien lisäksi myös esimiestyöhön.

Pitkä työkokemus tai erilliset teoriaopinnot eivät sellaisenaan tee esimiehestä hyvää johtajaa, vaan ne muodostavat yhdessä soveltuvuuden ja motivaation kanssa pohjan hyvälle esimiestyölle. Johtaja tarvitsee nykyisessä rakennemuutostilanteessa vahvan taustatuen järjestön johdolta, esimieheltään sekä täydennyskoulutusta ja työnohjausta. Muutoksessa johtaminen on parhaimmillaan dialogista johtamista vuoropuhelua henkilöstön ja asukkaiden kanssa. Tämä edellyttää esimieheltä itseuntemusta ja hyviä vuorovaikutustaitoja. Tiedonkulku on keskeisessä roolissa muutoksessa. Yhteisesti sovitut viestinnän kanavat ja foorumit palvelevat parhaimmillaan organisaation, työntekijöiden ja asukkaiden tarpeiden yhteensovittamista. Tämä muodostaa vahvan perustan organisaation uudistumiskyvylle, joka huomioi kaikkien osallisten hyvinvoinnin ja mahdollistaa osaamisen uudistamisen.

Esimiehenä asumisyksikössä ja odotukset koulutukselta

Koulutuksen aikana osallistujat tekivät kirjallisia tehtäviä ja vastasivat Webropol-kyselyyn. Kyseistä materiaalia on hyödynnetty koulutettavien luvalla tämän artikkelin tausta-aineistona.

Koulutuksen alkaessa osallistujia pyydettiin kirjoittamaan omasta johtajuudestaan. He tarkastelivat omaa johtajuuttaan ja omia työkokemuksiaan suhteessa omiin esimiehiinsä, työyhteisön jäseniin ja asiakkaisiin sekä yhteistyökumppaneihin ja työn kehittämiseen. Johtajuus on koulutettavien kirjoitusten perusteella rakentunut ensisijaisesti suhteesta itseen, oman kasvun ja oppimisen sekä toiminnan tietoisesta reflektoinnista eri tilanteissa. Omat elämäkokemukset ovat rohkaisseet esimiehinä tai vastaavina ohjaajina toimivia olemaan oma itsensä työssä ja johtamistehtävässä. Monessa kirjoituksessa tuli esiin pohdintoja menetyksistä, sairauksista, osin myös omasta aikaisemmasta päihteiden käytöstä ja näistä toipumisesta. Kirjoittajien pohtiessa sisäistä johtajuuttaan, korostuivat hyvä itsetuntemus, määrätietoisuus ja sinnikkyys sekä paineensietokyky. Monella oli työkokemusta erilaisista työtehtävistä, työmuodoista ja sektoreilta. Vaikka oma työ esimiehenä tai vastaavana ohjaajana koettiin osin kuormittavaksi, merkille pantavaa oli halu luoda uutta ja kehittää laajojakin kokonaisuuksia. Omassa johtamistoiminnassa keskeisenä nähtiin ihmisten innostaminen, motivointi ja

sitouttaminen. Esimiehen luontaisina ominaisuuksina kirjattiin vastuullisuus, luotettavuus, tunnollisuus ja täsmällisyys.

Koulutettavien kirjoituksissa johtajuus ja johtamistoiminta näyttäytyivät vahvasti vuorovaikutuksena itsen ja toisten kanssa. Keskeinen kysymys oli, miten arjen johtamisessa löytää tavat olla tarpeeksi lähellä asukkaita ja samalla säilyttää etäisyys. Toisaalta työyhteisön ja organisaation johtamisen hallinnolliset tehtävät vievät aikaa ja voimavaroja. Keskeinen kysymys oli myös se, miten säilyttää hallinnoinnin ohessa tuntuma asukkaiden kohtaamiseen ja hätään. Tämä liittyy samalla pohdintoihin siitä, miten pystyy miettimään asioita asukkaan ja työntekijän kannalta, asettumaan toisen asemaan, olemaan riittävän rohkea ja ottamaan puheeksi vaikeitakin asioita.

Toive vertaiskeskusteluista ja mahdollisuudesta jakaa ajatuksia johtajuudesta ja johtamisesta tuli vahvasti esille myös yhtenä odotuksena koulutukselle. Koettiin, että on tärkeä saada vahvistusta omille ajatuksille samoin kuin pohtia asioita eri näkökulmista. Kirjoittajat pohtivat omaa suhdettaan työyhteisön jäseniin erityisesti oppimisen näkökulmasta.

Sen sijaan että esimiehenä olettaa jokaisen työntekijän itse oivaltavan työnsä sisällön, on oppinut, että eri ihmiset tarvitsevat erilaista ohjausta ja opastamista, erilaista johtamista. (välitehtävä 3)

Peilauspintana omaan toimintaansa kirjoittajat pitivät suhdettaan omaan esimieheensä ja laajemmin auktoriteetteihin. Myös armollisuus itselle näyttäytyi jossain määrin kirjoituksissa: kaikkea ei tarvitse tehdä heti. Kirjoittajat kuvasivat omaa polkuaan esimieheksi toisaalta aktiivisena pyrkimisenä johtamistehtävään, toisaalta ”ajautumisena” tehtävään pitkän työuran ja työkokemuksen myötä tai ”heittäytymisenä” impulsiivisesti johtajan työuralle. Omien valintojen ja roolin pohdinnassa näyttäytyivät monet koetut risiiritäisyydet, joista päällimmäisenä johtajan työssä oli toisaalta kiinnostus ihmisiin, toisaalta hallinnon, rakenteiden ja toiminta-ajatuksen kehittämisen. Nämä seikat tulivat esille odotuksina koulutuksen alussa; ihmisten ja asioiden johtaminen sekä työn kehittäminen.

Pohtiessaan omaa rooliaan kehittäjänä ja vaikuttajana, kirjoittajat toivat esiin vaikuttamistyön haasteet yhteistyöverkostoissa. Heti koulutuksen alkaessa koulutusryhmässä oli vahva tahtotila kehittää kolmannen sektorin asumispalveluja ja kehitellä uusia ajattelumalleja päihde-, asumis- ja kuntoutta-

vaan työhön. Konkreettisia kehittämistavoitteita pohtiessaan kirjoittajat kuvasivat oman organisaation kehittymistavoitteita: yksiköiden sisäisiä asukas-profilointeja, työtoiminnan vahvistamista ja ryhmätoiminnan kehittämistä. Lisäksi he toivat esiin monikulttuurisuuden erityiskysymyksiä, asiakkaiden itsenäisyyteen tukemisen, toiminnan arviointia sekä laadun varmistuksen.

Kirjoittajat odottivat koulutukselta tietoa lainsäädännöstä ja kehittämismenetelmistä sekä mahdollisuutta jakaa kokemuksia johtamisesta, minkä pohjalta oppii katsomaan asioita laaja-alaisemmin. Kaikki kokivat, että asunto ensin -periaatteen käyttöönotto on viime kädessä suuri haaste erityisesti arjen työssä asukkaiden kanssa toimittaessa. Koulutukseen osallistuneet etsivät aktiivisesti uusia työmenetelmiä, joilla voi helpottaa asukkaiden asumista ja samalla vähentää asunnottomuutta laaja-alaisestikin.

Asumissosiaalista työtä voidaan parhaiten kehittää noin kahden vuoden kestävässä sekä asukkaita että työntekijöitä osallistavassa, demokraattisen dialogin mahdollistavassa prosessissa. Tällöin kaikilla osallisena olevilla on mahdollisuus reflektoida omaa toimintaansa yhteisön jäsenenä, oppia näkemään kehittämistyön merkitys itselle ja yhteisölle ja sen pohjalta sitoutua toimintaan (vrt. Koski 2007). Oleellista on, että työtä kehitetään asukkaiden kokemuksista käsin ja reflektiivisiä työkäytäntöjä hyödyntäen. Asumispalvelujen nykytilanteen kartoittamisen, yhteissuunnittelun ja menetelmien yhteiskehittelyn myötä työn ja asukasprosessien arviointi tuottaa uutta tietoa asumissosiaalisesta työstä ja sen menetelmistä.

Muutosjohtaminen asumispalveluissa

Asuntolat ovat toimineet vuosikymmeniä ja ne ovat olleet osa erilaisten aatteellisten järjestöjen keskeistä toimintaa. Pitkäaikaisasunnottomuus, ongelmien kumuloituminen ja yhteiskunnan muutokset lisäsivät kehittämisen tarvetta. Asunto ensin -paradigma on osoittanut, että asumispalveluiden johtamista tulee tarkastella yhtenä koulutus- ja kehittämiskohteena. Muutosjohtaminen voi sanana herättää helposti vastustusta, koska siihen liitetään ajatuksia tiukentuvasta taloustilanteesta, yhteistoimintamenettelylain mukaisista neuvotteluista organisaatioissa tai jopa irtisanomisista. Käsitteenä se kuitenkin sopii hyvin kuvaamaan asumisyksiköiden lähiesimiesten työtä rakennemuutoksessa. Toisaalta voitaisiin puhua johtamisesta jatkuvassa muutoksessa, eli johtaminen on aina muutosjohtamista.

Koulutukseen osallistuneiden lähiesimiesten palautteissa ja välitehtävissä nousi esiin muutamia keskeisiä haasteita johtamiseen liittyen: 1) henkilöstöjohtaminen, 2) asukkaiden tai palveluiden käyttäjien kohtaaminen ja 3) asunto ensin -paradigma. Seuraavassa on kuvattu aineistoa edellä mainittujen teemojen mukaisesti.

Henkilöstöjohtaminen

Kyselyn avovastauksissa nousi selkeästi esiin asukasvalinnat, henkilöstön hyvinvointi ja asumispalveluiden kehittäminen. Useimmissa välitehtäviin liittyneissä vastauksissa tuotiin esiin huoli työntekijöiden jaksamisesta sekä henkilöstön vaihtuvuus. Toimintaa on vaikea kehittää, jos työntekijöiden vaihtuvuus on suurta. Muutamat vastaajat nostivat esiin sen, kuinka vaikeaa joidenkin pitkään asuntolassa vailla ammatillista koulutusta olevien työntekijöiden on omaksua tukijan/ ohjaajan roolia valvojan sijasta. Kyseisillä työntekijöillä saattaa itsellään olla kokemus raitistumisesta ja sen myötä kokemusta siitä, mikä parhaiten tukee päihteiden käytön lopettamista. Kokemus voi myös kapeuttaa ja estää joustavan, yksilökohtaisen asiakastyön, mitä asumissosiaalinen työ nykyisellään edellyttäisi.

Työntekijän kieltäydyttyä konkreettisista hoidollisista työtehtävistä, joista hän oli pystynyt kieltäytymään vahtimestarin roolissa, muttei enää vastaanottoyksikön työntekijänä ja lähihoitajaopiskelijana. Tilanne oli enustettavissa. Rasistista, arvaamatonta ja foobista käyttäytymistä on ollut pitkään. Ajatus oli, että opiskelu ja ihmisen terve uteliaisuus uuden edessä olisi saattanut häntä turvallisesti kohtaamaan itsensä ja sitä kautta työssä oirehtiminen olisi vähentynyt. Näin ei kuitenkaan ollut käynyt. Minulle selkeni, että hän ei todellakaan näe kohtaamassaan asunnottomassa muuta kuin oman entisen itsensä. Uuden oppiminen ei ollutkaan suurin haaste, vaan vanhan pois oppiminen. Työsuhteen päättämiseksi ei faktapohjalta voinut enää nähdä vaihtoehtoja. (välitehtävä/mies 7)

Haasteena on myös ammattitaidoton, kokemusasiantuntija-työntekijä. (välitehtävä/nainen 3)

Vastauksista näkyy, miten syvästi paradigman muutos vaikutti myös työntekijöiden ammattitaitovaatimuksiin. Aikaisemmin riitti se, että työntekijällä oli oma kokemus asunnottomuudesta ja/tai päihteiden käytöstä, joista hän oli selvinnyt joko hoidon tai uskon avulla, muita ammatillisia valmiuksia ei edellytetty. Vuonna 2008 kerättyyn aineistoon pohjautuvan tutkimuksen (Tainio 2009) mukaan asuntoloissa ei tuolloin ollut yhtään sairaanhoitajan, sosiaalityöntekijän tai lääkärin tutkinnon suorittanutta. Lähes kaikissa asuntoloissa ja asumispalveluyksiköissä työskenteli myös työntekijöitä, joilla ei ollut lainkaan sosiaali- ja terveysalan koulutusta. Yleisimmin he toimivat vahtimestareina, valvojina, laitosapulaisina tai johtajina (Tainio 2009, 126, 179).

Ammattitaitovaatimusten muutos suhteessa yksiköissä työskenteleviin vanhoihin työntekijöihin on ollut ja on haaste johtamiselle. Se on johtanut kipeisiin ratkaisuihin kuten irtisanomisiin. Myös kilpailutus edellyttää, että asumispalveluyksiköissä on sosiaalihuoltolain (SHL 272/2005) kelpoisuusvaatimukset täyttävä henkilöstö. Uusien asumispalveluyksiköiden kohdalla uudelleen koulutukselta ja irtisanomisilta on vältytty, koska heti alusta asti on palkattu kelpoisuusvaatimukset täyttävä henkilöstö. Suurimmalla osalla työntekijöistä on kouluasteen tutkinto (lähihoitaja), korkeammat tutkinnot ovat vielä harvinaisia. Kouluttamaton henkilöstö on korvattu ammatillisen kouluasteen tutkinnon suorittaneilla. Koulutustaso on noussut, mutta edelleen tilanne vahvistaa aikaisempia tutkimuksia, joissa on todettu, että raskaimman asiakaskunnan kanssa työskentelevät vähiten koulutusta saaneet henkilöt (Järvinen 1993 ja 1998, Granfelt 2003, Tainio 2009).

Johtaminen on esimiehen omien ja työntekijöiden tunteiden kanssa työskentelyä. Se on emotionaalinen tehtävä, joka näkyi koulutusryhmässä osallistujien pyrkimyksenä erilaisuuden hyväksymiseen, riittämättömyyden tunteen kanssa elämisenä, oman jaksamisen kysymysten pohtimisena ja konfliktien ratkaisuna.

Asukkaiden kohtaaminen

Koulutukseen osallistujille oli selvää, että asukasta on kuunneltava omaan asumiseensa ja palveluihinsa liittyvissä asioissa. Toisaalta ymmärrettiin, ettei se ole itsestään selvää ja helppoa arkipäivän työtilanteissa.

Lainsäädännöllisten perusteiden, toiminta-ajatuksen ja henkilöstön koulutuksen merkitys asiakkaan äänen näkyväksi saattamisessa on merkittävä. Vaikka em. asiat ovatkin nykyisin kohdallaan, on edelleen haastavaa tehdä työtä niin, että asukas saa aidosti kuulluksi tulemisen kokemuksen.

Asukkaan ääni ei aina ole mukava ääni, vaan haastaa työntekijöiden omat toimintatavat ja käytännöt joka päivä uudelleen. (välitehtävä, mies 10)

Edellisessä vastauksessa näkyy myös se, että esimies tuntee yksikkönsä asiakkaat/asukkaat. Hän ymmärtää, että on haasteellista tehdä työtä joka päivä päihtyneiden ihmisten kanssa. Tämä ei tarkoita, että kaikki olisivat päihtyneinä kaiken aikaa, mutta asunto ensin -periaate on kohdennettu juuri niihin pitkäaikaisasunnottomiin, jotka eivät hallitse eivätkä pysty kontrolloimaan päihteen käyttöään. Tästä seuraa väistämättä, että jokaisessa yksikössä työntekijät kohtaavat jokaisena päivänä vähintään yhden päihtyneen asiakkaan ja hänen palvelutarpeensa. Tilanne ei ole aina ammatillisesti eikä eettisesti helppo, sillä asukkaan oman hygienian laiminlyönti, yksipuolinen ruokavalio, lääkkeiden ja alkoholin yhteisvaikutukset, sairaudet ja runsas päihteen käyttö edellyttäisivät ainakin joskus terveyttä turvaavan intervention.

Tapaus on lavennettavissa ja voidaan pohtia voimmeko tehdä kuntoutussuunnitelmaa ilman asukasta ja ohjaako toimintaa henkilökunnan vai asukkaan tarpeet. Olemme hoitajina tottuneita tekemään hoitotyön diagnooseja, tavoitteita, suunnitelmia jne., mutta meillä saattaa käydä niin että asukkaan ääni jää huomioimatta. (välitehtävä, nainen 5)

Vastauksesta nousee esiin tutkimisen arvoinen näkökulma: kuka määrittelee asukkaan palvelutarpeet? Miten asiakas palvelutarpeidensa määrittelyyn osallistuu ja missä vaiheessa? Kaikille asukkaille pitäisi tehdä palvelusuunnitelma ja sen pohjalta määritellä palvelumaksu. Näiden tulisi olla yksilökohtaisia ja perustua todettuun palvelutarpeeseen ja annettuihin palveluihin.

Toiminnan muututtua hyvinkin nopeasti vanhasta majoitustoiminnasta täysin ammatilliseen toimintaan, jossa olemme tuottaja-tilaaja mallissa, on haastanut taustaorganisaation. Tämän vuoksi emme ole saaneet niin vahvaa tukea sieltä käytännön työhömme. (ennakkotehtävän vastaus / mies)

Kuten vastauksesta näkyy, haasteena on asumisen järjestämisen lisäksi se, millaisia palveluita asumiseen liitetään. Taustaorganisaatiossa ja esimiestyössä toimivilla olisi oltava osaamista palveluiden kilpailutuksesta, ja heidän olisi myös opittava tuotteistamaan ja hinnoittelemaan palvelunsa.

Sosiaalihuoltolain (23§) mukaiseen asumispalveluun on oikeus henkilöllä, joka erityisestä syystä tarvitsee apua tai tukea asunnon tai asumisensa järjestämisessä. Erityisiä syitä voivat olla lain mukaan esimerkiksi vanhuus, vammaisuus ja eritasoiset mielenterveysongelmat, mutta ei pelkkä asunnottomuus tai köyhyys. Palveluita voivat olla asumistaitojen arviointi ja harjaannuttaminen, hoito- ja hoivapalvelut, ateria-, vaatehuolto- ja hygieniapalvelut jne. Palvelua ei kuitenkaan voi olla pelkkä asumisen / asuintilan vuokraaminen ja vuokranmaksun seuranta, sillä sosiaalihuoltolain mukaisissa asumispalveluyksiköissä pitäisi asua vain sellaisia henkilöitä, joilla on todettu tuen tarve. Lisäksi, jos tuettua asumispalvelua annetaan mielenterveyslain perusteella, siihen tulisi sisältyä lääkinnällinen tai sosiaalinen kuntoutus (Mielenterveyslaki 5 §). Asunto ensin -periaate haastaa myös tältä osin voimassa olevan sosiaalihuoltolain, josta ei löydy selkeitä säädöksiä pitkäaikaisasunnottomien asumispalveluiden järjestämisen, tuotteistamisen tai kilpailuttamisen tueksi. Tilaaja, tuottaja ja viime kädessä palvelun loppukäyttäjä (asukas) toimivat lainsäädännön ja erilaisten tulkintojen rajapinnalla, jossa tilaajalla on täydellinen harkintavalta.

Asunto ensin -paradigma ja johtaminen

Johtajuus on sekä itsensä että toisten johtamista. Itsensä johtamisella tarkoitetaan usein oman toiminnan tehokkuutta, ajankäyttöä ja toiminnan kohdentamista oleellisiin asioihin. Tämä on mahdollista kun oppii tuntemaan itsensä, omat vahvuudet ja itsen toteuttamisen keinot ja sen pohjalta oppii ohjaamaan itseään (Salmimies 2008, 22–23). Toisten johtaminen (henkilöstöjohtaminen) on toiminnan organisointia, työyhteisön rakentamista, työntekijöiden ammattitaidosta huolehtimista ja heidän motivoimistaan. Yksikölle ja tiimille asetetut tavoitteet ja päämäärät on mahdollista saavuttaa vain ihmisten johtamisen kautta. Koulutukseen osallistujista lähes kaikki (kahta lukuun ottamatta) johtivat päivittäistoimintaa. Palautteissa ja välitehtävissä näkyi vahva sitoutuminen omaan työhön, työyhteisöön ja asunto ensin -periaatteeseen.

Isoimmat haasteet työyhteisössä ja organisaatiossa ovat asunto ensin -ajattelumallin täydellinen sisäistäminen. On totuttu siihen, että esimies on se, joka tietää ja osaa. Tässä tapauksessa esimiehetkin ovat oppimassa yhdessä työntekijöiden kanssa. (ennakkotehtävä / mies 1)

Esimies johdattaa työntekijöitä uudistuvaan työotteeseen rohkaisemalla tekemään asioita toisin. Yhdessä tekemällä ja uutta suunnittelemalla voidaan luoda edellytykset asunto ensin -ajattelulle ja uudistuneelle paradigmalle asuntopolitiikassa. Esimiestyön haasteet tulivat koulutuksen aikana näkyvimmiksi sen mukaan, millaista keskustelua koulutusryhmässä käytiin. Ihmisten johtamisen haasteet konkretisoituivat tiimityön kehittämisen ja sitouttamisen kysymyksinä: miten tukea tiimiä me-hengen löytämiseen ja yhteisen tavoitteen saavuttamiseen. Tässä yhteydessä nousi esiin moniammatillisen työn johtamiseen ja henkilöstön palkitsemiseen, resursointiin sekä työturvallisuuteen liittyvät kysymykset.

Haasteena on muutosten läpivienti. Yhtenäisen hoito- ja päihdetyön tiimin kehittäminen – työvuoroissa joustaminen ja toivomusten toteuttaminen – esimerkkinä toimiminen tehtäväkierrossa. (kyselyn avovastaus)

Asumisyksiköissä näyttää melko yleisesti olevan käytössä erilaiset vaihtoehtojen puuttumiseen perustuvat pakot tai asiakkaan vapaaehtoisuuteen perustuvat asumis-, kuntoutumis- ja palvelusopimukset, joissa säädellään muiden muassa päihteiden käyttöä, vierailuaikoja sekä vierailijoiden ja asukkaan käyttäytymistä. Näiden sopimusten katsotaan joskus olevan juridisesti sitovampia kuin vuokrasopimuksen ja niiden perusteella voidaan myös päättää asuminen, jos asukas sopimusta rikkoo. Tämä kertoo siitä, että ei ole ymmärretty tai sisäistetty vuokranantajan roolia ja velvollisuuksia eikä tunneta vuokralaisen oikeuksia. Liikutaan lainsäädännön, tulkintojen ja sovellusten rajamaastossa, kuten seuraavasta lainauksesta käy ilmi:

Tilanne lähti käyntiin siitä, että vuokrasuhde jouduttiin irtisanomaan. Tapahtuma käynnistyi jo aiemmin eli ensimmäisien huomautuksen yhteydessä päihtyneenä olosta asunnossa. Tilanne jatkui meidän oman käytännön mukaan, jossa henkilölle voidaan antaa yksi – kolme kirjallista varoitusta, jonka jälkeen asuminen voidaan irtisanoa tai purkaa tarvittaes-

sa. Minun roolini oli tehdä päätös vuokrasuhteen irtisanomisesta, työntekijän esityksen mukaisesti. Tämän jälkeen hyväksytin päätöksen toimitusjohtajalla. Asumisyksikkö, joka on päihteetön, toimii sopimus pohjalla, jossa jokaisen asukkaan kanssa sovitaan pelisäännöt asumisen suhteen. Vaikka pohjalla on vuokrasopimus, niin jokaisen asukkaan kanssa sovitaan erityisehdoista, päihteettömyyden suhteen. Tämä kirjataan myös vuokrasopimukseen. (välitehtävä / mies 4)

PAAVO II hanke on johtanut käytännössä siihen, että asumispalveluiden tuottajista on tullut vuokranantajia ja asiakkaista vuokralaisia. Tämä muutos on velvoittavuudessaan merkittävämpi kuin hankkeessa alun perin ehkä osattiin ennakoida. Seuraavista lainauksista käy ilmi, miten hukassa lähiesimiehet tämän vuokranantaja–vuokralainen -aseman kanssa ovat. Miten johdat muutosta, jos et tunne niitä sääntöjä, joiden mukaan on pelattava?

Huoneenvuokralaki ei tunne asumispalveluyksiköjä. (välitehtävä /mies 2)
Itselläni pelkkä sairaanhoitajakoulutus... huoneenvuokralaista ei mitään kokemusta. Toistaiseksi voimassa olevan vuokrasopimuksen purkamiskeinot? Määräaikaiset vuokrasopimukset? Miten monta niitä voi tehdä? Voiko käyttää varoitusta ja huomautusta? (välitehtävä / nainen 1)

Voiko mennä vuokralaisen huoneeseen ilman tämän lupaa? (välitehtävä / nainen 2)
Miten asuminen päätetään, kun asiakas rikkoo toistuvasti sääntöjä tai on väkivaltainen toisia asukkaita ja työntekijöitä kohtaan? (ryhmätehtävä)

Vuokralaisten oikeudet – luento tulee säilyttää (palautekyselyyn avovastaus)

Toisin sanoen sosiaali- ja terveydenhuollon asiakastyön ammattilaiset, jotka toimivat etupäässä lähiesimiehinä näissä yksiköissä, joutuvat hankkimaan lisä-/täydennyskoulutusta muun muassa hankintalaista, huoneenvuokralaista, hädöistä, vuokranantajan velvollisuuksista ja vuokralaisten oikeuksista. Jatkuvasi muuttuvan yhteiskunnallisen tilanteen ja toimintaympäristön muuttumisen myötä myös budjetointi ja talousjohtaminen ovat jatkuva haaste, johon linkittyy asumispalveluiden tuottajilla toiminnan markkinointiin ja kilpailutukseen liittyvät kysymykset sekä tiedottaminen.

Johtopäätöksiä ja pohdintaa

Kolmannen sektorin asema Suomessa on voimakkaassa muutostilassa. Toisaalta on kyse kuntien roolin muutoksista palvelusektorilla, toisaalta kyse järjestöjen yleishyödyllisyyden uudesta määrittelystä suhteessa valtioon, esimerkiksi verotuksen osalta. Järjestöjen rooli saattaa kapeutua kansalaisjärjestön edunvalvonnasta ja vertaistuesta julkisten palvelujen kilpailuttamisen kautta palvelun tuottajaksi.

Yleishyödylliset järjestöt, jotka aiemmin ovat toimineet majoituspalveluita tarjoavina yksikköinä, ovat käyneet läpi merkittävän siirtymäprosessin sosiaali- huoltolain mukaisiksi asumispalveluiden tuottajiksi. Asunto ensin -periaate tekee kyseisistä järjestöistä vuokraisäntiä (piensijoittajia), joilla yhtäkkiä onkin useita kymmeniä vuokralaisia ja vuokraisännän velvoitteet. Muutos on myös ideologisesti huima. Se on valtava identiteetin muutos, joka aiheutettiin ulkopäin. Sen ymmärtäminen ja hyväksyminen niin omistajatahon, luottamushenkilöstön kuin työntekijöidenkin taholta on todennäköisesti huomattavasti pidempi prosessi, joka on vasta alkanut. Tämä prosessi ei välttämättä ole kuin osittain koulutuksellisin keinoin ratkaistavissa. Tarvitaan pitkäkestoista kehittämistyötä asumisyksiköissä, joissa asukkaat ja työntekijät suuntaavat toimintaa kohti yhteisiä tavoitteita.

Uudistuva johtaminen asumisyksiköissä -koulutukseen osallistuneet nostivat esiin kaksi keskeistä osaamistarvetta. Ensimmäinen muutostarve koski vuokranantajan asemaa ja paradigman muutoksesta johtuvaa tiedon tarvetta lainsäädännöstä, huoneenvuokrasuhteesta, asuinhuoneiston hoito- ja kunnossapitovelvollisuuksista ja niin edelleen. Toinen muutostarve oli henkilöstöjohtaminen.

Henkilöstöjohtamiseen liittyvä osaamistarve tällä koulutusryhmällä on ymmärrettävä, koska kyselyyn vastanneista 73 prosentilla ei ollut lainkaan johtamiseen liittyvää esimieskoulutusta. Yhden koulutusryhmän perusteella on kuitenkin mahdotonta sanoa, miten yleistä henkilöstöjohtamiseen liittyvä koulutustarve asumispalveluyksiköissä on. Toisaalta, kun osaamistarve on noussut esiin, olisi hyvä, jos yksiköissä tarjottaisiin lähiesimiestehtävissä toimiville mahdollisuus hankkia henkilöstöjohtamiseen liittyvää lisä- ja täydennyskoulutusta, sillä sitä on runsaasti saatavilla erilaisina koulutusmuotoina ja -paketteina eri oppilaitoksissa. Koulutuksen aikana nousi esiin myös tarve työnohjaukseen. Koulutusryhmän jäsenillä vain muutamalla oli oma työnohjaus, kuitenkin kukaan ryhmästä ei tarttunut Diakin työnohjaajien tarjoamaan työnohjausmahdollisuuteen. Samoin vertaistuki nousi tärkeäksi ja sitä toivottiin keskusteluissa edelleen.

Esimiesten vertaisryhmät tai esimiesten ryhmätyönohjaukset voivatkin tarjota arvokkaan tuen vaativassa johtamistehtävässä toimiville.

Prosessuaaliseen koulutukseen osallistuneet vastaavat ohjaajat ja esimiehet ovat saaneet välineitä oman työnsä johtamiseen sekä ovat voineet peilata kukin omaa johtamisnäkemystään keskusteluissa ja oppimistehtävissä. Koulutusprosessin aikana ja sen päätteeksi on tullut näkyväksi, mikä koulutukseen osallistuneille on omassa johtamistehtävässä tärkeää ja millaisia ratkaisuja kukin on omassa työssään tehnyt. Koulutusryhmässä on voitu jakaa hyviä käytäntöjä asumissosiaalisesta työstä sekä johtamisesta. Vuoden mittainen koulutusprosessi on tuonut myös laajempaa tietoa arjen työstä ja sen johtamisesta asumisyksiköissä. Edelleen on vahvistunut käsitys siitä, että asumissosiaalisen työn johtaminen on tehtävä, johon tarvitaan myös erillistä koulutusta sekä jatkuvaa, esimiesten reflektointia tukevaa ohjausta.

Koko koulutusprosessi arviointineen on tuottanut arvokasta tietoa koulutuksen edelleen kehittämiseksi. Koulutukseen osallistuneiden ja kouluttajien yhteiset keskustelut ovat osaltaan jäsentäneet työtä ja johtamista asumisyksiköiden jatkuvassa muutoksessa. Jo pitkään näkyvissä ollut tarve koulutukselle innosti kouluttajatiimiä suunnittelemaan ja toteuttamaan koulutuksen reflektiivisenä, koulutettavia kuuntelevana prosessina. Toistuvat keskustelut asunnottomuudesta ja johtajuudesta rakensivat kouluttajien tietoa ja ymmärrystä, minkä pohjalta seuraavaa koulutusta on hyvä lähteä toteuttamaan. Työn ja johtamisen tutkimista ja kehittämistä asumisyksiköissä ja laajemmin asumispalveluissa tarvitaan tässä ja nyt.

Tässä artikkelissa olemme keskittyneet erityisesti kolmatta sektoria koskevaan asunto ensin -rakennemuutoksen tuomaan haasteeseen johtajuudelle ja asumispalvelujen edelleen kehittämiseksi. Asumisen ensisijaisuutta ei ole kukaan kiistänyt, mutta siihen liittyvät, asumisen onnistumista tukevat tai haittaavat muut asiat kuten palvelut, hoidollisuus, kontrolli (esim. vuokranmaksun seuranta, häiriökäyttäytymiseen puuttuminen), yhteisöllisyys ja päihteiden käyttö nousevat jatkuvasti kriittiseen keskusteluun. Tulevaisuuden asumispalvelujen kehittäminen perustuu palvelujen käyttäjien, tuottajien ja kuntien väliseen yhteistyöhön. Yhteistyön edelleen vahvistamiseksi tarvitaan kumppanuutta rakentavia hankkeita, joissa asumissosiaalisen työn ja johtamisen tutkimus, koulutus ja työnohjaus linkittyvät toisiinsa. Uudistuva johtaminen on avain asunto ensin -työotteeseen.

Lähteet

- Adams, Robert 1990. *Self-help, Social Work and Empowerment*. London: Palgrave Macmillan.
- Berger, Peter & Luckman, Thomas 1994. *Todellisuuden sosiaalinen rakentuminen*. Helsinki: Gaudeamus.
- Granfelt, Riitta 2003. *Vankilasta kotiin vai kadulle? Vangit kertovat asunnottomuudesta*. Helsinki: Ympäristöministeriö.
- Haarakangas, Kauko 2008. *Parantava puhe*. Helsinki: Magnetum.
- Heikkilä, Jorma & Heikkilä, Kristiina 2001. *Dialogi – avain innovatiivisuuteen*. Helsinki: WSOY.
- Heino, Markku 2008. *Näennäismarkkinat vaihtoehtona sosiaali- ja vanhustenhuollossa. – Varsinais-Suomen pienten kuntien avainhenkilöiden ja tuottajien suhtautuminen näennäismarkkinoihin ja palvelutuotannon tilastollinen kuva*. Tampere: Tampereen yliopistopaino.
- Holm, Pekka 2006. *Dialogisuus työnohjaajan osaamisena*. Viitattu 30.9.2013 <http://dialogic.fi/pdf/julkaisut>.
- Hujala, Anneli 2008. *Johtamisen moniäänisyys. Johtaminen vuorovaikutuksena ja puhuntana hoivayrityksissä*. Kuopio: Kuopion yliopisto.
- Hänninen, Kaija; Julkunen, Ilse; Hirsikoski, Riitta; Högnabba, Stina; Paananen, Ilkka; Romo, Henna & Thomasén, Tarya 2007. *Asiakkaat oppimisen käynnistäjinä. Raportti BIKVA-arviointimenetelmän oppimisen kehistä. Sosiaali- ja terveysalan tutkimus- ja kehittämiskeskus raportteja 6/2007*. Helsinki: Stakes.
- Johansson, Juhani 2012. *Kolmannen sektorin asumispalvelujen tuottajien palvelupuhe kilpailuttamisen yhteydessä – tutkimus kolmesta kaupungista*. Kansalaisyhteiskunta-lehti 1/2012, 33–63. Viitattu 30.9.2013 <http://kans.jyu.fi/lehti/numero-1-2012>.
- Juuti, Pauli 2001. *Johtamispuhe*. Jyväskylä: PS-kustannus.
- Juuti, Pauli & Virtanen, Pekka 2009. *Organisaatiomuutos*. Helsinki: Otava.
- Juuti, Pauli & Luoma, Mikko 2009. *Strateginen johtaminen. Miten vastata kompleksisen ja postmodernin ajan haasteisiin*. Helsinki: Otava.
- Järvinen, Margaretha 1993. *De nye hjemlose. Kvinder, fattigdom og vold*. Holte: Forlaget SOCPOL.
- Järvinen, Margaretha 1998. *Det dårlige selskap: misbrug, behandling, omsorg*. Holte: Forlaget SOCPOL.
- Katainen, Jyrki 2011. *Hallitusohjelman strateginen toimeenpanosuunnitelma – kärkihankkeet ja vastuut. Valtioneuvoston periaatepäätös 5.10.2011*. Viitattu 28.4.2013. <http://valtioneuvosto.fi/tiedostot/julkinen/vn/hse-2011/fi.pdf>.
- Koski, Arja 2007. *Työn eetoksena hyvä elämä tehostetun palveluasumisen yksikössä – uutta moniammatillista työyhteisöä rakentamassa*. Tampere: Tampereen yliopisto.
- Leadbetter, Michael 2002. *Empowerment and Advocacy*. Teoksessa: Robert Adams, Lena Dominelli & Malcolm Payne (toim.) *Social Work: Themes, Issues, and Critical Debates*. 2. painos. Basingstoke: Palgrave, 200–208.

- Leponiemi, Jussi 2008. Ethnic minority member perspective on leader-member exchange. Vaasa: Vaasan yliopisto.
- Morgan, Gareth 1997. Images of Organization. Thousands Oaks: Sage.
- Nuutinen, Sanna; Heikkilä-Tammi, Kirsi; Manka, Marja-Liisa & Bordi, Laura 2013. Vuorovaikutteinen johtajuus työssä jatkamisen keinona. Toimintatutkimus erikäisten johtamisesta kolmessa organisaatiossa. Tampere: Tampereen yliopisto, Johtamiskorkeakoulu, Tutkimus- ja koulutuskeskus Synergos.
- O'Donnell, M., Yukl, G. & Taber, T. 2012. Leader Behavior and LMX: a constructive replication. *Journal of Managerial Psychology*, 27 (2), 143–154.
- Payne, Malcolm 2005. Modern Social Work Theory. 3. painos. Basingstoke: Palgrave Mcmillan.
- Päivänsalo, Ville 2012. Protestanttinen työetiikka edelleen tärkeä länsimaille. *Uusi Suomi* 14.7.2012.
- Salmimies, Raija 2008. Onnistu itsesi johtamisessa. Helsinki: WSOYPro.
- Seeck, Hannele 2008. Johtamisopit Suomessa. Helsinki: Gaudeamus.
- Silén, Timo 2006. Johtamisen ja strategisen ajattelun näkökulmia. Helsinki: Yliopistopaino.
- Simpura, Jussi 2012. Kolmannen asteen yhteys. Tutkitun tiedon hankekohtainen, panoskohtainen ja institutionaalinen vaikutus. *Yhteiskuntapolitiikka* 77 (1), 63–71.
- Sosiaali- ja terveystieteiden ministeriö 2012. Sosiaalihuollon lainsäädännön uudistaminen. Sosiaalihuollon lainsäädännön uudistamistyöryhmän loppuraportti. Helsinki: Sosiaali- ja terveystieteiden ministeriö.
- Syvänen, Sirpa; Kasvio, Antti; Loppela, Kaija; Lundell, Susanna; Toppura, Sari & Tikkamäki, Kati 2012. Dialoginen johtaminen innovatiivisuuden tekijänä. Helsinki: Työterveyslaitos.
- Tainio, Hannele 2009. Kaupunkiköyhälistö asunnottomuuskierteessä – näkökulmia pääkaupunkiseudun asunnottomuuteen. Diakonia-ammattikorkeakoulu, Raportteja B 39. Helsinki: Diakonia-ammattikorkeakoulu.
- Vogt, Ilse & Lindholm, Marja 2011. Dialogisuus työpariohjauksessa. Teoksessa Raili Gothóni & Arja Koski (toim.) *Tilaa työnohjaukselle. Välähdyksiä ammattikorkeakoulun aluekehitystyöstä*. Helsinki: Okka-säätiö.
- Yukl, G. 2010. Leadership in organizations. Upper Saddle River: Pearson Education.

Liite 1.

Diakonia-ammattikorkeakoulu

Uudistuva johtaminen asumisyksiköissä -koulutus

Kouluttajat:

FT, THM, lehtori Arja Koski

VTL, lehtori Hannele Tainio

VTL, tutkija Juhani Johansson

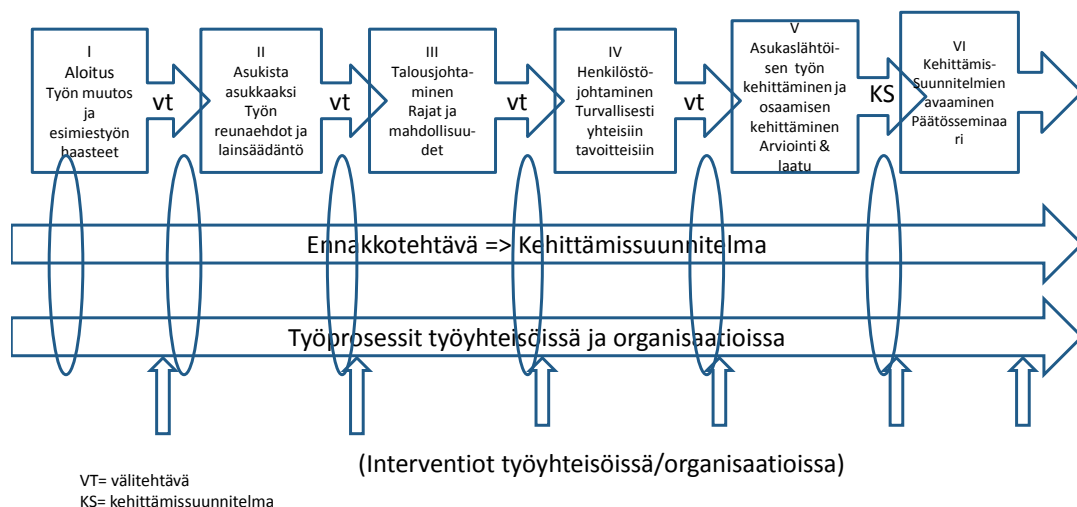
Koulutuksen taustaa

Asumisyksikköjä ja asumissosiaalista työtä kehittävät tämän päivän Suomessa useat toimijat. Palveluita tilaavien ja tuottavien organisaatioiden lisäksi toimintaa tutkivat ja kehittävät eri kouluttaja- ja tutkijayhteisöt. Diakonia-ammattikorkeakoulun tutkimus-, kehittämis- ja innovaatiotoiminnassa painottuvat osallisuuteen, köyhyyteen ja huono-osaisuuteen liittyvät tutkimus- ja kehittämishankkeet. Nämä ovat konkretisoituneet työelämää palveleviksi arviointiprosesseiksi ja tutkimuksiksi yhteistyössä työelämän asiantuntijoiden kanssa. Prosesseissa ovat painottuneet toisaalta asiakkuus ja kokemus, toisaalta työyhteistyö, yhteisöllisyys ja johtaminen.

Diakin toimijat ovat toteuttaneet monimuotoisia kehittämishankkeita, koulutuksia ja työnohjauksia asumispalveluyksiköissä. Hankkeissa on kehitetty erityisesti dialogisia ja voimavarakeskeisiä menetelmiä moniammatillisessa työssä, työyhteisöjen toiminnassa sekä johtamisessa. Hanketyössä saatujen kokemusten perusteella Diakissa on toteutettu Uudistuva johtaminen asumisyksiköissä -täydennyskoulutus. Koulutukselle on ollut selkeä tarve ja yhteiskunnallinen tilaus. Päättävöittena koulutuksessa on tukea esimiehiä johtamaan asumisyksikköjä ja erityisesti asunto ensin -ajattelun mukaista toimintaa. Koulutus peilautuu osin myös Diakonia-ammattikorkeakoulun ylemmän ammattikorkeakoulun koulutusohjelmiin: Pähhteet ja syrjäytymisen (sosiaalialan koulutusohjelma) sekä Johtaminen perhekeskeisessä työssä (terveyden edistämisen koulutusohjelma).

Koulutus on suunniteltu eettisyyden, voimavarakeskeisyyden, dialogisuuden ja tulevaisuuteen suuntaavan ajattelun periaatteiden pohjalta. Vuoden kestävässä koulutuksessa tuetaan koulutukseen osallistuvien reflektiivistä ajattelua sekä koulutuksen linkittämistä omaan työhön esimiehenä (kuvio 1).

Uudistuva johtaminen asumisyksiköissä – koulutusprosessi (10 opintopistettä/2 lukukautta)

KUVIO 1. Uudistuva johtaminen asumisyksiköissä -koulutusprosessi

Orientoituminen koulutukseen

Koulutettavat esimiehet ja vastaavat työntekijät orientoituvat koulutukseen ennakkotehtävällä, joka lähetetään osallistujille ennen ensimmäistä koulutuspäivää. Ennakkotehtävässä koulutettavia pyydetään pohtimaan johtajuutta itsessä ja oman itsen johtamista. Tähän liittyy omien vahvuuksien jäsentämistä asiakastyössä ja työyhteisön jäsenenä. Ennakkotehtävään on liitetty myös osio, jossa jokainen kirjaa omia tavoitteitaan koulutuksen aloitusvaiheessa sekä pohtii työn ja työyhteisön sen hetkistä kehittämistoimintaa. Ennakkotehtävän myötä kouluttajat saavat tietoa osallistujien taustasta, ajattelusta ja työyhteisöstä koulutuksen käynnistyessä.

Koulutuksen sisällöt ja menetelmät

Koulutuksen sisällöt rakentuvat viiden teeman mukaisesti (kuvio 1). Koulutuksen aikana pohditaan työn muutosta ja esimiestyön haasteita peilaten niitä asunto ensin -ajatteluun sekä työn reunaehtoihin ja lainsäädäntöön. Talousjohtamisen kysymykset linkittyvät työn tekemisen ja johtamisen rajoihin ja mahdollisuuksiin. Henkilöstöjohtamisen kysymyksiä tarkastellaan suhteessa työn ja toiminnan tavoitteisiin. Työn ja toiminnan arviointi ja laatutyön kysymykset nostetaan erityisen tarkastelun keskiöön koulutusprosessin loppuvaiheessa. Koulutuspäivien välillä toteutetut ohjatut välitehtävät johdattelevat osallistujia aina seuraavan koulutuspäivän teemaan.

Ensimmäinen välitehtävä johdattelee koulutuksessa olevia kuvaamaan työn arjesta sekä itselle että työyhteisölle merkityksellinen tilanne. Seuraavassa vaiheessa koulutettavat tekevät omassa organisaatiossaan yksikön toimintaympäristön analyysin yhdessä oman lähitiiminsä kanssa (SWOT). Työskentelyprosessi etenee siten, että koulutettavat tekevät SWOT-analyysin pohjalta toteutussuunnitelman yhdessä oman tiiminsä kanssa sekä pohjivat, mitkä ovat omat suurimmat haasteet lähiesimiestyössä tällä hetkellä. Seuraavassa välitehtävässä koulutettavat pohtivat laadun osatekijöitä omassa asumisyksikössään.

Jokaisessa koulutuspäivässä on aihealueen sisältöasiantuntijan alustuspuheenvuoro. Koulutusiltapäivien työskentelyssä yhdistyvät tieto ja kokemus; luentoalustusten pohjalta käydään refleктоivaa keskustelua, jossa jaetaan myös kokemuksia arjen työstä ja johtamisesta eri yksiköissä. Yhteiset suunnittelu- ja arviointikeskustelut muodostavat koulutusryhmän työskentelyyn nivoutuvan reflektiivisen prosessin; tuleva koulutuspäivä suunnitellaan aina edellisen koulutuspäivän kokemusten ja välitehtävien pohjalta. Koulutus kiteytyy strategisten suunnitelmien esittämiseen ja niiden pohjalta käytyyn keskusteluun koulutusryhmässä.

Koulutukseen voidaan erillisen sopimuksen pohjalta nivoa työyhteisön toimintaa tukeva konsultaatioprosessi, mikäli koulutettavat ja työyhteisöt niin toivovat. Konsultaatioprosessi voi toteutua työyhteisöissä tiimien ja/tai koko työyhteisön konsultaatioina koulutuksen eri vaiheiden mukaisesti ja/tai esimiehen henkilökohtaisina konsultaatioina tai prosessuaalisena työnohjauksena. Prosessin lähtökohtana ovat aina työyhteisön arvot, perustehtävä, tarpeet ja tulevaisuuden tavoitteet.

Koulutuksen suorittaneet voivat hyödyntää koulutuksesta kertyneet 10 opintopistettä myöhemmissä mahdollisissa opinnoissaan AHOT-menettelyn (aikaisemmin opitun hyväksyminen) mukaisesti.

Kirjoittajat

Granfelt Riitta, VTT, dosentti, työskentelee Suomen Akatemian tutkijana.

Haahtela Riikka, YTM, tutkija, yhteiskunta- ja kulttuuritieteiden yksikkö, Tampereen yliopisto.

Hyväri Susanna, VTT, yliopettaja, Diakonia-ammattikorkeakoulu.

Häkkinen Juho, yht. yo., Itä-Suomen yliopisto, Joensuu.

Johansson Juhani, VTL, lehtori, Diakonia-ammattikorkeakoulu.

Kaakinen Juha, FM, Y-Säätiön toimitusjohtaja.

Kainulainen Sakari, YTT, dosentti, erityisasiantuntija, Diakonia-ammattikorkeakoulu.

Katisko Marja, VTT, asiantuntija, tutkija, Diakonia-ammattikorkeakoulu.

Kostiainen Eeva, YTM, sosiologian jatko-opiskelija, tutkijana Kaupunkitutkimus TA Oy:ssä.

Koski Arja, FT, THM, ESH, lehtori, työnohjaaja STO ry, työyhteisövalmentaja, Diakonia-ammattikorkeakoulu.

Laakso Seppo, VTT, toimii Kaupunkitutkimus TA Oy:n toimitusjohtajana ja tutkijana.

Lehtonen Leena, VTM, jatko-opiskelija, suunnittelijana Espoon Järjestöjen Yhteisö ry:n Voimanpesähankkeessa.

Saari Juho, VTT, professori, Itä-Suomen yliopisto, Kuopio.

Seppälä Ullamaija, VTT, dosentti, yhteiskuntapolitiikan yliopistonlehtori Helsingin yliopistossa.

Tainio Hannele, VTL, sosiaalityöntekijä, lehtori, ratkaisukeskeinen valmentaja, Diakonia-ammattikorkeakoulu.

Diakonia-ammattikorkeakoulun julkaisuja A Tutkimuksia

Sarjassa julkaistaan merkittäviä tutkimuksia. Julkaisun on tuotettava uutta ja innovatiivista tutkimustietoa Diakonia-ammattikorkeakoulun opetus-, tutkimus- ja kehittämistoiminnan alueilta. Sarjaan voivat tarjota julkaisuja niin Diakonia-ammattikorkeakoulun omat työntekijät kuin ulkopuoliset.

A1 Kainulainen, Sakari (toim.) 2002

Ammattikorkeakoulu - tehdas vai akatemia?

A2 Rask, Katja & Pasanen, Sina 2003

Perhekuntoutuksesta valmiuksia päihteettömyyteen, vanhemmuuteen ja elämänhallintaan. Perheen yhdistetty hoito (PYY) -kuntoutusprosessin arviointi.

A3 Rask, Katja & Kainulainen, Sakari & Pasanen, Sina 2003

Diakoniatyön ja kirkon nuorisotyön arki vuonna 2002. Tutkimus diakoniatyöntekijöiden ja kirkon nuorisotyönohjaajien kokemuksista seurakuntatyöstä ja työtaidoistaan.

A4 Rask, Katja, Kainulainen, Sakari & Pasanen, Sina 2003

Koulutuksen antamat valmiudet seurakuntatyöhön. Vuosina 1998-2002 valmistuneiden diakoniatyöntekijöiden ja kirkon nuorisotyönohjaajien sekä heidän esimiestensä käsityksiä kirkollisista valmiuksista.

A5 Hynynen, Heidi & Pyörre, Susanna & Roslöf, Raija 2003

Elämä käsillä - viittomakielentulkin ammattikuva.

A6 Gothóni, Raili & Jantunen, Eila 2003

Seniorien seurakunta - 75-vuotiaiden helsinkiläisten ajatuksia elämästään ja seurakunnastaan

A7 Karjalainen, Anna Liisa 2004

Kokemuksesta kirjoittaminen ja kirjoittamisen kokemus. Omaelämäkerrallinen kirjoittaminen sosionomikoulutuksessa ja narratiivinen menetelmä sosiaalialan työssä

A8 Launonen, Pekka 2004

Nuorisonohjaajasta nuorisotyönohjaajaksi. Suomen evankelis-luterilaisen kirkon nuorisotyönohjaajien koulutus ja ammattitaidon muuttuvat tulkinnot 1949-1996.

A9 Rautio, Maria 2004

Muuttuva työelämä haastaa työterveyshuollon kehittämään menetelmiään ja osaamistaan. Työterveyshuollon menetelmien kehittäminen moniammatillisena oppimisprosessina.

A10 Leskinen, Riitta 2005

Itseohjautuva ammattikorkeakoulun jatkotutkinto-opiskelija. Tapaus Diak ja Hamk.

A11 Hyväri, Susanna & Latvus, Kari 2005

Paikallisia teologioita Espoossa

A12 Lampi, Hannu 2005

Miehen sydäninfarktikokemus: Fenomenologinen tutkimus sairastumisesta ja potilaana olosta.

A13 Semi, Eija 2006

Sosiaalialan työn ja sosiaalipedagogiikan yhtymäkohtia historiallisen tulkinnan ja opetussuunnitelmien valossa

A14 Ryökäs, Esko 2006

Kokonaisdiakonia

A15 Pesonen, Arja 2006

Asiakkaiden kokemuksia mielenterveyspalveluista

A16 Karppinen, Leena 2007

”Vain paras on tarpeeksi hyvää lapsille”. Ruusu Heininen Sortavalan Kasvattajaopiston perustajana ja kehittäjänä

A17 Hyväri, Susanna 2008

Paikkasidos elämäntavassa ja elämänkulussa - maaseutu ja kaupunki yhden ikäryhmän kokemana

A18 Jantunen, Eila 2008

Osalliseksi tuleminen – masentuneiden vertaistukea jäsentävä substantiivinen teoria

A19 Rautasalo, Eija 2008

Hoitotyön ammattilaisten näkemyksiä ikääntyvien ihmisten seksuaalisuudesta

A20 Korhonen, Saira 2008

Ohjaus siinä sivussa

A21 Mikkola, Tuula 2009

Sinusta kiinni – Tutkimus puolisoheimon arjen toimijuuksista

A22 Launonen, Pekka 2009

Kasvu kirkon työntekijäksi. Diakoni-, diakonissa- ja nuorisotyönohjaaja-opiskelijoiden ammatillinen motivaatio, osaaminen ja identiteetti vuosina 2004–2008

A23 Valtonen, Minna 2009

Kertomuksia kirkon työntekijäksi kasvamisesta

A24 Rättyä Lea 2010

Diakoniatyöntekijöiden kuvauksia työstään ja siinä jaksamisestaan

A25 Gothóni Raili ja Jantunen Eila 2010

Käsitteitä ja käsityksiä diakoniatyöstä ja diakonisesta työstä

A26 Koivumäki Risto 2010

Isyyttä alihankintana. Narratiivinen analyysi sijaisisänä toimivien miesten identiteetin rakentumisesta

- A27 Hiilamo Heikki & Saari Juho (toim.) 2010
Hyvinvoinnin uusi politiikka - johdatus sosiaalisiin mahdollisuuksiin
- A28 Ritokoski Sami 2010
Työ, jolla on tulevaisuus. Seurakunnallisen varhaisnuorisotyön ydin ja haasteet työntekijöiden kuvaamina
- A29 Pietilä-Hella Riitta 2010
Tuntemattomista vertaistuttaviksi. Esikoisäitien ja –isien perhevalmennusprosessi Espoon uudentyyppisessä perhevalmennuskokeilussa
- A30 Nietola Vuokko 2011
Väkivaltatyö asiantuntijayhteistyönä.
- A31 Pessi Anne Birgitta & Saari Juho (toim.) 2011
Hyvien ihmisten maa. Auttaminen kilpailukyky-yhteiskunnassa
- A32 Karvinen Ikali 2011
Towards Spiritual Health. An ethnographic research about the conceptions of spiritual health held by the Kendu hospital staff members, patients, and the inhabitants of the Kendu Bay village
- A33 Johansson Juhani 2011
Pyörät eivät pyöri ilkeivän pelossa. Diskurssianalyysi Keski-Uusimaa –lehden artikkeleista koskien lasten ja nuorten rikoksia
- A34 Jokela Ulla 2011
Diakoniatyön paikka ihmisten arjessa.
- A35 Karjalainen Anna Liisa 2012
Elettyä ymmärtämässä. Omaelämäkerrallinen kirjoittaminen ja teksti reflektiona sosiaalialan ammattikorkeakouluopinnoissa
- A36 Määttä, Anne 2012
Perusturva ja poiskäännyttäminen

A37 Hietala, Outi 2013

A-klinikan asiakaskahvilassa - etnografinen tutkimus asiakkaiden juomiselle ja ammattiavulle antamista merkityksistä

A38 Saari, Juho, Taipale, Sakari & Kainulainen, Sakari (toim.) 2013

Hyvinvointivaltion moderneja klassikoita.

A39 Hyväri, Susanna & Kainulainen, Sakari (toim.) 2013. Paikka asua ja elää? Näkökulmia asunnottomuuteen ja asumispalveluihin.

SARJOJEN KRITEERIT

A Tutkimuksia:

Sarjassa julkaistaan uutta ja innovatiivista tietoa tuottavia tieteellisiä tutkimuksia Diakonia-ammattikorkeakoulun opetus-, tutkimus- ja kehittämis-toiminnan alueilta. Julkaisut ovat lähinnä väitöskirjoja, korkeatasoisia artikkelikokoelmia sekä lisensiaatintutkimuksia.

B Raportteja

Sarjassa julkaistaan henkilökunnan tutkimuksia (lisansiaatintöitä, pro graduja), ansioituneita Diakonia-ammattikorkeakoulun opinnäytetöitä sekä niiden Diakin kehittämisprojektien raportteja, jotka ovat tuottaneet innovatiivisia ja merkittäviä työelämää kehittäviä tuloksia.

C Katsauksia ja aineistoja

Sarjassa julkaistaan Diakonia-ammattikorkeakoulun tutkimus-, kehittämis- ja opetustoiminnan tuloksena syntyneitä julkaisuja, esim. työelämän oppimisympäristöistä ja muista projekteista nousevia opinnäytetöitä, oppimateriaaleja, ohjeistuksia sekä seminaari- ja projektiraportteja.

D Työpapereita

Sarjassa julkaistaan asiantuntijapuheenvuoroja ja kannanottoja ajankohtaisiin asioihin, erilaisia suunnittelutyön tarpeisiin tehtyjä selvityksiä (esim. laaja projektisuunnitelma) ja projektien väliraportteja. Sarja mahdollistaa kokemusten ja asiantuntijatiedon nopean eteenpäin viemisen.

